

675-ი

1978

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

16036300
განცემისათვის

მაცნე

67-19

ისტორიის
არქეოლოგიის
ეთნოგრაფიისა და
ხელოვნების ისტორიის
სერია

4.1978

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

16001

ისტორიის, არქეოლოგიის,
ეთნოგრაფიისა და
სელოვნების ისტორიის
სერია

СЕРИЯ
ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ,
ЭТНОГРАФИИ И
ИСТОРИИ ИСКУССТВА

თბილისი
ТБИЛИСИ

4.1978

საქართველოს ენციკლოპედია
 საქართველოს ენციკლოპედია

გაზეთის გამოცემა 3 თვეში ერთხელ
 Журнал выходит раз в 3 месяца.

საბჭოთა კავშირის კომპარტია: ა. აფაქიძე, ვ. ბერიძე, ვ. ვახაშვილი,
 ა. კეჭიყაძე (პედაგოგიკის დარგი), რ. კეჭიყაძე (პედაგოგიკის დარგი),
 ვ. მუდიანიძე (პედაგოგიკის დარგი), ვ. ნიჭია, ლ. ქიქოძე

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: А. М. Афонкин, В. В. Березин,
 В. Н. Губинкин, Ю. М. Кагарова (зам. редактора), Р. К. Кикадзе (зам. редактора),
 Г. А. Меликшадзе (редактор), Г. С. Чанва, Л. А. Чваншадзе

საქართველოს მეცნიერების აკადემიის
 მდივანის მდივანი გ. გ. ლორთქიფანიძე

საქართველოს მეცნიერების აკადემია, 280060, კვანძის ქ. № 19
 Адрес редакции: Тбилиси, 380060, ул. Кванциса, 19
 ტელეფონი 07-92-02

საბჭოთა კავშირის კომპარტია 9.1.1979 წელს, ფურცლის ზომა 7x12,
 სურათის ზომა 30x108/16 მსგავსი მანძილი 18,2, სურათების-საბჭოთა კავშირის
 მანძილი 25,2, ტყ 06401, გაზეთი 1500
 ფასი 1 ლ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, მთლიანი, 280060, კვანძის ქ. 19
 Издательство «Меланиრება», Тбилиси, 380060, ул. Кванциса, 19

საქართველოს მეცნიერების აკადემია, მთლიანი, 280060, კვანძის ქ. 19
 Телеграфный АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кванциса, 19

8701.4

საბჭოთა კავშირის
 კომპარტია

ՀԱՄԵՆԻԱԿԱՆ
ՆՈՅՆՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՇՈՅՆԱԿԱՆ

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, Ե. Բ. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ — «Ջրայն խնամ» — Վերջինըստ Բեհեզարան	3
Գ. ԱՇՈՒՄԱՆ, «ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՎ Ե. Բ. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	13
Դ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՎԱՅՆՆԱԿԱՆ ՆԱՅԵՆԻԱՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՅՆՆԱԿԱՆ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ 100 (Երևան)	23
Ե. ԱՇՈՒՄԱՆ, ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ 100— 100 Մ. ՎԱՅՆՆԱԿԱՆ	33
Զ. ՎԱՅՆՆԱԿԱՆ, Ե. Բ. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	48
Է. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	62

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ը. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	76
Թ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ 11 ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	87
Կ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	97
Ո. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	107
Պ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ «Ջրայն խնամ» ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	109
Ղ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	118

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	124
---	-----

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆ

Ր. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ 100 (Երևան)	133
---	-----

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	144
Շ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	170
Չ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	179

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ճ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	183
Դ. ՆԱՅԵՆԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	184
Ե. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	185

ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆ

Ն. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, «Ջրայն խնամ» ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	198
Շ. ՆԱՅԵՆԻԱՆ, Ն. Ն. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ	207

Ս. ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ
ՆԱՅԵՆԻԱՆԻ ՇՈՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

И. БАБАЛАШВИЛИ, Историческое значение воспоминаний Л. Н. Ереванца «Малая Земля»	8
И. СТУРUA, Вопросы организационной и партийно-политической работы в свете тезисов Л. Н. Ереванца «Познание»	15
С. ЧХАRTIШВИЛИ, Выдающийся деятель Коммунистической партии и Советского государства (100-летие со дня рождения С. Г. Шаумяна)	23
Л. ГОНИКШВИЛИ, Народы Северо-Западного Кавказа в русско-турецкой войне 1828—1829 гг.	32
Г. ДУНДUA, А. КАХИДZE, Вопросы происхождения языков	48
М. КИТАРИЯ, О своеобразии ментальности и передаче традиции	52

СООБЩЕНИЯ И ЗАМЕТКИ

М. ИСХИА, О должности «сикала» в Тбилиси XVI—XVIII в.	75
С. ДИВАРИАНИ, Власть князя князя Саба в Аджарском Гуаме и связь ее с группой памятников монументальной и миниатюрной живописи второй половины XVIII в.	87
И. ЧХАRTIШВИЛИ, Протоколы редакционной коллегии «Жития св. Николы» — истинные метафрагмы редакционные	97
Т. ОТХИЗУРИ, Сообщение турецкого историка Омана о политике Салмана I	107
Б. ДИНАДZE, Вопрос обшего языка и страха стрельбы марш	109
Г. МЕЛИКИШВИЛИ, Комментарий к авторской статье	118

ПУБЛИКАЦИЯ

И. ШЕНГЕЛИЯ, Османские документальные источники об Аджарии	124
--	-----

ДИСКУССИИ И ОБСУЖДЕНИЕ

Д. МЕГРЕЛАДZE, Опись к документу 1594 года Самона I	143
---	-----

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Г. КОРАНАШВИЛИ, Лоренс Крейгер, Азиатский способ производства: источник, развитие и критика в трудах Карла Маркса	166
А. ШАНДZE, О святителе Петрикопского монастыря Григория Бакурзана для	170
О. ГВИЛАВА, Целина публикации по всеобщей истории Ирана	178

ХРОНИКА И ИНФОРМАЦИЯ

А. КАХИДZE, Научные тесны изданий	183
Г. МАРСАГИШВИЛИ, Научная сессия молодых искусствоведов	184
И. АНДГУЛАДZE, II Международный симпозиум посвященный грузинскому искусству	185

ИСТОРИЧЕСКИЕ ДАТЫ

Г. ПАЛУАШВИЛИ, «Иучичество» Шушанка Якова Цуртавели	188
А. ВАШАКИДZE, Ш. К. Чхелиа (некролог)	207

Н. П. БАБАЛАШВИЛИ

**ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВОСПОМИНАНИИ
Л. Н. БРЕЖНЕВА «МАЛАЯ ЗЕМЛЯ»**

Прежде чем изложить огромное историческое и практическое значение военных мемуаров Генерального секретаря ЦК КПСС, Председателя Президиума Верховного Совета СССР, Председателя Совета обороны страны, Маршала Советского Союза Леонида Ильича Брежнева «Малая земля», следует кратко напомнить о военно-стратегическом и политическом значении битвы за Кавказ и, в частности, ее последнем этапе — Новороссийско-Таманской наступательной операции 1943 года, а также о роли и месте боев и сражений южнее Новороссийска в районе Ставлячка на Малой земле, одной из значительных десантных операций Великой Отечественной войны.

Главная цель гитлеровского военного командования в летней кампании 1942 года заключалась в том, чтобы восстановить порядок подбитым военно-политический авторитет после понесенного крупного поражения под Москвой, в Ростове-на-Дону и в районе Тизина, вновь захватить стратегическую инициативу, уничтожить Советские Вооруженные Силы и победоносно закончить войну против СССР в 1942 году. Основные усилия фашистских вооруженных сил были сосредоточены на южном крыле советско-германского фронта, по словам гитлеровского генерала Г. Дёрра, «с целью уничтожить противника западнее Дона, чтобы затем захватить нефтеносные районы на Кавказе и перейти через Кавказский хребет»¹.

Как известно, велико политическое, экономическое и стратегическое значение Кавказа. До войны Кавказ давал стране около 87 процентов всей нефти и нефтепродуктов, из них более 70 процентов — Бакинский нефтеносный район. В 1940 году газовая промышленность Азербайджана с некоторыми другими районами Кавказа поставляла народному хозяйству и населению страны около 3,5 млрд. кубометров природного газа, что составляло 65 процентов от общего производства газа².

Огромное экономическое и военно-стратегическое значение имела марганцевая руда Грузии. В 1940 году Чхатурские копи дали стране 1448,7 тысяч тонн марганца, или около 56,6 процента от общесоюзной добычи марганцевой руды. Кроме того, поставлялись молибден, вольфрам, сурьма, мышьяк, медь, свинец, ртуть и даже золото, а также диатомит, азат, барит, гумбран, каменный уголь и ряд других полезных ископаемых, имеющих весьма важное оборонное значение.

Кавказ занимает важное место в производстве продовольственных ресурсов страны. Северный Кавказ и Кубань являются одними из богатейших районов по производству зерновых, подсолнечника, сахарной свеклы и продуктов животноводства. В республиках Закавказья выращивается хлопок, табак, чай, питрусовые, сахарная свекла, эфиромас-

¹ Г. Дёрр. Поход на Сталинград. Воениздат, 1967 г., стр. 127.

² Основные показатели вывоза и экспорта народнохозяйственного плана за 1940 год, М., Госстатиздат, 1941 г., стр. 83.

ленные культуры и многое другое. Военно-стратегическое и экономическое значение Кавказа не исчерпывается его сырьевыми и продовольственными ресурсами, а также высокой индустриально-промышленной базой. Через Кавказ и его порты на Черном и Каспийском морях в довоенный период проходила значительный внешнеэкономический грузооборот, 55 процентов всего экспорта и 50 процентов импорта СССР. Коммуникации Черного и Каспийского морей связывают Советский Союз с соседними странами — Ираном и Турцией, а потом через Персидский залив и проливы Босфор и Дарданеллы — с мировыми океанскими путями. Во время Великой Отечественной войны торговые пути, идущие через Персидский залив, Иран и Каспийское море, по значению занимали второе место в подвозе вооружения, боеприпасов и продовольствия, а также стратегического сырья из Соединенных Штатов Америки и стран Британской империи по ленд-лизу. Черноморские порты Грузии — Сухума, Поти и Батуми в период минувшей войны более двух лет были единственными портами, на которых базировались корабли и суда всего Черноморского и Азовского бассейнов. Через эти порты происходила эвакуация населения, войск, народнохозяйственных грузов и боевой техники из прибрежных населенных пунктов Украины и Крыма, отсюда направлялись резервы, вооружение, боеприпасы и другие материальные средства для пополнения героических гарнизонов Одессы и Севастополя и их обеспечения. В этих портах в основном шла подготовка и мобилировка войск, предназначенных для проведения многих важных десятитысячных операций. Лишь за время обороны Кавказа в течение пяти месяцев через порты Грузии прошли и были перевезены по морю более 213 000 человек и около 260 000 тонн военных грузов³.

И, наконец, главное: на Кавказе были сосредоточены значительные людские мобилизационные ресурсы. В годы Великой Отечественной войны лишь из республик Закавказья в ряды Вооруженных Сил СССР сражалось более 1,5 миллиона воинов, что соответствует по численности примерно 15 общевойсковым армиям, или 150 стрелковым дивизиям⁴.

Таким образом, политическое, стратегическое и экономическое значение Кавказа в жизни и деятельности советского народа, а также, главным образом, в укреплении обороноспособности Советского Союза огромно. Оно предопределяется неисчерпаемыми природными богатствами, его мощной индустриально-промышленной базой, особым географическим положением, расположением в важном районе, через который идут многие стратегические и торговые пути. И наконец, его многонациональным населением, спаянным Коммунистической партией в единую братскую семью и воспитанным в духе высокого советского патриотизма и социалистического интернационализма. Вот, вероятно, причины, по которым Кавказ в агрессивных планах гитлеровской Германии занимал одно из важных мест.

В конце июля 1942 года создалась прямая угроза прорыва полчищ немецко-фашистских захватчиков на Кавказ. Гитлеровское военное командование приступило к осуществлению плана захвата Кавказа. Этот план, получивший условное наименование «Эдельвейс», был изложен в оперативной директиве № 45 от 23 июля 1942 года. Для наступления на Кавказ немецкое военное командование выделило группу армий «А» в составе 1-й танковой и 17-й общевойсковой армий,

³ Архив Юго-Кавказского штаба ВМФ СССР, д. 17716, л. 348.

⁴ Переписка Груз. фронта ИМЛ при ЦК КПСС, ф. 14, кв. 1, д. 13811, лл. 50—52.

49-го горнострелкового корпуса и особого корпуса «Ф». Всего в составе армий «А» насчитывалось более 167 000 солдат и офицеров, 1130 танков, 4540 артиллерийских орудий и минометов, до 1000 боевых самолетов. Противник имел количественное превосходство в артиллерии — в 2 раза, в танках — более чем в 4 раза, в самолетах — почти в 8 раз⁵.

Гитлеровцы планировали 17-й армией овладеть восточным побережьем Черного моря и захватить районы Новороссийска и Туапсе. Силами 1-й танковой армии они стремились наступать в направлении Грозный—Малачкала для захвата Баку, а 49-й горнострелковый корпус должен был наступать через перевалы Главного Кавказского хребта с целью выхода в районы Сухуми, Кутаиси и Тбилиси. Кроме того, они надеялись, что с выходом их войск на территорию Закавказья Турция нанесет удар с юга уже развернутыми силами в составе 26 дивизий.

1-я танковая армия гитлеровцев, перейдя в наступление, сбила наши передовые отряды и 25 августа захватила Моздок, но равнять наступление на Грозный ей так и не удалось. Подославшие оперативные резервы Закавказского фронта, в числе которых были 392-ая и 414-ая грузинские дивизии, заняли прочную оборону и активными боевыми действиями вынудили фашистских захватчиков отказаться от своего намерения.

Напряженные бои развернулись и в центральной части Главного Кавказского хребта. Здесь оборона была организована очень слабо, командование и штаб Закавказского фронта недооценили возможности противника и допустили грубые просчеты. Врагу удалось с 17 августа по 9 сентября 1942 года оттеснить советские войска и овладеть почти всеми главными горными перевалами. На Клухорском и Сантарском направлениях он даже продвинулся на 10—15 километров к югу от перевалов. Создалась грозная опасность для Сухуми. Лишь вмешательство Ставки Верховного Главнокомандующего спасло положение. Враг был остановлен⁶.

Сложной была обстановка и под Новороссийском. 31 августа 1942 года на левом фланге 47-ой армии немецко-фашистские войска прорвались к Черноморскому побережью. Положение защитников Новороссийска становилось критическим: враг подошел к стенам города. В ночь на 10 сентября после ожесточенных уличных боёв Новороссийск был оставлен нашими войсками. Защитники города отошли и закрепились на восточном берегу Цемесской бухты. Гитлеровское войско командование не только было вынуждено прекратить дальнейшее наступление, но и не смогло использовать Новороссийский порт, так как он простреливался артиллерийским и пулеметным огнем советских войск.

К концу сентября 1942 года оперативная обстановка на Северном Кавказе для Красной Армии стала менее напряженной. Агрессор был остановлен на всех направлениях. В эти тяжелые и опасные для нашей великой Родины дни большую работу под руководством Центрального Комитета ВКП(б) проделали партийные организации Азербайджана, Армении и Грузии.

Таким образом, советские войска в чрезвычайно сложных условиях, ведя ожесточенные и кровопролитные бои, пятимесячной оборо-

⁵ Великая Отечественная война Советского Союза. Краткая история, под. редакцией, Воениздат, М., 1970 г., стр. 178.

⁶ Там же, стр. 180.

ной срыва план гитлеровского военного командования на Кавказе, нанесли немецко-фашистским полчищам большой урон и заставили их перейти к обороне. Сухопутным войскам значительную помощь оказал Черноморский флот и Азовская военная флотилия. Немалый вклад внесли героическими боями действовавшие партизаны и, главным образом, народные мстители Майкопского района. На территории Краснодарского и Ставропольского краев в тылу немецко-фашистских войск действовали 142 партизанских отряда и групп¹.

Оборона Кавказа имела важное политическое и стратегическое значение. В ходе ожесточенных и кровопролитных боев еще больше окрепла дружба великого русского и кавказских народов. Сплотились вокруг Коммунистической партии, они со всем советским народом мужественно и самоотверженно защищали социалистическую Родину. В обороне Кавказа участвовали и отличились 242-ая, 276-ая, 392-ая и 414-ая грузинские, 223-ая, 402-ая и 416-ая азербайджанские, 89-ая, 408-ая и 409-ая армянские стрелковые дивизии.

После исторической победы в Сталинградской битве Советские Вооруженные Силы развернули наступление на многих участках фронта, от Ленинграда до Кавказа. Однако главные усилия Красной Армии опять были сосредоточены на южном крыле действующей армии.

Наступательные действия советских войск на Северном Кавказе развивались в целом успешно; до середины февраля 1943 года они продвинулись на 160—600 километров, освободили большую часть Северного Кавказа, Ростовской области и нанесли гитлеровским войскам серьезные потери. Однако враг избежал окружения и сумел часть своих войск отвести на Таманский полуостров, где у него была заранее подготовленная сильно укрепленная оборонительная полоса, так называемая «Голубая линия».

Опасаясь прорыва советских войск на Таманский полуостров, гитлеровское военное командование делало все возможное, чтобы не допустить этого. Наиболее сильно ими был укреплен район Новороссийска и особенно сам город. Однако несмотря на упорство фашистских захватчиков, наши воинские соединения успешно продолжали активные боевые действия. Особенно прославились воины 18-ой десантной армии, которые самоотверженно сражались на Малой земле — плацдарме южнее Новороссийска. В течение семи месяцев они упорно и мужественно в тяжелых условиях оборонялись, а затем совместно с наступающими с востока войсками и морским десантом штурмовали город.

Как известно, завершающим этапом битвы за Кавказ была Новороссийско-Таманская наступательная операция, проведенная силами и средствами Северо-Кавказского фронта совместно с Черноморским флотом и Азовской военной флотилией с целью прорыва сильно укрепленной оборонительной полосы гитлеровцев — «Голубой линии», разгрома немецко-фашистских войск на Таманском полуострове и создания условий для последующего освобождения Крыма. Эта операция началась в ночь на 16 сентября 1943 года. Главный удар наносился силами и средствами 18-ой десантной армии под руководством генерал-лейтенанта К. Н. Леселидзе, членом Военного Совета армии был генерал-майор С. Е. Колосин, начальником политического отдела — полковник Л. И. Брежнев, который являлся не только душой военных

¹ Великая Отечественная война Советского Союза. Краткая история, изд. второе, Воениздат, М., 1970 г., стр. 181—182.

армия, но и непосредственным участником ряда ожесточенных и кровопролитных сражений, в частности, тяжелейших боев на Малой земле.

После мощного артиллерийского и авиационного удара, который начался в 3 часа 10 минут в Новороссийский порт ворвался морской десант; одновременно с ним перешла в наступление часть сил армии с Малой земли, наносившая удар с юго-запада, а с востока начали штурм города основные силы 18-ой армии. Месяцкое военное командование, не ожидая столь мощного, одновременного и согласованного удара с трех сторон на Новороссийск, было застигнуто врасплох и начало лихорадочно предпринимать меры по отражению натиска советских войск. Но момент был упущен. Войска 18-ой десантной армии и морской пехоты, стремительно продвигаясь вперед и ведя ожесточенные бои, сумели захватить важные ключевые позиции города. После ввода в сражение второго эшелона и резервов 18-ой армии и утром 16 сентября 1943 года город и порт Новороссийск был освобожден⁴.

Освобождая Новороссийск и прорвав сильно укрепленную оборонительную полосу гитлеровцев «Голубую линию», войска Северо-Кавказского фронта и в их числе 18-ая десантная армия, во взаимодействии с Черноморским флотом разгромили крупную группировку 17-ой немецкой армии, изгнали фашистских оккупантов с Таманского полуострова и успешно завершили Новороссийско-Таманскую наступательную операцию. К утру 9 октября 1943 года они вышли в Керченскому проливу. В этой операции отличались многие соединения в части Вооруженных Сил СССР, среди них три грузинские дивизии, которые были удостоены почетного наименования: 242-ая горнострелковая стала называться «Таманской», 276-ая стрелковая — «Темрюкской» и 414-ая стрелковая — «Анапской». Битва за Кавказ была успешно завершена⁵.

Уже то, что воспоминания о Новороссийско-Таманской наступательной операции и, в частности, об ожесточенных боях на Малой земле образно, четко, исключительно доходчиво и, в бы словах, художественно написаны непосредственным и активным участником этих событий — выдающимся политическим, государственным и военным деятелем нашего времени Л. И. Брежневым, является важным историческим фактом. Этот документ не только вносит уточнения в некоторые вопросы истории Великой Отечественной войны и военного искусства, но и имеет огромное значение для расширения и улучшения военно-патристической работы с целью воспитания нашей молодежи в духе высокого советского патриотизма и социалистического интернационализма.

О Малой земле написано немало как в исторической, так и в мемуарной литературе. Однако нигде нет того исторически достоверного и весьма поучительного, что имеется в воспоминаниях Л. И. Брежнева. Вот лишь некоторые выдержки из них: «...Думается, что десант на Малую землю и бои на ней могут служить образцом военного искусства. Мы тщательно подбирали людей, специально готовили их. На Танком мысу в Геленджике тренировали штурмовые группы, учили их прыгать в воду с пулеметами, забираться по скалам, бросать гранаты из неудобных положений. Боины освоили все виды трофейного оружия, научились метать ножи и бить прикладами, перевязывать раны и останавли-

⁴ История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг., том II, стр. 336.

⁵ Архив МО СССР, фонды 302 гсд, 206 сд и 414 сд, исторические формуляры.

вать кровь. Запомнили условные сигналы, наловчились с заданными глазами заряжать диски автоматов, по звуку выстрелов определять, откуда ведется огонь. Без этой выучки дерзкой десант — особенно такая первая ночная свалка была невыслыма — все предугадать нельзя (в темноте, на ощупь). Далее говорится: «... При формировании отряда им предоставляли право отбирать людей из любых частей Новороссийской военно-морской базы. Право, конечно, исключительное, но продиктованное необходимостью. Мы понимали, что в таком десанте слишком велика роль буквально каждого бойца. Так собрано было пять штурмовых групп, объединенных в отряд численностью в 250 человек. В тяжелейшем испытании им предстояло быть впереди, и они выполняли свой долг».

Об клеймой и политико-моральной подготовке отряда десантников в мемуарах сказано: «... Перед высадкой отряд принял клятву. Коммунист Куников построил всех на небольшой площади, еще раз напомнил, что операция будет смертельно опасная, и предупреждает: кто считает, что не выдержит испытаний, может в десант не идти. Он не подал команды, чтобы эти люди сделали, скажем три шага вперед. Шадя их самолюбие, сказал:

— Ровно через десять минут прошу снова построиться. Тем, кто не уверен в себе, в строй не становиться. Они будут отправлены в свои части как прошедшие курс учебы».

Когда отряд построился, мы подсчитались всего лишь двух человек.

Торжественную клятву, принятую перед выходом в море, и сейчас, спустя десятилетия, нельзя читать без волнения. «Идя в бой, — говорилось в ней, — мы даем клятву Родине в том, что будем действовать стремительно и смело, не щадя своей жизни ради победы над врагом. Волю свою, силы свои и кровь свою капля за каплей мы отдадим за счастье нашего народа, за тебя, горячо любимая Родина... Нашим законом есть и будет только движение вперед».

Мысленно возвращаясь к тем штурмовым дням, вспоминая суровую клятву, я всегда испытывала душевное волнение и гордость. История знает немало героических подвигов одиночек, но только в нашей великой стране, только ведомые нашей великой партией, советские люди доказали, что они способны на массовый героизм».

Приведенные отрывки являются не только расширенной программой обучения и воспитания войск всех видов Вооруженных Сил страны в мирное время, а также подбора, формирования и тренировки личного состава отрядов для выполнения особо ответственных и опасных боевых заданий во время военных конфликтов, но и являются ветеранов Советской Армии и Флота, а также для тех, кто непосредственно занимается военно-патриотической работой, огромное значение.

Кстати, в своих военных мемуарах «Малая земля» Л. И. Брежнев очень положительно отзывается о командовании десантного отряда, он пишет: «В первую группу, называемую отрядом особого назначения, брали только добровольцев. И только таких, кто уже проявил героизм. Командиром десанта назначили майора Ц. Л. Куникова. На этого умного и сильного человека я обратил внимание еще в предыдущих сражениях, когда он командовал батальоном морской пехоты. Заместителем по политчасти шел старший лейтенант Н. В. Старшинов, а начальником штаба — майор Ф. Е. Котанов, тоже хорошо показавшие себя в боевых делах. Все трое получили впоследствии звание Героя Советского Союза». Наверное, многие не знают, что Герой Советского Союза Федор Евгеньевич Котанов наш земляк. Он по национальности грек, родился в 1914 году в селении Неон-Хараба Цалкского района

Грузинской ССР. Затем, по окончании средней школы и военного училища, накануне Великой Отечественной войны проходил службу в Севастополе. Участвовал и отличился в героической обороне Севастополя, а затем в десантных операциях в районе Азозу и Трапезница при освобождении Маркупола, Николаева и многих других населенных пунктов Украины и Молдавии, а также в ожесточенных боях против советскими войсками румынского порта Сулина и болгарских портов Варна и Бургас. В первый же день Великой Отечественной войны его семья из Севастополя была эвакуирована в родное село Невн-Хараба. Герой Советского Союза подполковник Котиков Ф. Е. был участником парада Победы в Москве 24 июня 1945 года.

В произведении четко прослеживается организующая и руководящая деятельность великой Коммунистической партии Советского Союза, огромное значение партийно-политической работы в войсках и примерная роль политработника, а также воля коммуниста и комсомольца.

В воспоминаниях Л. Н. Брежнев пишет: «...Помню, приехала к нам бригада ЦК. Люди первый раз попали в наши условия и попросили меня познакомить их с бойцами Малой земли. Вышли в этот раз на торседком катере...». И дальше продолжает: «...Здесь уместно будет вспомнить, что на фронтах Великой Отечественной войны пали смертью храбрых три миллиона коммунистов. И пять миллионов советских патриотов пополнили ряды партии в годы войны. «Хочу идти в бой коммунистом!» — эти ставшие легендарными слова я слышал едва ли не перед каждым сражением, и тем чаще, чем тяжелее были бои. Какие льготы мог получить человек, какие права могла предоставить ему партия накануне смертельной схватки? Только одну привилегию, только одно право, только одну обязанность — первым подняться в атаку, первым рвануться навстречу огню». Далее Леонид Ильич Брежнев спрашивает и отвечает: «...Чем измерять, как оценить деятельность политического руководителя на фронте? Снайпер встретил десант гитлеровцев — честь ему и слава. Рота отбила атаку, отстояла рубеж — честь и слава командиру роты и ее бойцам. Дивизия алломала оборону врага, освободила населенный пункт — имя командира отмечается в приказе Верховного Главнокомандующего. Но велика и заслуга политработника, который плавно вооружал бойцов, укреплял в них великое чувство любви к Родине, вселял веру в свои силы, вдохновлял на подвиг.

Настоящий политработник в армии — это тот человек, вокруг которого группируются люди, он доподлинно знает их настроения, нужды, надежды, мечты, он ведет их на самопожертвование, на подвиг. И если учесть, что боевой дух войск всегда признавался важнейшим фактором стойкости войск, то именно политработнику было доверено самое острое оружие в годы войны. Души и сердца воинов закалял он, без чего ни tanks, ни пушки, ни самолеты победы нам бы не принесли. Так было повсюду, а уж на трудных участках войны, таких, как Малая земля, значение этой работы трудно переоценить.

Вышесказанное со всей убедительностью подтверждает организующую и руководящую деятельность Центрального Комитета ВКП(б) в годы Великой Отечественной войны, исключительно большое значение целеустремленной партийно-политической работы среди личного состава Вооруженных Сил, особенно в ходе боевых действий, а также безпримерное самопожертвование и массовый героизм защитников социалистической Родины — коммунистов и комсомольцев.

В военных мемуарах Л. И. Брежнева имеются некоторые исторические факты, которые уточняют отдельные разделы истории Великой Отечественной войны. Так, например, Л. И. Брежнев в своем воспоминании приказав командующего Северо-Кавказским фронтом, 9 октября 1943 года, в котором сказано: «... Славен в бою путь войск 18-й армии. Героическими боями на Малой земле, Мысхако, в горах под Новороссийском, смелым и дерзким штурмом города и порта Новороссийск проложил путь славы 18-й армии, овладев городами Авдла, Тамань, первыми выполнили боевую задачу по разгрому врага на Тамани». Однако, к сожалению, этот важный документ не нашел отражения как в исторической, так и в мемуарной литературе.

До сих пор было известно, что 18-ая армия после победоносного завершения битвы за Кавказ была включена в состав 1-го Украинского фронта и приняла участие в Житомирско-Бердичевской наступательной операции. Однако Л. И. Брежнев уточняет: «... По приказу Верховного Главнокомандующего мы грузились в вагоны, направляясь в распоряжение 3-го Украинского фронта. После боя на Малой земле, после штурма Новороссийска это казалось нам едва ли не отдыхом. Но жизнь на войне переменчива, судьба сулила нам иное.

6 ноября 1943 года, освободив Киев, наши войска за десять дней продвинулись на запад на 150 километров, выбили противника из многих населенных пунктов, в том числе из Житомира и Фастова... Опасность создавшегося положения для гитлеровских войск была очевидной. Немецко-фашистское командование, перебросив свежие силы из Франции, сосредоточило южнее Житомира и Фастова полтора десятка танковых, моторизованных и велосипедных дивизий. Очевидным стал и гитлеровский план — нанести удар с юго-запада, ликвидировать наш плацдарм на правом берегу Днестра и вновь захватить Киев. Фашистам удалось осуществить прорыв и во второй раз овладеть Житомиром.

Закрыть этот прорыв, остановить движение противника и было приказано нашей 18-й армии, танковой армии Катюкова и другим соединениям. В пути мы повернули на 1-й Украинский фронт, которым командовал генерал Н. Ф. Ватутин. Враг к тому времени уже находился на 74-м километре Житомирского шоссе, по пути к столице Украины.

Значит, 18-ая армия после победоносного окончания битвы за Кавказ была включена в состав 3-го Украинского фронта, но ввиду обострившейся оперативной обстановки на линии 1-го Украинского фронта, она была перебросена в район столицы Украины и приняла участие в отражении контрнаступления гитлеровских войск на Киев, а затем уже в Житомирско-Бердичевской наступательной операции.

А вот еще одно веболюное, но существующее уточнение истории битвы за Кавказ. Л. И. Брежнев в своих воспоминаниях указывает: «... Рядом с нами воевала армия А. А. Гречко, он первым ощутил ярость фашистского сопротивления. Возьмет одну сошку — остановка, возьмет еще одну — опять остановка. Помню, Леселидзе, Колодкин, я и полковник Зарелуа лежали на бурке. Был момент отдыха, мы обсуждали сложившуюся обстановку, и Леселидзе сказал: — Знаете что? Киев ко взятию Тамани в Крыму не на этих сошках, а во время Новороссийска. Давайте мы спросим Ставку, дать нам 17—20 тысяч человек пополнения. Подготовимся и начнем штурм.

Так мы и сделали. Леселидзе позвонил в Москву, нашу инициативу одобрила Ставка, и дали нам дивизию Гладкова. Вот с этого и началось.

Из сказанного явствует, что замысел Новороссийско-Таманской наступательной операции был предложен генералом К. Н. Леселидзе.

А ведь замысел является основой, сердцевинной любой операции или военной кампании.

В своих воспоминаниях Л. И. Брежнев очень тепло вспоминает тех защитников Родины, с кем ему пришлось сражаться в труднейших условиях на Малой земле и вообще в период Немецко-Польской наступательной операции. Говоря о сотрудиниках политического отдела армии — о своих непосредственных подчиненных, он пишет: «... Не могу не сказать, что это был дружный коллектив боевых офицеров, прошедших школу партийной работы, обладавших и опытом, и знаниями, отличавшихся инициативой и личным мужеством, рисковавших жизнью в ходе боев там, где этого требовала обстановка. Не все они дожили до победы, но каждый с честью выполнил свой долг. С добрым чувством вспоминаю этих людей». Л. И. Брежнев называет многих из них. Это офицеры С. С. Паломов, А. А. Арзуманян, И. П. Шербак, Г. Н. Юркин, В. Н. Верловский, корреспондент «Правды» С. Борзенко, писатель В. Горбатов, поэт П. Коган и другие. Пишет он и о тех, кто отдал жизнь за великую социалистическую Родину: о начальнике политотдела 318-й дивизии подполковнике А. Тихоступе, начальнике политотдела 83-й морской бригады К. Лукине, начальнике политотдела 225-й бригады морской авиации М. Вдове, инспекторе политотдела армии майоре А. Цедрик, инструкторе политотдела армии П. Меселе и других.

С особой теплотой и душевностью вспоминает Л. И. Брежнев агитатора война-девушку Марию Педенко; детально и с волнением рассказывая о ее боевых делах и героическом подвиге, он пишет: «... Во имя Родины Мария Педенко не щадя ни своей юности, ни самой жизни... Как и многие из героев, Мария не дожила до наших дней. Вспоминая этого прекрасного человека, я думаю о многих других дочерях нашей Родины, разделявших с мужчинами все тяготы войны. Для меня их образ стал олицетворением величия советской женщины».

Исключительно положительно высказывается Л. И. Брежнев о командовании 18-й десантной армии — генералах К. Н. Леселядзе и С. Е. Колонини. В мемуарах, там, где речь идет о прибытии Маршала Советского Союза Г. К. Жукова в 18-ю армию и о необходимости усилении дивизии, Леонид Ильич пишет: «... Откровенно сказать, и мне хотелось поговорить: всех нас очень беспокоило превосходство противника в воздухе. Свою точку зрения на этот счет я еще в первый день немецких атак высказал нашему командующему Константину Николаевичу Леселядзе. Настойчиво просил поддержки авиации. Говорил об этом и с членом Военного совета Семеном Ефимовичем Колониним, к которому относился всегда с уважением. Оба были смелыми, принципиальными, опытными людьми, оба соглашались со мной, и я считал, что Жукову о положении с авиацией они, конечно, доложат. Мне же лучше в тяжелый момент не покидать плацдарм. Так и я поступил: остался с бойцами на Малой земле».

Далее, о генерале К. Н. Леселядзе он продолжает: «... 11 февраля 1944 года был для меня горьким днем. Я отправлял в Москву тяжело больного командарма. Медики сказали: надежд немного. Спустя десять дней Константин Николаевич Леселядзе умер. На фронте людей узнаешь очень быстро, там сразу видно, кто чего стоит. Леселядзе был одним из талантливых полководцев, олицетворявших лучшие черты советского человека. Суровый и беспощадный к врагам, добрый и мягкий с друзьями, человек чести, человек слова, человек острого ума, жизнелюбивый и храбрый — таким остался в памяти мой боевой друг и соратник Константин Леселядзе».

Огромное внимание уделял в годы войны и уделяет сейчас Леонид Ильич Брежнев заботе о советских воинах и ветеранах Великой Отечественной войны. Это еще раз убедительно подтверждается, следующим. В выдержке директивы, которая была подписана Леонидом Ильичем в 1943 году в дни боев под Киевом, сказано: «Постоянно проявляйте заботу о сборе жидкого ил и здоровья бойцов. Бесперебойно обеспечивать солдат горячей пищей и кипятком должно быть верным правилом. Надо обеспечить строжайший контроль за тем, чтобы все, что государство отпускает для бойцов и офицеров, доходило бы до них полностью. Беспечных и бездеятельных в этом отношении людей нужно привлекать к суровой ответственности. Исключительное внимание должно быть уделено работе санитарных учреждений. Политическим соединениям надлежит выделить специальных работников, отвечающих за эвакуацию раненых с поля боя и оказание им своевременной медицинской помощи».

Далее в мемуарах говорится: «...И сегодня, спустя многие годы после сражений, среди множества дел мы обязаны постоянно помнить о тех, кто прошел войну. Окружить их заботами и вниманием, помочь им в житейских делах — это моральный долг органов власти, всех граждан, это закон нашей жизни».

Свои военные мемуары Л. И. Брежнев заканчивает следующими словами: «Счастлив политик, счастлив государственный деятель, когда может всегда говорить то, что он действительно думает, делать то, что он действительно считает необходимым, добиваться того, во что он действительно верит. Когда мы выдвигали Программу мира, выступали на многих международных встречах с инициативами, направленными на устранение угрозы войны, то я делал то, добивался того, говорил о том, во что как коммунист глубоко и до конца верю. Это, пожалуй, и есть главный вывод, который вынес я из опыта Великой войны».

Эти слова выверены нашей действительностью. Все мы являемся непосредственными свидетелями того, что Политбюро Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза во главе с Леонидом Ильичем Брежневым делают все возможное для сохранения мира на нашей планете, для улучшения благосостояния советских людей.

Воспоминания Леонида Ильича Брежнева «Малая земля» являются не только расширенной программой деятельности командного и политического состава Вооруженных Сил нашей страны и настольной книгой для всех, кто имеет какое-либо отношение к военно-патриотическому воспитанию молодежи, они имеют также огромное политическое, историческое и практическое значение.

Нельзя не отметить, наконец, того, что в книге со всей ясностью и четкостью показана психология Великой Отечественной войны, войны справедливой и освободительной. В мемуарах исключительно рельефно сказано об идеологической подготовке и закалке советского человека, о решающем значении этой подготовленности в военных условиях.

Уверенность в своем народе, в своих командирах, политработниках и товарищах давала огромное преимущество над сильным и коварным врагом. Высокая идейность советского народа, его сплоченность вокруг Коммунистической партии и Советского правительства, глубокая вера в правоту своего дела и явились одним из главных элементов нашей всемирно-исторической победы в Великой Отечественной войне.

რადიკალური და პარტიული პოლიტიკური მუშაობის საკითხები
1946 წ. ი. ბრეჯნევის წიგნი „ადრბრეხი“

ამხანაგ ლ. ი. ბრეჯნევის მოცულობითი წიგნი „ადრბრეხი“ მნიშვნელოვანი პოლემიკა იყენებს ცხოვრებაში. ამ ნაწარმოებში ასახულია საბჭოთა კავშირის დიდი სამხედრო ცენტრების სამართლებრივი და ენგებრეზიული საბჭოთა პარტიული ორგანიზაციებისა და ამ ორგანიზაციების მუშაობის ბრძოლა. რადიკალური სარბიული ორგანიზაციების ამოცანების განხორციელებისათვის, ბრძოლა, რომელსაც წარმოადგენს ამხანაგ ლ. ი. ბრეჯნევი.

ამ წიგნის უმთავრესი დირბეხა ასეა, რომ მასში ნახვევებია საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის ხელმძღვანელი ბრძოლის — კომუნისტური პარტიის — ორგანიზატორული და პოლიტიკური მუშაობის სტილი და მეთოდები, რომელთა შედეგში სრულყოფილი განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების წარმატებითი შექმნების საწინააღმდეგოა.

თუ რას წერს ამის შესახებ ამხანაგ ლ. ი. ბრეჯნევი:

„ესაჩვენებლად შემახვევით და მინდა ხაზი გავუსვა ქვეყნის გენერალური დირს, ზეგნ მუერ განვლილი ვხვდები უმკიდებოვს კავშირის წამოჭრად ასე ამოცანებთან. წლითწლითი ორბრეხი ზეგნი გეგმების გაქმნება, ბრძოლებების მასშტაბებისა და სარბიული, რომელია გეგმავებრად ახლებურად, ასე დირბეხი გეგმება, მაგრამ ასევე ფროს ატყალებული ვითარებებისგან სოციალისტურ მუშაობის უმკიდებლად მარტოებს, პარტიისა და ხელის ორბიული გ-მოცილებს“¹.

პარტიული ორგანიზატორული და პარტიული პოლიტიკური მუშაობის მეთოდური უზრუნველყოფისათვის, მათი განვითარებისათვის მთლიან პარტიულად თუ შეიძლება ლ. ი. ბრეჯნევი აღნიშნავს, რომ სამართლებრივი საბჭოთა კომიტეტის პარტიული მუშაობის თანამდებობებზე მისი მუშაობის პერიოდში „ეს საკითხები, უმკიდებლად უზრუნველად წყვეტილია“.

წიგნი „ადრბრეხი“ განხილულია პარტიული ორგანიზატორული მუშაობის ასეთი საკითხი, როგორცაა პარტიის რიგების შევსება კომუნისტურ შეგნებელი და ატორი მუშაობელი ადამიანებით. აღნიშნულია, რომ 1947 წლის პარტიული მუშაობის „სამართლებრივი“ პარტიის რიგებში მიღებული იყო ორბიული მუშაობის ვითარებები 1946 წლის მანძილზე.

ორბიული მუშაობის მუშაობის მუშაობის მომდევნო წლებში პარტიამ მისამუშაობლად სათავალი ნაწილობრივ შეგნებელი პარტიის რიგების ზრდა და უზრუნველესი განვითარებისათვის ასევე მარტო კომუნისტების პოლიტიკური აღზრდის საკითხებზე. ეს განმარტოებული იყო ბრძოლისათვის, რომ ამკარბეხი გამოვლინდა შეგნებისათვის პარტიის რიგებისათვის ზრდისა და პარტიის წყვეტისა და

¹ ლ. ი. ბრეჯნევი, ადრბრეხი, თბ., 1971, გვ. 18—17.

² იმავე, გვ. 18.

კანდიდატთა პოლიტიკური განათლების დონეს შიშის. ცნობილია, რომ პარტია მეტამ დიდძალიად იზარბოდა თავისი ჩრდების ხარისხობრივად შეწყვეტის გამოცემის შესახებ. ამას გამოხატულება პირა პარტიის ენობრივად უფრო ღრუბნის ანდერძისადმი კომუნისტის წოდების ახალღმსახურებისა და პარტიის მისი პარტიისთვისაგან დაყვის შესახებ. ვ. ა. ლენინის ამ ანდერძის დღესაც განხილვად მოხატულეს ზეინი პარტია.

ორგანიზატორული სემარების მნიშვნელოვანი ამოცანა კარგების შერჩევის განაწილებისა და აღზრდის ღრუბნები პარტიისთვის დაყვა ლ. ა. ბრეჟნევის წიგნი „ღობრისა“ კარგად არის ხსენებში ზამთროვანი და დეკემბრისთვის საოღო ორგანიზაციების პიბოლა ამ მნიშობელებით.

სამსუღლი ობის წიგნი, ჩოვორე ლ. ა. ბრეჟნევი აღნიშნავს, ადამიბით პარტიული და სამშობის მეშავი დაღება, ხელმძღვანელ სამშობივ ახლავ-დამწინაურებელია ემბრელებთან კი არ ყოფნიდა გამოცდილება და კოდნა „ხელმძღვანელობის საკითხი კარგების საკითხი“ ამ პარტიული ეხელმძღვანელობითა, — წერს ამხანაგი ლ. ა. ბრეჟნევი, ამტომაც ხელმძღვანელი პარტიული ორგანიზების ვერაღებების ცენტრში იღვა ახლავზრდა კარგების აღზრდის მათი ივეური წიბობისა და პროფესიული დონატატების საკითხები. დეკემბრისთვის საოღო კომიტეტის ბოგო, — ამხანაგს ლ. ა. ბრეჟნევი, — მზარად ახლავდა ამ კომუნისტების პოლიტიკურ და სამშობის თვისებებს, რომელთაც ხელმძღვანელ პოსტზე კაწინაურებელია, მოახლოვდა უფრო ვანდ-დულად დამწინაურებთან ენერგიული, ნიჭიერი ადამიანები, და ჩოვორე დრომ ვერებნა, საერთო ანდერძით, არ შეეძღვარებათ“.

მით კი ურეც უფრეობის, შეზღუდულობისა და სხვა მისებრს ვამო თავი ვერ ვართავა დაყვარებულ საქმეს, თოვრეფლებსენ სამშობიდან, ლ. ა. ბრეჟნევი ვერაღებულად აღიარებს: „კაცმა რომ თქვას, ზოგერთი ვეყოფი-ბოდა კიდევ მაგჩამ არ შეიძლება იყო ვთალი სახელმწიფოს ხარტევი“, რაც შეეხება საქმის მყოფდნ და ვართვლ მეშავებს, რომლებსაც ხსიათის თვისებურების ვამო მოსდობიდათ ზოგერთ შეედომება, ხელმძღვანელი პარტიული ორგანიზები ყოველმხრავ ცდილობდნენ დახმარებოდნენ და შეენარტებებთან ძინი.

ამხანაგი ლ. ა. ბრეჟნევი ასეთ რჩევას ვეძღვრება:

„თუ ადამიანმა იყის საქმე, საქმისათვის ვართვლია, აღწერს საერთო სიკეთისათვის, მისმ მზარი ენდა დაეკუბოროთ მის აქ მისანი ვართი წილში კი არ ვარტებოდა მეშავი, არამედ გამოვასწოროთ, ადუხარდიო იყო. მოვართი ვამოვადობოთ და საქმისათვის გამოვადენოთ მისი კარგი მართება“.

ამ რჩევის დავრეება მოტევეზელი დანამდელია. ახლი წარსულში სიკარბელობის კომუნისტური პარტიის ამდროინდელი ხელმძღვანელობა ეხლ-ველი გამოცდილებებს ძინდა ქვეშეკარბიბებისადმი, მზარად ენდერტულიად დეენდა მათ კარგებს რომ ემისებოდ აბუთაუებდნენ. ეს ვარ-ხელმძღვანელები უსოყავლიოდ ვებადებდნენ ვ. ა. ლენინის მოთხოვებებისადმერ ემოქმედებოთ. ვ. ა. ლენინი მზარდაც ამბობდა პოლიტიკო კარგების დანიშენისა და ვანა-წილებში გამოხატებათ, მაგჩამ ეს სომ არ ნიშნავს, რომ დეენად ხელმძღ-

* ლ. ა. ბრეჟნევი, „ღობრისა“, გვ. 81.

* იქი.

* იქი.

* იქი, გვ. 31.

წიგნი „აღობისება“ განსაკუთრებულად ვერაღებდა ებრძოდა ქართველსა და თვითქართველს საკითხებს; ნახევრებია, რომ სამოთხოვსა და განხილვისათვის ჩოქის საოღო პარტიული კომიტეტები მშობილთა წინაშე მდებარეობდნენ. ამოცანებს ვადაჭრისას ყოველთვის მიმართავდნენ პარტიულ კომიტეტებს. მეუ პილავი იარაღი, მოყვანილია კონკრეტული მაგალითები, რომლებიც მოწმობენ, რომ ამასწავი ლ. ა. ბრეჯევი ლენინური ტიპის პარტიული ხელმძღვანელისათვის დასასაბამებელი მოთხოვნებია ვიდრეობა საოღო კომიტეტის მუშაობის კრიტიკის კვებოდან, რაც მისების პარტიისაგან სეობის, პარტიისა და მისების შორის ვაჭრის განსტკიცების საყავი საშუალებაა. აღსანიშნავია, რომ სსრ კავშირის ძალი კონსტიტუცია უფლებს აძლევს ვეცლა მოქალაქეს ვაჭრითაყის მუშაობაში არსებული საყლოყამებანი. ამასთან კონსტიტუცია კრძალავს კრიტიკისათვის დეენისა და თვითღმწინებს კრიტიკის მღვეწელითა მსუსხეებში მიუეზს (მუსლი 49-ე).

ამასწავი ლ. ა. ბრეჯევი წერს:

„კრიტიკისაგან ხელმძღვანელების თყდა მის თაღებსა სიმწავს. ეს ვრცე კრიტიკის ვერ თაღებია საქმისათვის დაყარველია“¹².

— კრიტიკა სამღაუღ ბოღმეოყებში იყვეს შეუბოგრობის, თყვისის ვერ ტანის წყურვეღს, უმყოფიღებთან იმადება შემართება, ვეთი მუშაობის წადიღ“¹³.

სარ უნდა ვეცეროს, თაღის კრიტიკული შენიშვნების სოღვე საქმის ცეღ ვთარებამ მოაწყვებღეს სწორედ პარტიულ თვის: რაც უფრო მეტია იმ კარა, სწორი კრიტიკა, მით უფრო მეტის საქმე“¹⁴.

ამ ნაწარმოებში სრული დამყარებლობით არის ნახევრები შობის სოყატორული მყოფებისა და მოწმინვე მუშებს გამოყალიბების შესწავლისა და მხოლყანდის დღეა მწარწეღობა; მოყვანილია მაგალითები, რომლებიც მეტვეღღებსწ შობის სოყატორული მყოფების დანერყვისათვის სამოთხოვისა და დნებრომებრითყის საოღო კომიტეტების მიერ ხატარებულ დღე მუშაობისღ.

შობის სოყატორული მყოფების დანერყვას უფადესა მწარწეღობა იქის თანამეღრთვე ებარეღ. ეს ვარემოება ასახღლია სსრ კავშირის ძალი კონსტიტუციაში, რომელიღ თვითღმწინებს სოყატობისა და შობისაგან შებოჭედებით გამოყავებღღების წახღღებამ (მუსლი მე-14), საყელწიღის სრუნყის საყამომყოჩებელი და რაკონსოღრატორული საქმისათვის ფართოდ ვამღღის, გამოყონებათა და რაკონსოღრატორულ წინადღებათა დანერყვასე საბღღო მვერწნობისა და ცხოვრების სწვა სვეროებში (მუსლი 47-ე).

იმისმეგვეთი ვიანღიოღელი ამოყანების წარმეტებით შესრულებში უფადესი რღღი შესრულთა სოყალისტტრისა შეყობებამ. დნებროყისის რათიღღი პარტიული იყმანსაყის პირვეღ კონვერტყისაღ ამასწავს ლ. ა. ბრეჯევი დღღეგატებს მოეწოღა ვერაღღება ვაჭმავღღებთან სოყალისტტრ შესრობებამღ. დნებროყისის აღღენით სამუშაობების უბოღღეს ვადამო შესრულების არსებთად შეუწოღ ხელი ფართოდ ვამღღიღთა სოყალისტტრისა შესრობებამ. 1947 წელს სამოთხოვის მეტადღრეღიღი ქარბნის მწყნებღღები საყმართო სოყალისტტრი შესრობების ვრათყათა ინიციატორები იყენენ.

¹² ლ. ა. ბრეჯევი, აღობისება, გვ. 72.
¹³ იქვე, გვ. 79.
¹⁴ იქვე, გვ. 81.

სოციალისტური შეიპობების განუთავსებლად ზრუნვა არა მარტო სხვაობის შეუტყობისადმი პატივითი სტუმრულადობის ერთ-ერთი მხარეა, არამედ იგი პირველი პატივითი-იყნაობითი და სწავლადობითი ერთი მუშაობის პატივითი-იყნაობის სოციალისტური შეიპობის ერთ-ერთი მხარეა. სოციალისტური შეიპობისათვის მისი მშენებლობის სამუშაო ხელის წარმატების განსტრია სოციალისტურ შეიპობისათვის მჭიდროდ არის დაკავშირებული მოწინავე გამოცდილების შესწავლა, განვითარება და გატაცება.

სოციალისტური შეიპობების ერთადერთი გამოსავალი, მუშაობის სოციალისტური მეთოდებისა და მოწინავე გამოცდილების პროცესებში დღის სავითარყოფისათვის მუშაობისა და პრესის როლი წიგნში „აღობისებზე“ ამხანაგი ლ. ა. ბეგიაევი ერთად შეხვნი ამ საკითხებს. იგი მოუწოდებდა ხაზობიერად შეტყობადობა ქართლის მშენებლობის კოლექტივს თვალსაზრისით ავტაციის გაუმჯობესებისადგენ, წიგნში მოყვანილია ასეთი ციტატა ლ. ა. ბეგიაევის ერთ-ერთი გამოცდილები:

„ამხანაგებო, იხედებოდეთ ვარ აღნიშნო ასე, რომ ჩვენთან თვალსაზრისით იყნაობადობა არ ამხანაგ მშენებლობის მხედულობისა და გაქმნებას. ზოგად მოწინავეებს ვისთვის მოგებანია სარგებლობა „ხაზობიერადობა“ — ეს სამხანაგის პატივითობა“. დამხანაგ პლაკატად დიხ, დამხანაგ სწობადობა დიხ, სწობადობა. მგებანია არ იხედვა იგი, რაზე მოგებანია მგებანია კონკრეტული მოწინავეების სარგებლობა, გგებანია პლაკატები, რომლებშიც იყნება ცოდება, თახილები, სოციალისტური იყნაობების, სტამბობიერების, წამყვანი პროცესის მუშაობის სარგებლობა“.

ასე ამხანაგადობა ამხანაგი ლ. ა. ბეგიაევი ხაზობიერადობა 31 წლის წინათ, მგებანია ეს მოთხოვნა დღესაც თვალსაზრისით ავტაციის ძირითად ამოცანად რჩება.

გვეთხვენებთ, რომ 30-იან 60-იან წლებში თვალსაზრისით ავტაციის ახლო-დურია ხელი მგებანია სარგებლობაში. ეს ხელი გამოსწობადობა პატივის თბობის სარგებლობა კომიტეტის მუშაობის შესახებ სვეტ ცენტრალური კომიტეტის 1972 წლის 22 თებერვლის დაგებობების შესახებობისათვის მობობის პირითობა.

წიგნში „აღობისებზე“ ხაზვენებია პრესის პატივითობებელი როლი. ხაზობიერადობა და დგებობიერადობის იღებების გახედობა ავტაციადობა მონაწიერადობის დგენ მობობიერადობისათვის თვითდაგებობელი მობობისათვის. ლ. ა. ბეგიაევი წერს, რომ ადამიანთა აღმდგობიერადობებელ მხედვლ სარგებლობათა მობობის მუშაობისათვის პრესის, ბოლშევიკური სტეკის როლი, ხაზობიერადობა ერთ-ერთ-ერთებს ამხანაგადობა ლ. ა. ბეგიაევის მშენებლობის სხედვლადობაში მობობიერადობა იყნაობა“. ერთ-ერთ-ერთთა მობობის ერთდგენ მადელი შეტყობება სამხანაგობადობა დამხანაგობა სამხანაგობა ერთ-ერთ-ერთების მუშაობა ამხანაგადობა.

ლ. ა. ბეგიაევი წერს, რომ „პრესისათვის ველოცობა არა მარტო ქებას, არამედ მკაცრ კრიტიკასაც“.

ცნობობია, რომ ახლი წარსულში სარგებლობის კომენტარული პატივის სტუმრულადობა ვერ იტანდა კრიტიკას და როცასაც აღნიშნული იყო „პრეს-

¹⁰ ლ. ა. ბეგიაევი, „აღობისებზე“, გვ. 27.

¹¹ იქვე, გვ. 28, 41.

¹² იქვე, გვ. 42.

დამ ერთ-ერთ ნომერში, მან სასტიკი ანგარიში გაუწიოთ ვაჭურ კომუნის ტის მშენებელ რედაქტორს ამისათვის, რომ ვაჭურმა ამოღო საქართველოს რამდენიმე სამხრეთის მუშაობის ნაგლეხები¹⁹.

ღ. ა. ბრეჯვეის ამ წიგნი გამოქვეყნებულია ზღმბეჭდვით და დასრულებულია მუშაობისათვის საერთოდ ზღმბეჭდვით მუშაობისათვის. აქვე უნდა იქნას, უფრო სწორად, ზღმბეჭდვით მუშაობის მოვლენების.

ზღმბეჭდვით უნდა იქნებოდეს ჩივირები მის უშუალო თანამშრომლებს, ასევე სახლი მუშაობისა და კვლევების დარგის მიწინავე გამოცხად ადამიანებს.

თავი ამისაღი ღ. ა. ბრეჯვეი ძლივ იქნებოდა მიწინავე მუშაობის და ლენინური ტიპის ზღმბეჭდვით-საოცის დამხმარებელ მხრეზედობის ძენდა ამ ადამიანებზე. ღ. ა. ბრეჯვეი წერს:

საერთოდ, შევანწავ, რომ სიყვანა ადამიანისა, განსაკუთრებით კარგი ადამიანებისა, პარტიული მუშაობისათვის ადამიანური ვალი და პროფესიული მოვალეობაა. მათთან ერთობაშია მუდამ ავსებელია. იგი ამბობს მის პარტიულ მუშაობს, განმტკიცებს მის კავშირს ცხოვრებისთან, ეხმარება, ასე ვთქვათ, პარტიულ-საოცებისადი ვაჭურ ადამიანთა ფაქტები, ინტერესები, საქმარება²⁰.

რაც შეეხება თანამშრომლებთან ერთობაშიას, ამის საფუძველი მოვალეობაა ღ. ა. ბრეჯვეისა და კ. ნ. ლენინის სამართლი თანამშრომლობის. ღ. ა. ბრეჯვეის ვეღვთური ვაჭურ ამისათვის, ჩათვ უკუდავეთ თავის თანამშრომლებს, მე-18 აბიძის სახდლის, ვერხალ-პოლიციეი კ. ნ. ლენინის სახელი.

ღ. ა. ბრეჯვეი დღე პარტიული-საოცებისა და სოციალური იყინებს ამ ადამიანებს, რომლებიც მათთან ერთად და მისი ზღმბეჭდვითობით მონაწილეობდნენ ეკონომიკისა და კვლევების აღობრუნებაში. სამართლებსა და ცნებობ-პარტიული-საოცების იღებში.

ამისაღი ღ. ა. ბრეჯვეი თვლის, რომ პარტიული ზღმბეჭდვითობის ადამიანური ვალი დარცხ თავისი ზღმბეჭდვითობა.

სოციალური ზღმბეჭდვითობის იყინებობა, — ამისაღი ღ. ა. ბრეჯვეი, — პარტიული ზღმბეჭდვითობა რაღვ მომენტში უნდა იყავდეს მათ, დარცხების საფუძველი თავზე უნდა იღებდეს²¹.

წიგნი მოვეხილია რამდენიმე მოვალეობით ამისაღი ღ. ა. ბრეჯვეის ერთობაშიას ადამიანებისა, მათ შორის პარტიული-საოცებისა და დიდებულობისა. ადამიანებისა ერთობაშიაშია, — წერს ამისაღი ღ. ა. ბრეჯვეი, — არ, უნდა ვეადო შენს ვაჭურ ვაჭურებში ისინი. აქედან კარგი რამ არ ვაბოვა პარტიული ზღმბეჭდვითობის თანამშრომლები ისე უნდა მოიღოს, როგორც ისინი იმან. მათ სესტი მხარეების ცოდნა ავსებელია. მჭერამ უნდა შევექროს დანახი და საქმის სახარებლოდ წარმართო მათი ძლიერი მხარეები²².

პარტიული ზღმბეჭდვითობის მოვალეობაა მშრომლობა პარტიული-საოცებისა და კვლევითი დონის ამბობებზე სრულად ცნებობიერების X საქმელი პარტიული კონფერენციებზე ღ. ა. ბრეჯვეის თქვა:

¹⁹ „საჭურ“, № 218, 1977 წლის 14 ნოემბერი.
²⁰ ღ. ა. ბრეჯვეი, აღობრუნება, გვ. 25.
²¹ იქვე, გვ. 67.
²² იქვე, გვ. 69.

„ჩვენ, ბელშეველებმა, ხელს მივეყობ ვარსაველი თამარის რწმუნებულ მშობლებთან მატყაიძეებს და კვლავ ვართ ვინც ვაღიარებთ, რომ ჩვენ ვაღიარებთ ვართ ავანტიურები ის გაცემული თამარის რწმუნებულ მშობლებთან, საჭირო და სხვა ხელშეწყობა, რომელიც ვართ შესაძლებლობის მაქსიმუმი ვაყვართ, ჩვენ ვაყვართ მატყაიძეებს და კვლავ ვართ ვინც ვაღიარებთ მათთვის“.

მატყაიძე ხელშეწყობა უნდა დაეფუძნოს მეშობის ღვინის სტილი. ხელშეწყობა მოეხდეს სისტემატურად მთლიან მათთვის და დაეყვაროს სხვა ვეღა სამართლიანი თხოვნა. ამასავთუ ლ. ა. ბეგიაძე თვლის რომ მისთვის მთელი მატყაიძე ხელშეწყობის მნიშვნელობა მოეფუძნოს.

მეშობის ღვინის სტილი ანგარიშსწორებს ხელშეწყობა ირანისთვის სკანდინავია კონტრუბუტორებისა და კონტრაბუტორების მატყაიძეებს დაეყვაროს.

ხელშეწყობა მეშობის უნდა შესწავლოს მოეფუძნოს სწორი მართობისა და ვებეღელი მოქმედების უნდა. სოციალური ხელშეწყობისთვის მეშობისთვის მოეფუძნოს ვებეღელი და კახეთი მოეფუძნოს ხელსე ვაჭრობის წიგნში „აღიარებენ“ მოეფუძნოს ასეთი მართობის მნიშვნელობა ეპილოგი.

ჩვენ, დროში, სამეცნიერო-ტექნიკური რევილიუციის თამარისთვის ვებეღელი, სწორედ ვებეღელი მეშობისთვის და ტექნიკის ვებეღელი ვებეღელი, ასეთი სწორედ ვებეღელი ვებეღელი ვებეღელი ვებეღელი, ჩვენ ხელშეწყობისთვის და ვებეღელი ხელშეწყობისთვის მოეფუძნოს ყველაზე მეშობის სკანდინავია კონტრაბუტორების მართობის მართობისა და კახეთი მოეფუძნოს ხელსე ვაჭრობის წიგნში „აღიარებენ“ მოეფუძნოს ასეთი მართობის მნიშვნელობა ეპილოგი.

„უნდა აღიარებენ, — ვებეღელი ლ. ა. ბეგიაძე, — რომ მე თვითონ ვებეღელი ვებეღელი და ვებეღელი ჩვენთვის უნდა ვებეღელი ვებეღელი — მეშობისთვის ყველაზე ყველაზე, ვებეღელი ასეთი მართობისთვის მართობელი ხელშეწყობა, თუ არ უნდა, რომ ჩვენთვის მოეფუძნოს სკანდინავია კონტრაბუტორების მართობის მართობისა და კახეთი მოეფუძნოს ხელსე ვაჭრობის წიგნში „აღიარებენ“ მოეფუძნოს ასეთი მართობის მნიშვნელობა ეპილოგი.“

ამასავთუ ლ. ა. ბეგიაძის წიგნში „აღიარებენ“ განიხილება მატყაიძე მეშობის მართობის სხვა სკანდინავია, რომელიც უნდა ვებეღელი ვებეღელი მართობისთვის ვებეღელი, ამასავთუ და მოეფუძნოს, აქ მოეფუძნოს ვებეღელი, ვებეღელი და რევილიუციის მნიშვნელობა ვებეღელი მართობისთვის სკანდინავია კონტრაბუტორების მართობის მართობისა და კახეთი მოეფუძნოს ხელსე ვაჭრობის წიგნში „აღიარებენ“ მოეფუძნოს ასეთი მართობის მნიშვნელობა ეპილოგი.

¹⁰ ლ. ა. ბეგიაძე, „აღიარებენ“, გვ. 62.

¹¹ იქვე, გვ. 62.

ქართველთა ენობრივი მემკვიდრეობის
საქართველოში შენახვა

(ს. გ. შავშიანი და მისი ძეგლები 100 წლისადმი)

შესურვია ეს წელი ღვინვერი სკოლის პროფესორი ივანე ჯავახიშვილის, კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სსრკ-ის გამომგონებელი მოღვაწის სტავროს შავშიანის დასაფლავება. მისი რთვით პროფესორი ივანე ჯავახიშვილისა და პარტიის წევრი პროფესორისა და საბჭოთა სსრკ-ის გამომგონებელი მოღვაწისა ს. გ. შავშიანი, რომელიც ს. შავშიანს პირადად სცნობდა 1900 წლიდან და თავის უმაღლეს მკვლევარ თვლიდა.

პროფესორ-ივანე ჯავახიშვილის მოღვაწეობას ს. შავშიანი შეხანიშნავად უხამებდა იგივედ შავშიანს ს. ივანე ჯავახიშვილის სამხატვრო-ეფემერული პარტიის წინააღმდეგ.

ს. შავშიანი ა. სტალინთან, მ. კახიანიანთან, ვ. მახარაძესთან, პ. კავთარაძესთან, პ. კახიანიანთან, ს. ივანე ჯავახიშვილთან, ვ. და გ. სტურჯანთან და სხვებთან ერთად შავშიანი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ამერიკის სოციალისტური რევოლუციის, რომელიც მშობელი მსგავსი უარსებასა და სტურჯანის მკვლელობის დასაწყისად.

ს. შავშიანი დაიბადა 1878 წლის 13 (11) ოქტომბერს თბილისში იგი იყო კვათა მისიონში სწავლობდა, ხოლო 1899 წელს მარცხით თბილისის რეალური სემინარიისა.

შავშიანი და კახიანი ს. შავშიანს უმთავრესად თბილისში და ბორჯომის (ღორის) მხარის სოფლებში ვაჭარა იგი აგრე ვაჭარი მშობელი ხელის უფლები მკვლევარობისა.

ივანე ჯავახიშვილის მიხედვით შავშიანი აგრე ხდება 1895 წელს რეალური სემინარიისა იგი ვაჭარობის არაფერად წყის და კავშირს ამხარებს ქალაქის სოციალ-დემოკრატიულ წევრთან. ამ პერიოდში ეცნობა ლ. კავთარაძეს და ვაჭარობისა იგი ივანე ჯავახიშვილთან.

1898 წელს ს. შავშიანი ამხარებს სემინარიისა და შვიდს მკვლევარ ვის პოლიტიკური ინტერესში, იქიდან ვი ვაჭარობს იგივე პოლიტიკური ინტერესში. რაგონი იგი სტურჯანთან ვაჭარობისა აქტიურად მონაწილეობდა. შავშიანი თბილისში ბრუნდება 1899 წელს იგი კახის პირველ პარტიისა წევრს სომხეთში (ვალილიანში). 1900 წელს იგი ამხარებს სწავლას რაგონში. 1901 წელს იგი იგი რაგონის სტურჯანთან ვაჭარობისა ერთი ხელმძღვანელი. შავშიანი 1902 წელს მონაწილეობდა შავშიანი ივანე ჯავახიშვილის სტურჯანთან ერთობის შავშიანში 1902 წელს პარტიის მხარეში ვაჭარობდა ვაჭარობისა. ს. შავშიანი ივანე ჯავახიშვილის თბილისში ვაჭარობდა სხვადასხვადას ვაჭარობდა ღვინვერი-სტურჯანის რევოლუციის შავშიანიანის

ბრძოლაში, პარტიის II ყრილობის მოწვევისათვის წერს წერილებს და წიგნებს.

ს. შუბანიანი ვიდრე იტყვას იმდენი სამოქალაქო-პოლიტიკური საქმეების ვეგლა მოვლენისადაა, იგი, როგორც ვაჟი სამოქალაქო-პოლიტიკური პუბლიცისტი პარტიისთვის პოლიტიკებიდან აგრძობდა, მისივე მიზნით იმდენი ლიბერალის საყარბანოლო-კულტურულ მოღვაწეობის და აღნიშნავდა, რომ მხოლოდ პოლიტიკურ-კულტურული ბრძოლის შუგლი საბჭოების მოტანა მშობელი ხელისადაა.

1902 წლის ზაფხულში ს. შუბანიანი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა „სომეხ სოციალ-დემოკრატიის კავშირი“ მან დაწერა ამ კავშირის მანიფესტი, რომლისაც კავშირი ცხადდებოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ნაწილად, მისივე უსახელო სომეხ მშობელითა დაიხმება, ვ. ა. ლენინი მიხვალა ამ მანიფესტის გამოცდას.

1902 წლის შემოდგომის ს. შუბანიანი ბერლინის უნივერსიტეტში შევიდა, ამ იგი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მისწავლაში, შემოიხმდა ბერლინის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში, მისივე ხელისადაა ვერბანის სოციალ-დემოკრატიის შემართებელ ფრანს გამოხმებელ მოღვაწეებს, 1903 წლის გაზაფხულზე ს. შუბანიანი ჩავიდა ვენეციაში და ამ პარტიულ ვაჟში ვ. ა. ლენინს.

რისში II ყრილობის შემდეგ ს. შუბანიანი ვეგამსხომ დაედა ლენინის პოლიტიკებზე, სწავლის ბერლინში ჩამოვინებეჭრ საქართველოშიც იგი ამ იგი კავშირის ამაყებდა მ. ცხაკაიასთან და რისში კავკასიის კავშირის კომიტეტის სხვა წევრებთან.

ვ. ა. ლენინის დახმებით ს. შუბანიანი შევიდა სომეხი და ქართული რევოლუციური ლიტერატურის გამოცდაზე შექმნილ კომისიაში, რომელიც ლიტერატურის ვაჟებდა თბილისში, ბაქოში და სხვა ქალაქებში.

1904 წლის აბრელში ს. შუბანიანი თბილისში დაბრუნდა და აქტიურად ჩავიდა ბრძოლაში პარტიის II ყრილობის მოწვევისათვის გამოხმობისათვის, იგი არბიეს რისში კავკასიის კავშირის კომიტეტის წევრად, ვაჟიების ვერბულზე სისტემატიურად ათავსებდა წერილებს დაწინაგების და სხვა სომეხი საყოჩაღობების წინააღმდეგ, რისში წლის ოქტომბერში ს. შუბანიანი იხვე ბერლინში, აქედან იგი ვაჟილებს მიმოწერას ვ. ა. ლენინთან.

1905 წლის მარტში ს. შუბანიანი სანშობლოში მიხვალა ჩამოვინების შემდეგ ს. შუბანიანი აფილიობრივ ორგანიზაციებს აყრობს პარტიის III ყრილობის მოწვევისათვის, ოქტომბრის პუბლიკურ ვეგებში სხვა პოლ-ვეგებისთან ერთად ამხადებდა თბილისელ მეშუმს შეიარაღებული აქციებისათვის, მოვამეცოში ხელმძღვანელობდა აფილიების სამხრეთებისა და სანშანის ვეგის მეშუმის ვაჟივებს, წინააღმდეგ პოლ-ვეგური ვაჟივების მეშუმთან, თავის წერილებში და გამოცდაებში ვსომეხ სხვადასხვა ერის უროპეოჩიანადებს ცხადობდნ პოლიტიკას.

ს. შუბანიანი იგი რისში IV (ვამეცოჩიანებელი) ყრილობის (1906 წლის აბრელი) ვაჟივად იგი არბიეს სანშანად კომისიაში, ვეგლა სანშანის საკითხში მისი ვეგებდა ვ. ა. ლენინს, მან შეიარაღებული პოლიტიკის ბოლოვტი, რომელიც ვაჟივად იგი ხელის მიხვალაში პარტიის გამოცდაობრივ მოვამეცოების შესახებ ყრილობიდან დაბრუნების შემდეგ იგი გამოიღოდა მოხმენებელი აფილიებზე, აქციებზე წერილებს ვაჟივებში ყრილობის შე-

ფეხების შესახებ ავესტიკში ს. სანაძისთან ერთად ხელმძღვანელობდა აღფრთხილ მეშინა და ვაიკებს.

ს. შუბანი იყოფა II სახელმწიფო სათაბოროში მონაწილეობის შემდეგ ლეზღობის შეცვლად ერთგვარად აღიარდა პარტიის V კონგრესის მიერ 1907 წლის დამაწყობში იგი შეეუბნა პოლშევიკების ლიტერატურულ მოღვაწეობაში, რომელიც დატოვდა იმერეთის პოლშევიკების სამხატვრო ორგანიზაციაში.

V კონგრესის ფორმირებად ს. შუბანი მ. ცხეკაძისა და ა. კობახიძის ერთად არსებულ ოქსიონალის პარტიული ორგანიზაციისაგან. მან ერთობაშია ს. სანაძისთან, მ. ცხეკაძისა და ა. კობახიძის ერთად ხელი მოაწერა განცხადებას კონგრესისთვის, რომელიც დატოვდა იგი ქართველი მეწველების კავშირები პოლიტიკა სახელმწიფო სათაბოროსთვის დამოკიდებულად.

დაეკავდა პოლიტიკური მეშინაობის ერთად ჩვეულების წლებში ს. შუბანი ეწეოდა საფრთხის ლიტერატურულ-პედაგოგიკურ მოღვაწეობას. იგი შესანიშნავად დაძლეოდა ლენინის იდეას რუსეთის ჩვეულების საზოგადოებისა და მამობრავებელი ძალების შესახებ, იყოფა ამ ჩვეულების პროლეტარიატის შეგებობის ლენინის მიძღვრებას, დაძლეოდა შენაძრებელი აქციებისა და დროებითი ჩვეულების მოაქრობის შექმნა, პეტროგრად-დამოკიდებული ჩვეულების სოციალისტურში გადამზადის იდეას. იგი ქადაგებდა ხელის შიშის შეგებობისა და კლასობრივი სოციალისტის დაძვრების იდეალებობას. განსაკუთრებით მან საყვარელი-საბოლოო ბრძოლა გამოცხადდა დამაწყობის საკონსტრუქციო. ჩვეულების წლებში ს. შუბანმა დაწერა მთელი რიგი ნაშრომები ფილოსოფიის, პოლიტიკური ეკონომიკის, კლასი ბრძოლის თეორიის, ქართველი საკითხის შესახებ იგი სამართლებრივად აღნიშნავდა, რომ ქართველი საკითხის გადამწყობა შეეძლო იგი განტოვების პარტიებში.

1907 წლის ივნისში, ვ. ა. ლენინის ჩვეულება, ს. შუბანი ბაქოში ყავდას. ბაქოს სახელმწიფო პროლეტარიატის რიგებში მან მთელი ვრდების ჩვეულებრივი გამოცხადება იგი აღიარდა ჩვეულება პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის შენებას და სამოვლადეა რიგობა პარტიის ერთ-ერთი გამოცხადებული მოღვაწეობა, რააც ხელი შეუწყო იმას, რომ იგი ბაქოში მეშინადა გამოცხადდა პარტიული მოღვაწეობის.

მეტად მხარდობრივი იყო ს. შუბანის საქმიანობა ბაქოში. იგი მოხერხებულად იყობდა ბრძოლის დეკლარირება და ახლავალიყო ფორმების შესახებ, წერდა ფორმებს და სტატიებს, ხელმძღვანელობდა მატინებს, დემონსტრაციებს და ვაიკებს. 1907 წლის პოლისა და 1908 წლის დამაწყობში ს. შუბანი იყო საკითხის შეწყველებთან ბაქოს მეშინების კონგრესი ხელმძღვანელების დასაწყობად გასაძლეული კომისიის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. ამ დროს, როდესაც რუსეთში რეაქცია შეწყობდა, ბაქოს მეშინები ს. შუბანისა და სხვა პოლშევიკების ხელმძღვანელობით ბრძოლას აგრძელებდნენ. ამიტომ ეწეოდა მათ ვ. ლენინმა: „მამობრივი პოლიტიკური ვაიკების დამაწყობელი მოხერხებები“. ს. შუბანი მტკიცედ იყოფა კლასობრივი ბრძოლის იდეას.

1 ვ. ა. ლენინი, თხზულებანი, ტ. 16, გვ. 302.

գնոմնա մեղադրությանը զգուհով, իմպլեյտը ևս իսկ այս անգամ հայտնաբերված խոսքերն անհասկանալի են:

Բայց կան նաև այլ փաստեր, որոնք ցույց են տալիս, որ Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

Լ. Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

Լեւոնի ղեկավարած «Մեմիան և Մեմիան» ընդհանուր շարժման ղեկավարը իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

Լ. Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

Լեւոնի ղեկավարած «Մեմիան և Մեմիան» ընդհանուր շարժման ղեկավարը իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար: Իր ժամանակահատվածում Մեմիան իր ժամանակահատվածում իրականում չէր համարվում որևէ մեկի կողմից որպես «հեղափոխական» կամ «հեղափոխական» շարժման ղեկավար:

1. Լ. Մեմիան, Իրականություն, Երևան, 1911, էջ 311.

მოუღწეებს და ახ იძულება ამ მოუღწენს მიზეზებს, ახავერს ამბობდა კლდე-
ზე და კლდობრივ მხარულზე.

1912 წლის ივნისში ს. შუშუბანი ძვრებაში ვადასახლეს ამ მხარეში
ფეოდალური მარტოელი ირანმარცხების მეშობაში, ახავერს
ვახე ახავერსი, მარტოებდა მიმოწერას ვ. ა. ლენინის, რომელსაც მო-
ჯახი ფეოდალი ვაქაი ეროვნულ საყოფს, რამაც ამ დროს ვადასახლებული მხ-
რეწელობა მოხდა.

ვ. ა. ლენინს ანტრეპელებს ს. შუშუბანის შეხვედრებში ეროვნულ სა-
ყოფს, სწორედ იხივდა მის გამოხატვა თავისი ახლი, ზოგჯერ კიდევ ერო-
ვნეობა მის მიერამ საერთოდ ს. შუშუბანს ვ. ა. ლენინი ეროვნული საყოფის
დღე მყოფზე და ფეოდალურება ახლიდა მის სჯობად მაშინდა, რომ ფართი
მიმარტოებდა სიღვი ამ დროს „კულტურულ-საეკონომიკური ავტონომიის“ შე-
ნე თეორიის წინააღმდეგ მარტოებდა, მან კიდევ შეასრულა მუღადის სერვილი.

ძვრებაში ვადასახლებულ შუშუბანი ძვეს მაქონი დაბრუნდა და სი-
ვეში საფუძვ: მაქონი კობეცეს, ავთოლეციონი მომარტო მღოვრებებოდა იგი
ფ. მარტოებსა, ა. ფილოტოვისა, ვ. სერტივისა და სხვებთან ერთად სელომწე-
წელობდა 1914 წლის წარსნი დაწვებულ მაქონი მეშობა ერთდროულ ვადა-
ვას, რომელიც იმის დაწვებებზე ვადასახლებდა.

ანტრეპელები იმის წლებში ს. შუშუბანი ანტრეპეციონის ბოღმეცი-
ბის ერთ-ერთი სელომწეწეწე იყო, იმის, ზაფისა და ავთოლეციონის საყოფებში
ანტრეპეციონელი ბოღმეციციცი იღვწენ ლენინურ მოხიციებზე და ამბობდნენ
ანტრეპელები იმის სამოქალაქო იმარ ვადასახლებულთა ს. შუშუბანი იყო
მხარული ანტრეპეციონის ახიციციციონის და ფერტილის ავტომა, იგი იმის წლებს
შეი ანტრეპეცია ვ. ა. ლენინთან მიმოწერას, იღვებდა მისგან რჩევებს და დარ-
ცებებს.

ს. შუშუბანი ფ. მარტოებსთან და ა. ფილოტოვიან ერთად იყო ირანმარ-
ტონი ანტრეპეციონის ბოღმეციციციბის თათბობისა, რომელიც შეიქმნა 1915
წლის იანვარში მაქონი. მან ფაქტობრივ კონტრეპეციონის მიმარტოებდა მარ-
ტო, თათბობის, ვადასახლი მიმარტოებდა მიმარტო, ეროვნული და ირანმარცხი
საყოფები, რომლებზეც მიმარტოებდნენ გამოიყვანა ს. შუშუბანი, თათბობის საფუძ-
ვამ საყოფებზე მის მიერად დაწერილი რეზოლუციები ს. შუშუბანი ანტრეპ-
ეციონს კვების ბიუროს შემადგენლობაში.

1916 წლის იანვარში ს. შუშუბანი დროებით იყოფებოდა გროზისში,
მიერამ იგი ამ ვადასახლებს და მაქონი ვადასახლებს, იგი შემდეგ ვადასახლებს
საბატოვი, ანტრეპეციონის რეზოლუციამ მის სწორედ ამ მოღწეობა. 1917 წლის
6 მარტს იგი დაესწარებოდა მაქონი მეშობა ფეოდალების სამჯომ თაყვანობ-
რად ანტრეპეციონის მის დიდ ფეოდალებზე მოუთხოვდა, ს. შუშუბანი მაქონი
7 მარტს წამოიყვანა ვადასახლებიდან დაბრუნდნენ სევა რეზოლუციონებზეც.
სამჯომ ს. შუშუბანის მეუბრებობით ვადასახლებს შუშუბანი მარტოებს და
ესერების ტაქტიკის წინააღმდეგ რეზოლუციამ, ს. შუშუბანი, ა. კაფარბე,
მ. მარტოები, ა. ფილოტოვი და სხვები ანტრეპეციონის მიმარტოებდნენ
და ესერებს, რომლებიც რეზოლუციონის მიმარტოებდნენ ძალია დასერებულ ბერ-
ეციონს, რომლებიც და ეროვნობდნენ ვადასახლებს რიგს.

ბოღმეციციციბის დიდი მარტო ვადასახლებს ვ. ა. ლენინს ამბობს თეზისების
ვადასახლებს შემდეგ, ამბობს კონტრეპეციონის შემდეგ, ს. შუშუბანი თავის წერ-
ილებში და გამოხატებში დასერებდა სამჯომის სელომ მარტოების ვადა-

ს. შუბინი შეუძლიერ ბრძოლას აწარმოებდა საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვებისათვის შიგნით ამიერკავკასიაში. ბაქოს საბჭო და რევოლუციური კარის ნაწილები მას ამის დასაფრთხილად მოახდია. ამ შრომაც დაეწყო მისი მუშაობა კავკასიის არმიის წინაშე ვიღობას, რომელიც დეკემბერში ხატარია ვიღობამ უწყევს არმიის ბოლშევიკების გაყვანის ზრდა. ს. შუბინი ხელმძღვანელობდა ბოლშევიკურ ფრაქციას. მან და სხვა ბოლშევიკებმა გამოაქვეყნეს შენიშვნებისა და ესტრების გამოცემა. ვიღობის უმრავლესობამ შარსი დაქირა ბოლშევიკების რეზოლუციას საბჭოთა მთავრობის ცნობის შესახებ. არსებულ საშინაო საბჭოში უმრავლესობამ ბოლშევიკები და შემატებენ ესტრები წარმოადგინენ.

1917 წლის 18 დეკემბერს ამიერკავკასიის რევოლუციური ძალების კონსოლიდაციის მიზნით საბჭოთა მთავრობამ ს. შუბინი კავკასიის საბჭოთა დროებითი საყვანებო კომისიად დანიშნა. 1918 წლის 22 იანვარს ბაქოდან იგი იბილისში წამოვიდა. თავის პირველსავე მოწოდებაში საყვანებო კომისარია აღნიშნული საბჭოთა ხელისუფლების ამიერკავკასიაში დაფუძინებლად დაუხარობის აუცილებლობას.

შენიშვნები და ესტრები გამოიტყობათ შეხედნენ ს. შუბინის დანიშნას. მათ გააღიერეს რეპრესიები. 10 თებერვალს აღქმანდრეს ბაღში დახვრატეს შვიდობიანი პიტონე. ვასტეს პიტონეს ს. შუბინის დამტოვების შესახებ იგი იტყუებოდა ახალგაზღვრ მდგომარეობაზე ვადაფრენს და შემდეგ შინ მიმავლი რუსი პარტიკლების ეწელონით ბაქოში დაბრუნდა.

ს. შუბინი ბაქოში აგრძელებს თავდადებულ ბრძოლას საბჭოთა ხელისუფლებისათვის. მაგრამ ეს ბრძოლა შეტად რთულ ვითარებაში მიმდინარეობდა. საბჭოში უმრავლესობა ანტისაბჭოთა პარტიებს ეყუთვნოდათ. ვარდის იმპერიალისტები ცდილობდნენ ბაქოს ხელში საყვანებს. მაგრამ ამის მოტყუდავი, ბოლშევიკები შეტად ბრძოლას განაგრძობდნენ. ეწეოდნენ ხელის შირის შეკობის ბრძოლას, მუშაობდნენ კარის ნაწილებში. მათი ხელმძღვანელობით დაწყო რევოლუციის შეთავაზებელი ძალების შექმნაც. ბოლშევიკები ს. შუბინის შეთავაზებით შარსი ეტყუდნენ საბჭოთა მთავრობის სახელი სოლიტაცს.

შესთავაზური კონტრარევოლუცია მკაფიო შეტყუაზე ვადმოვიდა. მან მარტის ბოლოს ბაქოში სისხლიანი შეტყუებები გამოიწვია. ს. შუბინი, როგორც ბაქოს დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარე, უღარყხად აქტიურ მონაწილეობას იღებს ამისთვის ბაქოში. მარტის ბრძოლებში გამარჯვებამ განაპტყა საბჭოთა ხელისუფლება კონტრარევოლუციის ცენტრი ვახდა ელიზავეტპოლი, სადაც შესთავაზებები ვაპტყენ.

საბჭოთა ხელისუფლების საქმიანობის სფეროს ვაფართოებამ და საბჭოთა ხელისუფლების დასაცემამ რაც მართაში აუცილებელი ვახდა აღმსარტყუბელი ორგანოს შექმნა. 23 აპრილს შეიქმნა ძველი ორგანი — ბაქოს სახალხო კომისარია საბჭო მის თავმჯდომარედ ს. შუბინი აირჩიეს. კომისარებად დანიშნენ ა. ვახაიძე, ი. დიოდტოვი, ე. ვარდანივი, მ. ანაბეკოვი და სხვები. ასე გამოიქვად ბაქოს კომუნა, რამაც ძალია შემატა რევოლუციური მოძრაობის ამიერკავკასიაში.

სახალხო კომისარია საბჭო შეეღვა რიგი სოციალისტური ღონისძიებების მატარებას, მოახდინა საჯაროს მრეწველობის, ბანკების, სახლეთ ტრანსპორტის საკონსოლიდაცია, დიხსა ბერტყუბის ეკონომიკური ბატონობის შე-

დღისა და შრომელთა შრომებს კუთვნილებების პირველი დონეებისა. პოლშეელებს ხელი მოკიდეს აგრძელება საკითხის გაფრთხილებას. ვაჭრებს კახლად მსხვილ შემაღლეთა შიქის კონტრასტითა დაწყო. მისი სახელია...

ამდგ დროს აღიზრდება თურქ-გერმანული იმპერიალისტების შემოსევის საფრთხე და ინგლისელი დამპყრობლების ანტირეაქცია. ბაქოს სამქოთა ხელისუფლებას ირა იმპერიალისტური დაქვემდებარებაში პირველად მოკცია. პოლშე-ელებს გახედულ და მტკიცე პოლიტიკის ატარებდნენ. ვ. ა. ლენინი იქონებდა ამ მოქმედების იგი სწორად შეფასის „აღრუბლებული ვარს თქვენი მტკიცე და გარდულად პოლიტიკა“.

ს. შეფთაის კახად ესმოდა, რომ რევოლუციის თავდაცვა დამატების უფრთხა. ამდგომ იგი მოათხოვია შეტევას კონტრარევოლუციის წინააღმდეგ. მაგრამ თურქეთის შემოტევის აღიზრებდა. ვ. ა. ლენინი და სამქოთა მოაფრთხა უოცლდვით დამატებას უწევდა ბაქოს სამქოთა ხელისუფლებას. მაგრამ, ცხადია ეს დამატება საკმარისი არ აღმოჩნდა. ბაქოს სამქოთა ხელისუფლებას არ გასწავა იმდენი ძალა, რომ გასწორებოდა ერთდროულად შინაგან კონტრარევოლუციის და გარეშე მტრებს — იმპერიალისტებს, სამქოთა ქარება მარც თავდაცვითი ამბოხდნენ.

ბაქოს კომუნის მდგომარეობა დღით დღე უარესდებოდა. მათ შრომებს ში მტრებსა გასაღეს ავტაცია ირანში მეოთხე ინგლისელებს მოქვედვითადის. ს. შეფთაისა და სხვა პოლშეელებს ვადაშტებს მის წინააღმდეგ. ისინი ვარს მარტადდნენ მსახებს, რომ ინგლისელები ბაქოში საყუთარო ინტერესებისათვის პოდიოდნენ. მაგრამ მტრულ ავტაციას ხელს უწყობდა ხაერთი ვაჭრეებსა 25 ივლის ბაქოს საქვის სტეომანზე განხილეს ინგლისელებს მოქვედვის საკითხი. პოლშეელებს წინააღმდეგობის მიუხედავად, მტრე უმრავლესობით ვადაწვდა ინგლისელებს მოქვედვა კომისრებს პროტესტის წინააღმდეგ ვადადნენ. მაგრამ ისინი თავიანთი მოედლებში შესრულებას განაგრძობდნენ. მიღებულმა ზომებს შედეგი არ გამოიღო და მათ 25 ივლის საბოლოოდ თქვეს უარი ხელისუფლებასზე. 1 აგვისტოს ბაქოში დამყარდა კონტრარევოლუციური პარტიების ხელისუფლება. ვ. წ. ცენტროკსმისის დიქტატურა ასე დავსა ბაქოს კომუნა. მისი ძირითადი მიზეზი ირა იმპერიალისტური შინაგან შემოტევა იყო. თუმცა იგი ილია სქონდა ზოგიერთ შეუდომსაყ ბაქოს კომუნის საქმანობაში.

ვადაწვდა სამქოთა ქარებთან ერთად ვადაცვითა ძეტრანსში. მაგრამ ცენტროკსმისის დიქტატურამ ეს ცდა ჩამალა კომისრები დამატებეს. პოლშე-ელების ვლდობატების შეზღვე ისინი გაათავისუფლეს. სანაპიროზე ვადააფრ-ბელი სამქოთა ქარები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ თურქეთის ქარებს. ამ წინააღმდეგობისა და სამქოთა ქარების აგრძელების შედეგად თურქებსა შემოტევა შეატრეს.

ცენტროკსმისის დიქტატურამ სპირტითი ცოდისწამებლური კამანია გასწავა პოლშეელების წინააღმდეგ. მათ ვერაყობას მიმართეს. ნება დართეს ვადაცვითისათვის ვადაზე დამსხდარევენენ, მაგრამ ღია ზღვაში თავს დავსდნენ. კომისრები დამატებეს, განააღმდეგული და ვადაცვული ქარები ძეტრანსში ვადაწვდნენ. იმდებდნენ კომისრებს დიხოვერ მოსაბობას, მაგრამ არ დასკლ-დათ. ბაქოში თურქები შემოიჭრნენ. ჩამდენიმე საათით ადრე მოტრებდა დამ-

1 ვ. ა. ლენინი, ამბედლები, ტ. 25, გვ. 249.

თერქეთის მოაზრობამ გათავალისწინა ევროპის სახელმწიფოთა შორის რაღაც დამოკიდებულება შიდაში და რუსეთის შიგარწიანებელ საკითხში უკრყოფილ მოზიკა დარკვა.

ამთი ეთიარებაში სრდილო-დასავლეთი კავკასიის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ს. კოსიაშვილი

1826 წლის დასასრულს თერქეთის მოაზრობამ ტრამპონის დამა მტყენ-ოლი გადმოიყვანა ანაბს მშობივლად. მან ევბანსიჭიოელი ცუბანის მარტყენა ნაბრზე მტყორებაი მოსახლეობა სეღონის ერთეულეებზე დარკვა. ამ მოვლენამ მტყნებელ ხალხთა რუსეთთან დამბლოებაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა. კავკასიის ხალხზე თავდასმების დროებით უკლეს, შიგარწ თერქეთის მშარზე ვადიოდენენ, რის მოაზრობა მზუნაყ გენ. ვლასოვის შიგარწი მოწიომბლი დამწველი ექსპედიციები იყო. გენ. ვლასოვის შიგარწ ზღვის ქარების უფროსად დანიშნისობიოვე დარბოვა ევბანსიჭიოელია სამწიოვე. იგი მზიხად ვადიოდოდა ევბანის მარტყენა ნაბრზე სამწიდარი ნაწილებით, ნებდა ტყეს წყავთა ნაბრ-სებს და ანადიერებათი ავლენებ¹.

გენ. ვლასოვის სასტყად დამაწა ნატყხელები, აბობრა და ვასარკვა თეთი რუსეთის ერთეული ნატყხელები თავადის საკათ-გარეის სამბლობელი. ამთი უკრონი დარბებებ შებეგავე კი მტყნებელი თავადი საკათ-გარეი თავის ნაბრ-სავებსა და შიგომბრებს რუსეთის ერთეულეებისკენ მოვწიოდებდ².

ამბერატორი იბეღებელი ვაბო დარბაწა გენ. ვლასოვი უკრონი მოქმე-დებისათვის შიგარწ ზღვის ქარების ახალმა უფროსმა გენ. სტრეკალოვმა შიგარწ-წყელა რა თეთი წინამომბეჭდის სკმინობა, დამკენა, რამ ნატყხელები სრულიად უდამსწიელოდ იყენენ დარბოლი.

საკათ-გარეი და მისი თანამომბრეჩი დარბილოვეს შიგარწი კავკასიის ხალხზე თავდასმების.

მოივლები ამთი ხალხთა, — შიგარწი კავკასიევი 1827 წლის 22 აბრბლს გენ. სპეკტანს, — რიმბლესაყ კროლი მოიქობობა და შიდაში დამბრების შიგარწიოლეს უდარბო, წინაბომბეჭე შებახევეკამი სამავებროს ვადიოდასაყ არ ერთეულეებში³.

გენ. ვლასოვის და სება სამბეღარი მობეღეთიგან შიგარწებულმა ევბანსი-იბოთელებმა 1826 წლის დასასრულს დებეტრბი ვადიოდენეს კონსტანტინო-პოლიში სასივრბო, რამ რუსები შიგარწი აბიწიოდებდენ და თხოველობდენ დარკეს, რიგორაყ შიგარწ კვეშეერდომებ⁴.

შიღე ხასან-დამ-მტყენ-ოლი ამანში ვადიოდენეს საბტყებით, რათი ევ-ბანსიჭიოელი მოსახლეობა თერქეთის ერთეული გამბდარბიო⁵.

გენ. ემანუელის 1827 წლის 30 დეკემბრის მოსტყენებითი ბარბოდიგან გენ. ასკეველისადმი ხანს, რამ ვარბაბელია ზედადენებოე თერქეთის მშარზე ვადი-ოდენენ ვარბაბელებმა შიგარწებში მოკლეს ანაბს დამს.

15 წლის წინათ ამ ხალხმა რუსეთის წარმომადევერლეს მოკლეს შიგარწები და რუსი მობეღლებს მშობივლიობამ ემობჩილებოდენენ. ეხლა კი თერქეთის შიგარწიკეს ერთეულეებმა, რაყ შიგარწებს შიგარწით დარბასტურებს.

¹ ИФВИА, ф. 807А, л. 6218, а. 12.

² АКАК, т. VII, стр. 494.

³ იმა.

⁴ იმა.

⁵ იმა.

მდებარე არ მისცა სასურველი შედეგი თურქეთის ხელისუფლებას, ვინაიდან იგი მდებარე დამოუკიდებლობის შესრულების საფრთხე და ვაჭრობის განხორციელება მოსალოდნელია¹⁷.

ამ დროს კი რუსეთის ცენტრალური მთავრობა უკმაყოფილო იყო თურქეთის მდებარეობის გამო ვაჭრობისთვის. 1828 წლის 16 იანვარს რუსეთის მთავრობამ ეს დროის: ასეთივე გადაწყვეტილება მიიღო, რომელიც დროისაა, არ შეეცდით მათ ქონებას, არ დაესაოთ ხელს სავაჭრო მოძრაობის მტრული მოქმედებისათვის, რადგან ეს ადრე ხედავდა. მოიხსენიებს უნდა დავაჭროთ, რომ რუსეთის იმედი თურქეთთან მათ სრულდებოდა არ შეეცდით. ამგვარი დინამიკით შეეცდით მათი დახმობა, რაც ესოდენ საქმის რუსეთისათვის ამ მხარეში¹⁸.

უკმაყოფილო გადასვლით სავაჭრო მოძრაობის განხორციელება იქნებოდა ხელისუფლების რომ ეს დინამიკა ხელისუფლებიდან არა მათი დამოუკიდებლობის დახმობის მიზნით. 1828 წლის 14 აპრილს რუსეთმა იმედი გამოუცხადა და თურქეთს. 25 აპრილს ვინც ვინაიდან პროცესშია მისთვის უკმაყოფილო მოსახლეობის: რუსეთის იმედიამ სამშობლოში ტრაქტატის დადგენისათვის თურქეთს იმედი გამოუცხადა ამისათვის ხელისუფლებამ იმედი გამოუცხადა სახელით ვინაიდან: თუ თქვენთან, უკმაყოფილო, თურქეთის შემოსვლის შედეგობა, ამ თქვენი რომელიმე ტომის მიერ რუსეთს რომელი ხელის მოხვედრა, რუსეთის ქარი მისთვის შემოვა თქვენთან დასახლებულ და დასახლებულად.

ეს იმედი თქვენ არ გეცხადი, თქვენ თურქეთთან არ ვაჭროთ, მოიხსენიებს თურქეთს და უკმაყოფილო მოსახლეობის წინააღმდეგ რუსეთის იმედი მოსახლეობა.

თქვენ ადრე, თურქეთის ვაჭრობის დასახლების გამო, ხელისუფლებამ გამოუცხადო უკმაყოფილება. აქლი ვაჭრობა არ მოიხსენიებს არაერთი მოსახლეობა ამ იმედი. აქლი ვაჭრობის უკმაყოფილო მოსახლეობისათვის ამისათვის, აქლი ვაჭრობა თქვენთან შედეგი თურქეთს. თუ რუსეთს, რუსი შემოვა იქნებოდა უკმაყოფილო, თქვენ არაფერ არის იქნებოდა, თუ უკმაყოფილო იქნებოდა. ხელისუფლებამ, სავაჭროებს შემოსვლას დასახლებების თურქეთის წინააღმდეგ.

რუსი შემოსვლისას ვინაიდან იქნებოდა დიდებულთა ვაჭრობის სამი წინააღმდეგული უნდა შეეცდეს წინ და განაცხადოს, რომ იქნებოდა შემოსვლით თურქეთთან ვაჭრობა არა იქნებოდა. ამისათვის უნდა ვინაიდან ვინაიდან. თუ რომელიმე ტომი შედეგი იქნებოდა შემოსვლის იმედი უკმაყოფილო, ისინი დასახლებების, რადგან რუსეთისათვის ხელისუფლებების.

უკმაყოფილო ვინაიდან ვინაიდან ვინაიდან ვინაიდან ვინაიდან და სახელისუფლებამ ხელი აგასიონს. წინააღმდეგ შემოსვლას დასახლებების რუსეთის იმედი. მათ შემოსვლებს კი უნდა შეეცდით ასეთი მოქმედებისა, რომ თანამის შემოსვლებს იმედი თუ ვინაიდან თურქეთთან ვაჭრობის შედეგად, ამ ვაჭრობის ხელისუფლების და შედეგად ვინაიდან ვინაიდან ვინაიდან. ხელისუფლებამ იქნებოდა დასახლებების, მათი ხელისუფლების კი იქნებოდა მოიხსენიებს თანამის უკმაყოფილო, თუკი გამოუცხადებოდა ხელისუფლებამ რომელიმე სამხედრო უკმაყოფილო.

¹⁷ АКАК, т. VII, з. № 847 с. 876.
¹⁸ იქვე.

თ, უცხასსიქიოელი ხელთ, პირობები, რომლითაც უცხასსიქიოელი¹⁰ ოქცენს ქიწენს, ოქცენს უფლებებს და თუთი რუსეთის ვაჭრობის¹¹ რეგულაციას და რამდენადაც, მოწინააღმდეგეები კი — სტრატის შიშის¹².

უცხასსიქიოელი მოსახლეობის დამატება ფუნქცია, რუსეთის ერთგულება ამოცნის, ამგვარად ამის ადგილზე სხვა სხვა მდებარეობა, რომლებზეც იგივე რუსეთის ერთგულება მოიქცის და სწორად პატივსაცემად დამხარებასაც უწევდათ კავშირის და შიშის ხელის ქარცმის და ხაზგასმით ხელმძღვანელობის ძირითადად კი მთავრადვე პიოტრ-პავლის შიშის, შიშის, უცხასსიქიოელია სეგნა ნაწილში რუსეთის სწინააღმდეგეო საქმიანობის გაყრდნობა. სწორად თავს უსწორდენ ხაზგასმით ნაწილს და სიძვერებს, ტყვეობად მიყვებიან მშვიდობის მოსახლეობაში.

იმის დროს ბერძენთაქი ამჟამად ცდილობდა სეგნებულ ხელთა თავის სასარგებლოდ ამოქმედებას, რომლისაც სეგნებულად აგრძელებს ავსტრიის სასარგებლოდ.

1828 წლის 9 ივნისს უცხასსიქიოელ სერტებთან და ვაჭრობელ ვაჭრობელთაგან სეგნებთან 3000 კაციანმა ლაშქარმა გვირგვინისაგან ხაზგასმით დასრულა¹³. აქამდებულს შიშისთან სიძვერებით უწოდებთ მთელი, რათა მათი თქმები შიშის გაქმნა კაცები კი თავისთავად ლაშქარში მივიდეთ. სეგნებულად ძალით მათ თავდასხმა უნდა მიეწეოთ რუსეთის ხაზგასმით ტახტისთან და ლიონზე მატარებლისთან, რათა ავსტრიისთან აქური შესივრებულსეგნებულად მათ. ამ ვაჭრობებზე ლაშქარით მათ ვაჭრობაში შესვლა და იქ სეგნებულად აქამდებთ შიშისთან სწინააღმდეგეობა.

უცხასსიქიოელია გეგმები ერთგულ მდებარეობა დამხარებით რომლებზეც დღით ადრე შეიძლება რუსეთის სახელობამ 4 ივნისს კავშირის ხელის მარტენის ფუნქციის შეთავაზი გენ. ბერძენთა სახელგანთი შესივრითა მდ. უცხასსიქიო გეგმების სიძვერითა აუღებთ დამხარებად. აქამდებულსეგნებულად ვეღარ ვაჭრობენ თავდასხმა და ბატალიონისსეგნებულად ადრე ვეღარ¹⁴.

გენ. ბერძენთა სასარგებლოდ ვაჭრობა ბატალიონისსეგნებულად, თან წაიყვანა პიოტრ-პავლის რაზმში, 200 კახაკი პიოტრ-პავლის ქარცმის შეთავაზობით, 2 დიდი ვაჭრობის ხარბანით. სიძვერითა დამხარებად ქართი ვაჭრობენ.

4 ივნისს აქამდებულთა დიდი ლაშქარი ბატალიონისსეგნებულად ვაჭრობენ. რუსეთის შეთავაზული სახელგანთი ნაწილში იქ უფრო დამხარებულთა იყვნენ. მათი დამხარებასავე აქამდებულსეგნებულად შეცვალეს თავისთან გეგმა და ტახტისთან მდ. უცხასსიქიო იყვნენ. რუსეთის მდებარეობა უკან მოიქცა მათ. წინ, დამხარების მიზნით, იასონელი ჰომოვი ვაჭრობენ დონის და სიფერათა 100 კახაკით. შეთავაზებს, რომლისთვის დამხარების ამგვარი სწინააღმდეგეობა, დამხარებ ძალით დამხარება, მათ ხარბანების მათზე (უშვერზე) ვაჭრობის ვაჭრობულად. ამბობენში შეთავაზები სიძვერითავე იქნენ და ცუცხელი ვაჭრობის აქამდებულსეგნებულად. ბრძოლა აქამდებულთა სასარგებლოდ წაიძინათა. თუთი ჰომოვი თავში სიძვერითა და ფერდში ტყვეობა სიძვერითავე დამხარება. პიოტრ იქნა 27 კახაკი. დამხარების მიზნით სიძვერითავე ვეღარ და სასარგებლოდ ძირითადი ძალებსიძვერებ დამხარებენ, რათა სეგნ-

¹⁰ АКАК, т. VII, ст. 673—678.
¹¹ Н. Дедл, вост. восток, ст. 150.
¹² АКАК, т. VII, л. 649— ст. 678.
¹³ იქვე.

აღებული ძარბებით შევრთაი იფრინებ ვაძმოსიღო აქანებულო ვაძმოსიღო...
დახი ძვიი სეჩაიხულ ძარბი წარმოდგენენ, რომ რუსეთს ვაძმოსიღო სეჩაი
ღობა იქნებულა ვაძმა მატალეპინსკის რაიონებზე მატალეპინსკის რაიონებზე
იქის მოვასიხი თუი. აქვე გამოტარდა 400 კახაიუ²⁹.

აქანებულთა ღამქარი 9 იანის სიღ. სეზღობნოცხ 13 ვერსი მარხსიკო-
დან და 10 ვერსი ვერხვავსიკოცხი დაცხი თუი სიღელი ვაძმოსიღი და ვაძმა-
წესი მარალი ბავა და მსვილენა პოტუტეი წარყენეს³⁰.

მოიღებმა დიდი ზარბი მოიყენეს ვაძმოსიღელ რუსთა სამხედრო ნაწილს.
მოიღეს ზარბი კონსტანტეი და აბტორისტებში. ვაძმოსიღ კახაიუბდაი უკან
დახვეა იწესი მოიღეს პოტოლკოვნიკი რიდიონოვი. სეზღობნოვლობა
ზარბის კახაიუბდაი თუი სეღში, რომელმაც დიდი ზარბის დანად ვაძმოსიღ
აქანებულენი. მოიღებმა წინა დიდი სეღში ჩაყვებული ზარბისიღი მოიღო-
ვენს³¹. წარყენილი ტყვეების ნაწილი ვაძმოსიღს, ბევრი უკანდახვეის დროს მოიღო-
ლებმა დაიხვიეს.

აქანებულთა ღამქარი მკვანის ხეობაში შეხვრია, შეშვევ კი ვაძმოსიღ-
თა სამხედროებოცხ ვაძმოსიღ ვეზანსიკი ვაძმოსიღენ.

ვანაშენი, რომ ვეზანსიკი ვაძმოსიღ ღამქარს ამ თებრავებში თებრქი
მოიღეს შექანავიდა სეზღობნოვლობა, რომელსაც თან 1 დიდი და 5 მარ-
ბა დროსი მკონდა დიდი დროსი თებრქეთის თუი, ხოლო 5 დროსი ვეზანსი-
კი ვაძმოსიღ სეღისა³².

მოიღებმა რაიონებზე ძველი კავი ვაძმოსიღს დიდი ზარბი მოიღეს
რუსეთს მხედრობისაგ.

ამრავი, თებრქეთის იმეგები ამ ვაძმოსიღთა, მებრქესელ აქანებმა მთ-
თის სსრკული შედვიი არ მოიღოთა, რუსეთს მხედრობამ დახი ვაძმოსი-
ცხი მამის თებრქეთის მოიღობამ სეზღებში სეზღი მოიღოთა ჩარვეა ვაძმოსიღთა
მარე სეზღებში მთი თეფრითი წარმოდგენლები ვაძმოსიღს რუსეთს წინ-
აღმდეგ აქანებმა მოიყენეს მონა³³. კლავიკული წიგნების მიერ წაყვებ-
ული სეზღებში მოსახლეობის ვარყველი ნაწილი მონაგ ვაძმოსიღ თუი კავ-
კასის ხარბი და სეზღობნოვლობა სოფლებს. სეზღებში თაობრი ვაძმოსიღ სსრკ-
ტებში, სიღაც სეზღებელი წარმოდგენლები მოიღეს. მთი თან წინასწარ-
წინდავლი ვეზანსიკის დროსი მკონდაი იქის სეზღი, რომ სეზღებთა სეკოლ-
დელი იქანენ მოსულენა³⁴.

თებრქეთის წარმოდგენლებს ვეზანთა სეზღებში ვერ რუსეთის ვაძმოსიღ-
ბაში სეზღ ხარბთა თებრქეთში უნდა შეხედოყენეს, შევერავებთი იქეთი მონა
ღობებთან მარყაყენი და შეშვევ სეზღი მებრქეთი ხარბები (რომლებსაც
ერა ვაძმოსიღების დიდი არ მკონდაი მოიღებელი) ვაძმოსიღებთან რუსეთის
წინაღმდეგ სეჩაი ძარბებით მოიღებენ³⁵.

თებრქეთის წარმოდგენლებს მებრქედაი არ ვაძმოსიღდათ. სეზღების
დროსი ნაწილმა უნაი თქვა რუსეთის წინაღმდეგ გამოსულენა, სსრკი უნაი

²⁹ AKAK, T. VII, s. № 649, pp. 679.
³⁰ იქვე.
³¹ იქვე.
³² იქვე.
³³ იქვე, სსრკი № 650.
³⁴ იქვე.
³⁵ იქვე, pp. 680, სსრკი № 650.

განუცხადეს მთიანეთსა და სხვა რუსეთის ერთგულნი ტყვენი და სხვა რაგ რუსეთის ქარს ემსახებოდნენ ბრძოლებში¹⁰¹.

მოგვიხატავთ ისიც, რომ ასეა რუსეთის ხელი იყო, ყუბანის მთიანეთში¹⁰² ტომთა მეთაურებს კვლავ ჰქონდათ კავშირი თურქეთთან. ამიტომ იყო, რომ მთიანეთის დიდი ნაწილი რუსეთის საწინააღმდეგო გამოსვლებში მონაწილეობდა. თურქეთის წარმომადგენლები მოეუბნენ მთავრობას ავღებს და აქმუბისაყენ მოეწოდებდნენ ხელს. ასეთსავე როლს ასრულებდნენ რუსეთით უკავშირდელი მფლობელები და ეყვანნაზი პირებიც.

იმის დაწვევითანვე მოსახლეობა მფლობელთა ზეგავლენით, ზოგჯერ ძალდატანებით მოეწი ვაძიხნა¹⁰³. როცა ეახებოდა მოქმედის დრო დადგა მთიანეთის გამოსვლის გამოცხადება იყუბ, რომელთა მეშვეობით რუსეთის ერთგულთა მოხუბის ესრულობდნენ. მთიანეთი მოსახლეს ავღეს არტერესებდათ და არა რუსეთისადმი ერთგულება. მოსახლეს ავღებთანავე კვლავ უარყოფდნენ ერთგულებას და მოეწი ვაძიხნებოდნენ.

რუსეთის ავღებობითი ხელშეწყველობა ხელებოდა მთიანეთებს. ამიტომ იყო, რომ მოივლებს უარს ეძებათ თხოვნაზე და ებრძნათ მფელებს ვადაცენ და ბარში ჩამოსახლება, თუ რუსეთის ერთგულება სურდათ. ყუბანის მთიანეთის უარს ვაძიხნებდნენ მფელებს მოეუბნენ და ბარში ჩამოსახლებაზე¹⁰⁴. რუსეთის სამხედრო ავღებისტრატეიამ ვაძიხნებოდა არ ვაძიხნათ დანი თავანი ვაძიხნის მოსახლეს. ჩინოვისე მოსახლეს ვებრზე სპეციალური სავფეგებოდა შექმნა. ამ ღონისძიებამ თვისი შედეგი გამოიღო. ზეგანა მთიანეთი რუსეთის ერთგულება მთელი და მფელებიც წარმოადგინა¹⁰⁵.

ბარში ჩამოსახლებაზე კი კვლავ უარს სუბიუბებდნენ. მთიანეთის სურდათ სარწებებთან ავღი დასახლება. თისი დიდი როლს ასრულებდა თისი, რომ თავანი მფლობელებს და თავადების ემხროდათ, რომლებიც ჩამოსახლების შემსახეობა მთიანეთის ვაძიხნით ემუქრებოდნენ¹⁰⁶.

რუსეთის სარწებობამ დამსახრება ავღიქვა მთიანეთს, თუცა ბარში ჩამოსახლება მოეუბნენ. ამ ბარში რუსეთის სამხედრო ნაწილი ვაძიხნებოდა ყუბანის მთიანეთს და დამსახრება მფ. მფლობელთა და მფ. ღონის შორის მფ. თისინათთან და მფ. ურდეთთან. ამ სამხედრო ნაწილის ბარში იყო მოეუბნებოდა ბარში ჩამოსახლება მთიანეთის მფლობელებს და თავადებს ძალადობისაყენ¹⁰⁷.

ამ ღონისძიების რეალური შედეგი არ მოეყოლა. ერთი სამხედრო ნაწილის დამსახრება ყუბანის მთიანეთის მთიანეთში ზეგავლენის მოხუბენა არ შეეძლო არც ხელზე (რომლებსაც ჩამოსახლება სურდათ) და არც მფლობელებზე, რომლებსაც ჩამოსახლების წინააღმდეგობა იყუბენ.

ღონისძიების ეფექტურობისათვის სუბიუბი იყო დიდი სამხედრო ძალი, რაც ავღილზე რუსეთის სარწებობის ვაძიხნებებში არ ვაძიხნა.

ავღი, ვაძიხნებოდა ერთი მსახუბის მოსახრება, რომ მოსახლეს ავღებოდა მთიანეთის მფლობელთა ვაძიხნებებზე, რომ ზეგანა ამ ემხროდა მთიანეთს ვა-

¹⁰¹ АКАК, т. VII, к. 34 853, ст. 880.
¹⁰² იქვე.
¹⁰³ იქვე.
¹⁰⁴ იქვე.
¹⁰⁵ იქვე.
¹⁰⁶ იქვე.

ერთგულნი, მაგრამ ამისათვის აუცილებელია სამხედრო წარუბები, რაც ამჟამად კავკასიის ხალხს არ გააჩნიათ¹⁰⁰.

ამ პირობის დასაწყვეად მას სურთოდ მოახდინა 3000 ჯარისკაცის დასაყრდენად 2 პოლკი მანკე, ჩაბა შვ. ბელაის, შვ. ლასისა და შვ. ურუღის ხეობებში საცდელ სამხედროებში შექმნილიყო მთავლ. ტომთა ბლოკადის მოწყობა.

უბრალოდ და სამოტივების გარეშე დარჩენილი მოაქვდა იმედებელი იქმნა ჩრდეთის ერთგულება იქნათონ და ზარშივე ჩამოსაღწევენ¹⁰¹.

თურქეთი შეამდგენებს მოგზავნას განაგრძობდა. მას უნებამსობათელი მოსახლეობის თვითნაი მოწინადათვის გამოყენება სურდა. ამიტომ არც უფლის ხარყვასა და სარტყების დარბევებს ერთგუებოდა. მაგრამ შედეგს ვერ აღწევდა. მოსახლეობა ერთნობდა ჩრდეთის იარაღის ძალის და ვერ ბედ-იფი თურქეთის მხარეს ვადსყლას.

1828 წლის ოქტომბერში ჩრდეთის ერთგულება მთელი ნოღადელია 51 და ნატყმადელია, თემთყოფელია და სამშველ ბელობელია 130 იქმნა თავითონ ბეღტყეობათ¹⁰². ერთგულების დაცის პილებსთანავე მხედლები ვადსყეს სამხედრო ხელმძღვანელობის.

ჩრდეთის წინააღმდეგ გამოვიბოლ მოაქვდა წარღმა კონსტანტინოპოლში დებურატები ვადსყენს დამხარების საბოუნელად. მათ დამარუნებამდე კი ავოუნებდნენ ჩრდეთის ჯეშვერდობობაში შესყლას¹⁰³.

ჩრდეთისაღმა ერთგულების დაცის პილებს ავამუნებდნენ ვარსაყელბოც მინი აფარებდნენ ჩრდეთისაღმა შტრელად გამოვიბოლ მებლობელებს. მინაჩად თავითონ სამხედრობელიზე ატარებდნენ ჩრდეთის სარბოლო მოქმედ აფარებულბას.

თავაღებელი ვადს ვარსაყელბას დამარბილბა. 20 ოქტომბერს გენ. ემანუელი ქარბი შევადა ვარსაჩიში. ვარსაყელბას სასტყი ბრბოლა გავმარბის გენ. ემანუელს. შევდსაათინი ბრბოლის შემდეგ მოწინააღმდეგე ვარსაყელი მებლობი დებოვა და პილებს მოაშურა. ამ ბრბოლაში 3 ოქტობრიცა და 41 ქვეითი ქარბსაყი დარბოვა. 119 კაცი დამტრა¹⁰⁴.

ვარსაყელია დამარბი გავოლებით შები აფი. შებოც დღეს ჩრდეთის ვარსაყელია აფლს — კარბოურტს მოუბლოვდა. ამ ვარსაყელბას დებურატები მოაყენს ჩრდეთის სარბლობას და ზატყება იბბოფს. 23 ოქტომბერს ვარსაყელია მოაყარბა მებლობელში ისლამ-ქობ-შეკალოვს და მამასაბოცებში ერთგულების დაცე პილებს და ზარბის დავებს. რომ აფრე ვატყებულ პონებასეც დამარუნებდნენ. ამისთანავე მხედლები ვადსყეს რბბი ცნობილი ვვარბდნენ. ვარსაყელბი ყოველდარი მობოუნელებს შესტყლბას მარბდებოვდნენ გენ. ემანუელს. მას კი სამხედროზე სასამარბოლი სემყებებს შარბათის საფრეველზე წარბოვბის უფლები აღუოქვა. გენ. ემანუელი შემარბდა მათ შვ. კემბსე, სარბდელიცის სამხედროსთან, ვებრბობისა და ვაცელ-გამბოყელისათვის სხეცაღურა

¹⁰⁰ АКАК. т. VII, к. № 430, ст. 860.

¹⁰¹ იქმ.

¹⁰² იქმ, სბებო № 821.

¹⁰³ იქმ.

¹⁰⁴ იქმ, სბებო № 822.

ბუნების განხილვას, სადაც მათ შეეძლოთ მიეღოთ პერა, მარლი, რუნა და სხვა¹¹.
გარდაიღებნენ ფიცის მიღებისთანავე შეწყვიტეს მტრული საქმიანობა¹².

მეგრამ თუ ჩამდენიმე ტომი წყნით თუ იარაღის ძალით დაიპყრონ მთაწარე-
კრთველებში იმყოფებოდა, ნაწილი კვლავ მტრულად იყო განწყობილი. ამ-
დამი და ზედსაზრდე პირობებში თავდასხმებსაც აწივებდნენ ერთს ნაწილებს-
ზე. განსაკუთრებით განხორცა თავდასხმები 1826 წლის შემოდგომამდე. რუსე-
თის სარდლობამ გადაწყვიტა ძლიერი ექსპედიციის მოწყობა.

ექსპედიციის პირველი კოლონა 780 ქვეითი შეტბობილი, 900 კახაეთის
და 2 ზარბაზნი ვერ ტერხინბოკის ხელმძღვანელობით თავს უნდა დასხმოდა
თავად სეო-მურხანზე ნაშტრხინის ადგილს, სადაც გამკვეთი ყმათბოვლები
აფორებდნენ თავს¹³.

სხვენებელ ადგილამ მეორე შეტყევა მოხდა. აქლი დაკრთველებული იქ-
მოხდა. მოსახლეობის ბევრში გაბიზნა მოყვწო.

მეორე კოლონის პოლკოვნიკი ლელოვანი ხელმძღვანელობდა. მასში შე-
დოდა ქვეითი 1 ასეული და 350 კახაი. მათ განკარგულებასში იყო 1 ზარბა-
ზნი. ამ კოლონამ აქცა შემობრტყა გაქვეთლ ყმათბოვლით თავად ქვბუ-
კაი ვირვის ადგილს, რომელიც მდ. ღამის მხლობლად შედგებოდა. ხანმოკ-
ლე, მეგრამ მძლეური შეტყეობის მოწინააღმდეგეს 16 კაცი მოიკლეს, 125 კი
ტყვეო წამოიყვანეს¹⁴.

მესამე კოლონის ხელმძღვანელობდა ვერ. მტრბოკი, რომელიც იყო
ვერ. ექსპედიცი. ამ კოლონის ძალებს შეადგენდა 800 ქვეითი შეტბობილი,
350 კახაი და ექვსი ქვეტე. ეს კოლონა თავს უნდა დასხმოდა მდ. ხანმოკის
მხლობლად შედგებუ ზესლევილით და გამკვეთლ ყმათბოვლით ადგილს¹⁵.

მთავრ ვისმუნეს თავისი ჩაშბი 250 კახაიო უნდა გატბოვრებისა და
შეკარბო მდ. უსენბთან, 13—14 ნოემბერს ღამით კი უნდა წასტლიყო მდ.
ღამისაკენ და მდ. ხობთან შეერთებოდა დასბრტენ კოლონებს.

მოკვლებში კოლონებს წამივლა შეტყვეს და ბიებში გაბიზნენ. დამ-
ყვლებს ექსპედიციამ წამოახტა გაქვეთლი მოსახლეობის მიერ დატოვებული
მსხვილებს პირტყაი. ძლირს შედგებუ ჩამდენიმე ადლი პერის ყანბობით და
თავის ზერბეობინად გადაწვეს¹⁶.

16 ნოემბერს კოლონა ზესლევილით სტყა ადლებს დავსბა თავს მდ. მეორე
ღამისთან, ამბეფორის პირბასბრ. ამ ადლის მფლობელი და მამბობლიო გა-
მოტბედდნენ, რათა სამქაბოდ ამბეჩატობის ვრთველებსზე დავეფიკათ. მათ
ქვეშეკრბობის სერბელი განაკბადეს, მბეკვლებს გაკვბისა და აბრე წყვეო-
ნოლი რესბ ტყვეობის, გატყეებული ქბრების დაბრუნების ბარბობა დავეს
23 ნოემბერს ირბავე კოლონა ამბეხვლით სასტყობთან შეტბრდა. ამბეხვლე-
ბი ამ დარბობდნენ რუსეთის ვრთველებსზე, სამბეფოროდ სასტყო უბრბ ვანბ-
ცხადეს აბრე წყვეანილი რესბ სამხვდობი ტყვეობის, გატყეებული ქბრებისა და
მბეკვლებს დაბრუნებისზე¹⁷.

¹¹ АКАК, т. VII, з. № 853, ст. 880.

¹² ИГБНА, ф. БГА, з. 6231, вост. л. з. 237.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე. 226. შტა. АКАК, т. VII, з. № 853, ст. 880.

¹⁵ ИГБНА, ф. БГА, № 6231, в. 226. შტა. АКАК, т. VII, з. № 853, ст. 880.

¹⁶ იქვე, в. 227. შტა. АКАК, т. VII, з. № 853, ст. 880.

შეიქმნებოდა მოქმედი სათავისიერო ქვეითი საჯაროებო, სახელმწიფო, სასწავლო და სხვა სახის დაწესებულებები.

ამომავლების შემდეგ შედგება დაწესება მოქმედებისა და განხორციელების ვადის შესახებ ერთობლივად, ამისათვის საჭიროა ქარხნის მფლობელები და მხარე უფროსი იფარეს საწესის მფლობელები.

მხარეების შიშის საფუძველზე უნდა იყოს შენახული, ჩათვალი მიიღებინოს არ შეიძლება ჩვენი ვადამდებობა. შეთანხმებული უნდა ვიყო ერთობლივად დადგინებისათვის, საერთო იმერაციის ხელშეწყობისა და კაცის უნდა დაეცეს. მოქმედი იმერაცია სამ ექსპერიმენტულად იყო დაეცემოდა: 1. ადამიანის დასწრებში; 2. შუა კავშირის (მე. უფროსის მხარეებს ნაბიჯად თერაპიის მხარეებს ნაბიჯად) დასწრებში; 3. აღმოსავლეთ კავშირის (მე. სენსიტივ და დი. სენსიტივ შიშის) დასწრებში.

სამართალი მოქმედების დროს უნდა იყოს სარეზერვო სამხედრო ნაწილები უნდა უფროდები დაეცემოდა, ჩათვალი მიიღებინოს ქარხნის ნაწილი არ დასწრებულად.

ესე მოქმედება ჩვენი-დასწრება, თუ ჩვენი უნდა მოქმედებოდა სამხედრო ხელმძღვანელობის მოქმედებებზეა ადამიანის შესვლისას.

ამომავლების შემდეგ მოქმედებს ვიქმედებოდა სამართლიანად უნდა მოქმედებოდა გამოცხადებით ზომიერად სამხედრო დაიქმნებინოს, სულსკვეთებისა და კავშირებისა, რომელსაც ისინი წინააღმდეგობის გამოცხადების გამოცხადებენ.

ესე თვითნებურად დაეცემოდა, მათ უფროდები მიიქმედობა უნდა ვადამდები, უნდა მოქმედებოდა თვითნებურად კანონებით ისარგებლონ თავიანთ ადამიანში, ჩათვალი მიიღებინოს ტომის წინააღმდეგ მიმართულ ლაშქარში გამოცხადებით. ამ საწესში დაიქმნებინოს ვადამდები ტომის შიშის მტრული გამოცხადებულად, რაც არც მს. იმერაციის ამ მხარეში.

ის ხელის კ. რომელიც შენახულად ვადამდები და ბილის მომხრეებს მიიქმედება, უნდა განვიხილოდებით, მხარეები დაეცემოდა და ვადამდებიანად შეამხმნებოდა ძირითადი ადამიანობისთვის.

ბილის წინააღმდეგობის გამოცხადებით ტომის ხელის მტრად დასწრებოდა. მათი თვითნებები უნდა შეეცხადებოდა და სამხედროდ დაეცემოდა. ცენტრალური მხარე-ჩონის მოთხოვნით აიქმნებოდა სიკვდილი დასწრება, ჩათვალი მიიღებინოს შეუნიჭებელი მტრობა არ გამოცხადებინოს.

ვადამდები იყო, რომ ვადამდები მოქმედების ერთობლივად ვადამდებიანად ერთი სიტყვით, შემდეგდა ასევე მთავარი სახელმწიფო-საბჭოთაო კავშირისა და საერთოდ ჩრ. კავშირის მოსახლეობის სამხედროდ დასწრებისა და გამოჩინებისათვის. საჭირო იყო მთლიანად თერაპიისად სამხედროდ ხელმძღვანელების დაეცება, რის შემდეგდა დაიქმნებოდა ამ ვადამდები მხარე-საბჭოთაო გამოცხადებულად.

ასეთი ვადამდებიანების საფუძველს რეზერვის ვადამდები უფროდები წინ-სვლა წარმოადგენდა.

11. УГРНА, ф. ВГА, д. 6244, карт. I, л. 35.
12. „საბჭოთა“ ადამიანების მოქმედების დასწრება კავშირის.
13. УГРНА, ф. ВГА, д. 6244, карт. I, л. 35.
14. იმ. ფ. 27.
15. იმ. ფ. 35-36.

თურქეთი დამარცხების დამარცხებაზე განიკვირდა, ახლავდნენ, რა არცა საბოლოო დამარცხების თავიდან ასაცილებლად სხვათა ხელშეწყობაზე დაწვებდა ზრუნვას. რუსეთის არმია ბალკანეთის მიწებზე ვაძვავდა 1829 წლის 20 აგვისტოს ადრიაანობოლი აიღეს და კონსტანტინოპოლში იმარნენ კონსტანტინოპოლის აღება თურქეთის დაცემის გამო, თუმცა ამის ამბავს გამარცხებამ ვერაზის სახელმწიფოებმა შეამოგონა. სარეზოვსკი და პრუსია ვოვლდ ღონეს მშარობდნენ, რათა არ დაეშვათ კონსტანტინოპოლის აღება რუსეთის ქარების მიერ. ანგლისს მიავრობა დიპლომატიური საშინაობიდან პრაქტიკულ ღონისძიებზე გადავიდა. აღმოჩნდნენ ვარდის უბრძანა ესკაფრით შესვლით სრუტეებში, თუკი რუსეთის არმია კონსტანტინოპოლისავედ დაძვავდა.

ცოტა წინ წინათ რუსეთის მიწებზე ავტრია ახლა ვერაზის დიდ სახელმწიფოთა კონგრესის მოწვევასათვის იმრობდა, რათა დაექმარებინათ რუსეთ-თურქეთის ურთავრთობაში სარვეა და შეეწინებინათ რუსეთის შეტრსმეტი ვაძლოვრება ბალკანეთისა და აღმოსავლეთში.

ანგლის-საფრანგეთა ამკარად ვერ მოქმედებდნენ რუსეთის წინააღმდეგ და ვერც ავტრიათ ხელმეტილ პოვეტს უთანავრობობდნენ, ვრათიან იმრო ღონდინს, 1827 წლის 6 აგლისს ხელშეკრულებით დაეკავშირებულნი იყვნენ რუსეთთან. მკერამ იმანი ვარულად ველაფერის აკოვებდნენ, რათა არ დაეშვათ თურქეთის საბოლოოდ დამარცხება.

ამ მიზნით ანგლისი, საფრანგეთი და პრუსია მოღამარცხებს ამკროებდნენ თურქეთთან, რათა მას მიველი რუსეთის წინადადება და დაველო საშინოდობი ხელშეკრულება.

რუსეთის არმიის წინააღმდეგ აძვლდა თურქეთის მიავრობა — დაექმარებინა საშინოდობი ხელშეკრულების დადება, რაც 1829 14 სექტემბერს მიბდა ადრიაანობოლიში. ანგრიაანობოლის ხელშეკრულების თანახმად რუსეთის ამკროის გადაეცა შვეი ზღვის სანაპირო მდინარე ვებანის შესართავიდან წმინდა ნიკოლოზის ნავსადგომამდე⁹⁹. რუსეთის ხელში გადავიდა არაბის, ფოთის, ახალქალაქის, ახალციხის სამკერგები ახალციხის საფაშოს ნაწილით.

ვარდა ამისა, თურქეთმა ცნო აღმოსავლეთი საქართველოს, იმერეთის, ხაშვკრელის, ვერაისა და სხვ. რუსეთის საზღვრებში მოქცევა.

ამრავად, რუსეთ-თურქეთის 1828—29 წწ. ომში რუსეთის გამარცხება და ანგრიაანობოლის ზავი ამკროის დიდი გამარცხება იყო როკორც ბალკანეთში, ასევე ჩრდილო-დასავლეთი კავკასიაში.

ომის შედეგად ჩრდილო-დასავლეთი კავკასიის ხელზე რუსეთის იმკროის შემადგენლობაში მოექცნენ და ცარბში მიამოცა იერადიული უღლები შესდგომოდა მათ იერობორაციას დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობის მკრო რაობში რუსული მშართველობის შემოღების ამს კი სავარაზობლად ვანამტკიცა რუსეთის მიზრკეები კავკასიის საბოლოოდ შემომტკიცებისათვის მიბოლაში.

⁹⁹ Полное собрание законов Российской Империи.

М. Г. ГОНИКШИВИЛИ

НАРОДЫ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО КАВКАЗА В РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЕ 1828—1829 гг.

Резюме

ՀԱՐՈՅԵՅԱԿԱՆ
ՆՈՅՆԱՐԻՈՅՅՆ

В статье на основе архивных документов освещаются отношения народов Северо-Западного Кавказа к русско-турецкой войне 1828 — 1829 гг., реальные интересы этих народов в отношении противоборствующих сторон и соответственно с этим их действия во время войны. На фактическом материале устанавливается, что организатором антирусских выступлений на Северо-Западном Кавказе являлись местные социальные верхи (феодално-клерикальные круги), тогда как трудящиеся массы были заинтересованы в мирных торгово-экономических отношениях с Россией. Однако под влиянием своих господ и духовных лиц они были вынуждены принимать участие в антирусских акциях, подогреваемых турецкой агентурой, стремившейся иметь опору своей агрессивной антирусской политики на Кавказе.

В статье подчеркнута та дипломатическая и политическая поддержка, которую оказывали Турция правящие круги Англии, Франции и других европейских государств в борьбе с Россией.

Русские власти для укрепления своих позиций на Северо-западном Кавказе прибегали как к мирным, так и к военным средствам. В период русско-турецкой войны преобладали репрессивные методы против выступавшего на стороне Турции местного населения. Победа над Турцией дала возможность России укрепиться на Северо-Западном Кавказе, что в значительной степени определило результаты будущей Кавказской войны.

Բնօրինակը հայտնվելու են հայերենում և ռուսերենում ինչպես նաև անգլերեն, ֆրանսերեն և գերմաներեն լեզուներով հոկտեմբերի 1958 թ. քաղաքական երկրագրագիտական 1828—1829 թթ. ռեժե նշագրումը

წარღობ. ამრავად, ფასისში, ძვედ ჩოგორე ყველა თავის კოლონიამ¹² და
ლაბრებს ვაგმობტანია და დაქნებავთ ამოლონიის კუღტი, ვეღან
ვაგმობტანა, სრულიად სამართლიანია შიოგ. თ. ვაგმობტანის, შენაშენა,
რომ „მოღებვლებსა და ფასისვლებს ერთობითა დაქნებავთ“¹³.
ხო რადეი ლაბრებრეი ვაგმობტანა¹⁴.

ვაგმობტანის უნდა ვაგმოს სხი ამ ვარემოებს, რომ ფასისში ამოლონი-
წინამდღოს — სეგმონის ტანაი იყო, ე. ი. სწორედ კოლონიის ტანის
კუღტი იყო ვაგმობტანია¹⁵. ამრავად, მომონის მელს მოვეთხო
ცნობს თემისტავორჩეს შესახებ ნდობთ უნდა მოვეყოლოთ.

4. სეგმონე მოღველა მტრადღეს „მოღებვებს“ ფრავებზედა, ჩო-
მელთა ავტორი სინამდვილეში უნდა იყოს ძვ. წ. IV ს-ის მოღვეე არისტოტელ-
ე, ამ შის უახლოესი მოწვე¹⁶. მტრადღეს ფრავებზედა შიონს XVIII
ფრავებზედი არის „ფასისვლია მოღება“, ე. ი. ფასისვლია სახელმწიფო წყო-
ბილესი მოვეყეს ამ ფრავებზედს თ. ვაგმობტანისველი თარემანი.

„XVIII ფასისვლია სახელმწიფო წყობილებიდან“.

ფასისში თავდაპირველად სწინობები ცხოვრობდნენ, კაცებშია და ადამი-
ანის ტყავის ვამდელი ტომი. შეგვედ კი მოღებვლები, ხოლო ესენი სტუმრო-
ბოვეყარენ არიან, ისე რომ ამრავლებენ შიო, ვახაე ვებეი დეღებთა, ე შის
აღივეენ (მოღებვლებს ესენი და სევათეე მიეგმებაყებანი¹⁷).

თ. ვაგმობტანის დამყარებლად უნყეს, რომ „ფასისვლია“ ნიშნეს ქ-
ლქ ფასისის მტრებზედს და არა ტომის სახელს¹⁸.

ამრავად, არისტოტელეს ცნობით სტავიყება, რომ ძვ. წ. IV საუკუნ-
ეში ი ფასისი ვარკვეველი მოღებვებრი ვარკველია
აქეს თავისი სახელმწიფოებრივი წყობილები და იქ
მოღებვლები იცხოვრობენ¹⁹.

¹² ი. შიგ., თ. ვაგმობტანია, ფასის, ნიშნის, გვ. 200; ი. შიგ. წარკველი კო-
ლონიის სწინობის კოლონიის სკოლები, „სწინობ“, 1966, № 2, გვ. 176; ი. შიგ. ლიტონი-
ე, ნ. 2, „სწინობის სწინობი და ძველი კობეჯი“, 1966, გვ. 46; ნ. ლიტონი, ფასის,
ნიშნის, გვ. 36.

¹³ Fr. Billabel, Die Ionische Kolonisation, Leipzig, 1929, გვ. 112.

¹⁴ თ. ვაგმობტანია, ფასის, ნიშნის, გვ. 202.

¹⁵ Г. Лордкипანიანი, К истории древней Колхиды, Тб., 1970, გვ. 115.

¹⁶ А. Донован, Политика в Политии Аристотеля, М., 1962; სეგმონე, მოღებ-
ვლია, თ. ვაგმობტანის ნიშნისგან — მტრადღეს და შის ცნობები სწინობის შესახებ,
გვ. 112, სქ.

¹⁷ თ. ვაგმობტანია, ფასის, ნიშნის, გვ. 196; არისტოტელის ამ ფრავებზედს ვარკვე-
ველი თარემანი: «Но Фисады первоначально жили Иония, племени колхидского и сарматского
роду с лавак, а потом мелитским. Они до того государства, что существовало средствеми по-
терпевшими кораблекрушения и при отплытии в путь двоят им по три мавеса (BC, I, 2,
1906, С.-П., гв. 447). წყობების სწინობისზე სეგმონის მტრ. ლიტონისგან, თ. ვაგ-
მობტანისგან აღიწინა, რომ ე. ვ. ლიტონის თარემანი უფრო სწინობა მარტე ესენი სკოლის ვინ ვინ
აქლეს ე შის, მოღებვლებს შიო, ვახაე ვებეი დეღებთა, თუ შიონის, სეგმონის მტრადღეს ამ
სეგმონის მტრადღესი მნიშვნელობა არა აქეს.

¹⁸ თ. ვაგმობტანია, ფასის, ნიშნის, გვ. 195 და 202.

¹⁹ წყობების სწინობისზე ვარკვედი ვარკველი სეგმონე ამ ვარკვების შიონის
წ. ლიტონის სწინობის უნდა აღიწინა, რომ არა ვინ სეგმონის, რომღესეე სეგმონე
სეგმონისგან ამ ფრავებზედს, ეგვი არ შეეცანია ამ ცნობის სწინობის, დამოუკიდებლად იმის,
ვინ კალს ვეღონის იგი. შის სწინობისზე სეგმონის წყობის ცნობებს ე რ თ მ ლ ი ე ი
ვაგმობტანია ამ თეონისწინობის უფროსეე მნიშვნელობის უფროსეე ლიტონის მტრადღესი²⁰.

4. კობეჯი, მტრადღეს სწინობა, 1978, № 4

3. ღირსი მღვდლის სახელწოდებებიც ემხროება და გამაძლიერებს ამ მოსაზრებას¹⁷. ღირსის მიტოვა ძალაში ხშირია მერჩხელ ნებისმეტყველო და მის სხვადასხვა ვარიანტებზე პუნქტში განსხვავებულად აღნიშნავენ ყველა¹⁸. მით უნდა მღვდლის ნებისმეტყველო, როგორც ამას სხვადასხვაგვარად აღნიშნავენ¹⁹. სენი, იგი ყოველგვარ ემს ვარემუ დაეკმარებულა ამოცანის შესრულებას²⁰.
 монета Милета изображение льва — верн. г. Мелитос. — безусловно, относится к культу Аполлона, главного божества Милета; присутствие льва среди обычных атрибутов Аполлона известно очень хорошо. Такое объяснение этого типа в Милете подтверждается и более поздней милетской монетой, имеющей на реверсе изображение льва, стоящего повернутой назад головой, и восьмиконечной звездочки. Тип этот сопровождается надписью "ΕΡΕΒΕΛΩΝΑΡΧ", а на аверсе помещена голова Аполлона²¹. Связь льва с культом Аполлона Дидаимского здесь не может подлежать сомнению²². ვარდა ამისა, წარწერები, რომლებზეც მღვდლები აღნიშნულ ღირსის ქართველებს ძღვევს, ვაფრწველებს, რომ ეს ქართველები მღვდელთა ამოღონისაგან²³, ვეღვონში წამოვიდა მანძილის მღვდლის ღირსი წარწერით: «ვერდენი ამოღონი»²⁴ და ა. შ.

4. I ტომის კოლებს დიფრაქციან გამოსახულო მწიღობაც ღირს, როგორც ეს ახვარაგზისა აღნიშნული სასეკნებრიო ღირებარებების²⁵, ახლა დაბრუნში ახვარაგზის სივრცის გამოცხადების მიხედვით მონეტებზე ამოღებულად ღირს²⁶. შათი აფრებურია აფრებურ კოლებს ტერტირებებისზე და I ტომის ტრამბოლზე ამოღებულ ღირსის თავები.

7. მიუხედავად ივლიე გ. შვლიაის სიტყვების: «Типологические заимствования в эту эпоху неизбежно имеют характер либо обычного свидетельствования, либо политического воздействия»

ეს ნებისმიერ ძვ. წ. 17 სარ წინა მსხვერპლი შედევრული, მდომ ამისაგან მისი აფრებურ ნებისმიერად გამოცხადებულ. ვარდა ამისა, როგორც ცნობილია, სკვანის სტრატეგულ²⁷ წინ, და მანძილად გამოცხადების მქონე იგი შედევრული იგი თავისი ვარდაგზის და სკვანის სკვანის (მ სკვანის შესებ ახ. მ. შ. М. П. Исадзе, ფაქტ. სწიშობა, გვ. 48 და 78). О. Д. Лордкипანიძე, К археологии греческой колонизации Восточного Причерноморья (Колхиды), გვ. 21. აქვეან გამოცხადებ ნებისმიერ ვარდაგზის მიხედვით იგი, ფაქტურ სკვანის გ ფაქტურ აფრებურ ქალამ²⁸ უწოდებს ვარ დაეკმარებულა, რომ ვლინებ ქალამ თავის სკვანის მქონე და სკვანის, შესაძლებელია წარმოებს ამოღონის სკვანისზე. ვარდაგზისაგან აფრებურებულად ემს მუხარაში, რომ ა ფაქტურ ვლინებ ქალამ²⁹. I მქონე თავის სახელწოდებებიც წარმოებს 2-ე მღვდელთა ვარდაგზისზე, და შათი წინამდებელი (რაცნა) იგი თავისუფალი³⁰ 2 ფაქტურ ამისაგან აფრებურებულად ტომის, ან კოლონიზების ემს მღვდელთა.

¹⁷ М. М. Кабыланиа, Мелет, 25, 142.

¹⁸ ვარდაგზის ამის შესებ ახ. Д. В. Шелов, К вопросу об изображении льва-вой головы на ранних боспорских монетах. Краткие сообщения института истории и материальной культуры (Мелет: ИСННМФ), 1951, XXXIX, 22-47-48.

¹⁹ P. Gardner, The Types of Greek Coins, Cambridge, 1883, 22, 42, 6- XVI, 9.

²⁰ Д. В. Шелов, ფაქტ. სწიშობა, 22-47.

²¹ М. М. Кабыланиа, ფაქტ. სწიშობა, 25, 142.

²² იქვე, 25-142.

²³ Б. А. Куфтин, Материалы к археологии Колхиды, т. II, 22-29-65.

²⁴ შესებარებულ ახ. Gisela M. A. Richter, Archaic Greek Art, New-York, Oxford University Press, 1980, № 212.

одного центра на другой, либо (гораздо чаще) культурных связей между ними²² ფასისა და მოღუტის კულტურის კავშირი ძველიყოფილი ფაქტია. ამდენად ჩვენ სრული უფლებამოსილებით ვთვითქვამთ, რომ კოლხეთი მონეტებზე გამოსახული ღომები ამოღებულს დედუქციას უნდა იყოს დაყვანილებული და ღომის გამოსახულების კოლხეთის მონეტებზე — ტეტრადრამების, პირველი ტომის დიდიკმის, დრამისა და I ტომის ნახევარდრამების ენისა ფასისა წარადგინანს მივუწყოთ.

8. ჩვენი მოსახრება მთა უფრო სარწმუნო ხასიათს მიიღებს, თუ ვაძინებენბო რომ მოღუტის კოლონიების მონეტებზე გამოსახულ ღომებს, როგორც წესი, ამოღონის კვლავს დაყვანილებენ. ასე მაგ., პანტიკაპეონის მთავარ დედაებულ მიწე-ულთა ამოღონი, რომელიც, შეცნობიანს არათა, მოღუტური წარმოშობისა²³. მო-სხედავად ამისა, რომ პანტიკაპეონის ფრეულ მონეტებზე გამოსახული ღომები სამოსერ მონეტებზე ამოყვითლ ღომის სკალას ვსაყვებთან²⁴, ამ მოღუტის მთ-რე მოღუტურად მაისწევან და ამოღონის კვლავს დაყვანილებენ, რადგან, როგორც ე. შელოვი შენიშნავს: «Пантикапей никогда не состоял ни в какой политиче-ской и религиозной связи с Самосом, более того, на Самосе как раз не было тех культов, которые преобладали в Пантикапее»²⁵. მოღუტისა და ფასის სკანდინავი და სამონეტო ტომადიყვის ერთადერთადგომი, ერთად-რამსკავებია კი უფრო ფაქტია²⁶.

მოტანალი არგუმენტები (ველეა მთავანი არა თუ ერთმანეთთანა დაყვინ-ბელებია, არამედ გამომდინარებენ ერთადერთსაგან), იძლეოდა საფუძველს მი-კვთებებოდა ღომის გამოსახულების კოლხეთი აფთხის ენისა ფასისა წარად-გინანს.

ამ თვალსაზრისის წინააღმდეგ კოლმსქის პრი ფ. ო. ლორთქიფანიძემ: «Из-бражение же львиной головы на коллидрах. — წერს თუ — не следует, как нам кажется, безоговорочно связывать с культом Аполлона, так как с тем же успехом(?) львиные изображения можно трактовать как символ солнца, одного из наиболее почитаемых божеств в языческом пантеоне грузинских племен, что нашло отражение и в представлении о происхождении кара колков Айета от солнца»²⁷.

თვითიხლად ასეთ შესაძლებლობას ჩვენ არ გამოვჩყავთ. სვენი-თუბს, რა თქმა უნდა, ძალიან გრცავდა ცნობილი, რომ პირადელები ტომების წარმართულ პანთეონში მის დედაებს ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკა-ვა, ხელი ღომის მის სიმბოლოს წარმოადგენდა სასოვადოდ, მაგრამ შეცნ-

²² Д. В. Шелов, *Фасис*, №100, 33, 47.

²³ И. И. Тоустой, *Куль Аполлона на Востоке и в Озьян*, ЖМНП, 1904, №1-2, 10-11; *Класс. филология*, 33, 12-13; Fr. Billard, *Die Ionische Kolonien* II, 33, 18.

²⁴ ი. მ. კ. С. Круш'ков, *Разные восточные монеты как исторический источник*, *Восток древней истории* (ИЛП), 1920, № 1, 33, 124 და 125.

²⁵ Д. В. Шелов, *Фасис*, №100, 33, 47.

²⁶ მოღუტის და ე. წ. კოლხეთი აფთხის ფილოლოგიკულიკვების ი. მ. ლორთქიფანიძის *ფასის*, №100, ტ. 1.

²⁷ О. Д. Лордкипанидзе, *Античный мир в Восточное Причерноморье* (Колхиды, Иберия), *Восточная конференция этнографов, антропологов и восточных традиций в странах Восточного Черноморья*, Тб., 1975, 33, 14.

ერებს განაჩვენებდა იქავე რომ არ მოადოება ახალეთის კარს სტი-
ტოლ + ფაქტება, რომლებზე სწავლებას მოვეყვებენ ვ. მ. კოლხეთის
თვითზე გამოსახულა რომება ქართული რქვნა-წაჩნა-ქვეყნის სწავლა-
შროთა ზოგად მოსახლებებს ეს არ შეეძლოთ ზედა ჰაზრების ქვეყნის
სადაც იგი წარსილიათა წყაროსის სწობებსა და სწავლა-სწავლა-
ტოლოლოვით და სტოლოვით ანაღობზე გამაჩვენებელი.

შემდეგში ით. ლორთქიფანიძის შეკვლითა შეჩბილდა ეს გამსხვევებელი
ვლუფი ბილი: «Можно было также изображение львов на колхидских
монетах рассматривать как символ солнца, одного из наиболее почитаемых
божеств в языческом пантеоне грузинских племен, что нашло отражение и
в представлении о происхождении царя колхов Абыта от солнца».

В таком случае, сходство львиных изображений на колхидских и ми-
летских монетах следовало объяснить участием греческих специалистов в
чеканке колхидских монет, что вполне вероятно, особенно на первых по-
рыах, так как до того Колхида не имела традиции собственной чеканки мо-
нет²² და შემდეგ:

«В специальной литературе известны неоднократные случаи заимство-
вания аверсных типов монет, в которых можно усмотреть отражение и мес-
тных мифологических представлений. Более того, например, мо-
неты фракийского царя Смеродока чеканились, как предполагают, в Оливфе, чем и объясняются формаль-
но-типологические сходства некоторых монет фракийских и македонских монет. Монеты ски-
фского царя Фарзон чеканились на монетном
дворе Ольвии. То же самое можно сказать и о си-
ндских монетах²³ (მეთოთხებელი ხაზისებები უფროაჩ ჩვენია — ვ. მ.
ა. კ.)

მაგრამ მოვეყვებო ფაქტებს სწორედ ამას ამტკიცებს, რომ რომის გამოსა-
ხვლებსაი კოლხეთის თვითის ეპისთ არ წარმოადგენდა კოლხ მეფეთა რვე-
ლითა შეგმართით იმეფ ფაქტებსაც ა) არაფერ დაეობს ამის შესახებ, რომ სსსრ-
ფოცის მოწვევა ოღონით ხარაგნანში იქრებოდა, მაგრამ რა აქერია მას? ზეფ-
წარსილეს მეთი სსსრ: ΣΗΡΑΜΟΚΟ, ΣΗΑ, ΣΗΡΑΑ,²⁴ საკითხი ნათელია:
სამონეტო რველითს უფლებს სსსრფოცს ეყუოუნს, მონეტა მისი სსსრფოცის
მოჭრული ამის სსსრფებლივ შეტვევლებს სსსრფოცის მოჭეტის იუონოგრა-
ფია შეტლებზე გამოსახული ირი შეტლი შეიარაღებული მეფეთა თაყიულ მო-
ტყეფათა მონეტელი, ბილი ზერტისა — არწივი სსსრფტში უფრო — ოღონ-
თის²⁵, ამოვად, სსსრფოცის მოჭეტის შეტლის გამოსახვლებზე ნათელი მოუ-
თათებს იმაზედ, რომ ოღონით არაფერს მეფის (თე თანამშროველის) პარაფ-

²² О. Лурджкишвиладзе, К проблеме греческой колонизации Восточного Причерноморья (Колхида), ст. 101—102.

²³ იქვე, სს. 102, სვ. 234.

²⁴ Т. Д. Златковская, Волонтизмозение государства у фракийцев, М., 1971, ст. 224, ტ. 6, III, № 6 1—2.

²⁵ იქვე, სს. 224, ტ. 6, III, სს. 71, იქვე ლიტერატურა.

ნასტიის) შევედით პრის მონეტებს (ს) სინდის მონეტებზე (რომელთა ემისიის უანაგორის ნაწიერენ) მოთავსებულია ზეღწერაჲ: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΣ. Ἰ
 ზღის ამ ზეღწერს, რომ შათი მოჭრის რეგალის სინდისი ფუნქციონირებდა ჩვენი
 მეფის ფარსიის მონეტებს (ყურ კიდევ საკითხებია შეიძლება თუ არა ძველი
 მოგვიანო მასლის დამოხსნისთვის კოლხურ თვითიან, მაგრამ ამას ამერაფ
 ვარზე ვტოვებთ) აქრია: ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΑΡΣΟΒΟΥ. ეს კომპეტენტის
 შეადგენს ძველ ეთარებში ამ მონეტების ემისია — ოღონისა, სადაც შათი
 მოჭრა წარმოებდა, თუ სკითხა მეფისა? ცხდია, ამ უკანასკნელისა.

შევედითა ზემოთმოყვანილი შეკალითა კოლხეთის ვითარებას. ღამის
 გამოსახულებანი კოლხური თვითის ვეღა გავხედავთ ანგეგმარაფი
 ღამისა შეიძლება წარმოვიფიქროთ, რომ კოლხი მეფეები სამეფოს ხამოვალ-
 ბების ვარაუდზე თავისი სახელდების მოთავსებას არ მოსურვებდნენ სავეთის
 მონეტებზე (ამის უფლებს თავიანთ თავს შილოვ აქემენიდები აძლევდნენ,
 ამ მონეტის ზეღზე მონეტდამარე მონეტებების უფობას, მონეტის ღერბს
 მოთავსებდნენ ეს ძალიან სავეგოა.

ზემოთ ზვენ აქემენიდები ვასენეთ, ეს მონეტებზე ამებოვარდოვლო, მაგ-
 რამ შათი არე კორდებოდათ ლეველები. ვერ ერთი, ამებომ, რომ აქემენიდების
 სახელწოდო მოვლოთ ამებრას წარმოადგენდა და მეორეც, წარწერის სავე-
 ლა შეზღის გამოსახულება მოვითებდა შათი სადავრობის. მოგმართოთ სავე
 თაყაელ მოვღობ, ოღონისა მეფისი და სარდონისებები: სვეტ I, ტერეს II (7),
 მედოკი (ამდოკი II), ამდოკი II, ზებრადზეღმი, კოტის I, სარადოკი, სარადო-
 კი, შერაფი, სმოკისი ვანა სავეთარა სახელით არ ზრადნენ მონეტებზე უფრო
 მეტოც: თაყაელა ტომება მონეტები, დებონება, ორესკები, ოსენი და
 ა. შ. ტომის სახელად ამებრებდნენ სემონეტო რეგალის, რაც ლეველდო-
 შათი დანტორებს (HOKITAAΣIB, AEPHONIKOZ, OBPBKKHΘH, HOKIANTH)¹⁰
 ამათარეფ არ უნდა დავყავოწვეფეს, რომ ოღონისა სახელწოდის ლეველები
 სამეფო ემისიის ამებრებდნენ უამისზე, შარონებში, ალბერანში,
 ოღონთში¹¹ რეგალისს მოვითებდა ემთავრესი და უმწივევისი საკითხი
 იყო სემონეტო ემისიის ორის ზემისმეორ ემებში, არქელ ხანში მისი
 იტრადიფილი გამოსახვა ორის გზით ხორციელდებოდა მონეტებზე --
 „ღერბისა“ (παρθενας) და ზეღწერაფობის მოთავსებით. სრულებით ვავეგმა-
 რია რადომ უნდა ვიქვათ კოლხ მეფეებს ამ ერთ, ამ მეორე შესაძლებლობაზე
 უფრო.

შემვეფო სახელი, რომლის საფუძველზედაც ვარაუდოვლო ღამის გამოსახულებანი
 კოლხური თვითის მოჭრის შესაძლებლობა უამისის მეორ ოსია,
 რომ I ტომის დებრეკმისზე გამოსახული ხარისხაუანი დამოკილი ავამონის ფი-
 ვერია ვერ მოვლოთ ამალიავებს ზერაქნული მონეტების იკონოვარაფიანი და

¹⁰ Д. Б. Шелов, Монеты царя Фарса VI—II вв. 30 латинск. стр., М., 1956, 33-41.

¹¹ Н. П. Розанова, Монеты царя Фарса. Материалы к исследованию по археологии СССР (МНД), № 50, М.-Л., 1958, 22, 197—208, таб. 1—11.

¹² Т. Д. Златковская, Греч. монеты, 22, 224 по №3.

¹³ Т. Д. Златковская, Греч. монеты, 22, 181, 201-02, Редкие монеты колхидоархонических племен, ИВ, VII, 1958, 22, 4 по №3.

¹⁴ Т. Д. Златковская, Воинские монеты государства Уфраксия, 22, 71—72.

ხოლო ზოგი მას ეთხვლება როგორც „20“ და ა. შ., მაგრამ ამას ამჟღავნებს პრაქტიკული მნიშვნელობა ანუ აქვს უაქტიუა, რომ ეს კობერის კობერის ბერტრიხობილებზე შეიძლება სხვადასხვანაირად განსაზღვრება და მათში რა თქმაობინაა სხვადასხვა დასხვა მნიშვნელობა ჩადებულა საკოთხისათვის არსებობის მნიშვნელობა კი ამას აქვს, რომ ასოვბა მოთავსებულა კობერის აფარის ვენიანად ცალკეზე, რომლებიც ძე. წ. IV-ის მიწვრტულია და შესაძლებელია, III-ის დასაწყისითაც კი თარიღდებიან ეს დასკვნა ვერცდანი შეთვის გამოყენების ცნობა მიღებული ნებისმიერად (ანაქვის შეზღვევლობის და თვით მიწვრტების სტილიტური ანალიზი) და არქეოლოგიურად (კომპლექსების დათარიღება). საქმისათვის აღნიშნის, რომ დაფარის სანარკოვანზე მოცხადის კობერები ძე. წ. IV—III ს. სანარკოვანში ნაპოვნია¹². ამ ვარაუბებს ახალკრები მნიშვნელობა აქვს კობერა აფარის ამსოღებური უმრავლესობის ანტიკარაფიულობის ასახველად. რასაც თავის მხრივ ახვე-დახვეა შექმნიდა (და შეავსე) კობერების ვენების პრაქტიკის ვარიანტებში.

კობერა აფარზე მოავსებულ მთლიან მნიშვნელობის მოცინობისათვის დაკვირვებით იმათივე ძირითადად ირი ტენდენცია დასხვა. 1. მოცინ აღნიშნავენ კობერის წარმოქმნის, ან 2. მაკობერატების სხეულებს წარმოქმნილი იყო შესაძლებლობა (მ. კვდების მიერ, ანუ კვდებით), მაგრამ არც ერთ სხვა შედეგარს არ გამოდიქვამს აფარისპირის ამ მოცინში კობერის შედეგის სხეულების დასახვისა.

ბ. კვდების „20“ ეთხვლება როგორც „20“ — და მიიხვედა, რომ ესაა შემოკლებული „20[THP]“ მაკობერა (покороблен) — ღვთაების ეპიტეტი¹³. ხოლო „Ф“-ში დამის აღნიშნულ პირველ მის ზედაფა¹⁴. ბ. კვდების იფანტიფიკაციის ღირსე აქვს. დ. განსაზღვრის სანარკოვანზე გამოთვლიდა მას, რომ, თუ ერთ შემთხვევაში კობერისზე მოთავსებულა მთ კლავის სხეულებს აღნიშნავს, მეორე შემთხვევაში იგი არ შეიძლება ღვთაების ეპიტეტს წარმოადგენდეს¹⁵. მაგრამ ბ. კვდების უფროდ მართალი იყო ერთში — „20“ მაკობერა „MO“-დ შეიძლება მხოლოდ მიწვრტის ანაწილი დაქვრის შემთხვევაში, ღვრის ანაწილი ირი ირინტიფიკაციის. ხისის თავი ამ დროს მიმართული აქვს ანუ მაკობერა, ანუ ზემოთ¹⁶. ხოლო თუ მიწვრტის ღვრის სწორედ აქვს მიმართული, მაშინ „20“ მაკობერა „2“ სავსებით დასაშვებია. ვარაუდი „2“ და „M“ იღრვე არქეოლოგიკობერებზე არაა უმრავლესობის (მის მაკობერა თვით ბ. კვდების აქვს კლავი სუბსტანცია-ის დაწერა MI (= 2I) სხით¹⁷. აღნიშნავთ, რომ ცნობილი სანპოთა

¹² Д. Г. Кавалашв, В памятниках и постройках культуры народа Е. А. Папонадзе «Монеты Грузии», Тб., 1970, стр. 279; სხვადასხვა კობერა სტილიტურა, იბ., 1969, стр. 31; А. Н. Волтухова, Колхидка, ИИИ, 1973, № 4, стр. 94; Н. Катурадза, დიხ. ნიშნის, სტ. 26.

¹³ В. А. Купина, Материалы к археологии Колхиды, II, стр. 58.

¹⁴ იბ., სტ. 61.

¹⁵ Д. Г. Кавалашв, Грузинская археология, М., 1968, стр. 147, შესნიცა 41.

¹⁶ ეს ბაღის კობერა მისი კობერის მიერ გამოყენებულ ცალკე, იხილეთ Н. Катурадза, დიხ. ნიშნის, სტ. 217, № 6.

¹⁷ Head, Historia Numorum, Oxf., 1911, стр. 139.

შემოსტრეკოსი ა. ნ. ზოგრაძე ამ მარცვლის ორსვე წყობებს განსწავლავს მომხრეობა¹⁰.

დ. კანბანე¹¹, კ. გოლენკო¹² და ნ. ხოშტარიამ ზემოთხსენებულ წყობებს უპოვნისოდ კითხვობენ „MO“-დ, მაგრამ თუ მარცვლ ორს არაერთი კონკრეტული მოსაზრება არ წამოუდგენიათ მის ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით, ნ. ხოშტარიამ მოახსია, რომ „MO“ მოზერესის | მუხურისის ოღქის ცერანდელი წყობების, ვერძოვ, შროკობი კვსარბელის ნომენკლატურით, ცენტრალური კოლხეთის ერთ-ერთი ფაქტორებელი ჩვეყონია და აჯად. ნ. პერძენაშვილისა და ს. ვიქსინაშვილის თანახმად დამლა-კობისა და მის მიმდებარე რაიონებშია საბუნებლო¹³ სტელწოდება და სავითოდ, ნომენებს ოთხი ვართანტი მოზერებზე, ნ. ხოშტარიამ ასწავი, უნდა მოვითადებდეს ოთხი ზარახანის არსებობის ფაქტზე კოლხეთში. ასევე როგორც ბ. კუტუბია, იგივე „MO“-ს უსსონიან თავიყვანება¹⁴.

ჩა შეიძლება ითქვას ამასთან დაკავშირებით: ა. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ამ მარცვლის „MO“-დ წყობითა სავითია და უკვე ამტომ მისი მიხედა მოზერესის საბუნებოების დამაწყონად კახონურ ექვს იწვევის ბ. არავინ იცის რა ვერბე ამ რეკონს არა სროკობის, არამედ აღბრუნბრეკის ხანში; ბ. ვართან ვართან ვართან თავისთავად შინაგან წინააღმდეგობის შროკობა, ვართანდა, ერთ შემოსტრეკო, კოლხეთი თვითის ექვსისა იგი ცენტრალური კოლხეთის ერთ-ერთი ბუნებრივი მოზერის, ხოლო მეორეში — ხანასითა ზოლის ქალაქი; გ. დამოლოის, ნ. ხოშტარიამ მიმოთხვას საბუნებოების აქლის ასალი აღმოსტრეკისა თუ კი ამ იგი წლის წინათ ცნობილი იყო კოლხურ ტრიბოლებზე მოთავსებელი ოთხი ბერბული ასონიშნა, დღევსათვის მათი რიგები შეიძლება ვართანდა როგორც მოკლეით ამ შემოსტრეკოში თუ, ვართან, ამოთვე წლის შემდეგ ეს რიგები ვართანდა ვართან ზემოთ ხომ არ შეიძლება კოლხურ საბუნებოებისზე ვართელი ასალი ასლის აღმოსტრეკის შემოსტრეკოში ასალი ზარახანია ვე-ბებოთ¹⁵.

უკანასკნელ ხანებში ასო „O“-სთან დაკავშირებით სრულად ორიგინალური, მაგრამ, საწმენბროდ, ასევე მხედოდ ვასაზარებელი დებულება შემოგვითავსა ბ. წიტიშვილმა მისი ინტერპრეტაციით „O“ ნიშნავს ციხესამხარე „თბილისის“ საწვის ასოს¹⁶. ონოგურისა (Onoguris) მოხსენებელია VI სკის

¹⁰ იყენი შინათ თავისთავად, რომ მკვლავების საბუნებო თუ შინის წიხელი არა სავითონ, სავითადლი საბუნებო თუ ზურის ნებისმტაკ ვართანდაების ვართანდა ვართანდა № 11972-თან დაკავშირებით 1944 წელს ურავში აღმოსტრეკო ბ. წ. IV ს. სინობლი ვართანდა, რომლის ზურბუნდაც ზარახანის საბუნებო აღმოსტრეკო ვართანდა ასო „O“ ზურბუნდათთან მოკლეითა და წარწერის ასოთა სავით ექვსი ZIND — ხველოთ ZIND-ია.

¹¹ А. Н. Зюграძе, Распространение палеолитических монет на Кавказе, Труды отдела этнологии Государственного Эрмитажа (ТОИЭЭ), 1945, I, 33, 34.

¹² Д. Г. Канбандзе, Грузинская нумизматика, 33-147, სურბ. 41.

¹³ К. В. Голубко, Клад омонетных и валютных монет на Кавказе (1958), ВДИ, 1961, № I, 33, 31.

¹⁴ საქართველოს არქეოლოგია, ობ., 1959, 33, 344.

¹⁵ მოზერესის წმენბების ლიტერატურისთან დაკავშირებით ობ. ვართანდა, 2, 1965, 33-208-210; ვართანდა, Н. Кутурაძე, დამბ. სწობი, 33, 37.

¹⁶ საქართველოს არქეოლოგია, 33, 343-344.

¹⁷ ბ. წიტიშვილი, მტრების სის მოხრევის წიხელბრეკი, 33, 35-37.

შედეგად მიქონტის ახრებაჲ მოყოლია¹⁶. რა უნდის ზღეს ეს სანა კოლ-
ლსმით ავათა სქოლასტრისის ზენიდან ფარმულირებაზე?

2. სრულებით დაესამთავრებელი ანაქსიარისა¹⁷ და იფრინისა¹⁸ იფრინი-
ფრინიკაცია. როგორ შეიძლება საერთოდ ვილაშქრობოდ¹⁹ მისი სრულ-
ბრველი, როგორც ამ ცხელს რომლის ახსენობაზე თუთ ავტორის ენაზე
ქვეი წმინება არქეოლოგიურად სრულად შევსწავლე-
ლია, ზოლი ანაქსიარის მასლა წინაარქეოტიკური და ადრეტიკო-
დალური ხანით დაჩაღდება. მეგრამ კოლხები თუთი არ იჭრე-
პოდა არც წინაარქეოტიკურ და არც ადრეტიკოდალურ ხანაში.

კოლხურ სახეარდრაქმებზე მოთავსებული ძლითა მწამწელობის ვახსნა
შედადა მ. მანუცი, აგრე იგი მოხსენედა, რომ როგორც ასოვბის, იგი არქეო-
გრაფიული კოლხები მიწებების ენისის მწარმოებდენს სანაბრო ზოლის ქა-
ლაქები კოლხეთის სამეფოსათვის. ანუც დროს, მ. მანის თანახმად, ზოგიერთ
ტრობილზე მოთავსებული ასოები მეგისტრატების სახელს აღნიშნავს, მეგრამ
კოლხეთის სამეფო ზედაღმდებმა ზედადას ქალაქის თეოანთარველობის და
ამის თანახმად ანაქსიარული მიწებების სქარბეო²⁰. მეგრამ შემდეგში მის
რატობდაც დრო იქნა ამ მეტად ვინესამსჯოლურ და სანტრატის მოსახრება-
ზე და სვეტის ვალდაყვალ კოლხურ ტრობილებზე ამოკეოლ ასოებში
ზარდხანების სახელწოდება დანისა²¹.

დასილის ზღე თანახმად ხანებში ამ საკათის შვეტი ა. ბოლტენოვა
კოლხებზე ამოკეოლ პერაქედ ასოებში იგი მეგისტრატების სახელს
ზედას, რადგან წყაროებში, უახსინს და დოსკეოლის ვარდა არ ახსენებს ცო-
ტად თუ მეგრად მწამწელოვანი ქალაქები, რომლებთანაც შეიძლება ტრო-
ბოლოებზე მოთავსებულ ძლითა დაბრძობაზე ვარდა ამის, მის მოსყავს მეგ-
ლოვანი ამის დანატრატებდა, რომ მეგისტრატების სახელზე უფრო აგრე
ვახსნა მიწებებზე, ვიდრე ზარდხანისა²².

ამეთი ვითრება დღეისათვის საკათის ძლიან ჩივლია და ამასთანაც
მწამწელოვანიც სახეარდრაქმებზე მოთავსებულ ძლითა მწამწელობის
ვახსნით რამდენიმე წყება კოლხები თუთი არ გენეზისის
პრობლემა საზოგადოდ, ხაშუხაროდ, მეცნიერების განარადლე-
ვაში არ მოთხოვება მწამწეული კრიტერიუმები და მოდელები მის უყოფა-
ნოდ ვადამსჯოლად, მეგრამ ახსენობს ლოგიკა რეალურად თუ არა
სანქტობნელად კოლხეთის ტერაიტობიაზე შეიძლია ზა-
რდხანის მოქმედებამ როგორ მოეციკეთ ამ შემთხ-
ვევაში, თუ ტრობილებზე ამოკეოლად პერაქედ
ასოთა რიცხვი გაიზრდება ცის შედგლია გამოარქოს ასეთი შე-
საღმდებლობის? შესაბამისად ვზარდოთ სანონტო ევენტრე-
ბის რიცხვი და კოლხეთი ზარდხანების ქსელით დაე

¹⁶ A. A. შივალი, არქეოლოგიური კახეთის მიწებში (III ტომი 1928 წლის ე-
ბრებში წინაწარმის ანაქსიარის, მასლები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, IV,
1963, გვ. 120-121.

¹⁷ S. A. ანაქსიარის კოლხური ზღესობის ქალაქების თეოანთარველობის სა-
კათისათვის, საქართველოს ზეცა, თბილისი ზიანი, ტ. I, II, № 2, 1958, გვ. 241-244.

¹⁸ M. II. ნიკოლაძე, Причерноморские города древней Колхиды, Тб., 1968, გვ. 132-
133, სქ. 116.

¹⁹ A. H. Волтунова, Колхиды... გვ. 99.

ფართოში და ეს მანძი, როგორც, საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ სპეციფიკური ხელისუფლება აღრეანტიკურ ხანაში ვოველნახიად ვითარდებოდა. სწინის ენაფიქსიის და ქალაქებისათვის მოსვლას მოქმედებდა. კოლხეთში კი თერძე სამეფო ხელისუფლებას სახმამის უფლები მისათვისაც მთელი ენისის ზემა, რადგან ასობები «M» და «N» ვეღარც შეტანდა მოსალოდნელი ფაქსისა და ფოსიერობის ნიშნავდეს. ეს, შეგი რომ არ ეთქვას, ძალიან სავსებია.

შესაფარებლად მივსართობი ბოსფორის სამეფოს სემბრბატეას, როგორც ცნობულია, ამ სამეფოს ბიზანტიანტიკური ბოლესება წარმოადგენდნენ. «...во времена из объединения восточной части V в. до н. э. многие из них были уже весьма развитыми торгово-ремесленными центрами, обладавшими своей сельскохозяйственной округой»¹², აქვებს გამოპვიანთ, ვეღლა მათგანს შევძლო მოსვლას მოქმად ხანგრძლივი დროის მანძილზე, სინაპეულეში სელ სხვა ვითარება ვეძიებს პარტიკალური ვერსილის მოსვლების ენისის აქრობობებს ძვ. წ. VI ს-ის შუახანებშიან, რაც ძვ. წ. IV ს-ის დამაწყობსავე ვრძელდება, ძვ. წ. V ს-ის I მეოთხედში სამონეტო სქმანისობის აწყებს მარბეკობის, ხოლო კოტაას ვეგან — თავილიდის ამოღობისა. მაგრამ ეს ენისის ვრძელდება მხოლოდ და მხოლოდ ძვ. წ. V ს-ის ტენამსკველ მეოთხედავზე, «Зато, — შესწინავს ვ. შულცი, — начинают почти одновременно чеканить свою монету Нимфей, Феодезия и Синды несколько позднее на рубеже V—IV вв до н. э. появляются серебряные монеты фанагорийского чекана. Однако этот бурный подъем автономной городской чеканки на Боспоре был весьма непродолжителен. Уже к границе V—IV вв. прекращается выпуск нимфейских и синдских монет. Видно более чем на десятилетие переживает их монеты Феодезия и Фанагория. Во втором десятилетии IV в. до н. э. Пантикапей уже является единственным оставшимся монетным на боспорский внутренний рынок»¹³, ასეთი ვითარებას ბოსფორის სამეფოში, ამის შემდეგ შეიძლება დავეშვათ, რომ კოლხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე, რომლის სტრუქტურა პრინციპულად განსხვავდებოდა ბოსფორისაგან (ვიც არ წარმოადგენდა ქალაქთა ეკონომის), ამდენზე ზარავხანა მოქმედებდა (თუ სდელი ებიზადებდა), რამდენაე ბოსფორში? ან შეიძლება დავეშვათ, რომ სამეფო ხელისუფლება ბოსფორში ძვ. წ. IV სკვეტეში აქმებს ავტონომიური ქალაქების ზარავხანებს და ასევე დროს ეს პრეზიპაციური კოლხეთში ენიჭება შვიდ კოლხეთში არ ვეგობის ეს ბიზოთეა რამდენაე დამაწყობელი ფაქსი.

გამორიკებულია აგრეთვე ამის შესახებებლობა, რომ ამ ნიშნებში დიპლომატიის აღნიშვნა დავინახოთ, რადგან შვიდი სტადისზე ასო ვრთი სომინანაღზეა (ტრიბიტოლზე) მოთავსებებელია.

ასევე ნაყვამ დამაწყობელია მათში მოსვლების გამოშვების ქონილი-ფურთი თანმიმდევრობა, ან რადეც ადგილობრივი ვრთი ვადმოყვება ვოველნახობითა, როგორც უნდა თავის აფერულზე ვეკონდა აღნიშნული, ასობებანი მოსვლები კოლხეთი თეთრის ვენისეული ცალკებია, მეტ-ნაყვამად სანქცობულია, მათი ენისის დროის ხანგრძლივი მონაყვების მანძილზე სავარაუდო არაა, ამო

¹² Д. Б. Шулца, Монеты на Боспоре VI—II вв. до н. э., № 12.

¹³ Там же, № 14.

ნება მ. ინძის მოსახრება, მიუხედავად იმისა, რომ მან უკიდურესად მძიმად შეხედულებული ზღვისპირა ქალაქების ავტონომია შედის ზელსმეფელების მიერ ჩოვირდაც იყო შესრულებული და ამის გამო, არ თავსდებოდა წარწყმება. ქრისტიანულ წესებზე. მაგრამ ამის სხვა ძლიერ ეჭვებზე. სიჭე იმისა, რომ მსგებნე მსგებნე ეს არაფრისთვის იყო აღნიშნული, გეზელები კობეჯის თეატრის ექვსთხის სკოლებზე. ეს ვარაუდებია, როგორც ზეინ ვეინვერება უშუალო კავშირშია სამხრეთ სკოლის განვითარების ისტორიასთან საზოგადოვ. აფრეულ ეპოქაში ზარაზ-ზანებისა და მაგისტრატების აღნიშვნა მონეტებზე ძალიან იშვიათია¹. ყოველ შემთხვევაში ძვ. წ. V ს-ის მეორე ნახევარზე აფრე მაგისტრატების სახელები მონეტებზე რავდლარდელად არ თავსდებოდა². მოსალოდნელია პერიფერიამდე ამ სახლემ კიდევ უფრო გვიან მოაღწია შესაძლებელია, სწორედ ამიტომაც აფრეული კობეჯელები (მთა შინის ძვ. წ. V ს-ის და IV ს-ის პირველი ნახევარი დათარიღებული ტახიშოლები) ანებეზრადიელი³.

¹ A. H. Востунова, *დას. ნომები*, გვ. 99.
² A. H. Зарва, *Античные монеты*, გვ. 84.
³ დასაბუთებული შემდეგ ნიშნით.

წამბოფეის სკოლისთვის სსრკ-ის მკვლევართა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ა. აფრე

2009 1978 წ. №4

საქართველოს

საზოგადოებრივი მეცნიერებების

აქროლიკის ინსტიტუტი

ტრადიციის მიწვდენა-გადაცემის მექანიზმების
მომზადება-დაცემის

ფ. ვეველი ტრადიციის ისტორიაში ინტერესს ძალის უწოდებდა¹, რაც ვეველისთვის იმას, რომ ყოველი ძალი თანაზ ინტერესის მოქმედების ძალით სარეგულირებ ურთიერთობის ამ შინა ფორმებშია, რომელსაც იგი მექანიზმების სახით უწოდებდა წინა თაობებიდან².

ტრადიცია ასახვას ჩვეულებრივად სახილავს წიგნებში, გამოცემებში აღქმისა და წარმოდგენის სტრუქტურებში, სოციალური ურთიერთობის, ოჯახისა და ქორწინების ფორმებში, მრავალრიცხოვან ეთნიკურ დევიანებში, იგი წარმოადგენს ეთნიკური ერთობის და სოციალური ორგანიზაციის თავდაცვის, აღდგენის და რევენერაციის მეტად ძირითად, თითქმის უმნიშვნელოვანეს მექანიზმს.

ვეველიმ რა წინამძღოლი მეტი დაგროვებ გამოცდილებას ტრადიცია უწოდებდა მექანიზმებში გამოდის თავისებური ჩვეულებრივისა და სტრუქტურის ტიპის როლში, რომელიც თითქმის ავტომატურად რეაგირებს წინამდებარე რეაგირებზე ყოველგვარ გადაცემას და ინტერესებს status quo-ს³.

ტრადიციისთან კავშირში თავს იტყვის ჩვეულებების განმარტების საკითხი. ჩვეულება და ტრადიცია ბევრი ნიშნით განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგრამ საერთოდ ბევრი აქვთ. ჩვეულება უბრალო, სტრუქტურულად განმარტებული ურთიერთობაა, რომელიც იძლევა მოქმედების შინა სტრუქტურის თავისი სტრუქტურული მოქმედების მეტადი სიმართის გამო. ყოველდღიური ურთიერთობა გამოსტუმრებს პოვერს უბრალო ჩვეულებაში, რომელსაც საქმიან ბუჩა ხელათი აქვს ეს ჩვეულები იღებენ რა ჩვეულებების სახეს, ჩვეულებრივ მოქმედებზე აღქმებიან ყოველგვარი გაზრების გარეშე⁴. ტრადიციის სოციალური დანიშნულება ჩვეულებისაგან განსხვავებით მეტომარტობს იმაში, რომ ის არის სტრუქტურული თავისებების ძალი თაობებზე გადაცემის საშუალება, რომელიც ავტომატურად სემპროსი ძალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების წინამდებარე ფუნქციონირებისათვის.

განვითარების თავისებობისა, ნებისმიერი საზოგადოების სისტემაში მოქმედ ყოველგვარი ტრადიციის, განსაკუთრებით კი კულტურულ-ეკონომიკური ტრადიციების სიმტკიცის, მიღების და ინტერესის მომენტის ხარვეზების პრინციპული მნიშვნელობა აქვს.

¹ Ф. Вегелис, Развитие социализма от утопии к науке, К. Маркс, Ф. Вегелис, сочинения, т. 22, 23, 318.

² Г. Ф. Садаткина, Традиция, механизм ее действия и некоторые ее особенности в Китае, Сб. «Роль традиции в истории и культуре Китая», М., 1972, 22, 8.

³ А. С. Васильев, Традиция и проблема социального прогресса в истории Китая, в кн.: «Роль традиции в истории и культуре Китая», М., 1972, 22, 21.

⁴ იქვე, 22, 24.

⁵ იქვე, 22, 17.

⁶ იქვე, 22, 22.

შედეგებად, რომლებიც ხელის სწორი სამუშაოს საფუძვლიან შედეგად კვლავის მიხედვითაა ამ კატეგორიის განკუთვნილად, რომლებსაც ის თუ იმ ვანიცერა ერთობს ვანიცერა-საბუღალეო ნიშნის მატარებელი შეიძლება მათთვის.

ყოველ სპეციფიკურად თავისი კონკრეტული ტრადიციული საფუძვლიანობაა, რომ თუ რომელიმე მათგანი ან თუ იმ კუთხის დანიშნული ცხოველურად განკუთვნილად, კვლავი ტრადიციული თუ კი ასეთი წეს-ჩვეულებები ერთ რომელიმე კუთხის კი არა, მთელ ერს შიშნაა მისაღებად — სწორე ვაქცე ვიღონელ ტრადიციისათვის...¹⁰ აქვე ვანიცერა სპეციფიკურად მატარებელი ტრადიციების საფუძვლიანობა უნდა შევხებით, ვინაიდან ვანიცერა ტრადიციების მარადიულად არსებობენ კვლავი ტრადიციები, რომელიც შეიძლება კვლავი-რეალ-კონსტიტუციური ერთობის შედეგად იყოს წარმოქმნილი, სხვების გზით შეიძლება, ხელის მატარებელი, თუ ვინაიდან სხვა ვანიცერა-საბუღალეო ან ვანიცერა-საბუღალეო და სხვა მათგანი, რომელიც ასე ვანიცერა-საბუღალეო ვანიცერის შედეგად ტრადიციული ხდება. ამ თვალსაზრისითაც თუ სხვადასხვა ტრადიციების საფუძვლიანობა ვანიცერა ვანიცერა, რომელიც ხელის კვლავი ტრადიციული ტრადიციისაა, მათთან რაღაცეა ყოველი კვლავი ტრადიციული ტრადიციისა შეიძლება ვანიცერად მივიჩნიოთ. მიუხედავად ვანიცერა-საბუღალეო წარმოშობისა ამ ტრადიციებს ბევრი აქვთ შეხებისა თუ ვანიცერა-საბუღალეო წარმოშობისა და ამაყად, სამართლიანად ვანიცერა-საბუღალეო ა. კონსტიტუციური განკუთვნილად, რომ თუ ვანიცერა-საბუღალეო ამ მათგანების შედეგებითა შესწავლა, რაღაც წინააღმდეგ შემთხვევაში ვანიცერა ტრადიციების ცნება შეიძლება მთელ შეიძლება და უფრო მეტი საკონსტიტუციური ვანიცერა-საბუღალეო.¹¹

ვანიცერა ტრადიციებისათვის დამატებით დღეს სამართალი ვანიცერა-საბუღალეო ან სხვა სხვადასხვა არსებობს, ეს კი ვანიცერა ტრადიციების ერთი განსაკუთრებული კონსტიტუციური უნიკალიტეტია გამოწვეული. ერთი თვლიან, რომ ვანიცერა ტრადიციები ვანიცერა-საბუღალეო განსაკუთრების მატარებელი თავისებურებების გამო, შეიძლება კი ვანიცერა ტრადიციებს აქვთ ვანიცერა-საბუღალეო კვლავი ტრადიციის ბევრი ასეთ თავისებურება, რომელიც ერთობად დამატებითაა რომელიმე სხვადასხვა ვანიცერა-საბუღალეო.¹²

ბრძოლა კი წერს, რომ «Уже давно обращено внимание на то, что ни один из компонентов культуры не является неизменным этнодиффе-

¹⁰ ბ. ქაჩიაძე, ტრადიციები, რეალ-კონსტიტუციური, რეალ-კონსტიტუციური, განკუთვნილად კი «ტრადიციები და კონსტიტუციები», თბ., 1971, გვ. 27.

¹¹ Я. Крамарика, Некоторые замечания в связи с дискуссией по аграрной этнографии, СЭ, 1974, № 3.

¹² П. И. Кушнер (Кызыл), Этнические территории и этнические границы, М., 1951, гл. 3, Л. М. Сафурова, По поводу статьи Г. Г. Громова и Ю. Ф. Ноникова «Некоторые вопросы агроэтнографических исследований», СЭ, 1967, № 6; Н. Н. Чебоксаров, Я. В. Чеснов, Некоторые проблемы агроэтнографии Юго-Восточной Азии, СЭ, 1967, № 3; Н. Н. Чебоксаров, И. А. Чебоксарова, Народы, язык, культура, М., 1971; Я. Крамарика, Некоторые замечания в связи с дискуссией — Б. В. Андрианов, К изучению агроэтнографии, СЭ, 1966, № 3 2, 3 2-3 3 2-3 2, ვანიცერა-საბუღალეო და ტრადიციები, თბ., 1976.

¹³ В. В. Андрианов, К изучению агроэтнографии, СЭ, 1976, № 3; К итогам дискуссии аграрной этнографии, СЭ, 1967, № 3.

რენიროუსიმ პრავაკომ. В одних случаях главная роль в этом процессе принадлежит языку, в других религии, в третьих — характерным чертам поведения и т. д. Не случайно все попытки выдвинуть язык или религию для всех случаев основной этнодифференцирующей функцией как оказывается обречены на неудачу, это подчас приводит к выводу о том, что игнорирование вообще культуры как носителя этнических свойств¹⁴.

ვახუცის ტრადიციების განმარტებულად ამ შემთხვევაში, ცხელია, არ გამოვყავებმა უკვე მოტანილი განმარტება, რომ თვით რომელიმე ტრადიციის მიერ ერთსთვის მისაღება, საქმე ვაქვს ერთნულ ტრადიციისათვის, ჩაღვან მზავალი მავალთის მოყვანა შეიძლება ვინიჭავალიდან, როდესაც ეს თუ ის ვლდებნა ვლდებრისა შეიძლება მოვლი ერთსთვის იყოს მისაღება, ტრადიციის მავალი მავალ ერთნული მანც არ იყოს. მავალთავ, ქრისტიანულ დოგმებს, სავლენების მანძილზე არველორებდნენ ვოფის ნორმებს საქართველოში არსებობს საყმარე მოსარული თვითია, რომ უამრავ დამყრობითა წინაღობვე საქართველოს ერთნული დამოუკიდებლობისათვის მანძილში ქრისტიანობამ შეასრული უფაღვსი დაფუძინი ჩოლი, როდესაც ვერთია ვა მანძილით ხელში ქართველობა თავს იყავდა თურქ-სელჯუკთა თუ სხვა მანძილითა წინაღობვე, მავალ ქრისტიანობა ვანა იყო ერთნული ჩელივია, რომლის ხაზოკლება ქართველებს საყოხსაღურ თვისებებს დაუკარავდა¹⁵ რა თქმა უნდა, არა.

ღვენ მსიახე ვსველიობა ზოგადკავასოური ვლდებნებრის არსებობაზე ვოფისა და ვლდებრისა ლოკალურითან ერთავ. ეს ზოგადკავასოური ვლდებნებრის ვეყრობის ვველი ხაღებნისათვის თუ არა მათგან უმრავლესობისათვის მანც საერთოა. ესე იყო რომელიმე კონკრეტული ვანოსისათვის არ არის დამახასიათებელი ამ თვალსმირითათ დროის გამოთვლის ხაღებრ წესებს თუ ვან-ვისოლავთ ვეყრობის მანძილით, აქსიახე შევამწვეთ ერთ თვისებებრებრის ერთნების, ჩელივთის, ენისა და ვკონიბოთის თუ სოკალურთა ვანეთათების დონის მიზეზდავად ამ ხაღებრს უმრავლესობას კალენდარული თვლის საერთო წესებს აქვთ, რომელიც ვმერთება ცხე მის ხოლელ ვადამავლებს.

ამ მსაღში აქსიახე შეიძწვეთ დროის გამოთვლის ზოგადკავასოური საერთო წესის არსებობა, მავალ ამსთან ერთავ ცხელია, რომ ზვედერებნისათვის ძველ, როგორც იხევემებსა და თვენიდ იხებნისათვის ეს წესები იყო ტრადიციული, დამახასიათებელი და მსაღები, რომელიც თათებს ვაღავთ-მოღა. ვოველ კონკრეტულ ჩეყრობში, ეს წესები ვათარებებოდა, სოკლეოტი-ლი ხეებოდა. ვევიღება ვლდებრის ძველი ვლდებნებრისა, რომლებიც მიზეზ-დავად არავანიკური წარბიბავლობისა ტრადიციის ძალით ვანმტკაცებულნი ვანოგანმსარებრულ ვიო-ვიო ვაქტობრად იწვევთ ხოლზე, მავალთავ, ცხო-ბალია, რომ სათესი ვლდებრები, როგორც წესი არ განმარტდნენ ვანიკურ სვეციოვას, მავალ კონკრეტულ ძებოროული და ზენესობავი პარობების ვამო, სოკალ-ვკონიბოთური ვანეთათების ვარკველ სტადიამზე კონკრეტული ვე-ბითი ტრადიციის ფორმირების შედეგად ეს ვლდებრები შეიკლება ვახდნენ ვანიკური ხსნათის მავტარებლავ¹⁶. ამის აქსია მავალთავ შეიძლება მოვი-

¹⁴ Ю. В. Бромлей, Этнос и этнография, М., 1973, 33, 34.
¹⁵ Н. Н. Чебоксаров, Я. В. Чеснов, Некоторые проблемы этнографии Кавказа, М., 1967, 36-3, 33, 61.
 2. „თეზის“, ძებობის სერი, 1973, 16-4

ენათ სიმინვის კულტურის ტრადიციულ საყვებელ ვარიეტეტებში.
ქახვილოში.

ენიკურ ტრადიციებთან კავშირში დგება ეთნოგრაფიული სტრუქტურის და ენიკური ტრადიციების დაღმართი თუ უახლოვანია ჩრდილო-დასავლეთის მეურნეობის ტექნიკაზე, რომელიც საბოლოო ვარიანტებში შექმნილია იარაღების შექმნა-განვითარების და მისი გავრცელების თავისებურებებზე. ენიკური ტრადიციის ხარისხს შემოქმედების განსაზღვრამდე. ეს საკითხი ასევე სადისკუსიოა ავტორთა ნაწილი ავლის, რომ მეურნეობისა და მიწათმოქმედების ფორმებზე ენიკური ტრადიციები თითქმის არავითარ კავლენას არ აქვს, რომ კულტურის სხვა ელემენტებს მსგავსად, შრომის იარაღებზე განსაზღვრებას უპირველეს ყოვლისა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური და გეოგრაფიული პირობებითა და მხოლოდ ამის შემდეგ უწინმწევლო ხარისხში შეიძლება საზოგადოების იარაღი რომელიც ენიკური ერთობისათვის დამახასიათებელი კულტურისა და ყოფის მოსახლეობა¹⁰. მათი აზრით, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები შრომის იარაღებისა და ამიტომ მოკლებულნი არიან ენიკური სპეციფიკის, სხვები საბოთისბოთი პოზიციებზე დგანან, თუმცა ვერც ისინი უახლოვდნენ საწარმოო და სოციალ-ეკონომიკური ფაქტორებს, ისევე როგორც ვარემო პირობების გავლენას სახეზელებზე, მაგრამ დაყენებით პოპოლაციის, სამეცნიერო-მეცნიერო წარმოების ან თუ ამ ფორმების ძტობისა თუ გეოგრაფიული გავრცელების მარჯვების ამხნისას, ანგარიში ვაქციის ენიკური ტრადიციის, ავლიან, რომ იარაღის კონსტრუქციის ყველა ელემენტს შექმნილის თვალსაზრისით ერთი და იგივე დანიშნულება ანა აქვს. პირველხარისხისა და ფუნქციონალური მნიშვნელობის აქვს ამ წერტილებს ურთიერთგანლაგებას, რომელზედაც მოქმედებენ წინააღმდეგობის ძალები — ვაქციის ძალა, ნადავლის წინააღმდეგობის ძალა, მკვლელობის ძალა, ხომლის ძალის ენტერია, სიკვამლე და სხვანი სწავლისა, ზედაპირის სხუნის ხასიათი და სხვა: ამ ცალკეული ნაწილების ფორმის თავისებურებას კი, რომელზედაც უმეტალოდ არ მოქმედებენ ეს ძალები, შეუძლიათ ვარჩიება ისე, რომ იარაღის ფუნქციონალური განსაზღვრებული გავლენა არ იქნებოდნენ¹¹. და ეს არაფუნქციონალური ხომლის ამ ღერის იარაღისა მოსახლათ ეთნოსტეციის მატარებელ ნაწილად.

ა. კასნივი ავლის, რომ ვაქციული ერთ-ეულიც ვარიანტებში შექმნილი სახეული როცა ვრცელდება სხვა ვარემოში, ერთხანს იქ მოქმედებს მხოლოდ ტრადიციის ძალით, თუმცა თავისი კონსტრუქციული თავისებურებებით ძალი რაონისათვის ნაკლებ გამოხატვას და ამიტომ მისი გამოყენება ხდება აღბათ შეზღუდულად, მხოლოდ იქ, სადაც ამ სახეული შეიძლება შენახოს. მხოლოდ ვერც და თანაც თანდათანობით ხდება ამ იარაღის ტრანსფორმირება ან სხუნისთი შეცვლა სხვა იარაღით¹². ხვენ არ შეგვეჩინა მსალებად ეს მოველი და ასე წარმოგვიდგენია მეტისმეტად განსაზღვრულად სახეულებს წარმოშობისა და გავრცელების სქემა: როგორც ენობლია, ფუნქციონის უფრო დამტკიცე-

¹⁰ Г. Г. Грозов, Ю. Ф. Новиков, Некоторые вопросы агротипографических исследований, СЗ, 1967, № 1; А. А. Шанинкова, Распространение агротипографических построков у народов Европейской России (в дисертации об агротипографии) СЗ, 1971, № 3.

¹¹ А. В. Чернов, К изучению генезиса восточно-славянских пахотных орудий, СЗ, 1975, № 3, 39-74.

¹² Ю. А. Краснов, Древнейшие уральские пахотные орудия, М., 1975, 39-44.

ზედა სახეწელი სახლებს წარმოშობს პოლიკენტროლი. სახლები, მიწის
 მქონეების მიერ კულტურისათვის ერთად ამ პირველადი ვრცობისათვის
 ხშირ ვრცელდებოდნენ. ეს ვრცელება უდავოდ წარმოადგენდა მათ
 ისტორიულ კულტურულ პროცესს. ვიდეო-სწავლები ჩა ამ სახლების
 შიშის სახლები სწავლით ძაღვებს ერთგვარ შემადგენელ ნაწილად
 რომლის შემდგომაც ზევსა საზოგადოების მატერიალური დონის წარ-
 ლება, რომ შიშის სახლებს ფეტურებისა ზევს სოციალ-ეკონომიკური
 განვითარების დონითა და უნიკურ-გეოგრაფიული პირობებით, უნდა ვთქვა-
 რით, რომ მიწათმქონეების ეს არე კულტურა და თვით სახლებიც
 ვრცელდებოდა იქ, სადაც რამდენიმე შესაფერის ვარემო არსებობდა და შიშ-
 ლად ამ კულტურის ადგილის შემდეგ სოციალ-ეკონომიკური და ისტორიული
 განვითარების კულტურულ იქონი ამოქმედება ტრადიციამ, რომელმაც გან-
 მტკიცა ამ სახლების პოლიცეპა მიღებისა და მომდევნო თარბებზე ვადი-
 მის ვნით. ამ შემთხვევაში ვიდეო-სწავლები კულტურის მონაბოგის სესხება
 შედგისების მქმნილის თვისებებისათვის. მესხეული წყე თვისი განვითარ-
 ბების დონით არე არის სათანადოდ მომზადებული სოციალ-ეკონომიკური
 განვითარების თვალსაზრისით და არე შესაფერის ვარემო არსებობს, კულტურ-
 რის მონაბოგების ვადობების ვრცელდებით მხრე ვარება. სესხება შეობუ-
 რსა მოხდეს შიშოდ საზოგადოებრივ-ეკონომიკური განვითარების შესაფერო-
 სი დონის არსებობის შემთხვევაში და იგი აქტიური შემოქმედების შედეგია.
 აქედან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ სესხებისა და ვარემო შედგისების
 უაქტი თვისობად კულტურის ვარცეული სახისის მამყენებელია, რომელ-
 საც ტრადიციის ამტკიცებს.

თუ ზევს შიშის წარმოდგენილი სქემა რამდენიმე შიშის ეკონომიკური,
 შიშის გამოდის, რომ მიწათმქონეების კულტურის საერთოდ, კონკრეტულად
 კი სახეწელი სახლები, ვარცედიან სოციალ-ეკონომიკური განვითარების და
 გეოგრაფიული ვარემოს თხმაც ვადუნება: ერთს, სწავლით ძაღვებს პოლი-
 ცეპობად და მეორეს, ვარცეფერი ტრადიციების მხრიდან, რომლის განვითარ-
 ბების ტემპები თვსაც კი ჩამორჩება სოციალ-ეკონომიკური განვითარების
 ტემპებს, შიშის ისტორიული განვითარების შედეგობაში უდავოდ იყენი-
 ბიან. დსეულის მონაწილენი ამტკიცებენ, რომ სახლებს შიშოდ სამშრო
 ნაწილებს ვარემობსებსა ამ ძლით შეველი ზევსა შიშის, როდესაც სახლის
 ღვრის, მისი შიშისი შიშისად მხარხრემს ძველ ფორმის და ამისი აქტიუბები
 ზედვენ ტრადიციის ვრცელმომქმედ ძაღს. შიშის ამვე ვადობების გან-
 ხილვისას ცხადი ზევსა, რომ როდესაც სახლი სქიორებს ტექნიკური ვარემო-
 სებისა და საქმე ვებსა სამშრო ნაწილებს განვითარების, ტრადიციის ვო-
 ლისშემდეგ ვადუნს არ ვწინააღმდეგება ამ ტრანსფორმაციის. ამს უნდა და-
 ვებტკით, რომ სახეწელის ფორმის და კონსტრუქციის ამხილვებზე შესაბავო-
 სობაში კი არ არის შესვენობი ვარემოს, მიწათმქონეების ტექნიკისა და სის-
 ტემისათვის, არამედ ეს შესაბავისობა შედარებითია. ერთ და ამვე მიწებზე,
 ერთს და ამვე პირობებში შეიძლება სახლებს სხვადასხვა ვარემობის არ-
 სებობა, ისევე როგორც შედარებით განსხვავებული ნივთები შეიძლება ერთი
 ტიპის სახეწელი შემადგენლობა. აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ შეტად

© А. И. Рогова. От редактора. В кн.: Опыт этнографической работы. Материалы. «Кавказский этнографический сборник», Т. 6, ч. 2, 1968, с. 7.

ნელი, ემბრიონული ძაბვის შედეგად უჯრედის იარაღები ამოუკლებელი სიღრმე ვიდრეც ეკონომიკური პირობების გამო. ამ შემთხვევაში ტრადიციული მტრებმა მის დაცვა-შენახვას მისი, როგორც სწორად უნდა ითქვას, მისი თანდათანობით დასწრაფებულობაზე ხელბოძა, რადგანაც, ტრადიციულ ძალთა მტკიცებობიდან და თავბრუს დასაყრდენად.

ესაა, ვთქვამთ კონკრეტულად აღებულ რევიონში ასეობის ტრადიციული ერთი ამ რამდენიმე სახეული იარაღი, რომელიც სტრუქტურების მასიულად თავბრუს დასაყრდენს. მაგრამ მშენი სახეული იარაღები ჩვეულებით ნაკონსტრუქციული ტრადიციებისა და ეკონომიკური მტკიცებულები. ამის თქმის უფლებას მან დაიღწეს ცენტრალური კავასიონის კონკრეტული ეკონომიკური მასაღა.

კავასიონის მთიან ზონში დადსტრუქტურულია ითი სახის იარაღის გამოყენება. ერთი არის კაქწერა ანუ სწორის ტიპის იარაღი, მეორე კი სავიდელოლო ეკონომიკი და ვაქრცლებული მათის ტიპის იარაღი, რომელიც ითი სახეობისაა, ერთი — ვრეღა, მსახვადამბული და მეორე — ისე ვრეღა, მაგრამ სწორმშობანი. მისი სეგრე-სიმოლე უცხი არ არის სეგრეოვ მათის ტიპის სახეული იარაღებისათვის. მობრ-მობრანი და მსახვადამბული მათებია ისეთი მებრეი, პოლეღაში „ქართული“-ს სახელწოდებით ეკონომიკი სახეული, ზღუარული სახან-აღას. ვრეღმშობანი მათებია „ფშერის“ სახელწოდებით ეკონომიკი სახეული, ვრეღა-ვახარეული ფხ-აშ, დაუსტანში (ლაკეში და დაზინდებში) მსახვებელი სახეულები, ანგეშერა და ხანგრა ლომანობი, ანგეშერა, მათის ტიპის იარაღი, თვისი ვარაზტებთა ეკონომიკი იგი თითქმის მთელი კავასიონი სახეობისათვის. ამ სახეულებს ასე ვარაზტ ვარაზტების ცენტრალურ კავასიონში ხელი შეუწყო მათი კონსტრუქციის თვისებებზე, რის გამოც ისინი კახვად ევლებიდან, ერთი მხრივ, კავასიონის ვარაზტ დამასათებულ ექსპორტ-მასწობრი რეღიდან, და მეორე მხრივ, ხელიწერაზე შექმნილ თე ხეწებრავად არსებულ მებრეწ ნადაყვას.

ანგეშერა, გამოცის, რომ ქართულებს, ზღუარულებს, ისებს, ანგეშებს, დაუსტებულებს, სხვადამბე ვარაზტის წარმომავლობის ხელბრებს აქეთ ვარაზტი სახეულები. ეს იარაღები თავისთავად თითოეული მათგანისათვის თანახმად ტრადიციულია და ანგეშად, რომელიც თე ეკონომიკისაშეწერელი ტრადიციი, რომელიც თვის დაღს მათს სახეულ იარაღს და ეკონომიკი ნაშის მტკიცებულად ხვის, ეს არსებობს იოლი სააქმელია.

ანგეშად, ტრადიციი ისეთი ფენომენალურია მოვლენა, რომელიც სპოციალიზმითი ეკონომიკის არა მარტო სელაქ, იდეოლოგიურ მხარეს მოიცავს და თვალბრებს ეკონომიკის ვარაზტულ წესებს, ამავდ იგი მკარა უმბრეწებუნადაც მდენს მტკიცებულად ეკონომიკის ელემენტებს შექმნა-სამოყარებუნაზე. იგი იჭრება მშობითი ხეღების გამომშავების სეგრეონი, წარმოების დაზრში და სეგრეოვ, როგორც ხანს, მშენი ვარაზტ ისეთი ელემენტის გამოყოფა, რომელსაც ტრადიციის მექანი არ ვხვდის ტრადიციის ვარაზტობილელი ეს თვისება ეკონომიკითი მკარად შეამწევა სპოციალიზმის ვარაზტებებს ამ საღებრზე, როგორც მტკიცებულად ვერწეობის პირობებში შექმნებრებისა და თანახმებრად ვარაზტ, ეკონომიკის მსაშენილობა ხელამბეა დავანალი წარმოებში და პროცესი ძირითადად ტრადიციის დასაშენიერა ვარაზტა — ვარაზტების ტენდენციით გამოხატება. აქედან გამომდინადაც ეღვეობს პროცესში ივეთხს ითი მსახვებულება რომელიც მოყვებულ სპოციალიზმში ვარა

ყოფილი ტრადიციისა და ჩოგირის მოქმედებს საერთოდ ტრადიციის განმარტების მექანიზმს. ესე იგი დევნის საყოფიერ უარყოფითი და დევნითი ტრადიციების შესახებ, რომელიც ვერცა განუხილავი მიწათმოქმედების პრაქტიკის ტრადიციის რამდენს, ვითარცა ვლადიმერის ატრინტის წინააღმდეგობის შემდგომ, რომელიც თანამხად შეიცავს პრიორიტეტსა და რეგრესიას ელიმინაციას, რაციონალიზაციას და არაციონალიზაციას, სარეგრესიოს თანამდებობა ვერცა მუხის შემცველ ელიმინაციას და რომელიც საწინააღმდეგო ძალებისა და წარმოებითი ურთიერთობის განუთარგუნის გამო თავის თავში ატრინტს საყოფიერ თავის დაბრუნებელ ჩანასახობრივ ფორმებს¹⁰, საელექტრაციოდ მოიფიქრებინა ერთ მაგალითს XIX საუკუნის 80—90-იანი წლებიდან ქართული გეოგრაფიული ატრინტების¹¹ ხეობა, რადგან მის მეტოქეობას უწევდა იმ დროულად უცხოეთიდან შემოტანილი ე. წ. ფაბრიკული გეოგრაფიული ცნობილი ფაქტორი, რომ უცხო გეოგრაფიულ ცნობებზე ვერ წავლდა, ჩოგირიც ამას მოითხოვდა ხევი მინდობი, რომ გეოგრაფიული ცნობობა ფაბრიკული გეოგრაფიული ქართულის კვალობაზე გაეხატა. ამიტომ იყო, რომ ქართული ცნობობა ძველად უწევდა ხელს მამასაბურ გეოგრაფიას, რომ იგი ბოლო დრომდე, XX საუკუნის 20-იანი წლებამდე შემოინახა და მუდამ კონტრასტს ამ გეოგრაფიული თავი მოქმედდა, მაგრამ ფაბრიკული გეოგრაფიის მანქანა ფართოდ იყოფებოდა ფესს და საეკონომიკად აფიქსირებდა მამასაბურს, რადგან ა. ფაბრიკული გეოგრაფიული ხეობის ესპორტიზაცია გაცილებით ნაკლები გაწვევი ძალა: ა. აფიკული სამართავი იყო: ა. ასაციკლებლოდ¹² მეზობლობა და მოძრუნებებში ნაკლები დრო იყარებოდა. აღნიშნულ მომაცემთა გამო ფაბრიკული გეოგრაფიული: ა. ნაკლებ მეშხველს მოითხოვდა: ა. არ სპორტიზებდა მეწველის საგანგებო დახელოვნებას, ა. უფრო დიდ ფართობს ხეობა დრო განმარტობდა. ამ ამგვარ უპრიორიტეტობის გამო ფაბრიკული გეოგრაფიული თანდათანობით დაიკავა ყოფილი სპეციალიზაცია, თუმცა ქართული დრო გეოგრაფიული ტრადიციის ვაფიქსირებდა დიფერენს არ ტრადიციულ თავის ასპირაციას. ამ ამგვარ ხანს ტრადიციულს (დრო გეოგრაფიული) წინააღმდეგობა ძალის, უფრო რაციონალიზაციის მიმართ, სადაც ეს უკანასკნელი ძლევის მამასაბურს ძალისა და მოწინავეს, განუთარგუნდაც საყოველთაოდ მოქმედი კანონის თანამხად.

ტრადიციის წარმოადგენს აღნიშნულ რაციონალიზაციის პრაქტიკული მოქმედების განმარტაციების საშუალებას, რომელსაც იგი სხვადასხვა ხერხებს იყენებს. მამასაბურს ხეობის დაწვევებს წინ თითქმის მიუღი კავშირში არსებობდა ხეობების პრიორიტეტული ხეობის ვატარებისა ხეობის განმარტებელი გეოგრაფიული ცნობობა დრომდე ატრინტობდა, აფიქსირებდა საგანგებო შემოტანილი თვლიდა ეს წესი ძველი დროიდან მომდინარე, მის მიმართაც ვერცა მიწათმოქმედი ხელის. მეწველიც ამ პრიორიტეტული ხეობის უნდა ყოფილიყო პრიორიტეტი, აღნიშნული პრიორიტეტის, რომელიც საყოველთაოდ ატრინტობდა საეკონომიკად. ცნობილია, რომ მაგალითად, ეკონომიკაში ეს ხეობის ფართობს უნდა ვატარებდნენ, ჩოგირის და სახეობებში იმპორტირების და ა. შ. ამ წესს თითქმის მხოლოდ ერთი მიზანი აქვს — უფრო მოსავლის უზრუნველყოფა, რადგან შედეგებს მიყვებით ქვედებობა ბოლო კონტრასტისაგან. მაგრამ ეს არ არის ტრადიციული კანონი მომარტვლობითი მაგისა, რადგანაც, მაგისა ქვედებობა მაგის შედეგებს იწვევს ეს არის შრომისაგან კვალიზაციისათვის დამოკიდებულებებს ტრადიციის გადაცემა თა-

¹⁰ Н. Крамаржики, Некоторые замечания в связи с дискуссией... 13, 28.
¹¹ ა. შ. შ. შ. შ., მაგისაგან ხეობის, პრაქტიკა, ატრინტის ხეობა, 1977, № 2, გვ. 143—144.

მოდან თანამზე და ამითა ვეფლავ დავი მწიგნულობა და ძალი ამ წინასწარ-
ლობისა — მოხდა ღამად, დათხდა წერხველ თხდას — ვაჟი, მწიგნულის
მოდან შრომითა ხეყვისს გამოხეყვისს უფლებსა მწიგნულისა, მწიგნულისა
საზოგადოების განვითარების აგრეთვე საფუძვლებზე, ქვეყნისა ქვეყნისა
წინააღმდეგობის შედეგად შექმნილი ცოდნა საქართველო უმარადეს
ყოფილი განმტკიცების, გაფართოების, მოცემულ საზოგადოებაში კონკრეტულ-
ად წესი ჩვეულებად აქცეოდა და შეხედა თუ იგი მისაღება ვეფლავთ და ამ-
დენად, რაკონსტრუქციის გამოხეყნობდა უნდა ვადაცემოდა მოხვეულ თანამებს, რა-
და მათ თავიდან არ დაეწყოთ ამ რაკონსტრუქციის ბეჭედი სწორედ ამ ვინაფ-
შიდა ტრადიციის უფლებსა ძალი, მისი საზოგადოების ზოგად შეფუძნულად
თუ სტრუქტურული მოქმედების შედეგადლობიდან გამოშენისაზე ხეყნობდა ამ
რაკონსტრუქციის გადაცემა შრომა სადაც ახლიადად აღიჭრის იღებდა მისი-
რეგ-საზოგადოებრივ ხასიათს, საყვალთავე, შრომითი ვაგრობანებების დროს,
დასმარების დროებში, რატეველური ხენისა თუ სხვა სახეშროების შემოხეყნებ-
ში, საზოგადოება ვეფლავთ კონკრეტულ ეწვევა მის შესრულების ხასიათს და
ამითავე შეადრავებოდა ტრადიციის შრომისაგან კვალიშენებისაზე დამოკლე-
ბულებსა.

საზოგადოების განვითარების პროცესში ხეყნა საქართველო თურქების წა-
მოყვანება, რაც სპეციალიზაციის გამოხატუბოდა მეურნეობის დარგების
განვითარების შესახებდაც მოსახლეობის ძირითადი მისი მეურნეობის ასე თუ
იმ დარგში იგი დაეყვებოდა, ცენტრალური კავახონის მეურნეობის დასახ-
საფუძვლი თურქებზე, გამოშენისაზე მისი ვაგრობანული-კლასტური პო-
რობებისა და სოციალ-კონსტრუქციის განვითარების დროიდან, მაქათმოქმედებ-
მესაქონლეობის სიმშობურ ხასიათში გამოხატუბოდა, ამიტომ მოსახლეობა
შესახებდაც მოსდევდა, ძირითადად, მაქათმოქმედებისა და მესაქონლეობის სა-
ინტერესო სურათს ქნის იქნის შეგნით არსებული დარგობრივი სპეციალიზა-
ცია, როგორც ცნობილია, იქნის წყვრთავს სეზონისური თუ არ სხვადა მისი არ
შეყვასოდა საქონელს, ამაზედ მისი შეგნული, ვითნის დედა იგი უფროსი
„შენს ვატი“, საქონელს თუ ვეფა შეფარებით ძალეგახრდა, რომელსაც შესახ-
ბისად „ვატი ვატი“ ერქვა ეს იგი ტრადიციული განაწილება შრომისა, რომე-
ლაც ქნოდა საქართველო სპეციალიზაციის იგი თანამოდ თანამზე ვადაცემოდა
შეგნული ძალეგახრდაც იწველიებდა, რა, სასაქათმოქმედო სახეშროების
დროს თავის შემსუფთავს აწილებდა დიდი ტრადიციული ვეფნით ხენის დროს,
ცნობილია რომ 8—10 უფელი იგი შემსუფთავს ვეფნით და მის შესახებდაც
რამდენიმე წყალი შეტყვებისა ემსახურებოდა, ვეფლა შეტყვს თავისი დაფუ-
ძნული მოგაღებობა ქონდა, მათგან გამოიხეყნოდა თავიდაც მისზე — თავი
მისზე, სხეებზე ასაკით უფროსი და გამოცდილი, რომელიც ვეფნითლის პირ-
ველი ვეფნითს უფელზე იქნა თავის პირდაპირი მოვალეობის შესრულებისათ
კითხვ ივალეობის აფუძნება ვეფნითისთვის შემოსის, სწავლობდა შეგნელის
ხელობისა, თავვე შეყვან-მესაქონლის ვეფადა თან შვალა, რომელიც მის
ქმნაბობა, შეხედა თუ ცდიოდა მის შეყვანობაში, ეს სავოველობაც ცნობილი
და გაფართოებული წესი არ გამოიყენეს, რა თქმა უნდა, სხვა ვაგრობების არ-
სებობისავე, მათგან ტრადიციულად მოშენისაზე წესი იგი იქნის შეგნით სპე-
ციალიზაციის არსებობა, მაქათმოქმედება და მესაქონლეობა არ წარმოადგენ-

და გამოჩაყლის ამ თვალსაზრისით. ასევე ხდება დასბეკოვლება მუცლის
 ზის სხვა დაჩვენშიც და ხელისობისადაც. ყველა მიზნითაც აღიზარდა. მიწის
 და ეს აღზარდა მდგომარეობაშია, რომ 8-12 წლის ასაკის მშობლებს
 ხელობით ვახდენდნენ მიუძღვი მშვენიერების, სხვადასხვა მიზნითაც
 აღზარდას იღებდნენ. ბავშვები რამდენიმე წლის განმავლობაში მშვენიერ
 იმეორებდნენ, სადაც ერთად აღზარდნენ ყველა სიმწველეს მშვენიერების ცხოვრე-
 ზისა. მიუხედავად ამის შემდეგ მიზნითაც უფლებას აძლევდნენ მიზნითაც
 ვახდენდნენ, ვახდენდნენ მათ სანადიროდ და მიუხედავად ამის მიუხედავად
 ასევე აღზარდებდნენ. შეესწავლა სანადირო ადგილებს ვახდენ და
 სხვა. ვახდენ, ეს მასალა პირდაპირ ეხმარება ხელს უფლებებს. ამ შემ-
 ითვესა ტრადიციის ძირითადი მუცელი მშვენიერების ძირითადი ძირითადი
 ნი — შიშის სპეციალისტის თანხაზე გადაცემის უფლებების შიშის ან
 ტრადიციის ეს შიშის ვახდენდნენ მიუხედავად ამის მიუხედავად მან-
 ბილზე. ტრადიციის ეს სპეციალისტი მექანიზმი, რომელიც ძირითადი სანადი-
 რების მიერ შექმნილ უფლებებისა გადაცემის თანხაზე თანხაზე.

იგივე განმარტობებელი მუცელი მიზნითაც გამოიჩინოდა. მიწის შიშ-
 შის მიხედვითაც ახლოს აღვიდა და მისი უფლება ადგილებს დატრადიციის
 გზით იმეორებდნენ. ეს იყო ერთ-ერთი ნაწილობრივი გამოსავალი მიწის
 სპეციალისტი მექანიზმი მიწის მდგომარეობიდან, რაც სათანადოდ ახლოს მშვე-
 ნით სანადიროდ, რომელსაც ძირითადი კანონის ძალა მქონდა. აღზარ-
 ინდელ სანადიროდში უფლებები ნორმებისაგან განსხვავებით, რომელიც
 კანონის ფორმის ადებს და მოქმედებს როგორც იმეორებითი ძალა, ტრადიციის
 ვახდენდა მშვენიერების სანადიროდ, სანადიროდებრივ აზრს და მისი სიმტკიცე
 დატრადიციისგან ტრადიციის მიზნითაც ძალაში ახლოს მშვენიერებ-
 თა სანადიროდ ამისავალი წესები სანადიროდებრივ თუ ესამართლობის
 დატრადიციის და განმარტების გამოტანის ერთგურობა, როგორც მოქცეა სანადი-
 რება სხვა ახლოსიერ შემთხვევაში. ამისა მშვენიერების ვახდენ ტრადიციის
 ვახდენდნენ, ვახდენდნენ თუ განმარტების ძალა. მიწის თვითგერტრასიონის და-
 ხარჯული შიშის, მშვენიერების სანადიროდ ნორმებით, ხდება ამ მიწის ვახდენ
 სპეციალისტის დამკვიდრების იტრადიციული საფუძველი. ეს იტრადიციული ნორმა
 ე ტრადიციამ შექმნა ამ შემთხვევაში ტრადიციის ახლოს მშვენიერების ვახდენ
 რომელიც ცხოვრების ადგილებლობით ნაყარსავე თანხაზედან მომდინარე
 წესს სანადიროდ ნორმად აქცევს ვახდენ ამ წესს იღებდნენ, იყო იყო სხ
 ხელმძღვანელი ნორმა სანადიროდ დატრადიციული თუ ვახდენდნენ ვახდენდნენ
 ვახდენ, როგორც სანადიროდებრივ იყო ცხოვრებაში. ამის ვახდენ ამ სანადი-
 რების სპეციალისტის თვითგერტრასიონის სანადიროდ ვახდენდნენ ახლოსიერ
 თუ სანადიროდ მიწის თვითგერტრასიონის უფლებას ვახდენდნენ მანკებდა, შესაფარის ფორ-
 თონისა მშვენიერება და ეს მიწის ვახდენ სანადიროდ იტრადიციული მიწის ვახდენ
 რესი სპეციალისტის ვახდენ ამ უფლებას ახლოს ხელისობით აძლევდნენ. ამის სანადი-
 რების (დატრადიციული) ძალა შემთხვევაში მქონდა ახლოსიერ ტრადიციის სანადი-
 რების, სანადიროდ უფლებს ვახდენდნენ რომ შედგენა, ტრადიციის იყო მიუხედავად
 დატრადიციის ქალი თანხა ცოლად, უფრო და მისი ვახდენ უმწიფოდ და ესამართოდ
 დატრადიციის. სხვა რომ წამოიზარდა დედა-მეორეს სანადიროდ შედგენა დატრადიციის ამ

11 ივ. 4. 2. 1. 1. 1. შიშის თვითგერტრასიონის ფორმები ყველა სპეციალისტის სანადიროდ შე-
 ვახდენდა, კლასიციური ნორმის ვახდენდნენ რამდენიმე. ივ., 1941, გვ. 170.

ნაკვეთის მოყარვებიდან შეგროვილი ქვა-ღორღია. სიველში მკვრივი და მკვრივი ლევის საქოვლში, რადგან იგი თვითნებურად იტყუება სიველის საზოგადოებრივ მოსახლეობაში ჩამდგენებში ყოფილი ქო მოდინების დაქვემდებარებაში მოყარვები. მაგრამ დღე-შეიღო თავიდან იწყება ნაკვეთის საზოგადოებრივ მოყარვებს და პოლის სიველი იტყუებული შეიქმნა ელარებისა და ნაკვეთის ლევის და მისი შეიღოს საკეთიბებელ, რადგან მათ ამ მიწის თვისებისათვის დღე შრომა დასაბრუნ. ამგვარად, ტრადიციული გაქრებულა, მიწაზე დასაბრუნო შრომა ვადა მისი კერძო საკეთიბებელ ვადაქვეყნის საკეთიბელი ამ ტრადიციული წესის კონტრის ვადაზე ლევის ყოველი მეთვლობა მიწის მოთვისებისა უშუალოდ საკეთიბელი ვადასავე ფორმულამ ასე ყოფილი ძველად, ასე უყოფიან იყენს მამა-პაპისა. ლევიმ დასაბრუნო შრომა მიწაზე და უფლები აქვს საკეთიბებელ საკეთიბელს.

კერძო სახსარი ნაკვეთების მოხმარების ერთი მუცელ თვისებური და საინტერესო წესი არსებობდა ისეთში, იგი შემდეგში მდებარეობდა: ინდივიდუალური სახსარ ნაკვეთებზე მოსახლის აღების შემდეგ იმდენობა ყოველკერძო მოყარვები, ღობეები და მთელი ფაქობი საერთო საზოგადოებრივი ხელშია, რომელიც იგიველია, თანასარი უფლებებით შეიქმნა საქონლის ძივება. მიწის საბრუნებლობის ამ წესს თავის დროზე მიქსიმ კოვალევსკიმ მოიქცია უფრადგება და იგი ვადასაველი ტერმინით *Mirswang* აღნიშნა. მ. კოვალევსკიმ ისეთში არსებული *Mirswang*-ის წესის მიყენებით შეიღო მიწაზე საფუძის საკეთიბების არსებობის ფორმის დასაბრუნება, მაგრამ იმავე *Mirswang*-ის ვადასაველი შემორჩენილი წესი იქვს შორეულ პრაქტიკული მხარე — საბრუნების ნაკლებობის შეცვლა სახსარების ხარჯზე, რომელიც ხორციელდება საკეთიბელით, საერთო თვლბრუნვის შემდგომების გზით და საზოგადოებრივ საშუალებებს დაწესებისა და დასაბრუნების დამყარებელი ვადასავე ზუსტი დაცვით და ამის უზრუნველყოფა *Mirswang*-ის წესის პრაქტიკული მხარე, მისი ვადასაველების და ვარიანტებისათვის ხელშეწყობილი დროის მანძილზე შემოსახლეობის პერიოდი. ეს ქო ხორციელდება ტრადიციის მიღების ძალის მეშვეობით. ტრადიციული იგი საზოგადოების ის ძივები მარგველიბებელი ძალა, რომელიც აძლევდა მის ყოველ წევრს დამორჩილებობა საერთო, მამა-პაპისა მომდინარე წესს, ტრადიციული აძლევდა მდებარეს ვადასაველი სწორედ ის კულტურა, რომელიც ვადასაველი იყენებელი იგი საერთო თვლბრუნვის და აქ ინდივიდუალური სურვილებსა და მოსახლებებს ინგაში არ ვყოფიდა. ტრადიციული აძლევდა იმავე მიწის მიყენებს ზუსტად დადგენილ ვადასაველი დაცვით და დამატარებებისა ვეღა საშუალო. აქ მოქმედებდა მხოლოდ საზოგადოებრივი მხარე, რომელიც თავის პოლიტიკის ისე და ისე ტრადიციული ამგვარება — ასე ვადასაველი მათი მამა-პაპისა, ასე იქვე ვეღა.

კავშირის მთავარ ხელბრუნის საზოგადოებრივი, სიველი თე სხვა შრომაზე-ვადა საშუალები სწორედ შეერთებული ძივებით ხორციელდება. XIX სის პოლიტიკისა და XX სის დასაწყისის სიველი ვარიანტული მასალა ეხება შეიღოს ამ რეის მოხსარებებს.

ერთობლივი საშუალები ტრადიციული წინასწარ შემდგომებული სიველის მიყენებით. ეს არის მუცელ ძივლი ტრადიციული წესი, რომლის დამყარების ვარიანტულ საზოგადოების უადასაველიც მაგრამ თვისური საზოგადოების კვლობის მიყენებად მის წიაღში წარმოქმნილი ვარიანტებები არ ვამქრადან და ისინი ვარიანტებდენ არსებობის შემდეგ საზოგადოებრივ ფორმაციებში. ამ შემთხვევაში, სხვადასხვა ტრადიციული არის ის ძალა, რომელიც პრაქტიკულ-

ლი ატყულებლობით განმარტებელი მოცემული ფორმების სიმტკიცის დადგენის ქმნიდა. მაგრამ ტადიკოს არ შეიძლება მარცხ ამ ფორმების უსაფრთხოება და დაცვა და ერთი განმარტებლობა შრომის ორგანიზაციის წინაშე. ეს არის განმარტების საერთო რთული ვაზი, სადა ატყულებს. ამ შემთხვევაში მოხდა მათი ტრანსფორმაცია. აღნიშნულ შემთხვევაში, რომ ჩაიხილავს სხვადასხვა საფუძვლებზე აღმოცენებული თემი ატყულებს მუშობლებს, ტერიტორიულ პრინციპზე წარმოქმნილი სასოფლო თემით, მაშინ შრომის ორგანიზაციის ფორმების ძალი ტრანსფორმაცია მუდმივად. ეს ტრანსფორმაცია კი საბოლოო განში იქცევა ურთიერთგანმარტების უსაფრთხო დაცვით და სასოფლო-ფარებისათვის ატყულებელი ტრადიციების ურთიერთად შეცვლაში, რომელიც ექსპლუატაციის შენობებზე და ამჟამად ფორმების შემსუაღი ხდება. ამჟამად, ამ შენობებზე ტრადიციის ორი ტრანსფორმაცია, მისთვის და ვადასაცხს ურთიერთგანმარტების ძველ ფორმებს და ამჟამად დროს ძველი ფორმით შენობებზე ძალი საბოლოო ამჟამად და ამათ განმარტებელი ფუნქციის ინტერპრეტაციის დასაფუძვლილად ვადასაცხს.

კონკრეტულ მასალაზე დამუშავებით ნათელი ხდება, რომ შრომის ორგანიზაციის მარტული ურთიერთგანმარტების ფორმები უბრალო დაცვით ტრადიციულ არ შეიძლება სადასაცხის. იგი ატყულებელი, საბოლოო ელემენტს წარმოადგენდა განმარტების მოცემულ ვაზზე და მოელი სასოფლო-ფარების ორგანიზაციის, მისი შენობების მშენებელი იყო. სასოფლო-ფარების ურთიერთგანმარტების და დანერგების ვაზზე მფარველობის უწყვეტი მისი კოლექტივი ამ ფუნქციის, რომლებზე მოცემული იყვნენ საჭირო საშუალებებს, ეხმარებოდა ქრისტიანობის, დამარტების ეს სახე ურთიერთგანმარტების სასოფლო-ფარების სხვადასხვა ფორმით შემოინახა, მაგრამ ვერა ამ ფორმის ამჟამად შეამჩნევს პირდაპირ იგი უსაფრთხო დამარტებისა. დამარტების სულ სხვა ფორმის მისი მისთვის ვადასაცხით მოწყობილი დამარტების ეს ფორმის სხვადასხვა სასოფლო-ფარებისათვის ითქმის მოცულ ვადასაცხის არის ვადასაცხებელი. შრომითი ვადასაცხის ამ ფორმის ამჟამად მისი თანდასაცხით მომდარეო ცვლილებები. ვერ მის ჩამოშორდა ურთიერთგანმარტების ატყულებელი პირისა, რადგან სოფლად ქონებრივი დიფერენციაციის განმარტების დასაფუძვლილად დამარტების ეს ფორმის იქცევა შენობებზე ფუნქციის პრინციპით. ეს ვადასაცხებმა განსაკუთრებით რელიგიურად გამოიყენეს სასოფლო-ფარების ჩვეულების შემდეგ, რომელიც შეიქმნა კოლექტივი და შენობებზე ფუნქციის გამოყენების მისთვის. ეს ურთიერთგანმარტების კი თავის მხრივ აღიარებდა კონკრეტული ტრანსფორმაციის განმარტების სოფლად, დამარტული მოწყობილი დამარტების, რომლის ატყულებელი პირისა უსაფრთხო განმარტებისა იყო, შენობებზე ვადასაცხის დროს ვადასაცხის. ვერ ერთი, მის ძველი მასშტაბის საშუალებები აღიარებდა კი ქმნიდა, რომ მშენებელი შეეცადა და რომელიც ქმნიდა, განმარტების ამჟამად მართი უსაფრთხოება, რომ ერთი პირდაპირ დამარტების ვადასაცხით თანდასაცხებლობისათვის ამ დასაფუძვლილად მშენებელი იქცევა კი ტრადიციულ მშენებელი ფორმის ამჟამად, რადგან ტრადიციის დასაფუძვლილად შრომითი დრო ჩაიხილავს მუდმივად ურთიერთგანმარტების და ერთი კარგი განმარტების სხვადასხვა რადიკალურ შრომითი ვადასაცხის სიმტკიცის დასაფუძვლილად.

18 აღ. ბ. ბ. ბ. ბ. ბ. შრომის ორგანიზაციის ფორმები ძველ სასოფლო-ფარების სასოფლო-ფარებისათვის, თბ., 1941, გვ. 35.

ფაქტებს და აქედან, სურსათის წარმოების სახისზე უარყოფით მოქმედება.

კარგები ჩა ვთვლით შემთავლებს, ვინცა ერთდროულად იცნობს, რომ ტრადიცია ძლიერად ჩამოყალიბებული და თანხმს კვლავი-ლო ჰყავებს, წესებს, მოქმედების ნორმებს, იგი ამ ექვემდებარება იური-დიულ რეგულაციას და განსაზღვრება მხოლოდ სამოქალაქოებრივი მხარს ძალით. ტრადიცია წარმოადგენს წინა თანხმს სულიერი თვისებების ასე თა-ნიზე ვადგენის სამუდამს და ამაში, სის სოციალური დახმუნდება ეს კვლავი და სურსათი ჩველი სამოქალაქოებრივი ურთიერთობების ნორმული ფუნქციონირებისათვის. ტრადიცია ამას და ვადგენს მოქმედლო სამოქ-ალაქოებრივი ვარგის, განსაზღვრებულ და აქედან, რაციონალურ ჰყავებს, წესებს, სურსათი ჩველი და ტრადიცია წინააღმდეგობაში ვარგებს თავის თანხმ და აღარ ემსახურება სამოქალაქოებრივი პროგრესულ ადგებს, იგი ადვალს უთ-მის უფრო ძვირს და მოწინავეს. ტრადიცია ამ შემთხვევაში ვარგებს ვადგენს მის და მოდებს თავის ვადვალსმსულ ძალს და ეს ამდევს ინოვაციებს, რომლის ვადგენს დამკვიდრება ასე ტრადიციის ძალით ხდება.

M. B. KANTARIA

О СВОБОДНОЙ МЕХАНИЗМЕ ПРЕИМУЩЕСТВЕННОСТИ И ПЕРЕДАЧИ ТРАДИЦИИ

Резюме

Традиция исторически сложившаяся норма правил и прием-чек поведения, передаваемая из поколения в поколение. Являясь сред-ством передачи духовных качеств, она не подчиняется юридической регламентации, определяется исключительно общественным мнением и обязательна для нормального функционирования сложных об-щественных взаимоотношений, в чем и заключается социальное значе-ние традиции.

Передача положительных, рациональных правил и обычаев дан-ного общества, традиция содействует процессу развития, но как толь-ко она начинает противоречить развитию и перестает служить про-грессивным идеям общества, теряет свою всемогущую силу передачи и преимущественности, она уступает место новым передовым правилам — инновациям, упрочение в быту которых происходит опять-таки путем традиции. Конфликт между отжившими и новыми традициями в ко-нечном итоге кончается победой нового, но от того, как быстро происхо-дит одоление старого, зависят темпы развития общества.

В современных условиях, когда в нашей стране успешно ведется всесторонняя борьба против вредных и устаревших традиций, особенно важным стало выявление сущности этого сложного феномена и меха-низма его действия, чтобы наряду с пережитками отжившего не приш-лось бы отречься от тех положительных, позитивных традиций, кото-рые вошли в сокровищницу национальной культуры и социалистичес-кому быту придают ту самобытную окраску, которая является этно-дифференцирующим признаком данного народа.

წამოთავის სტრატეგიის სხვ სურსათების ადგების ეს ვადგენს მისი სულიერი, აქტიურობის და განსაზღვრების მხარეების კვლევის განხორციელებას

„მედიის“ სახელობის XVI—XVII სს. მისიონერი

მედიის ინსტიტუტს განსაყობებელი ადგილი უქონებს ქართული ქალაქების სამთხველი წყობილებაში. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ იგი უკანასკნელ ხანებშიც სავსებით კვლავის სავსად არაა ვარჯიში. წინამდებარე გამოკვლევებში მიზნად დავსახეთ XVII სს. მედიის სახელის შესწავლა. ვერაფრებმა გვაძლავს იმდროინდელი საკითხები ამ პერიოდში და შევაფასებთ მედიის სახელის მფლობელ პირთა ზუსტი ქართველურული ხესა. ზეგნების სანტრეცის საკითხებზე მსაღვანე ბრძოლაზე მოვიხილოთ როგორც გამოკვლევებულ ქართულ ფაქტობრივ წყაროებში, ასევე ქ. კვლავის სახელის მფლობელი ინსტიტუტისა და საქართველოს ცენტრალური საბჭოთაო არქივში დაცულ საბუღალტრო (მართებულ) დოკუმენტებში მედიის ინსტიტუტზე არსებული წყაროები.

XVII სს. I ნახევრის ძვლიანობის ვახუშტი მატონიშვილი ქართულ ფეოდალურ ძვლიანობაში პირველად შევსდა: მოგვა დედა საქართველოს ქალაქების მოკლე ძვლიანობა, მათი აღწერა დავაგანა ის წარსულ, რომელიც განსაკუთრებით ქალაქი სხვა მჭიდროდ დასახლებული პუნქტებისაგან. მაგრამ, სამწუხაროდ, იგი ამ შესახებ საქალაქო წყაროებზე, სოციალური აღსაყობის და სხვ. მიხედვით, მისი აღსაყობის ზეგნების სანტრეცის საკითხზე ცნობები არ მოგვეძლავს.

XIX სს. ქართული ძვლიანობის წარმომადგენელმა ად. ხახანაშვილმა თავის საერთაშორისო სტატიაში „საქართველოს სახეობის მოხელეები“, მიმოიხილა მედიის ინსტიტუტი და მოგვსა ეფუძნებათ ზოგადი დასახილავა.

კვანთხეობის ხანის საქართველოს საქალაქო ცხოვრებისა და წყაროების შესახებ მოგვსა იგ. ქავთნიშვილის სტატია, რომელშიც აღწერილია კვანთხეობის ხანის საქართველოს ქალაქების მფლობელობა, მოსახლეობის რაოდენობა, საქალაქო მეურნეობა, გამოიღვრა მოვლავის ინსტიტუტი, მედიის შესახებ კი არსებული წყაროები. იგ. ქავთნიშვილის ეს მუხტი მოცულობის წარმომადგენელ პირველი მეცნიერული გამოკვლევა იგი ფეოდალური ხანის საქართველოს ქალაქებისა და სამთხველი წყობის ძვლიანობის შესახებ.

საქართველოს ქალაქების ძვლიანობა და სამთხველი წყობის შესახებ გამოკვლევდა არა ერთი ცალკეული წერილი ან მოხილავა. იგ. ქავთნიშვილის შემდეგ აღნიშნულ მუხტებზე განსაყობებელი ვერაფრებმა მოგვსა შ. შესხიან. მისი მოხილავაში¹ საუბრეობანდაა შესწავლილი XVIII—XVIII სს. საქართველოს ქალაქები, საქალაქო წყაროებზე, სოციალური სტრუქტურა, ხელისხილი, საგარეო ორგანიზაციები, ქალაქის ვარჯიში სხვ და სხვ. ზეგნების სანტრეცის საკითხებზე დავამოხილავთ მოხილავაში ფართოდაა მოკვლილი.

¹ ა. ხახანაშვილი, საქართველოს სახეობის მოხელეები, „მომხილავა“, № 2, 1897.
² იგ. ქავთნიშვილი, ქალაქები, საქალაქო წყაროებზე და ცხოვრების ვარჯიში საქართველოს XVIII—XVIII სს., „მომხილავა“, 1928, № 1.
³ III. A. Мессия. Город в раннефеодальном этапе феодализма Грузии, 1938.

შესწავლა მუღის ინტობები გამაყრებელი ვერაღობა XVI—XVIII სს. ამ სახელის ვეჩქოვებზე.

მუღის ინტობებს ეხება ივ. სურგულაძე თავის ნაშრომში „ქვეყნისაჲს ლის სახელწოდებისა და სამთავროს ძიებანი“¹. მანვე აღნიშნა, რომ 1711 ს-ს მუღის სახელიც, ივ. სურგულაძე ძირითადად ეხატება ლეგიატორებში არსებულ მოსახლეებს და ასევე ვაის აწვევლებს მალ და ეხატება მოსახლეებსაც.

საქართველოს ქალაქების ძიებობის მიერ ჩვეულებების განმარტებულად იყარა მუღის მუღის ქვეყნის ქალაქების საქალაქო ცხოვრებისა და სამთავრო წიბის გათვალისწინება ამ მხარე სამტრედიისა კ. კვეციანის მოსოგოფი აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის ქალაქების შესახებ XVI—XVIII სს. მართალია საქართველოს ქალაქებში არსებელი მუღის ინტობები მანში არა განმარტულია, მაგრამ ივანის საყრდენზე იქვე შესწავლილი საქალაქო წესწერბოლების, ვაინობის, ვაჭრობა-ხელობის, საქალაქო ორგანიზაციების, საქალაქო განსახლების და ეკონომიკურებას საყრდენი ნაშრომი ძირითადად სარბული და სომხეთი წყაროების მოსაყვამებს ეხატება ასევე სამტრედიისა ლეგიატორ კ. კვეციანის გამოყვლია სეფიანთა ორბის საქალაქო წიბობებისა და ხელობის ორგანიზაციების შესახებ.

მუღის ინტობების ქალაქის შემოკარებზე ვარაყველი კვანთა შვენი ო. ბერაძე ახდენის ვარყვებების ძიებობის შესწავლისძი².

ტყეშელის „მუღი“ შესტომებუ აღმოსავლეთში იმთავითვე ვარყველებულად იყო ვერაღობა იგი ვარყვება არა მარტო ქვეყნის მმობებულის მმობებულობა არამედ აღასის ეპოეტიკად აღმოსავლეთი წყაროებში მუღი იყო მუღი ქვეყნის მმობებულის, ფაქისის, სელონის აღმმობებელი იყო ვარყველი წყაროებში იგი მისი მმობებულისავე ვერაყვობა. მისი-მისი აღმმობებელი კ. მალაქ ვე-მუღი (მუღი-მუღი) იმობებობა. სამტრედიისა, რომ არამედ და ვარყველი სარყვეწარმოებში ქართველი მუღიებში მუღი-მუღიებზე არამდ მოსტყებულნი (მუღი-მუღი სარა ორბის ვეჩქო).
საყრდენითა, რომ აღმოსავლეთი წყაროებში მუღი-მუღი ვახლოვნი XV სეფიანის სელონის ამ მისი სომხობა აღარ ვარყვება. მისი, მისი მმობებულობა მალამ ვარყვებულია ვახლოვან სწობზე XV ს-ის მუღი საყრდენ საქალაქო სამთავრო ტყეშელის შემობის საქართველოში და XVI ს-ის შუა წლებიდან კ. სომხობა მუღი-მუღი ქართველ საქალაქო სამთავრო წიბაში მუღის ორბობობა რომ მამაგანებრა აღმოსავლეთის ვარყველი იყო შემობული, კარგად იყო ახდენის ვარყველებში მუღი-მუღი ვარყველი მუღი-მუღი მუღი-მუღი მუღი-მუღი არამდ ვარყველი არამდ ვარყველი იყო. ს

¹ ივ. სურგულაძე, საქართველოს სახელწოდებისა და სამთავროს ძიებანი, 1932.

² კ. კვეციანი, აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის ქალაქები XVI—XVIII სს, 1926.

³ კ. კვეციანი, სეფიანთა ორბის ქალაქები, ნაშრომები სომხობა აღმოსავლეთის ქალაქის ძიებობისა, 1924.

⁴ ივ. სურგულაძე, მუღი ახდენის ვარყვების ძიებანი, 1977.

⁵ Melik, Iskhak Anikiepidze, ცხე 77, 1937, Istanbul, გვ. 664.

⁶ მუღი-მუღი საქართველოსა და კვეციანის ძიებანი, 1948, ნაკ. I (24) მუღი-მუღი ქართველ-კვეციანის სახელის სახელად წიბობობა, შესავალი წყარო, შესწავლისა და სახელისა ვარყველი ნაკ. 3, მუღი-მუღი, გვ. 93.

მეტი შიშით დასაბუთებელია ქალაქის მოხელეთა-მოურავის მისახლბეობა და საყვარლს ვერცხვით. მაგნი ცნობა აფიჩნელ წყაობებში ჩვენ არ მოკავშირებს. სანაბნობისა, რომ რამდენიმე წელი აფიჩნე შეიძლება ვერცხვით. მაგნი ქალაქის მოხელეთა ჩვენ შიშით არ იყო დასაბუთებელი. მაგნი 1546 წ. საყვარლში სამთავროს მიხედვით ვერცხვით მოხელეთა მისახლბეობა მისახლბე, საყვარლ, მეჭობა, მეჭობა შიშით არ არის მოხელეთა... ქალაქის ამბო-ამბო, მისახლბეობა, საყვარლ, მეჭობა და სხვათა ცვლილების, მისახლბე და ნაწილი ზეგნი ესე აქვეყნა ძირე ვერცხვით¹⁸. საყვარლ და კრებულებს რამდენიმეწილსა და ვანაღობებს საყვარლზე, შიშით დასაბუთების დაწესების თაობაზე შ. მესხია 1546—52 წწ. მოიხსენებს¹⁹. მეჭობა ცვლილებებს მიხედვით სამთავრო წიხტაში არა არ გამოაჩენებელია. შიშით მიხედვით მოხელეთა შიშის მნიშვნელოვან აფიჩნე იქნის და მოურავის შიშით ესე უმოხელეთა მოხელეთა იქვეყნა²⁰. საყვარლ ცნობა დადასტურებელია შიშით ვანაღობის დაკრებულში, ვინაჟ 1572 წ. მეჭობის საყვარლში, ქალაქის ტარობის შემდეგ მოხელეთა შიშით „ქ. წყაობისა დასაბუთა ჩვენ შიშით მეჭობა სეპონ გამოხატვის შესტობისა, ჩვენ მეჭობა ქალაქის ტარობისა შიშით, მისახლბეობა და მოხელეთა“²¹. დოკუმენტის საყვარლზე შ. მესხია მიდის ამ დაკრებულზე, რომ „XVI-ის 80-იანი წლებიდან შიშით მიხედვით შიშის შიშით აფიჩნე იქნის, მისახლბეობა ესე მეჭობა აფიჩნე იქვეყნა“²². ძვე ყრბულებს XVII სს. I მეოთხედავზე, შიშით-მისახლბეობის საყვარლს შიშითავე.

ამაგნი, ზეგნი მოტანილი არა დოკუმენტის მეჭობის საყვარლზე შეიძლება დადასტურდეს, რომ აფიჩნეობის წარმოშობის ტიპისი შიშით ქალაქის სანაბნობისა, ქალაქის საყვარლ სამთავრო წიხტაში, ქალაქის მოხელეთა ჩვენ ვერცხვით აფიჩნე იქვეყნა XVI სს. შიშით წიხტაში. ამაგნიდან ეს საყვარლ თანდასთანობით ძიებებებს და ამავე საყვარლს მიწიერობისაგან ქალაქის მოხელეთა შიშის ვინაჟ მნიშვნელოვან აფიჩნე იქნის ჩვენ ზეგნი ამხედვით დოკუმენტის მეჭობა შიშით მისახლბეობის საყვარლზე მისახლბეობა თვალთვით მიიჩნევა შიშით, რამდენი ქალაქის მოხელის კრებულზე ვერცხვითავე ვერცხვობით ჩვენთვის ვერცხვითავე არა ვერცხვობისაგან ვინაჟ შიშით XVI საყვარლსაგან.

შეიძლება ვერცხვით მეჭობა ცნობების მოკრებულ შიშით საყვარლს შესტებ XVII სს. ქალაქის დოკუმენტის მისახლბეობა მეჭობა აფიჩნეობის ქალაქის დოკუმენტების მიხედვით მანვე მიხედვით მისი სანაბნობისა მნიშვნელობისა და შიშითის ვერცხვით ქალაქის სანაბნობის სანაბნობისა. ჩვენ შიშით შესტებელი მისახლბეობის საყვარლზე შეიძლება იქნის რომ შიშით მოხელეთის სანაბნობის, შეიძლება-ვერცხვობის და წყაობის წიხტაში შეიძლება-დასაბუთება შეიძლება, ამ ვერცხვით დოკუმენტის შიშით თანაბრების დასაბუთებელია სხვა მოხელეთა-ტარობის, მისახლბეობის, ნა-

¹⁸ ს. კ. კ. კ. კ., ძიებებები სანაბნობის, III, 1913, გვ. 81 (სანაბნობისა ვერცხვითავე და ქალაქის ცნობა ზეგნი ესე, III, A. Месхиа, Третья..., გვ. 266.
¹⁹ III, A. Месхиа, Третья..., გვ. 266.
²⁰ იქვე.
²¹ ს. კ. კ. კ. კ., ქალაქის და სხვა მისი სანაბნობის ძიებებისა და შეიძლება, 1897, II, გვ. 414.
²² III, A. Месхиа, Третья..., გვ. 267.

ფენია ზეგნს ხელს არსებული მასალების მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ ზეგნის სამოთხელო მუღებში ინტენზივობა სამედიცინო სპეციალიზაციის მიხედვით განსაზღვრულია. ამ ექსპანსიონის მიხედვითაც ვერ კიდევ შემკვრივობის მიხედვით განსაზღვრულია. ან უფრო მეტი ვარაუდებით სხვადასხვა პირთა ხელში ვარაუდობის მიხედვითაც.

საინტერესოა, რომ XVIII ს. 70-იანი წლებიდან დოკუმენტური წყაროებში ერთგვარ დასახელებული მედიკ-მამასტროსი პირველად მედიკ-მამასტროსი 1669 წ. წყაროს წყაროში იხსენიება. იქ ნათქვამია: „მედიკ-მამასტროსი ვარსა ზეგნისა ვაქო-ვახიანი, ქალაქს შორეული და მედიკ-მამასტროსი“¹⁰. მისთვის ცნობები დაიწყო 1678, 1679, 1683, 1689, 1696, 1709—1715, 1713, 1713, 1716, 1719, 1720, 1722 წწ. საბუღალბოში¹¹.

დამახასიათებელია, რომ აღნიშნულ დოკუმენტებში მხოლოდ მედიკ-მამასტროსი დასახელებული და არ არის მოთხოვნილი ამის შესახებ თუ ვის ხელს იქნის თანამდებობა, მაგრამ 1724 წ.-დან კი უკვე ვარსა ზეგნისთვის მოთხოვნილი ამ სახელის მფლობელ პირთა სახელები პირველ მედიკ-მამასტროსად 1724 წლიდან აწარმოებენ ვაქო-ვახიანი, „რომ ამის მოქმედ-კაცთაგან ქალაქის მედიკ-მამასტროსი აწარმოებენ“¹². ამისთვის, როგორც სპეციალისტის დიპლომატიკის ცნობები, მედიკ-მამასტროსის სახელი ვარაუდობისა და მის მფლობელ პირთა სახელებზე ცნობები. პირველი, დოკუმენტური წყაროების მიხედვით პირველად 1724 წლიდან აწარმოებენ ვაქო-ვახიანი, მაგრამ ამ ექსპანსიონის წარმომადგენელი დარჩა მებუთოვი 1800 წ. დოკუმენტში საგანგებოდ მოთხოვნის შემდეგ ხელი (1714) დაწყებითად საქართველოს მეფეთა მიერ ტფილისის მედიკ-მამასტროსობა ზეგნს იქნის მოქმედისა¹³. დარჩა მებუთოვი შიშის ეს ცნობა მედიკ-მამასტროსის თანამდებობის ვარაუდობის თარღის შესახებ ზეგნს ხელს არსებული დოკუმენტებით არ შეეძლება. საბოლოო დოკუმენტებში შეიძლება ზეგნზე ვერ მოაქვია ან დარჩა მებუთოვი აღნიშნულ ვარაუდობით „მედიკ-მამასტროსი“ ამ ხელს თავისი ვარაუდობით.

მედიკ-მამასტროსზე ზემოთ მოტანილ დოკუმენტებში ვერ ხერხდება ამ ირის სახელის დახლოებისა და ვარაუდობის მოხერხების დაფენა. მაგრამ ის უნდა იქნებოდეს, რომ XVIII ს-ის 70-იანი წლებიდან საბუღალბოში მხოლოდ ვარაუდობა ვარაუდ მედიკ-მამასტროსი, შეიძლება შეიქმნათ ცვადა ამ ირის სახელის ვარაუდობისა, რაც ამ სახელითა იფინტრომით უნდა ვარაუდობი გამოწვეული. ამიტომ ადვილად შესაძლებელია, უკვე ამ პერიოდთან, მედიკისა და მამასტროსის სახელის შიშზე პირთა ტენდენციები ვარაუდობისავე. მოხერხებულად ადვილად ცვადა, ამ ირის სახელის შერწყმა (დოკუმენტთა შიშისაგან) XVIII ს-ის I ნახევარშიდან ვერ ხერხდება. დოკუმენტთა მიხედვით, მხოლოდ კარგად ცნობილი, სხვადასხვა დროს სამედიკ-მამასტროსად მამასტროსი სა-

¹⁰ აღნიშნულია, რომ ამ პერიოდის დოკუმენტებში მოხსენიებული იქნა მედიკ-მამასტროსი — 1641 წ. საბუღალბო იხსენიება „მედიკ-მამასტროსი ვარსა“, 1661 წ. „მედიკ-მამასტროსი ვარსა“, 1721 წ. „მამასტროსი—მედიკ-მამასტროსი ვარსა“ (ესა გ. 1486, გ. 23, ს. 3, გ. 22, ს. 111, 1448—2809, ს. 1450, გ. 2, ს. 114). ამ ვარაუდობის ვარაუდობის საქართველოში მედიკის სპეციალისტის უნდა იქნის დოკუმენტები.

¹¹ დოკ. მმ. მტ. 23, 26.
¹² იქვე, გვ. 23, 23, 28, 33, 74, 79, 103, 108, 121, 121, ქრონიკები, II, 609, სტ. სიტყ. III, 23, 480, სტ. სიტყ. II, 23, 482; ქართ. სამხატვრო მუღ... II, 1963, გვ. 23; ქრონიკები, III, 1963, გვ. 82.
¹³ დოკ. სტ. მტ. 1, გვ. 203.
¹⁴ ზ. მკნათი, მასალები..., გვ. 93.

მოლოც 1724 წ. აქრბებს მელქის და სამსახლის სახელობის გუბიათ
 წესს ასე, რომ 1724 წლიდან ქალაქის მელქ-მამასახლისი ქალაქის მხარედა
 რიგში ერთ სახელით ითვლებას⁴². ამით მოხდა საეკლესიო სამსახურის
 და მელქის და სამსახლის თანამდებობათა პარალელური განსაზღვრე-
 ვიდან და მელქის სახელის შეცვლით მოეთათება, რომ ქალაქის მელქის
 ემსახურა ერთი ერთ სახელწოდება „მელქ-მამასახლისი“⁴³. რამდენიმეჯერ
 „მელქ-მამასახლისი“ მელქის სახელწოდებას არ ყოფილა. ეს მსგავსებები, რა-
 ვითაც ცნობილია ჩამოთვლილია ამ თარი სახელის მელქის და სამსახლის
 შესახებში ეხება.

შედასებით ვიან მელქის თანამდებობა ჩნდება სხვა ქალაქებშიც. ვერ-
 ძობს ვიან, ვითარცა მელქის მელქის პარალელად 1724 წ. აღსწერება აღსანიშნავია, რომ
 ვიანში XVIII ს-ის 40-იან წლებში არა მარტო მელქი, არამედ მისი მოადგი-
 ლეც ყოფილა 1728 წ. ერთ სახელის ხელს აქრბის ვითარცა მელქის ფაქსადანის
 ნაშთი ვითარცა ამის შემდეგ ვითარცა მელქი დოკუმენტებში არ აღსწერება. რა-
 ვითაც არაფერა, მელქის თანამდებობამ ვიანში ასეთად იდგა ვიან დოკუმენ-
 ტებითა თბილისში ამის ვითარცა XVIII ს-ის 80-იან წლებშიც, რითაც
 ჩანს ვითარცა მელქის თანამდებობის სახელით გუქმბა ასე, რომ მელქის სახე-
 ლი ვითარცა საქალაქო მმართველობისათვის დამსახურებულად არ შეიძლება
 მიჩნეულ იქნას⁴⁴.

ერთადერთი სიტყვა მელქის ფუნქციების შესახებაც.

თბილისის მელქის სახელიც დღეს თანამდებობის ეხება ყოველივე. მისი უფ-
 ლებები კარგად ჩანს 1684 წ. საბუთებთან: «Почелние его величества Шаха Сулеймана: В 1680 году великом Тифлисе в тифлисских землях (окрест-
 ных селениях) покойным славным дядюм нашим был назначен Мелкис⁴⁵. რა-
 ვითაც საბუთთან არაფერა, მელქის უფლებები თბილისში და მის შემოგარენშიც
 ვრცელდებოდა. მისი უფლებების შესახებ იყავს ამბობს იქ. ჩანს ჩანდა „მელქის...
 განსჯებდა ფაქტობს ქალაქის სოფლებსაც“⁴⁶. იყავს ამბობს ამ თანამდებ-
 ობის შესახებ ვრცელდებოდა — «Главым лицом в городе был, по-видимому,
 мелкис. Из грузинских актов 15 и 16 столетий видно, что в его ведении на-
 ходился не только Тифлис, но и тифлисские земли, т. е. окрестные селе-
 ния»⁴⁷.

რითაც სამსახურისად აღნიშნავს თ. ბერიძე, იქ. ჩანს ჩანდა და ვი-
 დენდება მოლოც მელქის უფლებების ზოგადი დამსახურებით ქალაქობა-
 ბისად⁴⁸. კარგად იდგა ამ სახელის შესახებ არაფერს ამბობენ. მაგრამ ამ მხრივ
 ჩვენ მიერ გამოხატულ დოკუმენტთა ნაყარ ერთგვარად აღსწერენ XVIII ს-ის დო-
 კუმენტები „მოურავის სახელს წყენი“ და „დამტყობამლო“. მართალია, ის-

⁴² Ш. А. Маслова, Города..., 22, 260.

⁴³ ს. ბერიძე, საქართველოს სახელის პოეტური „მოდელი“, № 2, 1992, 22, 9.

⁴⁴ Ш. А. Маслова, Города..., 22, 267.

⁴⁵ Грузинские грамоты, королевские и султанские акты, грамоты и указы грузинских и персидских царств и имамов, составитель Л. П. Пурцеладзе, 1882, 25, 69.

⁴⁶ ს. ბერიძე, დიპლომატიის ისტორია, 22, 9.

⁴⁷ დოკუმენტები გამოქვეყნებულია თ. ბერიძის წყენის „სახელის თბილისის ქალაქის მხარე“
 წიგნი, 1972, 22, 26.

⁴⁸ თ. ბერიძე, დიპლომატიის ისტორია, 22, 27.

ნი უფრო ვეცადი შევიხილოს ვახუშტის, მაგრამ მოუხერხებელი ამბი ეს წყაროები სვენიკის მეტად მნიშვნელოვანია ზედიზედ უფროსების დასაფიქრად.

ამბოლის ზედიზედ ერთ-ერთი უმთავრესი მოვალეობა **ქალაქის მშენებლობა** და მისი მშენებლობის წარმოება შეადგენდა¹⁶.

საქმის განხორციელება

ქალაქის ზედიზედ მოვალეობას შეადგენდა შევიხილობისა და ვაჭრობის წესების დამტკიცება. მაგალითად დარჩენილი ზედიზედ მოვალეობა „მოხელე მოქალაქე ანა იმას ვაჭარებს ანუ იმას შევიხივებს, იმას მშენებლობისა ანუ განმარტების წესს ზედიზედ-მამასტროსი დებულებად“¹⁷. აგრეთვე სხვათაგანის სიყვარულს ზედიზედ-მამასტროსი დებულებად¹⁸.

ამბოლის ზედიზედ-მამასტროსის ერთგვარ უფლებას მეფის მიერ ქალაქის მოსახლეობაზე მამულის ან სიძარქის წყალობის წიგნების, ქალაქის მოვალეობის ერთად, დამოწმება შეადგენდა¹⁹.

ამბოლის ზედიზედ-მამასტროსის უფლება ქონდა მოვალეობის ნებასტროსის მიხედვით სამსახურში მონაწილეობა მიეღო. „მოვალეობა ანუ უნდა ზედიზედ-მამასტროსის და საყვარელს სამსახურში დასწრებას და ან უნდა ან დამსწრეა“²⁰.

ქალაქის ზედიზედ-მამასტროსის ქალაქის სხვა საქმეებზე ვითარებოდა. „მოვალეობა ვაჭარებს წიგნით“ მოვალეობა ქალაქში ან ვაჭარებს ზედიზედ-მამასტროსის და საყვარელს ვაჭარებულნი აყენენ დამსწრენი დაეძარა“²¹.

ზედიზედ-მამასტროსის ვაჭარებულნი აყენენ დამსწრეობისგან მოვალეობა ქალაქისთვის ნაბრის დამსწრეობაში „ქალაქის მოვალეობა სამს ადგენი ერთად უნდა ნაბრის მსახურს ქალაქი, ზედიზედ, მამასტროსის საყვარელი და ქალაქისთვის უნდა დამსწრეა“²².

ქალაქის ზედიზედ-მამასტროსის თავის თანამდებობის შესრულებაში კამეარის ან ანუ ანუ, ანუ ქალაქის შემოსავლისა ვაჭარებულს ნაბრის. „სამეარო ტვილიძელი ვაჭარო ბოდიცაქ ვაჭარებოდათ სულზედ ვაჭარებენი, რომელსა ეწოდება ზალი, 6 ანუ 3 ზედიზედ, ზედიზედ-მამასტროსისა ანუ“²³.

ამას გარდა ქალაქის ზედიზედ-მამასტროსისათვის ზედიზედ-მამასტროსისა და ზედიზედ-მამასტროსის სახელისათვის თანამდებობის მონაწილეობა²⁴. „ვედიზედ-მამასტროსის სახელსზედ თანამდებობა ადგენს... თანამდებობისა და ზედიზედ-მამასტროსისა“²⁵. „თანამდებობის სახელსზედ ზედიზედ-მამასტროსისა და ზედიზედ-მამასტროსისა“²⁶.

¹⁶ III. A. Мещеряков... стр. 271.
¹⁷ მასტროსის საქმეების და კაცობის რეგისტრაციები, 1748, გვ. 74.
¹⁸ იქვე.
¹⁹ იქვე.
²⁰ სქ. ს. ბ., II, გვ. 323.
²¹ იქვე, გვ. 326.
²² იქვე.
²³ იქვე, გვ. 326-327.
²⁴ ქათ. ს. ბ., II, გვ. 323.
²⁵ იქვე, გვ. 342.
²⁶ იქვე, გვ. 342.

მნიშვნელოვან როლს ითავსებს ქვეყნის განვითარებაში. ამის დასაბუთებას მისი მრავალი ნაშრომისა და მისი მოწოდებების განხილვა უწყობს.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

М. Ш. МЕСХИА

О ДОЛЖНОСТИ «МЕЛИКА» В ТБИЛИСИ В XVI—XVII ВВ.

Резюме

В работе исследована должность «мелика» в XVI—XVII вв. Автор приводит к выводу, что «мелик» являлся одним из значительных должностных лиц грузинского феодального города, в частности, Тбилиси.

ქართველი მელიკის წიგნი უძველესი დროიდან ითვლება ქვეყნის განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტორად.

საქართველო

Ф. ДЕВДАРДИАНИ

განმცემის

ИЛЛЮСТРАЦИИ МАСТЕРА САБА В АНЧИСХАТСКОМ ГУЛАНИ
И СВЯЗЬ ИХ С ГРУППОЙ ПАМЯТНИКОВ МОНУМЕНТАЛЬНОЙ
И МИНИАТЮРНОЙ ЖИВОПИСИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ
XVII ВЕКА

Миниатюры грузинских средневековых рукописей как зрелого, так и позднего средневековья, в основном безымянны. Грузинские мастера большей частью умалчивают о факте исполнения ими миниатюр.

Тем не менее, тщательный анализ целого ряда кодексов показал, что в грузинских рукописях переписчик текста часто одновременно является также и автором миниатюр¹.

К числу подобного рода рукописей относится литургический сборник — Анчисхатский Гулани (Ист. рук. АН ГССР, А—30-31-32), переписанный и иллюстрированный по заказу католикоса Николаоза Амилатора для кафедрального собора Свети-Цховале во Мцхета в 1681 году. Позднее, вероятно, в конце XVII века, рукопись попала в Анчисхатский собор и стала известна под этим названием.

Украшающие сборник 58 миниатюр исполнены двумя мастерами, принимавшими участие в переписке рукописи — протовереем Микела и священником Саба. Личность этих мастеров устанавливается на основании стилистической близости миниатюр, а также совпадения имен переписчиков двух других иллюстрированных рукописей этого времени.

Одна из них была указана известным исследователем грузинской миниатюрной живописи Р. Шмерлинг². Это «Акафист Богоматери» (Ист. рук. АН ГССР, Н—98), переписанный и иллюстрированный протовереем Микела по заказу того же католикоса Николаоза Амилатора в 1681 году. Вторая рукопись, удостоверяющая авторство Саба, обнаружена нами в рукописном фонде Церковного музея Института рукописей АН ГССР — литургический сборник А-904. Все миниатюры, а также часть текста этого кодекса исполнены Саба в 1688 году³.

К творчеству первого мастера — Микела в Гулани относятся только 8 миниатюр⁴. Остальные же иллюстрации, включая такие эпизоды из жизни Христа и Марии, житийные сцены, изображения отдельных святых принадлежат священнику Саба⁵.

¹ Е. Мачавариани, К вопросу о разделении труда между переписчиком и художником при создании художественной композиции рукописи, «Мракалтвანი», IV, Тб., 1975, стр. 15—33 (на груз. яз.).

² Р. Шмерлинг, Образцы декоративного убранства грузинских рукописей, Тб., 1940, стр. 66, 69.

³ М. Джанашиани, Описание рукописей Тифлиского Церковного музея, изд. III, Тб., 1908, стр. 187.

⁴ Ф. Девдардiani, Иллюстрированные грузинские богослужебные сборники — Гулани XVII века (группа миниатюр Анчисхатского Гулани), II Международной симпозиум по грузинскому искусству, Тб., 1977.

⁵ За исключением одной миниатюры — «Утоконовения головы Иоанна Предтечи», которая стилистически сильно отличается от всех иллюстраций Гулани и, вероятно, исполнена другим мастером.

Предметом нашей работы являются миниатюры этого мастера, которые в грузинской искусствоведческой литературе рассматриваются впервые. В его миниатюрах нашли яркое отражение характерные черты грузинской миниатюрной живописи XVII века.

Изучение этих иллюстраций показывает, что оба мастера отличаются характерной для восточноевропейской живописи традицией восточнославянского искусства (сложные композиционные версии, развитые горные и архитектурные формы, сложная разработка красочной поверхности)⁶.

Типичным для грузинской живописи XVII века является прозякновение элементов западно-европейского искусства, которые прозякают в стиле и иконография этих мастеров. В творчестве каждого из них ощущается и сопряжение с искусством Ирана, приобретенным, как известно, господствующее значение для грузинской светской миниатюры в XVI—XVII вв. Но при этом уровень исполнения миниатюр совершенно различен. Миниатюры Микела с их четкой композировкой композиций, изящными пропорциями святых и довольно мастерским рисунком указывают на высокую для живописи той эпохи профессиональную подготовку.

Манера исполнения второго мастера характеризуется сильным упрощением. Небрежно наложенные пробы, грубоватый, неровный рисунок, в целом — крайне условный характер моделировки свидетельствует, что в творчестве Саба в большей степени, чем у Микела, проявляется типичная для той эпохи ремесленность исполнения.

Это также определило различие, которое наблюдается в объектах группных иллюстраций, в характере связи текста с украшающей его надобой заставки миниатюрой.

В общую композицию рукописной страницы Гулани органически вписываются иллюстрации первого мастера. Миниатюры второго⁷ с их размашистой манерой исполнения отличаются от тонко прорисованных букв нуска-лушур в тексте, исполненных во всех случаях с каллиграфическим мастерством.

В то же время нельзя не отметить своеобразной выразительности этих миниатюр, которую прежде всего определяет широкое использование орнаментальных мотивов и характер изображения фигур святых с их несколько увеличенной по отношению к туловищу головой. Однако в данном случае этот прием не достигает той силы выразительности, которую можно наблюдать в произведениях раннего средневековья.

Некоторую резкость соотношения цветовых пятен в этих миниатюрах (книшара со светло-бирюзово-зеленым и с золотом), что, видимо, связано с влиянием иранской миниатюры, смягчает использование распротраненных в это время темных красок, а также частое повторение одного и того же тона. Излюбленным является сочетание книшара, бирюзово-зеленого (реже с травянистым оттенком), густого темно-коричневого с мутно-розовым, желтым, светло-коричневым, тем-но-синим и др.

Фоны в этих миниатюрах развитого характера, но отличаются большей плоскостью, чем иллюстрации первого мастера. Это впечатление здесь определяют несоразмерное по отношению к фону увеличение размеров фигур, а также довольно сильное упрощение форм.

Своеобразие этих миниатюр в отношении построения пространства, видимо, обусловило то, что в отличие от иллюстраций Микела, в

⁶ В. Лазарев, История Византийской живописи, т. I, М., 1947, стр. 256.

⁷ Обозначение этих мастеров первым и вторым является совершенно условным.

них не заметно влияния искусства Запада. Хотя особенности отдельных композиций, как, например, будто обращенные в глубину шкелонные линии крыш во «Встрече Анны и Иоакима» и «Судья и Брак», намекают связь с расположенным предметом в пространстве, тем не менее, в них преобладает общее впечатление плоскостности композиции.

В композиции рассматриваемых миниатюр, так же, как в иллюстрациях Микела, провалится стремление подчеркнуть значимость фигур, чему способствует увеличение их размеров и упрощение фона⁴. Но в целом композиционное построение миниатюр Саба отличается от иллюстраций Микела и характеризуется определенным своеобразием. Выразительность их, как было указано, определяет большая любовь мастера к орнаментальным мотивам, использованным в виде обрамления композиций или помещенных по бокам вынесенных в композицию арочек; орнамент также украшает одеяния, архитектуру и даже поля страниц.

Мастер использует различные растительные мотивы — побеги, листья, цветы, гирлянды. Реже встречаются геометрические узоры.

Мотивы растительного орнамента, сильно напоминающие узоры тканей, имели широкое распространение в памятниках монументальной и миниатюрной живописи позднего средневековья в Грузии⁵.

Среди них Аджарский Гулунг выделяется как количеством, так и разнообразием своих орнаментов. Они вносят в эти композиции своеобразную выразительность, чему в какой-то мере способствует и свободная, как было уже отмечено, несколько даже размашистая (иногда доходившая до небрежности) манера исполнения этого мастера, придающая им в то же время большую живость, в отличие от аккуратных, но сильно «загруженных» орнаментов первого мастера.

Широкое использование орнаментальных мотивов и обусловленное этим общее впечатление декоративности миниатюр Саба, видимо, следует объяснить влиянием персидского искусства. Но то, что для Саба основным все-таки остаются фигуры и их действия, определяет принципиально разные художественные подходы, характерные для грузинских и персидских мастеров. Для последних фигуры и орнамент — это почти равноценные элементы, определяющие коверный характер персидской миниатюры, прямо противоположный тектоничному построению рассматриваемых композиций⁶.

Реже отличает миниатюры Саба от образцов иранского искусства и сам характер исполнения этих орнаментов.

Растительные мотивы Саба, при всей небрежности их исполнения, по сравнению с отточенными в отношении мастерства орнаментами иранской миниатюры отличаются большей непосредственностью и свободой, определившими, как было указано, своеобразную выразительность этих миниатюр.

⁴ Ф. Девдардани, *указ. труд*, стр. 5.

⁵ Д. Абжанидзе, Орнамент тканей XV—XVIII вв. по грузинским миниатюрам, «Материалы истории искусств», 1972, № 3 (из 1972 г.).

⁶ Тектоничность построения композиций в качестве характерной черты грузинской миниатюрной живописи отмечается и в отношении группы грузинских светских иллюстрированных рукописей позднего средневековья («Затеханики», *Ист. рук. АН СССР*, 3-1282 XVI—XVII вв.; «Ростоманики», Ленинград, Гос. публ. библ. им. Салтыкова-Щедрина, 1971 г. и др.); см. Ю. Хускивадзе, Грузинская светская миниатюра XVI—XVII вв., Тб., 1976 (из 1976 г.).

Сам процесс развития грузинской средневековой живописи, в которой к этому периоду замечается утрата монументальности и внутренней значимости фигур, также способствовал усилению декоративных моментов, воспринятых от восточного, точнее, персидского искусства.

Но при этом важное значение имеет то, что, как и для миниатюры Саба, так и для основной части памятников грузинской миниатюрной живописи духовного содержания XVII века, определяющей все-таки является художественная традиция поддипломатовского искусства, а то время как для грузинской светской миниатюры поддипломатовского в силу ее исторически сложившейся тесной связи с исламской культурой влияние последней приобретает решающее значение.

Для миниатюр мастера Саба характерна их связь с пока еще малоизученными в научной литературе памятниками монументальной и миниатюрной живописи. Изучение их в данном аспекте позволяет даже выделить определенную группу таких памятников, исполненных во второй половине XVII века. Все они расположены или же связаны местом своего исполнения с Картли, а их заказчиками являются видные деятели этой провинции Грузии.

Время исполнения этих памятников ограничивается последними четвертью десятилетиями XVII в. и самым началом XVIII в. К ним мы относимся:

1. Часослов (Инст. рук. АН ГССР Н—1755, 1674 г.; заказчик — Вахтанг Орбели Капаланшвили)¹¹.
2. Четвероевангелие (Инст. рук. АН ГССР А—619, 1663—1678 гг.; заказчик — брат царя Георгия XI Леван и его жена Тута)¹².
3. Роспись иконостаса и западной доли северной стены церкви «Магаладит жалеса» (1677—1681 гг.; заказчик — Николай Магалади)¹³.
4. Роспись капеллы Пануа Магаладзе во дворе той же церкви (не позднее 1681 года). В греческой надписи, сохранившейся до недавнего времени, на иконостасе возле стены «Рождества» упоминался художник Апостоле[о]¹⁴.
5. Роспись алтаря и два окна в Агнцхатском соборе в Тбилиси (1680—1683 гг.; заказчик — католикос Николай Амцалори)¹⁵.
6. Роспись Болнисского Свяни (1683—1687 гг.; заказчик — Болнисский епископ Николай, сын Мухравского владельца Баграта)¹⁶.
7. Роспись церкви Архангелов в Сасори (ок. 1704 г.; заказчик — Николай Магалади)¹⁷.

¹¹ Описание груз. рук., (II), т. IV, Тб., 1950, стр. 185—186 (на груз. яз.).

¹² Т. Жордания, Описание рукописей Тифлисского церковного музея, т. II, Тб., 1902, стр. 114.

¹³ В. Беридзе, Строительная деятельность Царексхетского двора Магалади в XVII—XVIII вв., Вестник Гос. музея Грузии, XIV—V, Тб., 1947 (на груз. яз.).

¹⁴ В. Беридзе, указ. труд, стр. 203—204; Л. Меликсет-Бег, Археологическое путешествие в уезды р. Кавтура в 1833 г., Вестник Тифлисского университета, т. V, Тифлис, 1925, стр. 126—127 (на груз. яз.).

¹⁵ П. Карбелашвили, Старый Агнцхатский собор в Тифлисе, Тб., 1902, стр. 25, (на груз. яз.); Ш. Амрамашвили, История грузинского искусства, Тб., 1961, стр. 445; 1971, стр. 426 (на груз. яз.).

¹⁶ Г. И. Чубинашвили, Болнисский Свяи, Известия Института языка, истории и материальной культуры им. акад. Н. И. Марра, IX, Тб., 1946, стр. 115, сноска 1.

¹⁷ В. Беридзе, Царексхет—Гонимджвари—Сасори, Сообщения АН ГССР, в. IV, 1943, № 6, стр. 609 (на груз. яз.).

8. Фрагменты росписей под осыпавшейся местами продольной шпательной в церкви св. Троицы в Носто¹⁴.

К этой группе следует добавить еще два памятника: Жамн-гулани Н—342 (Ист. рук. АН ГССР), переписанный по заказу Завла Панаскертели Цицишвили в 1661 году, в котором сильнее ощущается связь с традицией позднелазоологического искусства, возможно, обусловленная более ранней, чем перечисленные памятники, датой их исполнения¹⁵, и большую часть иллюстраций — евангельские и литургические композиции, некоторые житийные сцены, изображения отдельных святых так называемого Кавказского Жамн-гулани, переписанного для Урбинского епископа Евдемона Ратвишвили в 1674 году¹⁶.

Связь миниатюр Саба с вышеперечисленными памятниками определяется, прежде всего, упрощенная манера исполнения, которая вне зависимости от индивидуальности мастеров принимает сходные формы выражения.

В этом отношении очень характерна манера разработки лиц и одежий. В миниатюрах Саба и связываемых с ними памятниках плоский, непрозрачный слой свинцово-белых, желтоватых или, реже, розоватых высветлений на ликах святых чаще покрывает большую часть прокладки, оставляя ее в виде узких волосок по сторонам носа, глаз и овалов лица. Границы перехода высветлений на темной фон прокладки очерчиваются резко, почти графически, что усиливает в целом схематичный характер этой разработки (ср. лица девушек из «Приведения во храм» в Гулани с ангелом из «Благовещение» в капелле Магаладзе, с фигурами святых в сцене «Страшного суда» в «Магалавант эклесна», с апостолами в алтаре Болнисе и т. д.).

Высветления одежий святых во всех этих памятниках обычно резко контрастируют с основным тоном, что одинаково отличает эту разработку как от осторожной, деликатной манеры первого мастера Гулани, сохраняющего целостность цветового пятна, так и от образцов позднелазоологической живописи, с их разбивкой целостности тона, оставляющей определенное высветление градиции красочных переходов. Резкое противопоставление высветлений основному тону подчеркивает плоскостный характер этой разработки, что составляет отличительную черту выделяемых нами памятников.

Рисунок разработки складок, в котором только ритм часто возможных линий напоминает о связи с образцами позднелазоологического искусства, имеет также крайне схематичный характер.

Сравнение отдельных памятников убеждает, что почти во всех случаях используется одна и та же схема рисунка высветлений. Это в основном параллельные линии, расходящиеся веерообразно или закрывающие крути на коленях, или просто разбросанные по всей поверхности одежий, но при этом в сильной степени утерянне ту связь с движением складок, которая в какой-то мере все-таки ощущается в позднелазоологической живописи (ср. одеяния ангелов из «Благовещение» в Гулани с одеяниями ангелов из той же сцены в капелле Магаладзе, в А—619, в Н—1452; Христа из «Въезда в Иерусалим» в «Магалавант эклесна» со св. Петром из «Омоения ног» в Гулани; или

¹⁴ Росписи первой «Магалавант эклесна», капеллы Папуа Магаладзе, Сасхора, Носто описаны ниже. Рисунок сделан в Институте истории грузинского искусства, в отделе свода памятников (№№ 413, 423, 233, 19).

¹⁵ Описание рукописей, т. 1, Тб., 1946, стр. 232 (на груз. яз.).

¹⁶ Описание рукописей (10), т. III, Тб., 1943, стр. 381 (на груз. яз.).

св. Петра из композиции «Святые Петр и Павел» в Гулави с Христом из «Воскресения Лазаря» в А—619 и св. апостолами на южной стороне алтаря в Болнисе; другие памятники сильно повреждены, но образы, как этого рисунка высветлений складок можно найти повсюду в Болнисе, Ри, Носте, Ачхсхати и т. д.).

Связь миниатюр Саба с упомянутыми памятниками очень хорошо проявляется и в сходстве ликов. В их основу положен общий иконографический тип, отличительными чертами которого являются большие, слегка «выпученные» глаза, длинные, загнутые книзу брови и невысокий, несколько приплюснутый лоб (ср. св. Павла из Гулави с неизвестным апостолом из Сасхори; Христа с апостолами из «Воскресения Лазаря» и из «Входа в Иерусалим» в Гулави с теми же фигурами в аналогичных композициях в А—619, Н—1452).

Сильное упрощение ликов, вследствие чего отстоявшиеся портретные черты отдельных святых кажутся очень схематично, способствует сходству различных изображений. Это особенно ощущается в ликах святых одного возраста, например, св. Фелора и св. Георгия из Гулави, крайнего апостола на южной стене алтарной абсиды в Болнисе и ангела, подвешивающего книгу евангелисту Матфею в Сасхори, или св. Иоанна из Гулави и того же св. Матфея из Сасхори и др.

Не только лики, но и весь облик святых в этих памятниках, с их угловатыми движениями, часто усложненными по отношению к туловищу головой и конечностями, вызывает непосредственные ассоциации с миниатюрами Саба.

В построении композиций, так же как у мастера Саба, можно заметить стремление выделить фигуры, обычно противопоставляемые фону и повторяющие знакомую по этим миниатюрам формулу движения рук, несколько отставленных от туловища и вытянутых вперед.

Как в миниатюрах Саба, так и во всех перечисленных памятниках использованы архитектурные и горные фоны, характерные для позднелазарьской живописи и заимствованные из образов позднелазарьского искусства. Но при этом можно заметить определенный подбор изображений — это «башнеобразные» сооружения, поставленные соответственно движению фигур, киворин с «игрушечными» пирамидами наверху и горки двух видов — с «лещадзин» и «пирамидальными», расположенные в ровных горизонтальных рядах параллельно плоскости страниц. Редко встречается сложные многоуровневые сооружения, что, вероятно, объясняется упрощенной манерой исполнения этих мастеров.

Как для рассмотренных миниатюр Гулави, так и для других упомянутых памятников одинаково характерен также определенный подбор растительных орнаментов, в обоих случаях напоминающих мотивы ткачей. О распространении этих орнаментов можно судить по различным памятникам интересующей нас группы: в алтаре Болнисского Сиона они обрамляют южную часть росписи вместо обычных для памятников позднего средневековья орнаментальных полос, имитирующих опущенный завязки или облицовку мраморных плит; ими же заполнены свободные от росписи отрезки между регистрами. Они также украшают генеалогическое древо в композиции «Древо Иессево» в Ачхсхати, одеяние св. Василия в Канчахском Жам-гулави, миниатюры Н—312, престол в алтаре иерарха св. Троицы в Носте и др.

Эти орнаменты, в которых, несмотря на сильно упрощенную манеру исполнения, чувствуется довольно живо схваченное сходство с прототипом (полосы цветы, листья), гармонируют с настроением непосредственной выразительности, характеризующей все перечисленные памятники.

Наряду с общностью художественных подходов, прослеживается в построении композиций, в манере изображения фигур, лиц, в характере разработки одежды, в этих памятниках прослеживается также сходство иконографического порядка и одинаковая трактовка некоторых деталей.

Показательным для этой группы является использование краткой иконографической версии в сцене «Воскрешения Лазаря» — без изображения слуг (А—32; Н—1452; А—619; «Магалаант злосная»), встречающейся в памятниках позднего средневековья, но не применяемой грузинскими художниками того времени²¹.

В ряде миниатюр с изображением св. Саввы наблюдается одновременное использование традиционного атрибута — свитка (обычно свернутого или развернутого) вместе с необычным для этого святого цветом (А—30; Н—1452; Н—342).

Обращает также внимание повторяющееся в ряде памятников (А—31; Н—1755; А—619) изображение ложа Елизаветы в сцене «Рождества Иоанна Предтечи» в несколько необычном положении: оно приподнято несколько вверх и как бы висит в «воздухе».

Характерным является также изображение архитектуры в сценах «Воскрешения Лазаря» (А—32; Н—1452; А—619) и «Выезда в Иерусалим» (А—32; Н—1452; А—619; «Магалаант злосная»), которая передается не в традиционных, характерных для других восточных памятников, формах, а в виде небольших прямоугольников со сводчатыми и пирамидальными перекрытиями, отличающихся ясными и лаконичными формами²². Особенно примечательна пирамидальная форма кровли, рождающая ассоциацию с шатровыми перекрытиями грузинских церквей и колоколен.

Все эти особенности могут быть объяснены разными причинами.

Выбор краткой версии сцены «Воскрешения Лазаря», вероятно, определяется желанием подчеркнуть основную мысль изображенного события — идею воскресения. Почти вертикально повисшее ложе Елизаветы в «Рождестве Иоанна», определяется, по-видимому, общим уровнем мастерства этих художников, отличавшаяся плоскостно-графической манерой исполнения.

Цветок в руке св. Саввы имеет символическое значение²³. Его в какой-то степени можно также связать и с несколько повышенной заинтересованностью отдельных мастеров этой группы в украшении композиций растительными орнаментами. Так украшаются не только фоны и поля по сторонам миниатюр, но и одежды строго канонизированных образов — например, св. Василия (Н—1452) и св. Иоанна Златоуста (А—30), что выглядит почти так же необычно, как и цветок в руке св. Саввы.

Использование в отдельных сценах элементов национальной архитектуры является одним из известных в грузинской религиозной живописи примеров привнесения мотивов окружающей действительности (замалевые пластины с изображением сцен «Сретения» и «Воскрешения Лазаря», конец XII в.²⁴; второе Джурчское евангелие конца

²¹ Эта версия мало типична для восточных памятников и за пределами Грузии. Более распространены композиционная схема с двумя или тремя слугами.

²² Архитектура восточных памятников аналогичного содержания обычно имеет более усложненные формы (ростки афонских монастырей, распад северосточного и западно-западного предельно в главном плане в Галати и др.).

²³ Установить его значение пока не удалось.

²⁴ Cf. A. M. Ivanovskii, Les évangiles de Géorgie, Paris, 1862, стр. 60—61.

34.0053-59

0105-4059/1010

Fig. 1. Surovitskaya, Kazanskaya Ravнина

Fig. 2. Gerasim Step. n. Surov. (18-19) -

Рис. 3. Восточные Лепсы (15-16)

Рис. 4. Восточные Лепсы (15-16)

ИЗДАТЕЛЬСТВО
САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

XII в.²⁵; роспись Чажан и Ушгулс, где в сцене «Входа в Иерусалим» изображены сванские баши и т. д.)²⁶.

Выявление в группе рассмотренных памятников общности жанровых иконографического типа святых, разработкой «красочной поверхности», а также сходные изображения отдельных фигур имеют важное значение. В памятниках, объединяемых не только стилистически, но и по хронологическому (последние четыре десятилетия XVII в. и начало XVIII в.) и территориальному признакам (Картли), указанные особенности выступают в качестве характерных приемов, выработанных в данной художественной среде.

Именно это и позволяет считать, что в Картли во второй половине XVII века, вероятно, существовала большая художественная мастерская, объединяющая мастеров монументальной и миниатюрной живописи. Вполне возможно, что один мастер выступал одновременно в роли и миниатюриста, и монументалиста. В этом отношении характерна роспись в «Матгалант эклеси», обнаруживающая сходство с миниатюрами и, наоборот, тенденция к увеличению масштаба изображений и широкая, малоспецифичная для миниатюр манера письма Саба и Гулава, приближающая ее к подходам монументальной живописи²⁷.

В своей книге «История грузинского искусства» Ш. Я. Амираманшвили при обзоре памятников миниатюрной живописи подвзого средневековья в Грузии высказал предположение о возможности существования школы миниатюрной живописи в Картли во II половине XVII века²⁸. Но специально этот вопрос им не был исследован.

Тщательное изучение миниатюр Ачхалатского Гулава и сравнение их как с миниатюрами того же времени, так и с памятниками монументальной живописи в Картли позволило не только подтвердить, но и в известной степени расширить это положение.

Дальнейшее изучение живописи Картли того периода поможет еще глубже и разностороннее представить общую картину деятельности этой мастерской, от которой до наших дней дошло значительное количество памятников.

²⁵ Ш. Амираманшвили, Грузинская миниатюра, М., 1966, стр. 24.

²⁶ А. Вольская, Живописные школы средневековой Грузии, II Международной симпозиум по грузинскому искусству, Тб., 1977, стр. 16.

²⁷ Выявление различных областей образовательного искусства отмечается и в отношении ряда памятников монументальной и миниатюрной живописи Грузии более раннего времени (Институт русской АН СССР — Цветная гравюра А—734, I пол. XII в.; «Слова» Григория Византина А—109, нач. XIII в.; роспись церкви «Благовещения» в Ульбеи, XIII в. и др.); см. Г. Алябегашвили, Художественный процесс иллюстрированной грузинской рукописной книги XI — нач. XIII вв., Тб., 1973; Г. Алябегашвили, Н. Вольская, Роспись Давид-Гареджа, Другая памятников культуры, сб. III, Тб., 1964, стр. 80 (на груз. яз.).

²⁸ Ш. Амираманшвили, История грузинского искусства, Тб., 1961, стр. 407; его же, Грузинская миниатюра, стр. 28.

„ქ. ნინოს ცხოვრება“ პარამონოვსკის ანოტაცია —
განმარტებული ანოტაციის ტექსტი

ესელი სევერის ბილიან დემდე მეცნიერთა განსაუვრებელი ვე-
ჩაღებთი სარგებლობს თბუღება, რომელიუ ქართლის ვაქისტიკანებისა და
მისი განმარტებლის შესახებ ვაქედის ცნობებს. ესა „ქ. ნინოს ცხოვრება“,
რომლის რამდენიმე რედაქციაა დღევანდის ცნობილი:

ა) „მოტყევა ქართლისას“ ძებრივულ ქრონიკაში ჩართული „ქ. ნინოს
ცხოვრების“ შემოკლებული რედაქცია¹ ბ) „ქ. ნინოს ცხოვრების“ შეტყე-
ვის რედაქციაში დაცული რედაქცია ვ. წ. შეტყეველი „ცხოვრება“ გ) „ქ.
ნინოს ცხოვრების“ ველსური რედაქცია² დ) „ქართლის ცხოვრების“ რე-
დაქციაში ჩართული „ცხოვრება“ — ქართლის ცხოვრებისეული რედაქცია³
ე) შეტყევის რედაქცია ვ) შეტყევის რედაქცია ზ) „ქართლის ცხო-
ვრების“ რედაქციის მკვლევარ თარგმანში დაცული „ცხოვრება“ თ) ნ. ველი-
ანოვის რედაქცია ი) „ქ. ნინოს ცხოვრების“ XI ს-ის პირველ სერიაშია-
რული რედაქცია ს) ქ. XIV ს-ის შედარებით ვრცელი სერიაშია-
რული რედაქცია II; ლ) XVII—XVIII სს-ის სერიაშია-
რული რედაქცია III; მ) სერიაშია-
რული რედაქცია IV.

როგორც რედაქცია შესწავლა სწავლებას ვაძლევს „ცხოვრების“
განვითარების ეტაპებს სერიათ სერიათ წარმოდგენისას პოეტიკით შედუ-
ღები რედაქცია ვამყვლით მათი ვსებური ვაქისებისა და სევერის ძე-
რისაგან ნინოს შესახებ. ამ თვალსაზრისით განსაუვრებულ ვეჩაღებებს თსა-
სებებს შეტყევის რედაქცია „ქ. ნინოს ცხოვრება“. „ცხოვრების“ ამ რედაქციის
დართული აქვს ანდრია, რომელიუ წარმოდგენას ვაქმნის თბუღების სე-
რიაში ვაქედის მსებების, ვეტიის მემარის ხსიარისა და შედრის შესა-

¹ სმებური ლტყატრისა აღმწერი რედაქცია სევერის ვაქედის განხილვის.
სევერის სევერის ვაქედის დედაქცია, რომ იგი სმებური ვაქედის რედაქცია.

² შეტყევის და ველსური „ცხოვრების“ სევერის ვაქედის შესახებ სევერის ვაქედის
„მოტყევა ქართლისას“ სევერის, რედაქცია სევერის, სევერის ვაქედის რედაქცია
ესა, ამ შესახებ სევერის სევერის ვაქედის ვაქედის, რედაქცია სევერის ვაქედის
ხსიარის განხილვისა ამ შესახებ ვაქედის ვაქედის, ვაქედის ამ ვაქედის რედაქცია
ვაქედის ვაქედის რედაქცია სევერის.

სევერის ლტყატრისა სევერის ვაქედის რედაქცია, შეტყევის ვაქედის რედაქცია
ეს „შეტყევის ვაქედის“ „ცხოვრება“, თე სევერის ამ რედაქციის ვაქედის
აღმწერი ვაქედის თსებების, თე შეტყევის და ველსური „ცხოვრების“ თე ვაქედის
რედაქციის თს სევერის წარმოდგენით, სევერის სევერის ვაქედის სევერის
ვაქედის თე ვაქედის აღმწერი, რომ შეტყევის და ველსური სევერის ვაქედის
სევერის განხილვისა, თე ამ თვალსაზრისით სევერის ვაქედის ვაქედის აღმწერი
სევერის, რომ იგი განხილვისა სევერის სევერის ვაქედის ვაქედის სევერის და სევერის
თს ხსიარის ვაქედის, სევერის სევერის თს სევერის ვაქედის.

³ სევერის სევერის ამ რედაქციის სევერის სევერის თსებების, შეტყევის,
სევერის, შეტყევის.

სეს. ანდერსონი, ხანს, მოითხოვდა იგი ავტორის ვინაობა და აღნიშნა, რომ ვაჭრობის ხანა, რაც ამჟამად დაიხანებს გამო არ იყოთება. შეკვეთათა ხა-
წლი აღნიშნულ რედაქციას მაჩვენებს ასეც ბერს. ნაწილ¹ კვანძების მიხედვით
წყობისას არაფრად უღელს². გუგუნიობის თავიდან არაფრად უღელს³
არის უმომხერა აღნიშნული რედაქციის ავტორი მოეხერხებინა შეკვეთის
საქელი.

ტექსტის ანალიზიდან გამოდის, რაც შეტყობისული „წმ. ნინოს ცხოვრება“
XI—XIII სს-ით თარგმნება. ავტორებთან ეს რედაქცია ივანესთან იგი ვან-
სხვათაგან შეტყობისული, კვლავური და „ქართლის ცხოვრებისეული“ რედაქ-
ციებისაგან. იგი იწყება მოკლე შესავლით ქრისტეანობის ისტორიიდან, რისაც
ბუნებრივად ემის თხოობა მოკლებულია საქართველოში მოღვაწეობის შესა-
სებ. ცნობები, რომლებიც წარმოადგენს უქმნიან შეათხველს ქართველია წარ-
მომადგომისაგ, შეტყობისული ბოლოში მოეკვლევა. აღნიშნავთ, რომ „წმ. ნინოს
ცხოვრების“ შეტყობისული რედაქციის ავტორი ცნობებს კვებს, როგორც
„მოკლევთ ქართლისა“ ისტორიულ ქრონიკაში ჩართული შემოკლებული რე-
დაქციიდან, ასევე უკლვი „წმ. ნინოს ცხოვრებიდან“. უამბავთ, რომ შეტყობის
უკვთავითაგებული „მოკლევთ“ სარგებლობს.

როგორც უკვითავ აღნიშნა, შეტყობისული რედაქციის ანდერსონიდან ჩვენ-
თვის ცნობილი ბევრს მისი ავტორის შემოობის ხასიათი, კვითავ ის, რომ შეტ-
ტყობის უშვალოდ „წმ. ნინოს ცხოვრებისაგან“ რამე ცნობა არ დაუმბავთია.
მთლილად „შესავლად თხოობისა ანუ ავგულ-ავგულ შესავლად სტყვთა“
ჩვენატყვთია ნაწევრები „საღმთით წიგნთაგან“. კ ვკვლავლავ მოვითავი ბედ-
შეტი ავგულეობის სავათყოფი წყაროებზე. ვსენთა: ა) მიმოსვლანი და ქავადებო-
ნი მოკლებულიანი, ვკვითავ მოაწინდებლის მიერ სავათყვნი, სავდნავ უსვთა
იუთ ამოღებული ცნობები ანდრია, სიმონ, თადეოს და მკათათ ქავადების შე-
სავტებ; ბ) ვითავ კავადგაველის წამება; გ) ვითავ მკითის „უწყვთა მიტეობა
ქართველია მოკვლავთათა“, სავდნავ ამოღეთა ცნობები შეტყობისის ვსვტათა
ანტოქელის საქართველოში მიხვდისა და საქართველოთ ვკვლავთის ანტო-
ქასათ დამოკლებულეობის შესავტებ; დ) ლეონტი მოღველის ისტორია, სავდ-
ნავ აქვს ამოღებულ ცნობები ვიტავ ვითავსავლის შესავტებ; ე) ვითავ მო-
წინდებლის დიდი სვანჭართი, რომელავ წყაროთ ცნობისა ითავ ვეთვლის შე-
სავტებ; ვ) რვის-ურბნისის სავკლავთი ბავდოსწყარო⁴.)

როგორც ითავა შეტყობისული რედაქციის ძირითადი წყაროთ „წმ. ნინოს
ცხოვრება“, ჩვენთვის სავთიბი ძმის ასე: „წმ. ნინოს ცხოვრების“ რომელი რე-
დაქციით დარგებლთა შეტყობისისა? ხომ არ შემოკვნიან XI—XIII სს-ის ავტო-
რის თხოვლუბად ჩვენათე მოღწეველი რომელთე რედაქციის კვალთ; ხომ არ
შეიძლვება მისი გამოვტენება „წმ. ნინოს ცხოვრების“ წარმოშობა-ვანდეთარების
უფრო სრული და საველი სვრათის შესაქმნელად?

ვითავ დამხული სავთისთის კვლავთა შეათხველთავთ, აღნიშნავთ შემდეგის
საქვ ვკვტავ რედაქციისათ, რომლის ავტორი ავღვსს ურავყოფით დამოკლე-
ბულეობის წინა „ცხოვრებათ“ მიმართ (თელის მათ ვავტობითავ და დავტეწავ

¹ L. L. A. G. T. J. e. l. a., ვსვლავ-თხოვნი, სსკ შეკვრავთათა კავდის საქართველოთ დოლოდის
მოძიე“, ტ. I, № 4, თბ., 1940.

² L. L. A. G. T. J. e. l. a., დანს ნაწინობა.

³ L. L. A. G. T. J. e. l. a., ქართული ლექსიტების ისტორია, I, თბ., 1941, გვ. 288.

მხედრებად და შეგნებულად ცოდობის ვადანსხვედრის მის ხელს ამხედრ
ლა ტაძარი „მოკლად და მართლად“ წაბნობიან მისაღა, აქვართ, მკვდრ-
რის მკვდარობაში ამ შემსხვევაში გაყოლებათ მისაღა ვაძრე სტეპანოვი
ჩვენების ადრის დროს, რადგან მეტაფრასი ფაქტობრივ შერე ამ წმინ
ვლს, რომელიც მის ხელის და შედარებით ძველად სტეპანოვი სტეპანოვი
სიგი გამოყენებული რედაქციის ინდივიდუალური ნიშნ-თვისებებს, ეს ვაძრ-
ობებს ახედებს ვადანსხვედრის ჩამოს მტკიცების, ვინაიდან შეუძლებელია ფაქ-
ტობრივი მისაღის მოყვანა დიდი რაოდენობით, მაგრამ მოკლეულის თვისებ-
რობის და წმინდობლობის ვადანსხვედრის უფლებას, მიუხედავად მათი სამტობისა,
ვადავითო ვაჩვენებო დისკვნი.

ერთადერთი მკვლევარი, რომელიც აქამდე შეგის მეტაფრასული „წმ. ნი-
ნოს ცხოვრების“ ძირითადი წყაროს საკითხს, არის ე. კერტიცოვი. სტეპანოვი
წეროში „წმ. ნინოს ცხოვრების“ მეტაფრასული რედაქციის წყაროს საკითხ-
სათვის მან მიუთითა, რომ მეტაფრასული „ცხოვრების“ წყაროდ უნდა მართო-
ვლის მხოლოდ მატერიალ-ქვლიშური და არა „ქართლის ცხოვრების“ კრე-
ბლდისეული რედაქცია, როგორც აქამდე მომხვედრენ, თუცე მოკვლეობით
და მეტაფრასულ რედაქციებს მოეპოვება თითო-თითოა ადგილი მატერიალ-
ლი ხელისაყან ვანსხვედრული, შესაბამისი ადგილები არის ქვლიშურში და
მკვარად, შეცნობის მათიყვანა „ქართლის ცხოვრებისეული“ რედაქცია ამ
ადგილებს წყობისე წყარო არ არის ეს ვაძრეობის (მატერიალდობისეან ვან-
სხვედრული ადგილების არსებობის მეტაფრასულში მკვლევარს ავიტყობისენს,
რომ მეტაფრასი სარგებლობს რომელიცე სხვა წესით, რომელსაც ჩვენამდე
არ მოვღწევთ.

„წმ. ნინოს ცხოვრების“ „ქართლის ცხოვრებისეული“ რედაქციის მეტა-
ფრასულიან შედარებამ დაეარწმუნა, რომ ამ უყანსხვედრს მართლაც არ ვა-
მოღწევებთა მოკვლეობისეული „ცხოვრების“. სწორი ჩანს მკვლევარის მათიყვანა
ამის შესახებაც, რომ მეტაფრასის ხელთ აქვს რომელიცე ჩვენთვის უცნობი
წესის, როგორც არაფერა, ეს უყანსხვედრე უყანობისეა ე. წ. პროტოქვლიშური
რედაქცია, ამ რედაქციის მომარების უფლებას ე, ვაძრეობის, ვაძრეებს შემ-
დეგი ვარგებობის: მატერიალ-ქვლიშური და მეტაფრასული რედაქციების
ძირადუღერი შედარებისის ვაძრევა, რომ მეტაფრასული მეტ შედარების ამენს
ქვლიშურს „ცხოვრებისთან“. უშუალოდ ქვლიშურის წესის (XIV—XV სს-ის
სტენსწერით) XI—XII სს-ის ადრისის ცხადის არ შეეძლო ამტომ ვაძრეობით,
რომ იგი იყენებს რედაქციის, რომელთანაც ვაძრეობის ვაძრეობის ქვლიშური.

უპირობოვანი ვაძრეობის მკვლეობისათვის:

მეტაფრასულ რედაქციის მოეპოვება ამრობის სიგი დევიფლის შესახებ
სიგი დევიფლიან დაეყმობისეული ვაძრეობის აძრეობის ვაძრეობის ქვლიშური
რედაქციის სტეპანოვი თავი ადა იგი მათეც ვაძრეობის მისა მართან შედრისათა,
რადგან მონათლი სიგი დევიფლი და მის თანა მათეობის მრავალნი ქვლიშ

¹ ე. კერტიცოვი, „წმ. ნინოს ცხოვრების“ მეტაფრასული რედაქციის წყაროს საკითხ-სათვის, საქართველოს მს. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, XLV, № 1, თბ., 1967.

² შესაძლოა, ადრე რედაქციული ცოდობის, რომელიცე ამამე ვანსხვედრული ქვლიშურ-
ადრისის, სიგი ეს კოდე „ცხოვრების“ რედაქციების პროტოქვლიშურ სვედრებს, მისმ
პირველი უყანსხვედრისეული არის მხოლოდ წესის, მაგრამ, რადგან ვაძრეობის სხვა ვარგებობით,
სადაც არ მის, ვაძრეობის, ვაძრეობისეული სტეპანოვი აქვს „პროტოქვლიშური“ და „ქვლი-
შური“ ცოდობად, რადგან რედაქციის ამენს ვანსხვედრე ცოდობის.

შეტბერდულ ჩვენებებში ნათქვამია, რომ არა მარტო „ქართობს“ ვა-
ჭამოხეთს და წამოქოქინდა სამხელად ქალაქი¹¹⁸, არამედ ადგილიც ადგი-
კარგამოქცა ციხეს ზემოთ და იქნებოდეს სამხელი გრვენიანი¹¹⁹. მასვე
შესახებ აღნიშნავს შროველთაველი „ცხოვრება“. აგრეთვე გვხვდება¹²⁰
მოკვდა ციხესა ზედა და იქნებოდეს სამხელნი გრვენიანი¹²¹. ამავეს აღიღე-
ნის შესახებ ახადებს ამბობს არც ქელიშურთ, არც მეტაფრასული „წმ. ნინოს
ცხოვრება“¹²².

შეტბერდული „ცხოვრების“ მხედველი რაგონზე უშუალოდ ნინოს მიერაა
მოხალდული. ამა მოვეც მას ნათელი ქელსა ქვეშე ზეშა¹²³. ამასვე მივითოვს
„ქართლის ცხოვრებისეული“ ჩვენებაც¹²⁴. ცოტა სხვაგვარადაა ეს ადგილი ქე-
ლიშურ და მეტაფრასულ „წმ. ნინოს ცხოვრებებში“ წამოიღვენილი. „ამაზნ
პირსა მე დედაკაცმან მან ქელსა ჩაგისმესთა და მოვეც მას ნათელი ქელითა
მღვდელისაათი ქელსა ქვეშე ზეშა“¹²⁵ (ველიშურთ). „ამაზნ პატროსანსა
დედაკაცმან კოთარსა ჰევეანამან ვეიოლმან, შეიქენათა თესლნი იგი ნინოს
სიტყვათსა, და ნათელ იგი მღვდელისა მიერა“¹²⁶ (მეტაფრასული).

ქელიშურთსა და მეტაფრასული „ცხოვრებების“ შავსების კარგად ახვე-
ნებენ შემდეგი შავსაობებზე:

...და მარჯულ მისა დეა კერპი იქროსა და სახელი
მისი ვაიცი და მარცხელ მისა — კერპი ვერცხლისა და
სახელი მისა ვაიცი (მეტაფრასული).

...მარჯვენათ მისსა უდგა ვაიცი იქროსა და სახელი
მისი ვაიცი და მარცხენათ — ვაიცი ვერცხლისა და სა-
ხელი მისა ვაიცი (ველიშურთ).

...ხოლო მარჯვენათ მისა უდგა ვაიცი იქროსა და
სახელი მისი ვაიცი და ვეიოლ მარცხენათ მისა დეა კე-
რი ვერცხლისა და სახელი მისი ვაიცი (მეტაფრასული).

...სამითხესა შეეწი, ნათეთა ქვეშე ხაზილითა აფე-
ლი არს მეთვ სავთარელად შეშხადებულა მიწათ
აღილე აფეილისან მისგან და შეეძამე კაცთა შავთ და ქსუტს შე-
ლი¹²⁷ (მეტაფრასული).

...შეევეს სამითხესა შავს მისა და ნათეთა ქვეშე ხა-
ზილითა მენ აფელი არს მეთვ სავთარელად შეშხადე-
ბულა მიწათ აღილე აფეილისა მისგან, შეეძამე და ქსუტს შელი¹²⁸
(ველიშურთ).

¹¹⁸ „წმ. ნინოს ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, I, გვ. 129.
¹¹⁹ იქვე.
¹²⁰ „ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 112.
¹²¹ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, III, გვ. 23.
¹²² „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, I, გვ. 114.
¹²³ „ქართლის ცხოვრება“, I, გვ. 21.
¹²⁴ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, I, გვ. 114.
¹²⁵ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, III, გვ. 19.
¹²⁶ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, I, გვ. 120.
¹²⁷ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, III, გვ. 23.
¹²⁸ „ველიშურთა ცხოვრება“ ბიბლიკალიზმის ჩვენება, I, გვ. 123.
¹²⁹ იქვე.

მისა მისა და განძო ვაღესთისგან¹⁰ მებრძოლი
სული.

„მეცნობთ ქვედათ, მოვიდა კაცო ნათლისა და მჩქეა მე“¹¹. (მებრძოლი).

„და ვიხილვ დაშვსა ერთსა მეცნობთ, მოვიდა
ვიწმე კაცო ბრწყინვალე ნათლისა და მჩქეა მე“¹².
(ველიშვიტი).

„დაშვსა ერთსა იხილა ნებარძან ნინო მეცნობთ კაცო
ვიწმე ბრწყინვალე ნათლისა და მჩქეა მე“¹³.
(მებრძოლი).

„და ვარდეთი ვახუა და დიდე ქველ დამსა“¹⁴ (მებრძოლი).

„და კვლავ ვარდეთი დიდე ვახუა, დიდე სანატრელი იგი
ქველ დამსა“¹⁵ (ველიშვიტი).

„და ვარდეთი ქველ დამს და მოეწიდა მოვითი ვახუა-
სათა“¹⁶. (მებრძოლი).

„და შეწია ვამი იოვანე, და მითა ნინო კოტესა და სისხლსა
ქრისტესსა, და წაბლო ეს სავსლად სულია“¹⁷ (მებრძოლი).

„და შეწია ვამი მოვითებსკობისმან, და მითა სანატრელი
ნინო განმაცხოველებელსა სისხლსა და კოტესა ქრისტესსა,
და წაბლენა სავსლად სიუკუნოდ“¹⁸ (ველიშვიტი).

„და მოვითებსკობისმან თანე აღბრუნა საიდუმლო ვამის-
წიეთა და მითა განმაცხოველებელსა კოტესა და
სისხლსა ქრისტესსა, რომელ იგი წაბლო სავსლად სიუკუნ-
ოდ“¹⁹ (მებრძოლი).

„და თქვა „წარვიდე იერუსალმე““²⁰ (მებრძოლი).

„და თქვა „წარვიდე იერუსალმე და ვამსებო ნიქი ესე ზემო
წმიდათა მათ ვლახეთა იერუსალმისათა““²¹ (ველიშვიტი).

„და თქვა „წარვიდე იერუსალმე და ვახუთი სიმდიდრე ესე
ზემო წმიდათა მათ ვლახეთა იერუსალმისათა““²² (მებრძოლი).

მეცნობთ ქვედათ
და მჩქეა მე

¹⁰ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, III, გვ. 47.

¹¹ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, I, გვ. 129.

¹² იქვე.

¹³ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, III, გვ. 24.

¹⁴ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, I, გვ. 89.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, III, გვ. 42.

¹⁷ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, I, გვ. 92.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, III, გვ. 41.

²⁰ ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, I, გვ. 109.

²¹ იქვე.

²² ზედა ქათვილი ყოვანდელი ლიტურგიის ზედათი, III, გვ. 12.

²³ მონოგრაფიული ციგებების ან ფართის უწყვეტი სიყვარული „კანონისა კონცხისა თქმისა“
„წარვიდე იერუსალმე და ვამსებო ნიქი ესე ზემო ყველა ვლახეთა“ (გვ. 75).

საკვებებს შეიძლება დაემატოს იმ წინადადებებითაც, რომლებშიც ჰელმუტს და მებრუნს უკვე გამოყენებულა აქვს წესები ერთნაირი ფორმით შეტყობილნიდან განსხვავებით, ასეთი მაგალითები საქმეებშიცაა.

მხოლოდ იმითვე მაგალითზე თუ მივუბრუნდებით, რომ წინადადებაში მებრუნს რედაქციის მიერ, რომლებითაც იგი უფრო უკეთესად შეტყობილნიდან აღეს უფრო ჰელმუტს მებრუნის მიხედვით კონსტრუქციის კვლევა და ელანს თვითონი გაქრისტიანდნენ 311 წელს¹². ასეთვე ცნობის ვიწროდ შეტყობილნი „სტოიკების“ განსხვავებით ჰელმუტისაგან, რომელსაც შესაბამისი ფორმის აქვს 318 წელს¹³. მაგრამ რომელიმე ვერძის შეტყობილნი იგივე ჰელმუტის კონსტრუქციის გაქრისტიანდნის თარიღად უთითებს 311 წელს¹⁴. ეს ვერძეობებისგან, რომ „318 წელი“ არ უნდა მომდინარეობდეს პროტოკლად-შეზღვევით, არამედ იგი ჰელმუტის რედაქციის ავტორის კონსტრუქციისა რომ ასეთი კონსტრუქციის მოსალოდნელია იყო, ამას ვერძეობების კონსტრუქციის „მხოლოდ კონსტრუქციის აღმოჩენისგან სამის და ათერთმეტის წარმართის ვრცელი საბერძნეთის ქრისტიანობისა. მეშვიდესა წელს იგი წინადადებას წყობს და მებრუნსა წელს სიყვარულია წყობს საბერძნეთში“ (მებრუნსა, მაგრამ 311+7=328. ამიტომ ვასაყენებ ჰელმუტის „სტოიკების“ ავტორის მოქმედებას 318+7=325).

მებრუნს რედაქციის მიხედვითაც იმ მდინარის დასახელება, რომელიც შეტყობილნი ბრუნები თავიანთი მოვებით „შეტყობილნი იგი სამთავროსი ერთად და მოყვანისს სახარულით მდინარესა ზედა დიდსა ღაღამარასა“¹⁵. მდინარის სახელს იქნობს შეტყობილნი „წმ. ნინოს სტოიკების“ „ღაღამარასა“¹⁶, ჰელმუტისაგან განსხვავებით, რომელიც აღნიშნავს „მოყვანისს მდინარესა მას ზედა დიდსა და ღამარასა“¹⁷. „მართლის სტოიკების“ ზოგ წესების (მათაშორებელში, მათაშორებელში) ვიწროდ მდინარის სახელწოდება „ღამარასა ღაღამარას“, დანარჩენ წესებში კი „მდინარესა ზედა დიდსა და ღამარას“¹⁸. კონსტრუქციის მიხედვით აქ ირთვე ერთნაირი გამოთქმებულა რავეც მოტანილია სამთავროსა სახელწოდებებში, მოვლიდნელია არ არის მდინარის დასახელებაც იქნის მოყვანილნი მდინარესა „მოყვანილნი ერთი მოსახლეობა, ამიტომ თითქმის ამის აღნიშნავს არა ზედადნი, რომ იგი დიდი და ღამარა იყო. ვერძეობით, პროტოკლადის კი ფრანკი შეტყობილნიდან კონსტრუქციისა „მდინარესა ზედა დიდსა და ღამარასა (ან ღაღამარას, ან ღამარასა)“. პროტოკლადისაში იგი სხვლად იყო შესატყობილნი, მისგან მომდინარე მებრუნსაში და ჰელმუტისა კი ამ ფრანკის ნაწილები იღებს მხოლოდ¹⁹.

¹² იგივე ქართული ფორმითელი ლიტერატურის ძეგლები, III, გვ. 25.

¹³ იგივე ქართული ფორმითელი ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 114.

¹⁴ იგივე.

¹⁵ იგივე, გვ. 126.

¹⁶ იგივე, გვ. 114.

¹⁷ იგივე ქართული ფორმითელი ლიტერატურის ძეგლები, III, გვ. 12.

¹⁸ იგივე ქართული ფორმითელი ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 116.

¹⁹ იგივე, გვ. 109, 109.

²⁰ ქართული სტოიკების, I, გვ. 75.

²¹ იგივენივე კი, ვერძეობის თვით, რომ მდინარის სახელწოდება თავიანთი არ უნდა ვიწროდ იქნებინა, რომ შეტყობილნი იგი დასახელებს ერთი მოყვანილნი, მისი იქნის, სწორად ჰელმუტის და პროტოკლადის რედაქციის „ღაღამარასა და ღამარასა“, რავეც მებრუნის რედაქციის

„წმ. ნინოს ცხოვრება“ მეტაფიზიკა ჩუბსურის მიხედვით მოიქცეოდა მონაქვედა წასულ განმანათლებელს თან ვასევენ „აიკონ მღვდელს კახეთში“ — მოძრულა, და ერთადერთი ერთი“¹⁰². მეტაფიზიკული „ცხოვრება“ შემდეგ ნათესავ წარმოვედგენს ნინოს თანხლებით სიდა „თანა წართვეტის ტექსტების“¹⁰³ და მოთავსდებიან და ერთმანეთთან ერთი ერთი მისათვის“¹⁰⁴. კვლეობით ჩუბსურა წასულთა შორის არ იხსენიებს იაკობს: „წართვეტის მთი ქონომ და ნინო ფელოფაში — 8. 4] მოთავსებისთვის და მღვდელნი და ერთადერთი“¹⁰⁵. მოტანილი მაგალითის მიხედვით მეტაფიზიკული და კვლეობით ჩუბსურები ერთმანეთს სეკულურებთან და პირველი გაჩვენებულ მღვდლებს მეტაფიზიკულ „ცხოვრებასთან“ იქნის რადიკალური იდენტობა, რომ მეტაფიზიკის „ცხოვრების“ კვლეობით ჩუბსურის ემულიად ნათესავ შექმნილი შედეგული ჩუბსურადა ამ ევანგელისტის მიერ იაკობ მღვდლის სახელის მოქმედებლობა მხოლოდ კვლეობით ჩუბსურისათვის დამახასიათებელ ნიშნად. მაგრამ ასეთივე ვართულის ნების არ ვგაძლევს მხოველითველი ჩუბსურა, რომელიც ასევე ჩოვითი კვლეობით, არ იქნის იაკობის მოწმადობის აღნიშნულ ეპიზოდში „და წარუდგა ნინო და ეპისკოპოსი იოანე, და თანა წარუდგა მეფემან ერთადერთი ერთადერთი“¹⁰⁶. ასევე, ზევს ვერცხვს დავიშვით, რომ მარტოკმედიანთა ჩუბსურაში არსებული იგი შესაბამის ადგილს იაკობის შესახებ ნათქვამი და თუ მის ზე დამოკიდებულ მეტაფიზიკულ „წმ. ნინოს ცხოვრება“ ერთგვარად მარტო სხვაგვარად წარმოვედგენს, ეს ჩუბსურის მუშაობის შედეგია. შექმნილი კი მეტაფიზიკის ასეთი შესწორება შედგება „ცხოვრების“ ტექსტში? როგორც იხვენია შექმნილი ამს ადგილზედაც კი მოითხოვდა თანხლებას შინაში, თუ მის დავითებელი იქნა წარუდგენა მოტანილი მაგალითები ვერცხვებთან ამ ცვლილებას, რომელიც მოქმედნის მეტაფიზიკის განმანათლებლის თანხლებით სიდა ამოღული ფელოფალი ნინო მოთავსებისთვის მოთავსდებიან შედგული „მღვდელნი“ მაგრამ დავითია „აიკონ მღვდელი“. რასთვის ვაძრება ყოველივე ეს ავტობის?

კვლეობით ჩუბსურის მიხედვით, მოიქცეოდა მოქცევის შემდეგ ნინო „წარუდგა ერთადერთი“, ხოლო „შემდეგ ენათესავს დანსეულდა და წარუდგინა მთელი კობითა, დამს, რომელსა ეწოდებოდა მოძრული“. ამ მომენტზე ნინოს სანახავად მოვიდნენ „მეფე და ნინო ფელოფალი და იოანე მოთავსებისთვის კობითა და წარუდგინებდნენ მეტაფიზიკულ. ხოლო მან არა იქნა, თამედ შემდეგ იაკობ მღვდელი შედგეს და ეპისკოპოსის, რათა შემდგომად მისა მან დამხრას სიდაში მეტაფიზიკის“¹⁰⁷. ტექსტის კობითველ შეთხვევს არ შეიძლება იქნა შედგენილი დამოკიდებულება წინააღმდეგობა, რომელიც ამ არა ეპიზოდის შინაგანება შორისაა ერთი, საბრძანებლოდ მოწვევსა მთავრად მაგალითი ვერცხვებს, რომ ნინოს-

102. მარტოკმედიანთა ჩუბსურის სიდაში „მეფისა და ერთადერთი დამოკიდებულების“
 103. მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
 104. მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
 105. მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
 106. მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
 107. მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი

¹⁰² მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
¹⁰³ მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
¹⁰⁴ მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
¹⁰⁵ მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
¹⁰⁶ მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი
¹⁰⁷ მ. შ. 1919, 1, 43. მოქცევის კობითადას“ ტექსტის და ენის სიდაში, ფელოფალი

თან მისი მოხელის შიშის მოღვეწეობის დროს არ ყოფილან მანა შედოცელი და მოყარებესკობისი. ასევე დროს ამ წიწვეტის მოხელეც, შექმნილთავე კვადელისმსებრსი ძაიც, რომ ქართლის მოთახეთის მოსაქცევეს ქართლს ქაშახლოვებულს ძლელა იყოზ სიფიველი, ჩადგან თუგე მოსტყევის შექმნილთავე მოხელის ძაიც, წმ. სინის არ აფიწვებს იგი და საყანვებოვ მოხელის თხოვნით მომართავს შეფესა და ეპისკოპოსს. ამგვარად, სათელი ტექსტში ვაყოვებლოცელთაგანს მოტყევი: შექმნიელი წინააღმდეგობის დაძლევის სურვილით მოქმედებს მეტაფრასი. აღნიშნული ეპისკოპოს მეტაფრასულ „ცხოვრებაში“ დატული ვარიანტი ფტორის შეკრებულთა ჩედაქცული შეშობის სათელი და მისი საშუალებით ჩედაქცოის კრებულთა კავშირზე შეყვლობა არსმართი იქნებოდა.

ვეფქობით, მოტანილი მაგალითები არავითარ დამტყოლებას არ ექმნიან ჩვენს შტოკებსა. კიდევ რომ აღმოჩნდეს თითო-ორიღა ძველი ძეგელი, რომელთა მოხელეთავე მეტაფრასული მეტ სიახლოვეს შტებურდელთაგან იყუნეს, მისი მსაგებებელი იქნება, რომ პროტოტელაშური ფტორი მეტად ემსახურება „წმ. სინის ცხოვრებაში“ შტებურდულ ჩედაქცოის ვიღაც ეს უკანასკნელი და ქელიშური ერთმანეთს, რაც სულაც არა არსებუნებოვი ეხება, ამ პართობს დაკვირ, რომ სეკონის მეტაფრასიულსა და ქელიშურ ჩედაქცევენს შიშის ენდა იყოს შილოვ ამ უკანასკნელისათვის დამახასიათებელი ინფივიდეალური წინააღმდეგობა.

М. С. ЧХАРТИШВИЛИ

ПРОТОЧЕЛИШСКАЯ РЕДАКЦИЯ «ЖИТИЯ СВ. НИИЮ» —
ИСТОЧНИК МЕТАФРАСНОЙ РЕДАКЦИИ

Резюме

В статье дана попытка выявить источник метафрасного «Жития св. Ниию» редакции XI—XII вв. При сопоставлении этой редакции с шатбердской (рукопись X в.) и челишской (рукопись XIV—XV вв.) выявлено определенное сходство между метафрасной и челишской редакциями. Обе редакции повествуют о шарице Саджи, характеризуются сокращением идентичных отрезков текста, употреблением одних и тех же фраз и большинства глагольных форм. Это дает основание предположить наличие генетической связи между этими редакциями и существование общего источника, названного автором статьи прото-челишским. Однако исследуемый материал не дает возможности установить, является ли челишская список проточелишской или отдельной редакцией.

ქართულითა სჯ. სმ. მეტაფრასიოცელთაგანს იგი, კავშირდელთა სს. ძეგლისი, არქეოლოგიისა და ეპისკოპოსთაგანს ენდაქცევატაგანს მეტად და შედარებებებს სქათხელთაგანს ძეგლისი შეკრებულთაგანს კრედიტებებს.

ისინი ყიდა. Akabet Hadim vezir Cafer Paşa, ekrad baylariyle ilgar edüp mezbur Simoni diri tutup bendü çeküp Sultan Murammede güdüdü. Semane eli tarhında yedi kullerle edüp edükta Simon Han bu beyti söyledi:

Ekavat

Cazet-Zedet Garb-i atenkar o dem
Azade İben bende giriftar oldum
Ger gide ise edü Sutar bariyle
Bariye Sikkü ki Sebük-har oldum

Bilmedig ile aziz İben İbar oldum
Azade İben bende diriftar oldum
Bir Kullerle alimg ile Güderim
Gör İhsâi Yedikulbende dıtar oldum.

(გ. 5 — 12)

ქართული თარგმანი:

შემდეგ სულთან მეჩადი იყდარს წყლს რომ დაგვიხსნე
ყო, ვარდაცაველა ჩოგორე ვაგზობეცემენ, სიმონ-ხანი, რომელიც
ქართველი ვლადიმის იმეორებოდა, ცხვირს და წვეწვლი იყო. ძვი-
თი სარჯელი იყო, რომ აყვბისა და შიჯანის მხარეს ღაშქრობა მო-
იწყო. შემოსევენებულმა სიმონმა ისლამის ღაშქარში დიდი ვერჯობა
ჩაიღო. ჩამგენიმე თბისი კაცი თავის ხელთ სარწმუნოებდასთვის
აქამა (მოკლეს) მოვიდა და ვროის ციხე დაანგრია. ზოლოს ხეობ ვე-
ნის ქუდარ ვაშს ქართს ხეგებთან ვრთავ ვენებთი ვაგზობოთ, შემო-
ხანებულმა სიმონი ცოცხლად დაქირა, დაამჯავა და ხელთან შე-
პებს ვაგვხანა.

1008 წელს — ივლიელისმა პეტრობობის პეტროფს ეკლესიის სიმონ-ხანის
ეს შეთავაზება

ვახანავაჩი ხეაჩი ჩოგორე ვახევი,
მხსნის ვაქორეხი ვაქორეხი ხელის თვალს,
თუბი წამენ წყლს ზღაბს ედოთ მარხისა
ხელის ვახევი, რომ ძვი სეკობისობის
შემოსებდა.

სიხვი
(ეკლესიის მათი იყო, მლოცველი ვახის)
მხსნის ვაქორეხი ვაქორეხი ხელის თვალს
ვახი ვახის ციხის აგებდასთვის შექ
ძვი ვაქორე ხეობისთვის ვახი ივლიელისმა.

T. K. OTKMEZURN

СООБЩЕНИЕ ТУРЕЦКОГО ИСТОРИКА ОСМАНА О ПЛЕНЕНИИ СИМОНА I

Резюме

Сочинение турецкого историка конца XVI века Османа посвящено истории Турции начиная с основания империи до конца XVI века. Автор повествует о пленении грузинского царя Симона I османами и сообщает дату этого события — 1008 год по эдикре (1599—1600 год).

1. იმელიელის სულთან მეჩადი III (1574—1595).
2. აყვბის ვენს თბისი ივლიელისმეხი.
3. იმელიელის სულთან მეჩადი III (1595—1603).
4. ვროის 1008 წელს შექობისმეხი 28.7. 1599 წ. —11.3. 1600 წ.
5. ვროის მოგვინალო ვენქი თარგმნილი აქვს ივლი. ხ. კ. კიქოსი.

ქართული
ნაციონალური

საბჭოთა კავშირი

საბჭოთა კავშირი „საბჭოთა კავშირი“
კავშირები

ამ პრეზ. დღეზე გათვინაობად ჩველ პირობებში, მისე კლი-
ნური წარსულიდან შემკვიდრებით რომ მიღეს კლინიკური ხელმძღვანელ
ძალა განთავსებულნი „შესამე სამხარის“ ქვეყნებში (გერმანია და
კვლევითი სამხარისებო, სხვების მომწესრიგებლობა, სურათი-
თი უნებლობა, ტრასპორტი, ჩველები შედრა ძველი გადონამების
დადი ხვედრითი წინა, მოსახლეობის ნაწილი დაუსწავლობა...) მკითხ ად-
ვილი ჩვეი უკეთი ვითარებელი ენის პირობებს. თვის ერთე დღეს და პი-
ტარა კლინიკურებში (ინვლაციება, ფრანკები, პირველადები და
სხვ.) არა მარტივი გერმანიაზე, პოლიტიკურად და ფრანსურად დამონეს თა-
ვანთი კლინიკა, არამედ ადვოკატურადაც ჩანი შეყვინენ წყნლათ
მათი მოსახლეობის ერთეული შეობა და კვლევითი ტრადიციები, წყნ-
მთა მათთვის მამამური ენა, თავს მოვითვათ „გამხელური“ კვლევითი და
დამსწრებელი ენა, ამ მიმართებებით განსაკუთრებით აქტურად „მოღვაწე-
ობენენ“ სხვაგანვე ერთს მოსთხოვნი მათს, ავტიყს, თვანთს შეყვინ
მოსახლეობის პრესტიჟულ ჩველზე მოქვეყნობის ერთად მათ „განთლებ-
სა“ რომ ეწვიდნენ. ამიტომ არის, რომ მათს და ავტიყს მიღეს ბიჭის ქვე-
ყნებში, რომლებზე თემის კარგი ხარის განთავსებულნი კლინიკური უღლის-
გან, მარტ დღეზე ვერ შეძლეს დაქნათ თვის უფალი მეტროპოლიტის კვლ-
ვითი კვლევითი, თვითან მომწიხებნათ ინვლაციური, ფრანკული, სი-
მანელი, პირველადური-ენების არასტრუქტურული „მეურვეობა“ და თვითან
ენებზე წარმართი მომავალი თათის აღზრდა. ადვოკატური ენის (ქართ-
უნი) უკეთესი ვითარება და მათი სურათიკვლევითი-სხვლემწიყი-
ვითი ენა ქვეყ ამ ქვეყნების დემოკრატიული ძალების სხვლევით სარბი-
ლი ამოცანა.

ჩვენი წარსულის ამოცანა შემოღნიშნული პირობების არის და მისი ვა-
დამკვიდრებლ სერსებებებში გამშების ინდივიდუალის ჩესებელიც კონკრეტულ მა-
გალიზე.

სურათი ენის, სხვლემწიყი ენის სეკონთი ერთეობი ძველი პირობებში.
რომელიც დამოკიდებლობის მოთხოვნისთანვე მიღელი სიწყველი წამოიჭრა
ინდივიდუალის მარტობა ჩესებელიც წინაშე და დღეზე არ არის ვადამკვიდრ-
ელი უკეთი მოვითა, რომელიც 1950 წლიდან ერთეობითი მომკვიდრებით იდ-
ვი ინდივიდუალის ჩესებელიც სათავეში და წარმარებით ძველდა წარსულის ენაზე
ადმარტულ დამკვიდრებელს, მიღელი სურათიკვლევითი ერთეობი, კლინიკური
წარსულიდან შემკვიდრებით მიღებულ ამ პირობებს და ცვალობდა ვად-
ამკვიდრე იგი ინდივიდუალის ერთეული ინტერესების შესამართად.

ამ პირობების არის ვა იმში მდგომარეობის, რომ ინდივიდუალის ჩესებელიც
დღეზე არ ვამის ერთეობი სურათიკვლევითი სურათიკვი და სიწყველი-

და ეჭობის ზოგერთი სხვა ენისათვის. დროთა განმავლობაში ასეთ ენებზე იქნენ პირველი, ურდუ, ბენგალი, მარათი, ვენახათი, ფინები და სხვა. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

მუსლიმთა დამებობებს, ეჭობე დეე მოლოლი ამბრობს შექმნამ (1526 წლიდან) ინდოეთში—სხვილი ინდოეთისა და დეეკანე იფიკიალურე ენაე სპარსული ენა ვახეა. სპარსული ენა იქეა სპარსლის ენაე. მასზე იქერებოდა იფიკიალურე სპარსულულეებსე და სპარსულეებსე, სავადანსადო იქერებე, ქობნეკე, ძეგობრულ-ფიციფული დოქემენეებსე, მოქობნეა და სპარსის სწავლა. ასევე ამ სპარსულში მოქობის ვევეა მდურევეს, ინდურე იქენბოდა იფი, მეს-ლიმანი ასე სევა, იფილულედა ენეა სეკობნედა სპარსული ენა. სპარსული ენა, მოქედედაე ამისა, დარსა ინდოეთის სპოქადოების ზედეიენის ენაე. მის ბარ-ლულეზრად არეცობინენ და ვაობადებობინენ სსეკობნის მასზე აღმოქენებულე ენებსე და დრადიფული ენებსე, რომლენზედაე დამბარეობდა და წერდა ინდოეთის მოსტლეობის ეფიდეესე ეწხადესობსე.

ინდოელ კოლონიზატორთა მოსვლისა და მათი ბატონობის დამყარების დროიდან ინდოეთის იფიკიალურე ენაე, სპარსულის ნეეკლად, ინდოესური ენა იქეა. სპარსული ენის შესწავლა შეწედა და შევეთრად შემკობდა სსეკობნის მკოდენეა რეკევე, ვევეა ტობის სეკოლებში, კოლექეებსე და ენოვეერსობრეებსეში სწავლენა ინდოესურ ენაზე დამკეოდრდა. ინდოესურ ენაზე სწავლენათ ინდოესურ კოლონიზატორებსე სევიდათ აღეზარდათ აფეკობნეაიე — ინდურე ინტელექეესეა და სევირეკატეა. სპარსული და კანის დერეი ინდოესულეა, ვეპო-ნენბი, შექედულეებით და ვიქენბარეე წეობით—ინდოესულეაიე (როგორეკ ამბობდა ინდოესული ბევიეაზიფული ძეგობრიობის მკეოდე), ვამოქენებნით ძი-ნი კოლონიერე ამბარტის მარე რეკოლებში სამეწარეე და ექეობათ თევიანთი ბატონობის სამედეო სევიდენენდ.

¹ Harnessed names, ECR, 7. 18 N., 1953, pp. 12-14.
² Harnessed names, M., 1961, pp. 12-14.
³ ე. დ. ნ. ი. ვ., მარე და დრადე კევექენის ასეკი ძეგობნე, 1. 1, თბ., 1971, pp. 202.

2. ნერგმა, რომელიც კარგად ერკვეოდა ზემოაღნიშნულ ვითარებაში, დაველიამდე ცოტა ხნით ადრე ანდოეთის ამ ჩაბნევის მოსახლეობას, რომელიც ბნელზე არ დასტავობდა, დააჩქარა, რომ ზოლიანად ძალე ექცეოდა მხოლოდ მანამ ვადავადოდა, როცა ახალი შტატი სამხრეთ შტატებში იქნებოდა, რომ მანამდე ერთდროულად ნებდართული იქნება ანგლისური ენითაც სარგებლობა.

1965 წლის 26 იანვარს, როცა დასრულდა ინგლისური ენისათვის კონსტიტუციით დაწესებული 15-წლიანი შეღავათობის ვადა და უნდა გამოცხადებულყო ბნელზე ვადახელა, ამოწვევდნენ ამ ენის ოფიციალური ენად გამოცხადების მოწინააღმდეგე ძალები, ძირითადად შერბნენ, რომ ძალია მოაყარონ (რომელსაც დ. ბ. შისტერი ეძღვა სათავეში) იანვარის ამ ვაჭყვევია ნერგის დამბრძანებს და ვადავადოდა ბნელის ენაზე. სამხრეთის პროვინციებში, ბენგალურის ვაჭყვევების ჩაბნევის და ზოგიერთ სხვა ადგილას ვაჭყვი სამხრეთეს კამპანია, შტატების და დემონსტრაციები, რაც ადრე-ადრე ძალადობის აქტებში ვადამართა. ვანსკუთების დიდი ვაჭყენება მთელი მან თამბლნარის შტატში (დეკანი), სხვა ადგილას კონდა ნაკონსტიტუციად ვაჭყვიობლი ელენებისათვის თვანსებულობას, ამჟამის ჩბვეს და ქართან და ზოლიკისთან სანსლიან შტატებებს, ვადარაღერბას ზელისეფლებს შერბლი ავადეთის ეს აქტები, თანაც ვაჭყენა მსგებ, რომ ენის რეფორმის ვაჭმში ადგილი არ ექნებოდა ძალდატანებს და ძალში ვაჭმებოდა ნერგს მთითება. ცოტა ხნის შემდეგ ანდოეთის პარლამენტში კიდეც 15 წლით (1980 წლამდე), ვადიდა ანგლისური ენისათვის დაწესებული შეღავათი, ვაჭრია ის იდეა ოფიციალური სხველწიელი ენად, თანაც ვაჭრია ძალი ორბისებები ბნელის ენის მსობრთე ენად ჭყვევის მოსართულებით სამხრეთის სხვისებს ვაჭმევადავად ვაჭმელებს კონტრებს, ამასთან ერთად, ვამოაყენა ძალი პარლამენტური წინადადება, რომელიც სხველწიელი სამხრეთში მოსაწყობად დაწესებულ სავსეობის ვაჭმეობებზე ვაჭმეობლ ახალი კანდიდატს ეფლებს უნდა მსკეობიდა ვაჭმეობლ წარბობლით იგი ზერის კონტრებზე ბნელის მობღღერი ენაზე ვადეცა რა თქმის უნდა, ბეთი წინადადება კომპრომისდელი იგი ცენტრალური მოაყარობის მხრე ნაკონსტიტუციის ძალებსადმი სერბობლ ვაჭმობის წარბოადებენ, მანამ შერბნელ ვითარებაში ბეთი ორბისებება ახალიზე ვონტრებელი იგი.

ამჟამის არბისებერ შტატებში ოფიციალურად მოღებულია ე. წ. სამხრეთი დომბელი. მანამაშტატი მომწერბის და ცენტრთან ერთდრობისათვის ნებდართულია სანი ენადან ერთ-ერთი ენის (ანგლისური, ბნელის, ადგილობრივის) ვამოაყენება ვაჭმელსწილებულია ბნელის შემოღება მესამე საჯალღებუელი ენად ახალი ტობის და სხვისების სკოლებში, ოფიციალური ვაჭმეობებში, რეინგებების, ავტო და სხვისერი სხვეტრებზე წარწერები და დაწესებულებასევეტი ვაჭმეობებზე წარწერები ავტოავე სან ენაზე უნდა იყოს.

ანდოეთის ენაჭმეობება არა მარტო საერთო ოფიციალური ენა ადმინისტრაციული სტრუქტურბისათვის, არამედ საერთონსაკონსტიტუციური ენაც, რომელიც ცოცხალი კონტრებები უნდა ვამეარბეს სხვედამსხე ვაჭმეობლ ერთდრობან, რაობნია ველტრებების და ლიტერატურბის მობის, როცოტე ამჟამად, იგი მოსავლშიც ახალი ვაჭმეობლ ენის უნდა მოეცეს თვისეფალი ვანვითარების სხველი შესაძლებლობა. ბეშეებში უნდა ძმეფლონ მობღღერი ენაზე: ახელა ბაობის ადგილობრთე ავადამართეფლობის ორგანობებს უნდა ძმარბებლონ თანობანი ბაობის ამ შტატის ენით. მანამ ამის პარაღღღერად საერთო ვაჭმე-

წელში ენამ — ბნელში თანდათანობით ენება მოაძიეთ სხვადასხვა კონსტრუქციის ჩაობების ხელსების და კვლევების დამყარებელი ჩვეულებები. აქვე იხილეთ ძველ ვარსება მბლობის ვიდეოს მკვლევარების მიერ და ბუნებრივი ენაზე მოლაპარაკე მეცნიერება ვერ დამყარდება. ამასთანავე ენებზე მოლაპარაკე მეცნიერებთან, მსხვილ სამეცნიერო ინიციატივებზე მოძრავე ინიციატივებთან (სწავლის ან ვეტიკული ენებზე მოლაპარაკე) ვერ შეძლებენ სერიოზული ენის გამოხატვის სხვა ერთგვარობა ინიციატივით. იხილეთ აქცია, ფორტი, ავიათა ბნელის მანძილზე ენობრივი ერთგვარობის ვარსება აქვე ენება მბლობზე შეტანილი ერთგვარული ძალა.

1977 წელს მატის ახლებზეში მთლიან მთელი სივრცე იხილეთ ერთგვარული კონსტრუქციის მატის ხანგრძლივ მონობობის იხილეთ ბუნებრივი ხელსებულებების სათავეში, იხილეთ ვანის მთავრობა ინიციატივითი ძალეების ბლოკის მატის „ქანა მატის“ დივიზის მთავარი დესანის მთავრობამ შეკრული ქვეყნის სხვა რთულ მონობობითი პრობლემების, რომლებზეც ვანობობის მთავრობა ძალიან ვარსებობს და ძალიან ვარსებობს ხელის იხილეთ ხელსებულებების სათავეში, სერიოზიზირებული ენის და ენებზე ფორმირებული ხელსების ერთგვარობითი ვარსებობის პრობლემაც იხილეთ მონობობის ხელსების ხელსების იხილეთ ვარსებობის ხელსების (თამარა, ვანადა.), მხელოვანი ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის (დასავლეთი ბუნებრივში) კონსტრუქციის და სერიოზიზირებული ხელსებობის, ვარსებობს იხილეთ ვანის მთავრობის მთავრობის ბნელის ენობრივი (მ. ვანისა და პ. ნურის იხილეთ მონობობის) სერიოზიზირებული ვარსებობის მოქმედება ამ მთავრობის სწავლითი პოლიტიკაზე თავდასხმის ერთ-ერთი მთავარი ვარსებობს. მათ ბნელის ენის სხვა ხელსებობის ძალა თავზე მოხვედრის ცდამაც კი ვარსებობს.

დაც ერთ წელში მატის ვარსება, აქცია ძალიან პოლიტიკური ვარსებობს მონობობის დესანის დესან იხილეთ მთავრობის სათავეში. მთავრობაზე აქცია მსხვილზე ან ვარსებობს ქვეყნის ხელისებობის ვარსებობის ვარსებობს მთავრობის ქვეყნის სერიოზიზირებული ენის საკითხის ვარსებობის ძალა ვარსებობს 1980 წელს, აქცია იხილეთ ბუნებრივი მთავრობამ და პარლამენტის ვარსებობს ვარსებობს ენა ვარსებობს საკითხი: სერიოზიზირებული მოქმედებს იხილეთ ენის 30 წელს მონობობის ვარსებობის ვარსებობის (სერიოზიზირებული ვარსებობის ვარსებობის ვარსებობის) და იგი ბნელის ენის შეკრული, თუ ვარსებობს ვარსებობს მსხვილი ინიციატივები, თუ ვარსებობს ინიციატივები აქცია იხილეთ მონობობითი ვარსებობის, ბნელის ენის მთავრობის საკითხის და მთელი ბუნებრივი მსხვილი მთავრობის მთავრობის ახლებზეში და მთავრობის მთავრობის სერიოზიზირებული ვარსებობის სერიოზიზირებული მთავრობის ვარსებობის ენიციატივ ბნელის ენის სერიოზიზირებული ვარსებობს ენა ვარსებობს. შეიძლება ვარსებობს, რომ ვარსებობს 1980 წელს ვარსებობს სერიოზიზირებული ენა ვარსებობს.

მთავრობაზე მთავრობის ვარსებობს აქცია ან აქცია, რომ დივიზი იხილეთ ხელსებობს და მთავრობის ვარსებობის ქვეყნის იხილეთ ხელსები, რომლებზეც ვარსებობს ვარსებობს ვარსებობს ენის ვარსებობის ვარსებობს აქცია იხილეთ სერიოზიზირებული ვარსებობს.

10 A. Pagan, *Illegals, problems of political development*, «Asia & Africa survey», 1978, № 5, pp. 27-29.

დაღმისა და სერობზელი წარმატებები მოიპოვა სამამულო ეკონომიკის და ინდუსტრიის განვითარების საქმეში, ბოლოს და ბოლოს თავს გააჩუბებდა ეკონომიკის მხობლემსაც. მისი გადაწყვეტა კი შეტანა სურათს და აქტიურობას უფრო განამტკიცებს ინდოეთის ხალხების ერთობისკენ და მათი უფლებების შესწავლას, გასაძვირებს მასების შრომით აქტიურობას, ეკონომიკური გეგმების მოახდენს ერთგულ კვლევას და ახალებს მოსახლეობას განათლების დონეს.

В. В. ДОНАДЗЕ

ВОПРОСЫ ЕДИНОВОГО ЯЗЫКА В СТРАНАХ «ТРЕТЬЕГО МИРА»

Резюме

Вопрос единого общегосударственного языка в странах «третьего мира» в поныне остается одним из серьезных нерешенных проблем. Например, язык хинди, который по конституции 1950 года был объявлен общегосударственным языком молодой республики Индии (совместно с английским языком до 1965 года), из-за пререпитий отдельных национально-языковых групп Южной Индии и националистическо-шовинистических элементов других штатов еще не получал гражданского права и всеобщего признания. Английский язык — язык колонизаторов, срок полномочия которого был продлен парламентом Индии еще на 15 лет, по сей день остается вторым общегосударственным языком Республики, связующим интеллигенцию и работников государственных учреждений различных народов и национальностей многонациональной Индии.

Отсутствие единого общегосударственного языка создает серьезную помеху для дальнейшего развития страны и задерживает национальную консолидацию ее населения. Оно отрицательно сказывается на подготовке национальных кадров и их рациональном использовании.

В последнее время индийское правительство, выполняя заветы великих сынов Индии М. Ганди и Дж. Неру, проводит серьезные мероприятия с целью решения сложных языковых проблем и приспосабливания языка хинди в единственный общегосударственный и общенациональный язык Индийской Республики, а то же время всемерно поощряет развитие национальных языков отдельных штатов и национальных единиц.

წამოიყვანა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მე. ქ. განმედილის სსრ, ინტერნოს, აქტიურობის და ეკონომიკის მსგავრების მხელი ინტერნოს განყოფილებაში

საქართველოს
 ეროვნული ბიბლიოთეკა

საქართველოს
 ეროვნული ბიბლიოთეკა

„კომუნისტის“ 1978 წლის 28 მარტს, აღნიშნული დასაბუთების 140-ე წლითავსიდან მიღწეულ, საფუძვლიანი ნაშრომი მოთავსებულ წესს წყაროს ავტორული თავისებულების შეფაროზე მინდა ზოგიერთი განმარტება დაფიქროთ. პირველ ყოვლისა მერს აღნიშნა, რომ აღნიშნული წყაროს შედგენისას მამობრეუბდა დამს უკავიყოფილება მერს შეყვარებულში მერსვე ეფებოკოფებულ სქესატური დამოკიდებულების გამო XIX ს. ქართული სანოვაციოების-პოლიტიკური მომართობის შედგენაში. იქა კიდევ ამ თთი წლის წინათ გამოქვეყნებულ წყაროში (ბ. „სასტიკითი წყაროები“, წყვეთი პირველი თბ., 1968, გვ. 27) აღნიშნული მერსდა: „ათ შეიძლება არ შეეინშიათ, რომ თერჯდალუღილთა შედგენაში წინაურ ქაბობის ჩომეღმე ვრცელ ენობელ სქესაში მათი მოთავსების სერხული, რამდენდაც ამორომწეული ქართული სინამდვილე, რომლის წყაროსაც ეს მამობრეუბა წარმოადგენს, დამე თავისებურთა ყოველ შემთავებაში იმ ენობელი ქვეყნების ვითარებისთან შედარებთ, სადაცაც აღნიშნულია ხოლმე ეს სქესები, ვსაგებთ, რომ თერჯდალუღილთა მამობრეუბის შექების ვაგებზე იმ ენთ არ შეიძლება წყაროები არ იყოს პირველ ყოვლისა სწორად ქართული და მისთან ტოლოლოგიურად ძლიერ შეიჯეს სინამდვილის ენაში ცოდნა მოკლეში თერჯდალუღილთა იგილოლოგიის სწორად ვაგების ვსაგებში, დამს ვამსხვევება, ვრცობ, რომელიც ამგებობდა რესეპილს და საქართველოს სინამდვილეს შობის, ითვე ქვეყნის პირველადი ძაღების წინაშე შედგობა ვამსხვევებელი მოკლეები, ვამსხვევება მომართობაში მონაწილე ძაღების სოციალური მამაში და სხვ. ვეიჭობთ, საცვიოდ მერს აღნიშნული და მისი თანამობრეუბის წ. სერსმევესტისა და ბ. შეყვარებულ ბობის რეპოლიტიკური ენობრეუბის მერს არ შეიძლება ავრცევე მათი სერ სება წინაშე აღნიშნული მამობრეუბელი სოციალ-ეპოკრატული მომობრეუბის წინამრებდაც დამოკიდებთ.“

მერსა მომობრეუბის მერსი მოკლე და ძლიერ სანოვაციოების-პოლიტიკურთა, რომელიც ვსოღეს სხვადასხვადას, ვრცობნით სწინამდვილეთა შედგენის სკესი ვამობრეუბის, რეკობრეუ აღნიშნული და მისი დამი. ავტავებდენ მათ ამქობრეუბის-მერსებზე, თავად-მმობრეუბისა და ზერეუბის იგილოლოგიურად, ვსაგებენ მათ ძლიერ რეპოლიტიკურებზე და ვლესობის იგილოლოგიურად. მერსი კესებდა მათ, ხოლო მერსი თავვანს სკესებზე და ხოლმე ამგებდა. უკვე ეს სხვადასხვადასი დამოკიდებულება შეიძლება მკლეუბის ითავნებარად ვამობრეუბის და ავთოლო მოკლეობის იმ წყაროებოთი იღეს მკლეუბაზე, რომელიც მოკლეა მათ მერსებსა და თავვანსმკლეული. შეგებრებულია იმის თქმა, რომ აღნიშნული მამობრეუბის და მისი ვეფერებებზე დამოკიდებულებას, მათი მსოფლმხვევლობისა და სქესობის სწორ თე მკერს შედგენის ვანობრეუბის ვსოღოდ ამ თე იმ შობის იმტველებერ ლიტვან-სკლეუბებში, ეს სკესობის მერსმევე ვებრეულობა იქნება მერსი არ ამის მოგებეთ, რომ რეპოლიტიკურად სინამ, ამგებელი წყარობლებს მომობრეუბის-ეპოკრატული, თერჯდალუღილთს თავს ენობრეუბენ ენობრეუბისა და მისი, ვანე სოციალური თერჯდალუღილთს იღეს მამობრეუბის აღმარებდენ, ხოლო თავვანს სკესებენ მისი, ვსოვანსმერსი-

იქნება თავისუფლების იდეალმა იგივე ადრესზე მალა. თავისუფლება ის
 წყობი, რომელსაც ილია ქაქუცაძე ეწოდა სათავეში, თვითონვე შეეცადა უნი-
 კანონიერებისა ქართულ საზოგადოებაში ყველა მას, ვინც ეწინააღმდეგებოდა
 მათი აზრობა, ან აცუცავდა საზოგადოებრივ ძალებს, ვინც ერთგულად მიჰყვებოდა
 და კონსტიტუციონალურ ტენდენციებს ამტკიცებდა. ვინ იქნებ ასეთებში ვართ
 ცახხხის ქართული მემორიალიზაციის კონსერვატორებისა, პროგრესისტების
 ესენი იქნებ არის, ვინც სოციალური პირობის იყენებდა წინა პლანზე, ვერ-
 სენით მწკაცე ფაქტობრივად ამ მხრივ სიყრდელსთან, თავდასხმები და პო-
 ლემიკა ცნობილ ხალხთან ანუ კანადართან, სოციალ-დემოკრატიის წინა-
 მადგენლებისა. უკვე სამოციო წინაპრების ხანაში ამის მოქმედება ილია ქაქუ-
 ცაძისადმი დამოკიდებულებას ილია ქაქუცაძე ვინაშისადმიც განსაკუთრებულ
 პატივად, მანამ წლებამდე, როდესაც ხუცის საზოგადოებრივ ცხოვრებას თი-
 თქმის მიღობის სოციალური პირობების იყენებდა, ერთად იქნეს თავის
 ერთგული დამოკიდებულება თვითდასრულებასავე, მანამ წლებამდე შემა-
 ნებდნენ ეს, როდესაც ძირითადად მოქმედებდა იქნა ხუცის საზოგადოების ერთგუ-
 რობება, ლევიტანტებულ იქნეს ექსპლუატაციული კლასები, სამოკლავნო
 უპირისპირობის მიხედვით სოციალისტური ვიზია, გამწვანდა დამოკი-
 პირება უცხო სამყაროსთან, ვინც ვერმეტილ საკონსტიტუციონალურად, იქნება ერთ-
 გული მოხერხებ წარმოება. ასეთ პირობებში ილია ქაქუცაძისადმი დამოკიდებუ-
 ლების შევართ შეველა სავსებით კანონიერია იგი და ეს ასეა მოხდა.

ჩა იქნა უნდა, თავისთავად ერთგული და სოციალური თავისუფლების
 იდეალისადმიც პირობა თითქმის არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთს,
 მაგრამ პრაქტიკულად იმის შიშის, ვინც ერთგული თავისუფლების პირობა-
 ლის იმედად და იმის შიშის, ვინც სოციალური თავისუფლების იდეალისა-
 დის პირობისა აღიარებს, ვარაუდობს ვინცაღი თვითდასრულებს მართლ იქნ-
 ნება დამოკიდებულება ყველასთან, ვინც თავის ენობრივად მონად ცახხხის
 დამოკიდებას (- ავტორიტარის მოხერხებას) და სოციალური თავისუფლების მოპოე-
 ბის ასაკში მონად, მკითხა უნდა ყოფილიყო, რომ იმედად ესა თუ ის წყ-
 რული ერთ დამოკიდებულად ვერ დასრულებს და განმარტებულად ასე მონად
 იქ იდეალურად საქმიანი იგი მთელი იმედად ხალხის ერთმანეთი პირობა,
 ერთ მიღობად შევართვებულ ჩემსად მათი მოპოობისათვის ამერიკად, მიუხე-
 დავად იმის, რომ ერთგული პირობის მათთვის თავისთავად მარცხდამიანე
 იდეალურად ჩამ არ იყო, ერთგული საყრდენი უნდა პლანზე ვადაწვდა მარც
 კანონიერება ხდება.

ჩა იქნა უნდა, ასეთ ერთგული თვ სოციალური პირობისადმიც ენობრივ-
 სობის მიუხედავად თავისი ღრმა მოფლმეფელობისათვის სავსებით მიწინაა და
 განსაზღვრული იგი მანამდე იყენებდა ამ სოციალური იდეების ავტორიტარ-
 ეთა, რომელთა მოწინააღმდეგე ეს თვითდასრულებს განმარტებულად. ტექნიკის
 საყრდენი ეს განსაკუთრებული მიღობის ხუცის დღევანდელი თვითდასრულებით გა-
 მოკლეთა, რამდენადღაც აღმოჩნდა, რომ ითვე მოხერხებობამ ძვლოვანად
 პროგრესული ჩილი შემატებდა — სოციალური და ერთგული თავისუფლების
 მოპოების მადღა იდეალის სამსახური ვაქნა.

იქნა წყაროს დღევანდელი ის იყო, რომ ილია ქაქუცაძე და მისი მოხერხე-
 ბობა, მათი მოფლმეფელობისა და საქმიანობის ჩამდე „შეღამებულნი“ ვა-
 რაუდ, მისაღები და ღრმა სატივაციების დამოკიდება იქნა ხუცის დღევანდელი თი-
 თქმისადმი, დღევანდელი სოციალისტური სინამდვილისადმი.

და, თუარსი დიდი ბოლი შემარტუნ — ამს იბეჭეტრა შევსებან და სვე-
ნენს სქარტენს.

საქორიო მამანია ზოგიერი განმარტება ზოგიერანი კარგე ვარსი სქარტენს. ||
გამო. ჩივსაყ ელმარკომ ჩვეოლუცოთი ფრთს მხარეკარგულელ ჩივსაყ კ
ხს გარჯაოდ „აფილასოლომე“. წარღში გამომ კრფა თუ რას კვე-
ლსმომ ამში — ესა (ვახენ ციტატებს ჩვენს წიხლოდას) ის, რომ აფი-
ლასოლუცობს განსხვავებში ამ ფრთსაფის „სოციალური თაქსოვლენს-
საფის მხარე ვახე ებრწველენს აბოცა“. მათ მანსდა, რომ სოციალური
თაქსოვლენს მოიყვებს ატომიტრაჲ მოსვენობა ერთენლი თაქსოვ-
ლენს მოიყვასა. აფილასოთი ფრთს წარმომადგენლენს შიშობდენს,
რომ „ერთენლი ხუცს „და ერთ ზიენი წივსათა შეროვებს ქადაგენს მის
ფრთსა იმეჩოს დამობლენელი მაცებს ერთს მხოლოს თაქსოვლენ-
სელოს წასაღვეს“. ერთ სივით, ერთენლი საყობს ზიენ
ბიეს დეკლემენტარულ საყობს მანსდა ამასაფე, წარღში დ-
ნანსელი მაცს, რომ ამ საქმე ეხენს „აფილასოლენია დიდი ნაწილის“
ზიენ „სოციალური საყობს დეკლემენტარული“. ეს ჩი თქმარენა,
არ იგი მარტი მოვლენსაფილასოლენს ამეა, არამედ ბუნსელები აფილასოლ-
ნა მათიეს, რომლები მარედ ეყენს სოციალური თაქსოვლენს მოი-
ყვებს თაქსოვლენს საქორიო დიდი ებრწველს წასაღვეს თაქსოვლენი და
სასტარ ჩვეოლუცოთი მხოლოს ები, ბოგიერე იგი მუცის თაქსოვლენი-
ლონს მარე ჩვეოლუცოთი მხოლოს ბიენს ხელმძღვანელენს კარგე
ერთობდენს ერთენლი საყობსაფი დარჯსად ფრთბლი მივცობს აფი-
ლასოლენს, სწორად ეწინებდენს ამ საყობსაფი სოციალური დამკლემენტ-
ლენს თაქსოვლენს თანამებრბოლენს, ესწორებდენს მათ შევსებანს. მათი ზე-
ფი ბლესტარეა ე. ი. დენანსა და მისი ებრწველს თანამებრბოლენს თე-
ორული შემოქმედენს და მარტოელი საქმანობს.

ყველა ჩვენანი დიდი მტრისკებთა განსჯალური ბოგიერე თაქსო-
ვლენსაფი — ქათველი ხელის ერთენლი-განმთავისუფლენელი დე-
მარტარული მობრბოლს მოვარეკებოსაფი, ის განმთავისუფლენელი მამ-
რბობს ჩვეოლუცოთი ფრთს (ჩვეოლუცოთი ხელისკენს, ჩვეოლუცო-
თი სოციალდემკლემენტარ წარმომადგენლენსაფი, რომლები სხილოი ვა-
ში ერთ დიდ საქმეს — მხოლოდი ხელის სოციალური და ერთენლი თაქსო-
ვლენის იფილს ემსარტებობდენს, მხოლოდა, სწორად განსხვავებელი ფრ-
მითა და ები. ამ განსხვავებებს ატყობენს, საყვოთა, მეცნიერებასთან ჩი
საყობს მანსდა და ვას ჩვენსაფი სხიოლოვებრად დამე-საქმარებენს
წარმთავსებენს.

1974 წლის

საქართველოში მწიგნობრობის წესების შესახებ

აქტის ძვირფასი წარმომადგენელი დღემდე სათანადოდ შესწავლილი არ ყოფილა. ამიტომ სპეციალური გამოკვლევა შეიკრებინათ აქტის შესახებ არ ვადაცხილა ეს უმთავრესი კოდექსის ქართული ნახატიული და დოკუმენტური პრინციპების სიმართლა ახსნება.

ბოლო წლებში კავკასიის, კერძოდ, საქართველოს შესახებ უმთავრესი დოკუმენტი აღმოჩნდა სოფიის კოდექსი და მხოლოდ სხვაობის სახელით მისი ითვლება აღმოსავლეთ კათოლიციანობაში. აქვე მოცემულია XVI—XIX სს. აქტის ძვირფასი ნახატიული მასალები. რამდენადაც აქტის სტრუქტურა მანძილზე ინახავდა თავისი ძირითადი, ინახავდა ხელისუფლებაზე მისი აქტის ძვირფასი ნახატიული მასალები. აქვე მოცემულია აქტის შესახებ, დღემდე სხვის აღწერის თუ სხვადასხვა სხვის ინახავდა სახეობის წიგნი, დავათი, ფარსი, ბერძენი, არაბული, ლათინური და სხვა სხვათა მასალი. ასეთი დოკუმენტები დღეს უცხად ინახება სტამბოლის, ანკარისა და კარსის საცავებში.

სოფიის არქივში აქტის შესახებ რამდენიმე ასეთი ინახავდა დოკუმენტი აღმოჩნდა. ეს ძეგლები მკითხველს ნაწილობრივ ცნობის საშუალებას აძლევს დაელოდოს მასალებს, რომლებიც ზედა სტრუქტურის 30-იან წლებში გადაღებულია სტამბოლში. ეს ცალკე გამოცემული მასალები (500-მდე დოკუმენტი) ბათუმის შესახებ (ფონდი 307, სააქტიო ერთ. 1—5, ფონდი 307-A, სააქტიო ერთ. 1—166). ბათუმის ფონდის დიდი ნაწილი აქტის ინახავდა დამატებითი სტამბოლის შესახებ ვაჭარ ბათუმის ფონდის, აქტის შესახებ სახეობის დოკუმენტები დაელოდოს სხვადასხვა კოდექსში ცნობის ფონდი — 313-A, სოფიის ფონდი 313-A, ერევანის ფონდი 327-A, დიდიბოლის ფონდი I და I-A). ასევე, აქტის ცალკე ცნობის შესახებ არსებული დოკუმენტები განხილულია ინახავდა აქტის სხვადასხვა პრინციპის (არსობის, ტრადიციის, ვახის, ვახის, ჩიღირთისა და სხვა) ფონდებში. ნაწილი ამ დოკუმენტების დამატებულია და მხედველს იყობს.

ვ ბუღაჩოვის არქივში კავკასიის, კერძოდ, საქართველოს ძვირფასი შესახებ არსებული დოკუმენტების შესწავლა, თარგმან-კომენტარება და საეკლესიო პერიოდიკაში შეტანა ბევრ საინტერესო საკითხს მოიხვედს შექმნილია დიდი და მრავალმხრივი ცნობა დაელოდოს და სტრუქტურის წიგნი რამდენადაც საქართველოს, ასევე მისი კავშირის ძვირფასი, კონსტანტინოპოლისის და პოლიტიკის შესახებ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელ წლებში საინტერესოა ვახილავდა შეტანილი მუშაობა რამდენადაც ზედა, ასევე თარგმანსა და მის დოკუმენტს ვახილავდა ინახავდა დავათის განხილვისთვის. აქტის შესახებ არსებული დოკუმენტებიდან ვეძებთ მრავალფეროვნა თარგმანსა და წიგნების აღწერის დავათები, რომლებიც სხვა

ტყელებიდან დაიწყო ოსმალთა ხელისუფალითა მიერ XVI ს-ის შუა წლებში დასაწყისში მოყვანილი ვაჭრე აჭარის განთავსებისათვის.

წინამდებარე პერიოდში ვ. წ. „დაღესტანის“ ანუ „დაღესტანის“ ოლქის მიწებზე დაიწყეს აჭარის შესახებ რამდენიმე დოკუმენტის მოხარული თარგმანითა და სათანადო კომენტარებით. ქვემოთ მოტანილი დოკუმენტები, ფორმის, პერსიის, ჰემსის ფორმული ტექსტი ქართული თარგმანითა, ამ დოკუმენტებში კონკრეტულია გადმოცემული ოსმალთა შეთავაზებული ძაღვის გასაღების, ცენტრალური ხელისუფლების მიერ მათი დაფინანსების, მიწისმფლობელობის ფორმებისა თუ სხვათა შესახებ.

ქვემოთ მოტანილი არხები XVIII საუკუნეში შაჰისა და ვინის ციხეებში მოყვანილი ოსმალთა კარბების დაფინანსების საკითხებს შეეხება. დოკუმენტებში სურათია აღნიშნულ ციხეებში გარკვეული რაოდენობის ოსმალთა შესახებ თუ რამდენი თანხა იყო სურათი ფართი განსაზღვრულ პერიოდში, ვაჭრე სახელმწიფო ხაზინა სამხის თანხას ვასყებდა, სურათი იყო დოკუმენტში აღნიშნული სათანადო უწყებების თანხობის ცალკეულ რეზოლუციას აქამდე დაღესტანი და რეზოლუციას სახით მოამსყენებდა სულთანს, რომ ამა თუ იმ დონისთვისათვის ადგილებზე და დასაბუთებელი იყო კონკრეტული თანხის ვაღება დოკუმენტზე საბილთო რეზოლუციას ავებდა სულთანს და ამის შემდეგ ვასყებდა თანხა.

ერთ-ერთ არხში სურათია 1719-20 წლებში შაჰის ციხეში განლაგებული ოსმალთა ღამჯის აღმდგარის მიერ ციხის მშენებლებზე და სამსახურის შეტანულხეობაზე, შაჰისა და ვინის ციხეების შორეული შემდეგი მოახსენებს სულთანს, რომ მან მშენებელი ციხის აღმდგარისა ვაღებდა სხვის, ვინც აღ-საი მასამ, რომელიც ადრე ამ თანამდებობაზე იმყოფებოდა, ვინც მან გარკვეული გასაბუთებელი და ძლია სახელისოსაგან დასტურის თხოვს.

1704 წლის პერსიის მიხედვით, შაჰის ციხეში გარკვეულ სამსახურთა თანამდებობაზე იმშენებ ვინც იბრძომ აბეღულას, ამ პერსიით ამერაზ, რომ ოსმალებს შაჰის ციხე განუბეღებოთ და ღამჯის გარკვეული სახისი — დურგლასა ვინაითი ხავეყენებით იქ ქვემოთ მოტანილი ფორმის 1683 წელს ეხება. სულთანს ამ ფორმითი შაჰის ბეგლარბეგს — მუსტაფას აქვეყნებს მის მიერ ვაყენებული წყალობის შესახებ. იგი გარკვეული სამსახურის საბუთებელ წყალობის სახით იძლევა თანხის დოკუმენტის მიხედვით XVI ს-ის 85-იან წლებში ვაყენებდა ოსმალთა შაჰის ბეგლარბეგს.

საერთადაღებოთა ქვემოთ მოტანილი საფინანსო ხასიათის დოკუმენტის შინაარსი, რომლის მიხედვით 1728 წლისათვის ციხისათვის ციხეში განლაგებული 95 პარსიკის შესახებ თანხის ვაღებდა ვაღებდათ პარგებს, რომლებსაც სახელმწიფოსაგან მიღებული აქვთ თრავთის პროცენტისა მისგანთა დაქვემდებარებული ტერიტორიებით. ეს პარგები ამ ადგილებიდან იღებენ გარკვეულ შემოსავალს. ამ დოკუმენტს ეწოდება „განმარების დაწერის მიზეზი“ (سبب تحریر حکمی) ან „თვლითი განმარების დაწერის მიზეზი“ (سبب تحریر حکمی).

ამ ციხის დოკუმენტს ოსმალეთის საფინანსო უწყება ძირითადად ითხო მისხისათვის აქვეყნებდა: 1. როგორც საგადასახდო ორდერის, რომელიც აღნიშნული იყო შემოსავლის მოშენებში მანის საყვეთი გარკვეული თანხით აქვე მოთხოვებული იყო თუ რამდენი უნდა ვაღელი ამა თუ იმ პარსი სამსახურთა და სხვა ხასიათის განიშნულხეობისათვის, 2. როგორც ხავედებზე ხელწერის,

برای مطابقه لکن سابقه فرمان دولتو سادانو سلطانم حضرتشکرت
۱۲ رجب ۱۱۲۲ هـ

საქართველოს
სახელმწიფო არქივი

موجبتجه توجه اولفق بورلدي

۱۲ رجب سنه ۱۲۲

برات داده

في ۲۰ رجب سنه ۱۲۲

قد شد

ქართული სახელმწიფო არქივის დოკუმენტი, საქართველოს სახელმწიფო არქივიდან
საქართველოს სახელმწიფო არქივის დოკუმენტების კატალოგის ნომერი 0943.
HKKM. ფ. 1. აქტ. კარ. 0943.

ის [აღღამი] შეეწოთ

თქვენი ფეხთა მტვერი ზონის ზომისგანა სამეფეო კახს, სამკარონსა და პალატებს ცნებას, ზეცოტა ზეღისუფლებას ძაა, რომ საქართველოს საზღვარზე შეგზარე ზაღუმის ციხეში აფეღლბობივი ქარსიყაყებებს ზამღლიანების¹ ოყბში (დღეში 12 სოღლფადიანი აბა ეღღეოთ) აღე მგახად მყოფი ზასან აღსუფი რადეანად შეზომსენებულ ციხეში არ ცხოვრობდა, საქართ სამსახურს არ ასრულებდა და (ციხე) ცარბელი დატოვი ზასან ზაღუმის ეღღეებს შესახებ ეს ზომისგანათი არა ზოგახოეთ და ზოგასენეთ, რომ აღე ისე აღემგახად მყოფი აღ-საქო ზასანი სენებულ ციხეში ცხოვრობდა, ყველანი რბეული ქარსიყაყებთსა და დარსებულ ეღღეზბისაგან შეფეგბოფენ, სეველა ქარსიყაყს ეფევა და შეზომსენებულს მყბ მტოფებულ ციხე და სამსახური აღწმნელი სარ ზასან იმ აფეღლბობის ეღღეებს ებოძა და მორყაღუმის ზამღუმის ციხეში ერთ უზენაეს ტატეს ეცნობა, სამოლო ზომისგანა ეზღღეეს ტატეს სეზა, ზღ-კ'დეს დასაწყობი, წელი 1122².

კარონის [ფა] ზაღუმის აღმადელი მარბეო³ ზონს ამყეო.
შესახამისი აფეღლ:

საზღვრეო ხაზონის დავითის თანხმად ზაღუმის ციხის ზამღლიანების ქარსიყაყთა ამბაოფან ზასან აფეღლბობ აღემგახს ვარდამევეთოს დღეოთა 12 [საბა].

შეზომსენებულის ზომისგანის საფეველეზე ზონს დანამენის მარეზი ზასან აღსუფის საქმიანობა იფა, მამინ სენებულ დანმწეულ ტყაობისა

¹ ზამღლიანების ოყბი — იმდროის მცხრის შეზომსენებულ დღეებს ებოგხათ სავთობს.
² ზღ-კ'დეს დასაწყობი, წელი 1122 — 1219 წლის საქმეების შუი რაგადეო.
³ მარბეო — დღეს ვარეველა, სარეველი.

1176 წელს კილ 1176 წლის 1 აგვისტოს 1700 წლის 1 აგვისტოს შერამის
1176 წლის 1 აგვისტოს შერამის

1176 წლის 1 აგვისტოს

1176 წლის 1 აგვისტოს 1700 წლის 1 აგვისტოს შერამის
1176 წლის 1 აგვისტოს შერამის

კონიე ლეისი მხატვართან ალან დრეკი უკვერისკი სე სახანე ზეირე ხალი
იქონი ზეირე ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი
იქონი ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი
1176 წლის 1 აგვისტოს

ერსი უკვერისკი კონიე ლეისი მხატვართან ალან დრეკი უკვერისკი
იქონი ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი კაბი ზეირე უკვერისკი
1176 წლის 1 აგვისტოს

1176 წლის 1 აგვისტოს

1176 წლის 1 აგვისტოს

საქართველოს ისტორიის შესახებ

საქართველოს ისტორიის შესახებ

საქართველოს ისტორიის შესახებ

საქართველოს ისტორიის შესახებ

საქართველოს ისტორიის შესახებ

1 1145 წელი — 1732, 24.4. — 1733, 13. 6.
2 1145 წელი — 1732 წლის ივნისი, აგვისტო, ივლისი.
3 1145 წელი, აგვისტოს სხვა, 1732, 16. 4

201 ქართლკაცა.

ზემოაღნიშნულის მიხედვით, კონოს ციხის დასაცავად ზეოგი უზენაესი სამეფეო კახის იანიბრებმა რომ 201 კაცია, ეს რეგისტრაციებზეა მონაცემი ვაჭოვანის ზემს ბეზნევი და პეტრეპოლი სელაქის დასაცავისათვის.

კონოს ციხის დასაცავად ზეოგი უმაღლესი სამეფეო კახის იანიბრებთა განკუთვნილი ხორცისა და სანოვავის ღორებულანს შესახებ 1144 წლის მესახების პირველი რეგისტრაციამ იმავე წლის ზოლ-სიყვის დასახელებით¹ თებერვლ კაცია 1144 წლის ევანგელ-სახის 22-ს².

ქართლკაცა რეგისტრაცი — 196, ახა — 114070, დღეში ხორცი — 39 რვა, 354 დღეში — 13806 რვა ხეობერ — 69030 ახა.

თვეში ხორბალი — 98 ქლა, წელიწადში — 1176 ქლა 40-ჯერ — 47040 ახა.

გარდაცვალოა 1145 წლის მესახების მიწერულიდან იმავე წლის ზოლ-სიყვის მიწერულიდან³.

ქართლკაცა — 201.

დღეში ხორცი — 40 რვა, 354 დღეში — 14160 რვა ხეობერ — 70800 ახა.

თვეში ხორბალი — 100¹/₂ ქლა, წელიწადში — 1206 ქლა იანიბრებ — 48240 ახა, სულ კამი 119040.

კონოს ციხის დასაცავად ზეოგი უზენაესი სამეფეო კახის იანიბრების ვახუშტი წლის სანოვავის ღორებულანს შესახებ ხინის თებერვლ კაცია დღესტრებულა, იანიბრთა ქაობის⁴ ახარიშის მიხედვით ამ [1]145 წლის მესახების დასაწყისიდან⁵ სტყვებული წლის ზოლ-სიყვის მიწერულიდან⁶ იანიბრთა სანოვავის ღორებულანებზე ვაცემული მონაცემის მიხედვით რაოდენსა დასაჯარისებულ აქია, ერთი თვე [და] 19040 ახა შეაჯგინა. ფარმის გამოცემა თებერვლ, ზემს ბეზნევი და პეტრეპოლი სელაქის.

რგბი ელ-სახის 19, წელი 1145⁷.

თვლისი

ზემო მოყვანილებული წინადადება ისაა, რომ კონოს ციხის დასაცავად ზეოგი უზენაესი სამეფეო კახის იანიბრების 1145 წლის ხორცისა და სანოვავის ღორებულანს ვახუშტი გამოცემა არსებული გამოცემა იანიბრთა ქაობის ახარიშის მიხედვით, რაოდენსა ახარიშში წარმოადგინეს [1]144 წლის მესახების დასაწყისიდან⁸ ზემოსტყვებული წლის ზოლ-სიყვის მიწერული⁹ ხორცისა და სანოვავის ღორებულანს ერთი თვე [და] 19040 ახაა აღნიშნულის ღორებუ-

¹ 1144 წლის მესახების პირველი — 1331 წლის 6 ივლისი.

² იმავე წლის ზოლ-სიყვის დასახელებით — 1332 წლის 23 ივნისი.

³ 1144 წ. ევანგელ-სახის 22 — 1731 წლის 22 დეკემბერი.

⁴ 1145 წ. მესახების მიწერული — 1332 წლის 23 ივლისი.

⁵ იმავე წლის ზოლ-სიყვის მიწერული — 1732 წლის ივნისის 29 რეგისტრაცია.

⁶ იანიბრთა ქაობი — იანიბრთა კახების მიწერული, ვახუშტი, ზეოგი, კანკლარის მიხედვით.

⁷ [1] 145 წ. მესახების დასაწყისი — 1732 წლის 24 ივნისი.

⁸ სტყვებული წლის ზოლ-სიყვის მიწერული — 1732 წლის 12 ივნისი.

⁹ რგბი ელ-სახის 19, წელი 1145 — 1332 წლის 9 ივლისი.

¹⁰ [1] 144 წლის მესახების დასაწყისი — 1331 წლის 6 ივლისი.

¹¹ ზემოსტყვებული წლის ზოლ-სიყვის ხორცი — 1732 წლის 23 ივნისი.

დაწერა და დაიკრულ ღვთებთან განათების¹ ჩვენთვის დასრულდა. დასრულდა სიყვარულმა და პატივითაც ამხატვის, ეს სიხარულმა მოწივებელი უზენაესის სამეფოთი ვაძინა ჩოღვაყ-გოვარდენის² ეფენდი სიყვარულში წყალობა [ის] ებოძა. პატივითაც დასრულდა, დასრულდა, პატივის მოწივებულის, სიხარულში [სიყვარულში] სიხარულში სიხარულ ვაძინა — დასრულდა სიხარულმა აღიარა დასრულდება მისი — დაეძინა თანხმად. 1115 წლის შაბათს 24-ე დღიდან დაიწყო ახი ამხ უღუფათი [ავა] შეიძინა სერბოლუქვი³ დანიშნის, ეს სიხარული სიხარულს სამეფოთი ბეჩათი ებოძეთ და ვაძინებ, რომ სერბოლუქვი⁴ მივიღეს, სერბოლუქვი ცხენში შეიძინა სერბოლუქვი ვაძინა და სიხარულს დასრულდა შეძენა ვაძინავეთილი დაიწყო ახი ამხ უღუფა სხვა ამხარებას ვაძინა ვაძინავეთილი შიხარის. ახი იყოფეთ, შიხაროლუქვილი ნაშენს ვაძინა. დაწერა პატივით დასრულდა, სერბოლუქვის თანხა, წელი 1116⁵.

ლეონტიძის კონსტანტინეს ჩვენთვის.

№ 4

مراد شاه بن سليم خان المظفر تاشا

[1] امير الامراء الكرام كبير الكبراء القدام ذواتقدر و الاحترام صاحب العز و الاحترام
لمختص بيزيد خانيد الملك الاعلى [2] باتوم بكتريكيسي مصطفي دام ابائه توفيع
رفيع هياون واصيل اوليجلي سلوم اولاك [3] سابقا ارشروب بكتريكيسي محمد
ادام ابائه در كه صلا مکتوب كوتشروب ارشروب قولقرندن [4] اوتنجي بلوكه
يومي سكر اچيسي اولان دارتندا فرمان هياون قولو ايچون يراردرار [5] ديو
بدرمكين كندا اوزره تيمار امر ايدوب يورخور كه زورره ارم اورب [6] دوشندن
كشاد حسايجه بش يك لوجيوز اوتوز اوج اچچلي بر تيمار توجيه ايدوب [7]
تذكرمن ورمين شويه بلاسن علامه شرطه اعتماد فلاسن تحريراً في اواخر شهر
صفر المظفر سنه احدى و تسعين و تسعماء.

بسلام سلطانيتيه

مرگوره ابه زاجقرندن ... 3 آنچه تيمارلو قيد ايدر في 15 رجب سنه 941

¹ ღვთებთან განათი — იმდროის შეიარაღებულ ძალებს ერთ-ერთს სიხარულს სიხარულს სიხარულს დასრულდა დასრულდა დასრულდა. ი. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Beyimleri ve Tarimleri Sözlüğü, I. İstiklal VIII, İstanbul, 1948, ss. 480—482.

² ეფენდი — პატივით განათი, ღვთებთან და განათების სიხარული, ეფენდი, დივი სიხარული სიხარული.

³ 1115 წ. შაბათს 24-ე დღი — 1704 წლის 2 იანვარი.

⁴ შეიძინა სერბოლუქვი — სიხარული სიხარული, პატივის სიხარული დასრულდა. ი. M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Beyimleri ve Tarimleri Sözlüğü, İstanbul, 1953, ss. 342.

⁵ 1116 წ. ღვთებთან თანხა — 1704 წლის 10 მარტი.

ერთი დღივით, წინა 20,2X24,6სმ. ავი სტრუქტურა, დიამეტრი 2,5სმ. წყარო
წყარო ავიის, მოსკოვი ქალაქში, წყარო მარჯვნივ წინა მარჯვნივ და ხაზი
წყარო: HBRM. გ. 106 ერთ. 14702.

[თელავი] მუხრან შალი სულთ ხანის ძე მუდამ გამორჩეულია

უკეთაღმობილესათა ემართებოდა, წარბანებულთა შორის უღირებულესს. მარბანებულსა და პატრივებულს, დარბიულსა და ბარწინაველს უზენაეს მარბანებულთაგან მრავალი წყალობით გამოჩნდულს, ბათუმს სეკლარბეგს მუსტაფას, ხანგებლივი იყოს მისი ბეგნივარება, ჩოღდესაც მოაღწევს უმაღლესი სამეფელო ბრძანება, ეფუფოს, რომ წინათ არბრუმის ბეგლარბეგმა შეჰმეგმა, ხანგებლივი იყოს მისი ბეგნივარება, უზენაეს კარს წყარალი გამოვლენასა და მოახსენას, რომ არბრუმის კარისაკეცბოდან მუთაც მოაღწევს დიდიერა ავი ამისი შეჰმეცეული სამეფელო დარბანთა ჩოღდესაც კარისაკეცბისათვის მოვიდა, ვანხევედნენო, ამიტომ ვბრძანებ შესამედის სიხათ თამარი ვაოცის, ვბრძანებ, რომ შეგობსეგებულნი ჩემნი ვანგარვლენა ჩოღდესაც შევა, შესამედის ანგარბითი — 5333 ახლანი ერთი თამარი [მარ] ერთობს და თეზქუჩაც ვაოცის, ასე იყოფეთ პატრონს წინაშე ვნდეთ. დი-ფინარა გამარჯვებულნი სიფარბის თვის მოღლის, წელი 991¹.

სეფალი კონსტანტინის ჩეზიდენციამა.

[მინაწერი]: ასეთს წამადან შეგობსეგებულს 3000 ახლანი თამარი ჩეჭე-ჩა. ჩეჭების 15, წელი 991⁴.

№ 5

احمد شاه بن محمد خان الظفر داتا

[1] سبب توبر بر تولد و رفع مقام او انگر که [2] استغاری الامامه والاکرام محمد و دیگر محمد دام مجددا نوبت انگر یک روز فرق بر ستمی محرقی [3] غره سندن ضبط اولدق اوزره. موسی انجهانک عهد لرته اولان توفاد و یومده لیلی و نواهی سلطانلی [4] انجهانندن حالیا سطریر قلمسی معاطله سنده اولان طغان بش نر در که مقام انجهانرینک یومده لیری [5] یاییوز اون درت انجه اولدق اوزره. مزبور لرک مستحق اولدقاری یک روز فرق بر ستمی مصر و رجب [6] و رشن و لندی مواجیلیری قیلمر یسون تاریخ مزبوره مصوب اولدق اوزره ذکر اولنان [7] توفاد و یومده لیلی

¹ მუხრან შალი სულთ ხანის ძე — სულთან მუხრან 101 (1574—1592).
² მუთაც მოაღწევს — ამასაღურის ჩოღდესობით და ანგარვლული სამეფელო კარისათვის და ეჭვითი კარისათვის არბრუმის კარისათვის, ახმ. წინა, მოღურ. ამ შესახებ ვაიხე მუთაც მოაღწევს თეფუფანე იმბახიას კარისათვის 10 წინ-დამდეკ შედეგებში, თათოცელო წინაგან 100 ვაიხე წყარო-და. სიღლის ამ წინაგანის ჩეჭე 101-მდე ვარბადა, შედეგელო თათოცელო წყაროთა ჩოღდესობის მიხედვით და სიღის მიხედვით, იხ. M. Z. Pakalın, დანბ. წამბობი, გვ. 342.
³ სიღლის თვის მოღურ, წელი 991 — 1583 წ. 24 მარტი.
⁴ ჩეჭების 15, წელი 991 — 1583 წლის 5 აგვისტო.

დასწავლობებული [ამას] მხოლოდ 2106 ასევე ვერცხსა და 12 წლის შემდეგს. სწავლებული თანა ამ 1141 წლის წესზე უღ-ვერცხის პირველი დღიდან უსქვედათი პირველი იანვრის, იანვრის პირველი დღიდან წინააღმდეგობა. ლაი სენს შედარებების დედაქალაქში სენს სხველწილებს. სენს სენს სენს შემოსავალ-გასვლად იქნის რეკონსტრუირებული. სამხრეთი თანამდებ-ქედ ეს სენს სენს სენს განმარტება ვაიკი. ასე იყოველი პირველი სენს სენს სენს. დამწერა წესზე უღ-ვერცხის თვის თანაში, წელი 1141⁹.

დუოვდაცული კონსტანტინოს ჩეხივერცხიანი.

შეოჩე ვერცხი:

سماطه الله سطرير مواجب غروش ۲۱۰۶ عن حوايه طامات و بودلق توفات
پاره مواجب ۱۲

الامر حسبما حرر به نيله الفير ايه تعالى مصطلي التولي خلاه يدينه توفات
علي لله

[შედეგი]:

- [1] سبب تحرير كتاب صحاح نصاب اولفركه [2] اثبو سبب تحرير حكميه مسطور اولان در كه عالي يكيچيرلري اوجاشندن استكاري مصطلي [3] يازجي طرفندن مبلغ آلتا الزكري اخذ و قبض مانور اولان يشنجي بلكك العاجي ابراهم [4] چاوش باش شرع آورده توفات و بودسي عبدتالاماجد والاكريم العاجي عمرانغا زيد [5] بيچده معضرنده افراز نام و تقدير كلام ايدوب حالا سطرير سماطسند اولان [6] طقسان باش هر در كه عالي يكيچيرلرينك ييك يوز فرق بر سنسي مصر و ريجج و [7] رشن و لنذي مواجاري افجهلرينك ييك يوز فرق بر سنسي مصوب اوليق [8] آورده ذكر اولتان توفات و بودعلي و توامي ماططاني مانندن [9] نسين و حوايه اولتان يلكتر ايگي ييك يوز اتئي غروش اون ايگي يارمسي [10] و يوده حومي ايه ياكه بالتمام دفع و تسليم و بندخي بدنندن تماقا و كاهل [11] اخر و قبض ايلدم ديدكده عب اتصديق اشريعي ما هواتوايج بالطلب [12] كتب اولندي في اوائل ذي القعدة الثريه سنة احدى و اربعين و مائة و الف

شهود الحال : صالح ائندي ابن عبدالقني الحاج حسن اغا

ابن محمد محمود اغا ابن احمد و غيرهم

ساليك

⁹ სკანდალი მისი და იგი ვერცხის 1100 წლისთვის, რომელიც მისი — მისი — მისი

¹⁰ ვერცხის 3 წელი 1228 წ. — 1228 წ. წელი უღ-ვერცხის პირველი დღიდან

¹¹ ვერცხის 6 წელი 1228 — 1141 წელი, წელი 1141 — 1228 წელი უღ-ვერცხის პირველი დღიდან

მეორე ბერძენი

ციხისძირის ციხის დაცვის საზღო — 2106 ევრუმში ^{აქედანვე წარმოიშვა} ~~წარმოიშვა~~ ^{წარმოიშვა} ~~წარმოიშვა~~ ^{წარმოიშვა} წყევითე შეწარითა აღდგომისადაცა. საქმის წარმოებისას ^{აქედანვე წარმოიშვა} ~~წარმოიშვა~~ ^{წარმოიშვა} ~~წარმოიშვა ^{წარმოიშვა} ღი 12 ფაჩ.~~

საქმე შევსებაშია ასე, როგორც აქა ვადმოცემული. ვადმარა მისმა [აღლამს] — მასზე იურს დიდებულესა — ვლახება, მესტაქამ ქალაქ თაკოთს ვადის მოადგიულემ, შეუწროს [აღლამს].

ამ მართალი საბუთის ვადმოწყობის მოგებით ასა, რომ ვარყვეული მოგებით ვადმარა ვამსწინებში ვადვსტერებული უზენაესი ვათის იანხათის იქცობდამ უჩქუდათი მესტაქა იანოქის მიერ ავალურად აღნიშნული ვადვსტადელი თამბის მსაღვსად აღნიშნულმა მებთაჲ მოღუქის [წვევამს] აღ საქი იბრამბ ჩემს მამბ როდესაც წაღელი მოხერხა მართლის, თაკოთს ვოვერდამ, უწარსწებულესთა და ეკათოლმობილესთა იმედმა, აღ საქი იმერს აღამ, იგიდის მისმა დიდებამ, სრული ქვეშობილესთა აღიას სსამართლის წინაშე, ამებად ციხისძირის ვასიკაჲდ მუთი 95 ვადის, უზენაესი ვათის იანხათის 1141 წლის მართის, ავექებს, რომენისა და უღებზის საზგოთა იხებნი 1141 წლისათჲს ვანყარბუხულთა, აღნიშნული თაკოთს სავოვერდისა და მსაღვსად ვადვერდებარებული წაკვთების თამბობამ ვარდაკვეთილ იქმა, არსებული ვადდამ მხოლოდ 2106 ევრუმში და 12 ფაჩა შემობსენებულ ვოვერდის მადლობა ჩამოწყება და ჩასართა და როდესაც ვანყახობა, რომ მე შეწომე მისი ხელოდამ სრულად და ეკლემბლე მადლეო, შემდეგ სსამართლი ვადმარაღობება ასა, რომ მომხერხა ამბავი მოხორციელესსამებრ ამოწარბლ იქმას. წინაშე ზღ-კარგის ვასაწყისი, წელი 1141¹⁰.

საქმის მოწყვეტი სულე ეფექტი ამოღობის ძე, ვლახ მასამ აღა მკმეღის ძე, მამბულ აღა ამმედის ძე და სხვები, ვამწარხნი სულაზე.

Н. Н. ШЕНГЕЛИЯ

ОСМАНСКИЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ОБ АДЖАРИИ

Резюме

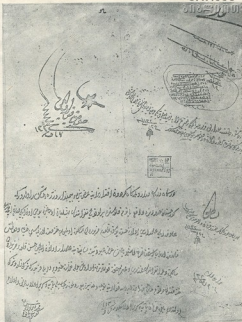
В статье публикуется текст с грузинским переводом и примечаниями нескольких османских документов (конек XVI—XVIII вв.), хранящихся в Восточном отделе Народной библиотеки им. Киралиа и Мефодия в Софии. Эти документы — арзухалы, фирман, берат и хукюм — содержат важные сведения об османском владении в Аджарии, о снабжении и финансировании Османским государством вооруженных сил, расквартированных в разных крепостях Аджарии: Ватуми, Гомно, Цихидиря и др.

¹⁰ ზღ-კარგის ვასაწყისი, წელი 1141—1171 წლის მისი მიწერობა.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

1403630

3173-114913

Handwritten text or title at the top of the map area.

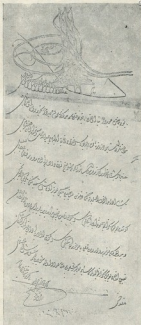
Handwritten notes in Persian script, likely describing the map or providing related information. The text is written in a cursive style and is arranged in several lines.

Handwritten notes in Persian script, continuing the description or providing additional details. The text is written in a cursive style and is arranged in several lines.

Handwritten notes in Persian script, possibly a summary or a concluding statement. The text is written in a cursive style and is arranged in several lines.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՆՈՅՆՈՒՄԻՆՈՅՑ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՅՈՒՐԵՆՈՒԹՅԱՆ

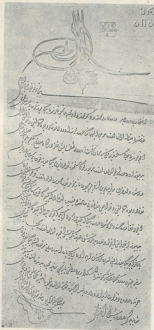

Մեզ կոչեց ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող
Եւ ինչպէս զձեզ և զձեր խնայող

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՅՈՒՐԵՆՈՒԹՅԱՆ

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ზოგა № 27 დავთარში ვატარებული 283 საბუთის დედნებს მიმეცნო, რაც დავით და დიმიტრი თარხნიშვილები, ჩასაც აფასტურებენ სულსწრაფით დავთარში ვადალებული თითოეული საბუთის პირის ქვეშ. როგორც ჩანს, 1821 წლისათვის ესენი იყვნენ თარხნიშვილით სავაჭრეულის ქვეყნიანების სწრაფეული დოკუმენტებიც მათთან ინახებოდა.

ჩადგან Hd 1810 საბუთი 203 ნომრით ვატარებულია თარხნიშვილებთან სხვა საბუთებთან ერთად და მისი „დედნის“ მიმღებნიც დავით და დიმიტრი თარხნიშვილები არიან, — უდავოა, ეს საბუთიც თარხნიშვილით სავაჭრეული დოკუმენტები იყო.

როგორც საბუთზე ვაყვებული რუსული მინაწერი ვეამცნობს, რვეესტრაციანი ვატარებულია სწორედ Hd 1810 საბუთი და დავთარში ჩაწერილი პირიც იგივეთაა ვადალებული.

ს. კავახაძემ 1929 წ. საბუთი გამოაქვეყნა საქართველოს ცენტრალური არქივში დაცული პირის მიხედვით¹.

დ. ვოგოლადის მიერ დედნად მიჩნეული საბუთიც 1929 წ. შესული საისტორიო-საეპიგრაფიკული საზოგადოების დონდუმ². ისე რომ, როდესაც ს. კავახაძე ამ დოკუმენტს გამოასკვეყნებლად აწაგებდა, მის ხელით შეიკვი პირი იყო ერთადერთი წყარო. საბრვესტრაციული დავთარში Hd 1810 საბუთიდან პირი ვარდაა შეკვირვდენი ვამსხვავებოდა პირითადედ სწორადია ვადაწერილი, აქვე მოგვექვს სხვადასხვაობანი:

Hd 1810	დ. 1428 დ. 27, № 203
წალობთა დონთა	წალობთა დონთა
დავით	დავით
შევენი შევენი	შევენი შევენი
პატრონი სუბენ	პატრონი სუბენ
ნინო	ნინო
ნამბურს	ნამბურს
ვახა	ვახა
მოვედიქო	მოვედიქო
კახ სეენი	კახ სეენი
ვინმანი	ვინმანი
დაახინდა	არახინდა
ახა	ახა
ვაკახს	ვაკახს
დარე	და სეენი
სეენ	სეენი
არ	არა
ინმის	ინმის
ყოფობისკან	ყოფობისკან
ნინო	ნინო
ვა	ვა
პატრონი სეენი	პატრონი სეენი

სხვა მხრივ დავთარში ჩაწერილი პირი იმეორებს ორივენიანს. რაც შეეხება წვალობის მიმღებებს ვახის, ამაზე ქვემოთ შევსწავლდებით.

¹ ს. კავახაძე, ვოთბე საკახის ვინმის შესახებ, „საისტორიო კვებელი“, წყენი IV, ტყენ. 1929, ვყენ. 73—74.

² სულსწრაფით მიმღებობის დეკლარაციული Hd დონდი. ის ამ დონდის სასწავლადი დავთარი II, საბუთები 1820 რეკითი ნომრის შესყენი ტარყენი 1929 წ. 21 ნომრითაჲთ.

არც მღვდელთაგანადაც ნიშნებს მიხედვით, არც ენობრივად იყო არ შეიძლება იყოს სიმონ I-ის კარადან გამოსული საბუთი. უფრო მეტიც — უნდა იყოს სიმონ I-ის კარადან გამოსული საბუთი, რომ ნაყაღბევეთ ანა 1450 წონისა 27 დავითანში ვადაღებულა არა, არამედ აფფანს¹¹, სადაზაჲ ვადაწერაღია მათი.

სიმონ მეფის კარზე გამწვანულ-გამწვანულ შწერაღია, შწერაღიათა შტაგანთა თუ შტაგანწიგნობათა საყსოვ მობრძოლი შტაგანთაგანთაგანა დაღებულა სიმონ I-ის კარადან გამოსულმა არცთუ იმ მრავალრიცხოვანმა საყსოანმა ქალაღებმა შტაგანისტეს მათი სახეღაბი. ქვემოთ ჩვენ მოვეცქის არსებული სია, ესენი იყვნენ:

სერბელოც ნაჩობ	1264 წ. ფ. 2448 შ. 1942
აფანსელოს ძე ნაჩობ ¹²	1280 წ. ფ. 2448 შ. 2265, Qd 1673
აბანისხული წყაღ	1281 წ. ფ. 1448 შ. 2228, 2410, ფ. 1449 შ. 447
	1294 წ. Hd 8437
ჩუპინელი ზღუდუაძე	1282 წ. Hd 14523, ფ. 1448 შ. 2230
	1288 წ. Hd 14426, 14424
ამაძე ვახუჯი	1294 წ. ფ. 1448 შ. 4
	1288 წ. ფ. 1450 ფ. 31 შ. 93; ფ. 1450 ფ. 32 შ. 32; Ad 2233
შტაგანის წინამძღუარი	1268 წ. ფ. 1450 ფ. 51 შ. 178
წინამძღუარი თინაძე	1282 წ. ფ. 1449 შ. 1630 ფ. 1. 2.

სიმონ I-ის კარადან გამოსულ საყსოანი ქალაღების ფეფენებს თუ ვადაღებულა, აფფანს დაწერაღებულა, რომ მეფის კარის სამღვდლო დაკომლენებულა იყო არამხოლოდ კარადან გამწვანულ შწერაღებულა, არამედ კარზე კალღერაღებულაჲც. ამიტომ დღეს მოღვდენულა იყო Hd 1810 სიძეთა სიმონ I-ის კარადან გამოსული დოკუმენტის დაღნაღ გამოცხადება.

Hd 1810 დოკუმენტის დაწერა იყო შეხედული ნაყაღბ წიგნებრი მათი ნაწი¹³.

- დოკუმენტში არამდენაჲ ჩიგის შეუღობის ქვევებო.
- I სიტყვეებში ვამოტოვებულა ხმოვანი ასოები: მე; ვერფენოსამან, წაღ(ო)მის, შტაგანწაღ(ეთ)ო, გიმ(ო)მეთ, ვრდ(ეთ)ელს, თაღდ(ეთ)მთა, ნამს(ათ)ურს, ვამან(ეთ)ო, მომს(ენ)ენ(ებ)ა, წაღ(ეთ)ებო, შეღობ(ეთ)ენთ, სე(ენ)ე, ვერ(ო)მეს(ებ)ო, ნათ(ენ)ს(ეთ)ეო, მესტ(ო)რ(ენ)ეთ(ს)გან, წაღ(ო)მით, კოქო(ებ)თ(ს)გან, მათამ(ო)მის¹⁴.
  - II სიტყვეებს აქლია პოლოკიფტრა ხმოვნები, მე; ნიმ(ი), კარ(ი), ზენ(ი), აქ(ი), ფ(ი), მან(ებ)ი.
  - III სიტყვეებში გვხვდება ზედმეტი ასოები მე; მეფ(ა)მით, სემ(ი)ნ(ა), ვ(ა)მის, ვ(ა)მის, შეღობ(ა)ვენთ, მ(ა)ჩ(ა)გ(ა)ღი.
  - IV სიტყვეებში გვხვდება ვადაღებულა ასოები ვენ(ებ)ა — ვენ(ებ)ა, ვიმ(ებ)ი — ვიმ(ებ)ი, მოქ(ა)ღეს — მოქ(ა)ღეს.
  - V ვამოტოვებულა დამკვეთად სიქირაო ქვემოთა სიტყვეებს შორის:

¹¹ ნაჩობ სერბელოც და ნაჩობ აფანსელოს ძე იყო სიძეთაგან მათი.
¹² თუ აქვს იღვწოს შტაგან იგი ხელღებულა არ იღვწოს, რის შესახებ ქვემოთ ახვეს დამატება.
¹³ ვერ(ო)მთ, მთავრის გამოტყვის (არამხოლოდ მოღვდენი კარა შესაფუძვლი დოკუმენტის გამოტყვევული) ვახუჯელი მისი სიძისხეღობი ჩვენს.

ახას

უნდა იყოს

შეგონებით ვაძვირ
ვარდელს თავდადებითა წამსხვას
აქ მოსწონა

შეგონებით (და ვაძვირ) ვაძვირ
ვარდელს (და თავდადებითა) წამსხვას
აქ და მოსწონეს

VI იხმარება სიტყვების უაზრო გამოყენება
უნდა მოტანილი ადგილი საბუთიდან „ახა ჩემი თუმი დაწმალა ბერაჯიან
გაყენოლა.“

VII იხმარება გადმართავე წინადადებები:

1. „ახას ზეენ ნათესავთა და მუხატბოინცთომეან არ მოგწავლოს“ —
უნდა იყოს „არ მოგწავლოს“.
2. „ზეენ ესე წყალ(ი)შით ვეცავთ“ — უნდა იყოს: „ზეენ ესე წყალ(ი)ში
ვეცავთ“ და ა. შ.

ზემოაწითებული იმის მიწინაა, რომ საბუთი არ უნდა იყოს გამოწერილი
მეფის კარდან. ეს ზეენი ვარდელი საბოლოოდ დაავსტურა საბუთის ბოლოში
დართულმა სიმონ მეფის ხელრთვამ. სხვა საბუთებში სიმონ პარცელსეული
ხელრთვების შემოწმების აღმოჩნდა, რომ III 1810 დოკუმენტზე დასმული
პარაფი (ხელის ერთი მოსმით გაკეთებული ხელრთვა) განსხვავებულია მოსვე
სხვა პარაფებისაგან, როდესაც ისინი დიდად ემსგავსებიან ერთმანეთს. თუკ-
სახინოებისათვის აქვე მოცემულ საბუთებს.

III 1810

III 1810

III 1810

III 1810

III 1810

III 1810

III 1810

ჩემ 1810 სანუთზე ხელმოყვის გამოკლებულს უკეთი პარაფი შუგისა და
 ვიდრე სიმონ 1-ის ხელწერისა მის უფროდ ხელი ქონდა სანუთზე ხელწერა
 ბი: მეგრამ ამჟამად შენიშვნება ვაძღვებო, ჩამოვადამებო: **სანუთი** —
 შეიძლება იქნას, ანაქალაქელი ხელი შეხრებულელი სიმონი **სანუთი** —
 თვალს შევლამთავ კარად ჩანს სანუთ ანა, რომ სვენ შიგ შენიშვნებელი
 სიმონის ხელმოყვის დასძვლია ხელის იფლებო. ვაღბისქველი კი ამის ვერ
 ძებნებს თუ პარაფის დასაწყისი ნაწილი ასე თუ ასე შიგნე ვაქს ნამდვილ
 ხელწერის, ვაღბისქველი უწევოდ ვახლოვდეთ პარაფის დამამოყვებელი
 პარაფის შესრულებისას, იგი ძებნებელია ხელმოყვა განკვეთის და დამამ-
 მოყვებელი ნიშნულობისათვის ძალი წერტილიდან განკვეთის, რომ ვამოც
 უკანასკნელი, დამამოყვებელი ვიძალი ხელმოყვისა სავრძობდოდ განსხვავ-
 ება სიმონის ნამდვილი ხელმოყვისსგან.

ყოველივე ხელმოყვების შემდეგ იმავეს კითხვა სიმ არ უნდა იყოს
 ჩემ 1810 სანუთი იფინოდ უწინგერი კაცის შიგ ვაძღვებელი პარა —
 ვფიქრობო რომ არა.

სანუთის ვადასწერის ნიშანი რომ შიგნოდ პარის ვადავება ვიფიქროვო,
 იგი არ ეყვებოდა სანუთისათვის შუგის კაროდ გამოვლობის იფი შიგნე
 ვაღბისქველი ცვლიობის სანუთი ნამდვილის დამამოყვების სიხუნეს მის ვა-
 რიგებელ ვაფიქრებებს. წერის იქვეს წითელი შველით, ასევე, როგორც იქ-
 რება სიმონ 1-ის კაროდ გამოვლი სანუთებს. შიგნოში აყვების შუგის ხელ-
 მოყვის, სავანებოდ უნდა იყოს თიქვემენტზე ვაყვებელი ქალაქის დამამ-
 ნება-მოყვებელი.

უწინგერია თუ არა სანამდვილენი ჩემ 1810 სანუთის დასწერა — ვფი-
 რობო რომ არა.

შემოთ უკვე მოტანილი სიტყვების უმთავრესი კავშირის შემდეგ იგი სანუთის
 ნაგოდ აფიქრებს მხრს „ესე სიტყველი დამ ამის ვადა“ ვარის კაცის ვი-
 ფილა დელი წიგნების წიგნითხეო, შევადგინეთ რომ შუგის ვადა“ ვარის
 კაცის ვიფილა...“ იქ, სედაც სანუთის სიფლის ეროვნობება გამოიხდეს, იგი
 უწევლობოდ ძებნებს მხრის გამოხატვას, თუმცა აქაც, დამ მეტ-ნაყლები
 სიტყვებისა, მეგრამ ეს დამ მეტ-ნაყლები იმ რიგებს არა, რომ მხრის დამამ-
 ვარს. ვ. ა. სანუთის დასწერის შუგნისა სავსებით გამოხატულად წერა.

სანუთის წერისას დასწვებელი შიგლი ჩივი უკვე მოტანილი შეყვობების
 წინამწარი გამოხატული ვაყვებელი ჩანს. ამჟამად განსრამ შეყვობით დაწე-
 რადის იფის ატარებს შიგნე სტრაქიონში ნამხრის სიტყვა „ვარაბო“, დასწერის
 თიქვემენტზე დასწერალი ქონია „მის ვარის კაცის ვიფილა“ — სანუთით უწე-
 დამოდ. მეგრამ უკვე მეტრზე სტრაქიონში იგი წერს არა „ვარაბო“, არამედ
 „ვარაბო“ („შუგის ვარის კაცის ვიფილა“). იმისათვის, რომ დასწერისა „სტრ-
 ალო“ დავიყვას, მეგრვე სტრაქიონში სიტყვანი „ვარაბო“ „ვ“ დამ შიგნოდ ურთავს
 „არა“ რაც ამჟამად ჩანს მოტანილ ფიქრებზე.

ნაწერში „ვასატული“ შიგლი ჩივი კლიტარაფიფოდ დასწერალი მოყვის-
 ხე ბ. ვ. ხ. ც. ტ. მისზე მოყოლებებს, რომ დასწერა ასე ისე უწინგერი პარა,
 როგორც შიგნეწვადლებზე იქნება სანუთის პარაფოდ ვაფიქრობის და მის ვარ-
 აყვებელი სედაცა აქც ვადლო. სავრთოდ ხელწერის ნამდვილობის იფი
 დასწერის უფიქრობი, ასევე ნამდვილენი სანუთში დასწვებელი იროთი-
 ფილა თუ სევა სანუთის შეყვობებისა.

საქალაქო დოკუმენტებისა თუ ხელნაწილების შედგენა მხოლოდ საქართველოში გავრცელებული მოვლენა არ იყო. ვალბისქმნილებზე სხვადასხვადასხვა ჩივირზე საქართველოში, ერთნაირი შეთქმული „მუსიკის“ მხარეა.

საქალაქე სამუცებში სამუცის დამკვეცების მახინჯი ხმების სიტყვათა უბრალო დაცემობისათვის, ვერაფერ, XIX ს-ის დასაწყისის პეტერბურგელი ვალბისქმნილის ა. ა. სულავასი ნაყალბევი, როგორც აღნიშნულია ავტ. მ. ნ. სურამსკი, დამახინჯებული იყო «бессвязный набор слов, — показывающий бессилие автора справиться с самыми простыми оборотами старинной речи; а то же время чем древнее был текст, тем такая бессвязность больше бросалась в глаза. Это дает основание думать, что в этой бессвязности, сравнительно с подлинными письменными памятниками Сулакши даже виден особый признак древности и самого текста»¹⁷.

როგორც ზემოთ მოტანილი მაგალითიდან დავინახეთ, ამ მხრივ არც ზვენი დოკუმენტია გამონაკლისი და მასში ჩართული სიტყვების ერთმანეთთან უბრალო გაერთიანება.

ამრიგად, სამუცის ძეგლის შედგენა მოკლებული შედეგები იმსებ მოკეთებულს. რომ სამუცის ნაყალბევი.

იმავეს კითხვა, თუ ეს სამუცის არაა ფეხანი, არსებობდა თუ არა ნამდვილი სამუცის?

ჩინებუთაველია, არსებობდა ნამდვილი სამუცის და ეს იყო სიმონ მეფის მეფე კოტიე საყაბისათვის ღირსი მოძების წიგნი.

გ. ვოილამს კატეგორიულად აღნიშნავს, რომ სიმონ მეფის 1594 წლის ღირსი წიგნობის წიგნი არ არის მოკლებული ვოტიე საყაბისათვის, და, რომ აღნიშნულ სამუცისში „საკათე“ არ წერია¹⁸.

გ. ვოილამს დამკვირვებელი წერს, რომ სიმონ მეფის 1594 წლის სოფელ ღირსი წიგნობის წიგნი „აღეცხ არა ვოტიე საყაბის, არამედ სულ სხვა ვინმეს, — რომლის ვერა ჩივილი იყო ამის წამლის გამო, სიტყვად არ იყოთხება, — სიტყვობის, ვოტიე („სხვადეს, ეს ვერა — („სხვადეს, — სამუცისში არცერთი არა აღნიშნულია. მისი სოკიანული ვინაობა არ ჩანს, სამუცისი რამდენიმე ადგილის დამახინჯებელია. ვინაიანებელია იგი ამ ირ ადგილისათვის, სხვადასხვა შეწყვეტილების — („სხვადეს — ვერა წერია. სიტყვობის, დამახინჯებულია, ვერა სწორად, წამლილია ვერა დასაწყისი ირ არა, შესაძლებელია ვინაიან ვოტიეების გამო სხვა ვინმეს მეფე ვადალბების მახინჯი“¹⁹.

გ. ვოილამს თვის წერის დავითი Hd 1810 სამუცის ფოტო.

ზვენი ხელნაწილი ვადალბების Hd 1810 სამუცის ფოტო ხელნაწილია ინტეგრირის ფოტოლამობისათვის უღებულისავე სიტყვიან²⁰, ამ ფოტო-

¹⁷ В. И. Буганов, Л. П. Жуковская, Б. А. Рыбаков, Материалы древнейшего летописца, «Вопросы истории», 1977, № 6.

¹⁸ М. Н. Савранский, Русские подделки рукописной вавило XIX в. (Бардан и Сулакшица), «Проблемы востоковедения», вып. V, М., 1956, с. 71.

¹⁹ გ. ვოილამსი, დანა. სტრ., ს. 163.

²⁰ იგი.

²¹ ფოტოების დამახინჯებელი ხელნაწილი ინტეგრირის ფოტოლამობისათვის ვინაიან ამის ჩანაშაღის მეფე.

უჩაგობებამ კარგი შედეგი მოგვცა და ჩვეულებრივ ფორმის სტრიქონებს
ღვინი ხალხი განსა კონკრეტულად კი ნათელი ვახუშტი წყალობის მიძღვრის
გვართს სავსებით.

და ვიცილადეს ვახუშტი, რომ საბუთში შეწყალაბულს, ვახუშტი
ველი ძირ წამოღოთა გამოა ვიარაგებინა თუ ვინმეს შიგნით ვახუშტი
სინამდვილეს არ შეეფერება.

წაღობის მიძღვრის გვათი საბუთში იარაგება — მეოთხე და მეშვიდე
სტრიქონებზე. იარაგებათ ვახუშტი საბუთში სხვა სიტყვებისგან განსხვავებით
წინა სიტყვისაგან მართლაც დიდი ინტერესულოთა დაკლებულია.

იარაგებაზე შედარებითად თვალთაყ შეიძინება, რომ პირველ შემ-
თავებაში ვახუშტი წინ ქალღმერთი განვიხილოთ ვახუშტი. მეორე შემთხვევაში
კი ქალღმერთი ნაღვლზე ვახუშტი. უღებიათ ვახუშტი სხვაგვარი ფორმით ვახუშტი-
სამ ქალღმერთი, რომ არც ერთ შემთხვევაში ვახუშტი წინ არც ერთი ძირ არ ვიცი-
ლა დაწერილი შემთავი სტრიქონზე დაწერილი ვახუშტი წინ გასული ვიცილა

შეიძლება ვახუშტი პირდაპირად ვახუშტი ხარ. ვახუშტი მეოთხე

სტრიქონზე კი ესეა ანუ. ვახუშტი ამის შემდეგ ჩვენ ვიცილამ

ვინმეს ვინმელოთ ვახუშტი ვახუშტი პირველ ძირზე (და ანუ ვახუშტი მეოთხე სტრიქონის
პირველ ძირზე. ჩვენი ამის და ვიცილამ ვახუშტი).

ვახუშტი პირველი ძირ ანუ ვახუშტი შემთხვევაში არ არის ძირ ბ. ძირ ბ
№1 1810 საბუთში სულ დაწერილია შეიძლება, სიტყვებში: „წამოღობი“, „მთ-
სინა“, „სხვა“, „სტრიქონზე“, „წაღობი“, „მთის“, „ქობისთვის“. აქ-
დან იარაგება ვიცილამ წაღობის მიძღვრის ვახუშტი განსხვავდება. შემდეგ კი სამ-
ეფრ. უკანასკნელად სამეფრ დაწერილი ძირ ბ თვალთაყ განსხვავდება იარ-
აგება წინ დაწერილისაგან — უკანასკნელი სამი ძირ ბ ღვინი, შემთხვევათა
დაწერილი, მეორე და უფრო უფრო მეტი ვიცილამ ვახუშტი აქცის და ვიცი-
ლობი, ეს არა შემთხვევითი სწორედ აქ იხილეს თავს ვახუშტიწმინდის ჩანაწერ-
ით. რადგანაც ვახუშტიწმინდის მხარეს სავსეთი ვახუშტი ვახუშტი წაღობი. ამ-
ტომაც ვახუშტი დაწერილად ვიცილობს ძირ ბ დაწერილის განსხვავებულად — შე-
იძლება მეორე და ვიცილამ.

ჩვენი შენიშვნა წაღობის მიძღვრის ვახუშტი პირველ ძირს, მეოთხე სტრი-
ქონზე ხვენი ფორმით ვახუშტი ვახუშტი ჩვენს, რომ ეს არის ძირ ბ, თუმცა კი
სავსებით ნაწილობა-ნაწილობა. შემთავი სტრიქონზე დაწერილ ვახუშტი პირ-
ველ ძირს ვახუშტი სხვა მეტი მეტი იხილეს მისხული აქცის პირდაპირად ხარ.
ჩვენი ერთი შემთხვევა, მართლაც ძირ ბ-ს შიგნით ვახუშტი წმინდის (ვახუშტი).
რომ ესეა ვახუშტი მიზანდასახულითი ვახუშტი. ჩვენი და ვიცილამ
ვინმელოთ ძირ ბ-სთვის ვახუშტი ვახუშტი მეორე ძირზე არც ვიცილამ ვახუშტი.

* შემთავი სტრიქონზე ბ ძირსთვის ვახუშტი ვახუშტი ვახუშტი რომ ეს არ
არის ძირ ბ ერთს მიზანდასახულითი ვახუშტი. სხვა შემთხვევაში კი ვახუშტი ვახუშტი
არ არის და მეტი ვახუშტი ვახუშტი ვახუშტი ვახუშტი (იხ. ვახუშტი სტრიქონზე სიტყვა „წაღობი“
და „მთის“). შემთხვევა სტრიქონზე სიტყვები „მთის“ „ქობისთვის“ და მათაც უფრო ვახუშტი
დაწერილი ვახუშტი ვახუშტი შემთავი სტრიქონზე დაწერილი ვახუშტი, სხვა მეტი ხარ სხვა ვახუშტი
ხარ ვახუშტი.

შობილენო ასოვ დ. ვოილადემ ვ-ს კობილონი. აქ ასოვ ვ. ასოვიც ვაჟ სხვაგვარადია. ვასიან, რომ დავა უნახო იქნებოდა, რომ დ. ვოილადემ პატი-
რა სიუანში არ გამოჩენილია მხედველობიდან. საქმე ასევე იქვეა. (საქმე № 111)
ასოვ (სიბოლოვ და სიბოლოვ ვეათის დაწერისას!!!) ფურცელ უნდა იყოს ერთი
ვ-ს ხაზებშია მოკლებული ნაწილი თბილ შებნთვევაში დაწერილია. გრძელ-
ლი ფურთი, ხოლო დასაჩვენის ხაზებშია ნაწილი და ხაზებშია დაწერილი ნა-
წილი მეტი ფურთი (ეს არავად ნახს ზევს ფოტოზეც). ასოვ დაწერა ხელმოწე-
რად მისი ორმოცედი შევიძინებისას ძველ ჩოგირზე შეშვად სტრაქონზე
ვეათის პირველ ასოზე მეტი ხაზის მისამის. დავის შემთხვევაში შეიძლება ამ
ასოვ წყობილა ჩოგირზე ვ. ასოვ. — ძველ კ-თ. ზევს ვოილო, რომ ეს ასო
კ. ვალბისქველის მიერ განხილს სავსოდ ქვეული.

ვეათის პირველ ასოვ ხ-ს და ასოვ კ-ს შორის ასოვ ა (საბოლოო ოთხ ა —
ასოვდ ერთი) განხილას გამოყოფილებული და სწორედ აქ იხსენება ეს კობი, თუ
რაც ჩავთვ ქობივან ვალბისქველს თავი უწივებრად წარმოადგინოს და მის
მიერ შექმნილ შეცდომასა ერთი რაგი სწორედ სტრევეში ხმოვან ასოთა ნა-
ლოვანება იყოს!

ვეათის უკანასკნელი ასო ასო — ათე — კი არავითარ ექვს არ იქვეს.

ასოვად, იქნება შობილენო, რომ ვეათი ამ საბუთში განხილს (ვეათ
კვეთლი მისი) არის გაბუნაოვანებული.

მის დასასაბუთებლად, რომ Hd 1810 საბუთში ნახსენები იყო არა ხაკი-
ტე — სკატე, არამედ სხვა ვეათი, დ. ვოილადემ მოიშველია კ. მატეასიშვილის
მიერ მოთხოვნილი საბუთი, სადაც, თბილის, ქართლის მეფე ვიხრე X (ამონ
1-ის ტყ) ღისის წყალობას განუთლებს ვინც ზობიანს (Hd 2435). ეს საბუთიც,
ძველ ჩოგირზე Hd 1810, ხარტორიო-სავთნოვრადიო სპოვადოვებს ფონდში
ზევის სავსენის 30-იან წლებში შევიდა და გოტარხიანთ ხარვეზტარი და-
თარში საბუთი იმთავითვე სავსოდ მოუხვეთი, აწეალობის წიგნი, ვიხრე
სმერომ) შევიდა ზობიანს. ეს(?) საბუთი ვალბი უნდა იყოს* — მიწერილია
Hd 2435 ნომრის დასწერა.

ზევის ვადავლებზე ამ საბუთის ფოტოც (იხ. სურ. № 2).

ძალიან სამწეგრესი აღმოჩნდა Hd 1810 და Hd 2435 ორივენილებს მი-
რისპირ შედარება. ორივე საბუთი დაწერილია ერთნაირ ქაღალდზე. ორივე სა-
ბუთი დატრული იყო ერთნაირ სველ თეთრ ქაღალდზე²². ერთი და იგივე ოთხ
სხვადასხვა ხელთაა გაკეთებული ზებზე დატრულ ქაღალდზე მიწერილები
Hd 1810: „კ. ღისის ასო“, სხვა ხელი: „ეს წიგნი“. Hd 2435: „კ. ღისისა“,
სხვა ხელი: „წეალობის წიგნი“.

ზევის ასოვნი ორივე საბუთის ქაღალდი შეამოწმა ზევი ქაღალდის
კახვის მკოვანე რ. პეტროვი. Hd 2435 საბუთიდან აცოლ დატრულ ქა-
ღალდზე მან XVII ს-ის ქვარნიშის ნაწილი შეიკნო და ასოვმ ეს ქაღალდი
XVII ს-ის 1 ნახევრისად მოიხსია. ასევე ფოთისად მოიხსია მან დაწერილი ქა-
ღალდიც. მეტი ამც ვეანდა დავიწილი, რომ ქაღალდის ასაკი ვადაწევები
მნიშვნელობა არა იქვს. მეჯობად, XIX ს-ის დასაწყისის ცნობილი მოსკოვე-
ლი ექვარი, რესულ ზელნიჭიას ვალბისქველი ასოვ იყავსაც ბაიბანი
ვალბი ზელნიჭიების შედგენისას ზევილებზე სწერ მასალა ხელოვნურად

²² ზევის ასოვნი ხელნიჭიას ასტევეტის სარეგვიტარი ღობიანებისა ვეათის
რესტავრატორს ღისი ქეოთელად Hd 2435 ვიკებნეს ნომრის დატრულ სველ თეთრ
ქაღალდ, რაც სწავსობად არ მივხრევა Hd 1810 საბუთისათვის.

როგორც ვხედავთ, საბუთის სიყალბეში ეჭვის შეტანის ერთ-ერთი პირობაა ქობონიკონი იგი, რამდენად მიუთითებს სასწივეტარო ოქროსფერის მარცხენა სადაც საბუთის ქობონიკონზე ქობონიკონის ორი უკანასკნელი მარჯვენა — 300 ჩაწერული კითხვის ნიშნით. 402 ქობონიკონი კი — 1714 მარჯვენა — 1600 მარჯვენა და მარცხენა მარჯვენა + 402).

გოტიკი X 1601—1605 წწ. მეფობა. შესასძენად ამ წლების ქობონიკონები იქნება ხმა (289 + 1312 = 1601 წ.), ხე (290 + 1312 = 1602 წ.), ხეა (291 + 1312 = 1603 წ.), ხეა (292 + 1312 = 1604 წ.), ხეა (293 + 1312 = 1605 წ.).

უფიქრობია, რომ ამ შემთხვევაში ვაღბისმქველს მექანიკურ შეცდომასთან ვაძვს სქმე. ვაღბისმქველს სული უნდა ჰქონოდა გოტიკი X-ის გაცემული საბუთის ფედანი, სადაც თაჩილად იქნა ხეა — 292 ქობონიკონი. მაგრამ მან არ იყოს არც ქობონიკონის დასტავარობა და არც ასეთი რიცხვითი მნიშვნელობა. მას ვერ ამოუკითხავს ქობონიკონის მეორე ასო — გ. მისი მარჯველი ნაწილი & ასოსთვის ვადებამს, რის გამოც ვახსნა ქობონიკონის დასტავარობა ხა, ხოლო გ ასოს მეორე ნაწილი წაუკითხავს როგორც უ ასო და მიუღია სხვადასხვა ვადებებთან ქობონიკონი ხეა, რის გამოც ვაძვს რიცხვითი მნიშვნელობით ვიღვად შეცდომებელია.

ამრიგად, ვაღბისმქველს სული ჰქონია გოტიკი მეფის მეორე გაცემული საბუთი, სადაც ქობონიკონი იგი ხეა = 1604 წელი. მაგრამ მან ვერ შეძლო საყალბეში მისი სწორად ვადობა.

როგორც III 1810 საბუთში, ვაღბის მეფის მარჯვე III 2435 საბუთშიც.

გოტიკი მეფის ხელრთვის დასტავის ვაღბისმქველს ვიწვევება, არ არ იყოს, რომ მარჯვე ვაწვევებელი არ უნდა იყოს. თუ ვადვავარობით გოტიკი მეფის ნამდვილ ხელრთვებს, — ასეთად სახელი „გოტიკი“ ვაწვევებელია და შესაძლებელია საყალბე ხელრთვაში კი ვადვებელი არაა მეორე ასო & და მესამე ასო & (ხ. სურ. III). ვარდა ასობა, მარჯველი ასოს ვს შემდეგ ვაღბისმქველი

III 2435
1605 VIII. 10

III 429
1602 XII. 8

III 1327
1605 VIII. 13

სურათი 2

ვერს ვარსებებს მეორე ასო & ხ და მესამე ასო & ს ვკვებითად ვამოხატავს (უკეთილესი ვარსებების). ასე როგორც ვხა ნამდვილ ხელმწიფარში და მიუხედავად იმისა, რომ ვარსებებელია ვადვავარობით გოტიკი მეფის ნამდვილ ხელრთვებს და საყალბეებს შორის მარჯვე არის, ხელრთვის ანალიზში ვადვავარობა, რომ იგი ვაღბის და მარჯველად ვადვავარობის მიმართება.

საინტერესოა, რომ III 2435 საბუთში ვაწვევებელს ვამოხატავს ვადვავარობით მარჯველი ასო, საბუთში ვადვავარობით: „მარჯველი მანა ხეა (ხ. ა. სიმონ

მეფის — ფ. 4.) აღრვეა მოკითხული ეჭვი შეივანს ნასრის თემანის შუამდგომლობას მანუქტარის შვილის (sic) ქიშვარის საბუთს შინა ჩუქრობითა და დასახელებული პირები ვერაო, სახელითა და თანამდებობის შესახებ სხვაგვარად შეიძლება წავიკითხოთ: 1. შივანის ნასრი, 2. სემმატი ქიშვარის შვილი (sic) ქიშვარი.

ან 1. შივანის ნასრი თემანის-შვილი, 2. სემმატ მანუქტარის-შვილი (sic), 3. ქიშვარ.

ა კავადობის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში შედგენილ და დაცულ პირთა საბუთებში ჩვენ ვკითხეთ დოკუმენტსა ეს პირები იხივე შესაძლებლობის შესახებო.

1. თუ შივანის შვილი ნასრი ვახუცაძეა

- 1606 წ. Hd 2091
- 1608 წ. Ad 1208
- 1612 წ. Hd 5297
- 1613 წ. Sd 524, Sd 1302
- 1618 წ. Qd 9037^ალი, Ad 973, Hd 11497, Hd 1305, უ. 1448, № 282
- 1620 წ. Hd 6259, Hd 14424
- 1624 წ. Hd 3056

2. სემმატი არც თემანის-შვილებში და მით უმეტეს მანუქტარის-შვილებში საერთოდ არ იხსენიება.

3. თუ შივანის შვილი მანუქტარია, ვართ მანუქტარ თემანის-შვილი ვახუცაძე 1530 წ. Hd 1372 და 1550 წ. Acta, I, გვ. 9. ამის შემდეგ 1636 წლიდან 1680 წლამდე დოკუმენტებში ვახუცაძეა მანუქტარ თემანის-შვილი, შვილი ნასრი თემანის-შვილისა. თვით მანუქტარი უშვილო იყო. ამიტომ Hd 2435 საბუთში დაშვებული ვარაუდი ქიშვარის მანუქტარის-შვილობისა ან მით უმეტეს ახარსებელი სემმატისა, საყვებით გამოიყვებოდა.

4. ქიშვარის დოკუმენტებში ვახუცაძეა 1482 წ. Hd 1482, რომლის და მოწმება XVI—XVII სს. მიწისზე გამოიყვებოდა, ხოლო 1656 წლიდან ვახუცაძეა ქიშვარ — მანუქტარ თემანის-შვილის ამისწული:

- 1656 წ. Hd 2111, Hd 14437
- 1657 წ. Qd 8966
- 1658 წ. Sd 532
- 1660 წ. Hd 8054
- 1661 წ. Qd 9037^ა
- 1664 წ. Hd 14538
- 1665 წ. Sd 24
- 1666 წ. Ad 965, Hd 13128, ნ. პეტრეწის-შვილი დოკ. I, № 60
- 1668 წ. Sd 14, Sd 24, Qd 9037^ა
- 1669 წ. Sd 30, Qd 9037^ალი, Qd 9037^ბ, Sd 40, Sd 11, Hd 3039
- 1670 წ. Sd 35, Sd 40 Qd 9037^ა, Qd 9037^ბ
- 1677 წ. Hd 9652

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ნასრი თუ შივანის შვილი მოღვაწეობს 1626—1634 წწ., ვ. ი. იგი ასარჩევზე ჩნდება ვითრცე მეფის საბუთის თარიღიდან იანი წლის შემდეგ. ამიტომ საყვებით გამოიყვებოდა შესაძლებლობა, რომ მას სიმონ მეფე ამოწმებდა.

სეშმატი — საერთოდ ვერ დაედასტურეთ, ხოლო ქ. შავჩაძე, რომელიც იყო მანუჩარ თეშანიშვილის ამხანაგობის წევრი, მხოლოდ 1656—1677 წწ. აშენდა, ვოროტი პეტრის მამის სიმონის მიხედვით, რომელიც 1558—1600 წწ. მოდიოდა, არაერთარ შემთხვევაში არ დაედასტურა, რომ იქნის „მოკლბული აწარ“, რაც კიდევ ერთი საბუთია დოკუმენტის ჩატყუარობისა.

გუმბარულზედა მიგვაჩინა ქაიხოსის საბუთი კარბან გამოსული დოკუმენტისთვის დასაწესში საბუთი გამოიქმა: „ნუგუთ-ნუგუთი“.

ძალის სავსეოდ გამოიყურება III 2435 საბუთში წყალობის მიძღების მოხსენიება მხოლოდ ვაჩით „გამოსეთ თქვენ ჩვენს ერთგულს ემს მოხუცეს“.

სვედლებზედა ასეთი ხასიათის დოკუმენტებში მოხსენიებთან ხოლმე პარტი არა მარტო ვაჩითა და საბუთი, არამედ საბუთში შეტანილი არაფერი ხოლმე მშენი, ბისწოლები, არსებული და არარსებული მიმავალი შეკრებები და შეკრებულებები და ა. შ. არის ასეთი შემთხვევებიც, როდესაც ამ თუ ამ მოხუცის ვაჩი საბუთის ვაჭორმუნის დროს საბუთს ჩამაწერად თავისუფალი იყოფოდა ხოლმე დატოვებული. აქ კი ასეთი ჩამოყვანილი არაფერი იქნა, მაშინ იმადედა ვაჩი, ვის უნდა ვოფილიყო უსახელი მოხუცად? — თუ ის ვაჩის ერთგუთი წარმომადგენელი იყო, მისი საბუთი უფროდ ცნობილი იქნებოდა და საბუთში კიდევ უნდა ასახულიყო. თუ ამ სავსაყვედლოში სხვა სიტუაციიანი (თუ არარსებულნი) მამრბობათა სქესის პარტი იყვნენ, მათ უფრო მისალოდნელი იყო მათგან გამსვლავებულად ნახსენები ვოფილიყო წყალობის მიძღები მოხუცის საბუთი და თუ არა, ბოლოს საბუთის ხასწარად დატოვებული უნდა ვოფილიყო თავისუფალი, იგიველი ვოფილიყო ეს ვაჭორმუნებში, რომ მოხუცად არაა ჩველური პარტიცება.

III 1810 და III 2435 საბუთების შევერებამ დავეარწმუნა, რომ ისინი არა მარტო ერთნაირი ქაღალდზედა დაწერილი არამედ ერთნაირია მათი სტილი, სტრუქტურა, წინადადებების წყობა და ლექსიკა კი, ჰეშვით მოვლამს მავალიცება:

<p>III 1810</p> <p>წყალობის დროს ქ. ჩვენს დოკუმენტისაგან მიგვაჩინა მეფის სტრომის სუბიონტაში ეს წყალობის წყენი და წინადადებები ვაჩით მეფი</p> <p>ჩვენს ერთგულს თავისუფალი სახსენებრი უკაღმის სარკითხ ვაჩით</p>	<p>III 2435</p> <p>ქ. წყობი და შეწყობილი ზედათა ჩვენთა დროს ვაჭორმუნისაგან სვედლებზედა სტრომის წყენი და წინადადებები ვაჩით მეფი</p> <p>მეფის ჩვენს ერთგულს ემს მოხუცეს</p>
--	---

ამის შემდეგ სვედლებზედა უნდა იქნის კლავებულა: „მის ვაჩია იდეს“, რაც არც ერთ დოკუმენტში (არც III 1810 და არც III 2435) არაა ვაჭორმობი, ეს მომენტები სვეტრადლებითა და არაა შემთხვევითი, ამის შემდეგ ვაჭორმობა:

¹⁴ სვედლებზედა არსებობდა დოკუმენტების შედგენის ვარკვეული ფორმები არც კლავებულა, რომელიც ვაჭორმუნის ერთნაირი წყაენი იყვნენ, მათგან აქ სწავლავებს არა ფორმულათა დამსხვევა-არგამოსტყუარობა, არამედ სვედლებზედა წყაენებისა, რომელიც იგიველია დოკუმენტების შემთხვევებისა.

მოკლედით მის კარსაც ზეგნის ვიხიბნენ
იქნა მოხსენებები ასე რომ...

საყაროს განხილვა მის წიგნზე და ქონა

წიგნზე ამ წესით და ამ საქმით ვიხიბნენ
ასე ზეგნის საყაროს და მხატვრობისთვის
ან არ მოეწონათ

ვინც მოეწონათ სულს მისი ხე ამხსენის
ყოფილებათგან

მოკლედით კარს ზეგნის ვიხიბნენ
მოხსენებები ასე რომ...

რაც საყაროს ვიხილეთ ვიხილეთ
ქონა

წიგნზე ამ წესით და ამ საქმით ვიხიბნენ
ასე ზეგნის საყაროს და მოკლედით

ვინც ეს წიგნის წიგნს მოეწონათ სულს
მისი ხე ამხსენს ყოფილებათგან

გარდა შეგვეხებინა ამ ორ დოკუმენტს შორის ვხვდებით წინააღმდეგობას.

სიმონ მეფე წყალობის მიძღვებას მიმართავს:

„ესე სოფელს ღის ამის გ<ა>გარის კაცის ყოფილა ძველი წიგნები
წიგნითვე, შეკრებულნი რომე შენის გ<ა>გარის კაცის ყოფილა და
წიგნზე ამ წესით და ამ საქმით ვიხიბნენ“.

ყოჩი მეფე კი ამ დოკუმენტს შესახებ სხვაგვარად ამბობს: „ბატონს მამა
ზეგნს აფრევა მოკლედით ექნა მფრევა სახის თეგნის შეღწე სეგნის
მწიგნობრობის (sic) ქონის მამავეყნისათვის შეფრევა თე ღისი ეკლესია
ამ მოხსენის ყოფილა“.

ვეფქობის, რომ თე „მოკლედის ქნა“ სიმონის დროს სიმართლე იყო,
იგი ასახული უნდა ყოფილიყო თვის სიმონის დოკუმენტში, მაგრამ როგორც
ვხვდებით, იქ ამბე ღამარაჲ არ არის სამხედროდ ვიხილავდნენ სამღთის და
ვაწევდნენ ასე „წიგნებს“ არსებობს, რამდენაე ღამარაჲა სიმონის სამღო-
ში: „რაც მხატვრობის ყოფილა იმისი წიგნები ქონა ბატონს მამა ზეგნისათვის
მოეწონებინა...“

როგორც ვხვდებით, ორივე დოკუმენტში ღამარაჲა სოფელ ღისის მოძების
განახლების შესახებ ვერ სიმონ მეფის, სოლი შემდეგ მისი შემკვიდრის ვიხილეთ
მეფის მიერ.

ესი იყო სოფ. ღისი და იყო თე ასე იგი საფარი ვიხილეთ საყარის დროს?

„მხელ ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილია ესეზოგი: მოურავი (ყოფი-
და საყარე) თავის რეზიდენციასი სოფელსი იმყოფებოდა. ამ დროს ქალაქის
ცხოვან გამოსულ მოთარევე ვიხილნაშებს ღისი მოურავეთათ, რომელთაც
მოურავისა ყოფილა მფრევისათ ნაწილობითე. — გამოსულიყვენ ქალაქის
ცხოვანე მარბვედნა თარეშა თათარნი და ღისი მოურავათ. მისნ წარვიდა
მოურავი, რ ღისი იმისი იყო ბატონის წყალობა...“ წყაროში არაფრია ნა-
ქვანი, თე რომელი „ბატონის“ — მეფის წყალობა იყო ღისი ვეფქობის, ამ
ცნობასი იყვლისმშება სწორედ სიმონ მეფის მიერ ვიხილეთ საყარისათვის ღი-
სის წყალობა. საყარეების ძველი მამულები ტანა-თეგნის ზეგნებში იყო, სოლი
ღისი მხელი მამული იყო. 1810 დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ღისი აფრე
სამღთის მიძღვებას „გ<ა>გარის კაცის ყოფილა“.

ყოჩის მამა-ბებები (სოფში, ზურამი იუნე) სამეფო კართან დაახლოვე-
ბელი პარტი იყვნენ და შესაძლოა „ქალაქის პარტი“ მათთვის მამულს წყა-
ლობა პოლიტიკურ აღზევებასთან იყოს დაკავშირებული და გამოწვეული ქა-
ლაქთან — მხელისთან ვარკვეული ტერიტორიული სახლოყის ავიღებელი-

“ ვ ე წ ი გ < ა > შ ი ე ი ღ ი ბ ა რ ა , მ ხ ე ლ ქ ა რ თ ლ ს ც ხ ვ რ ე ბ ა , თ . ბ . , 1840 , გვ . 127 .

1775 წ. კი მამულა თარხანშვილს გადაეცა თვის წილი ღოსი¹¹.

ჩვენ საგანგებოდ მივიხსნებოდეთ სოფ. ღოსი, სადაც ვერაფერს მოიხსნა პირველად აღმართლმა წმ. გიორგის სახელობის პატარა ეკლესიას ვერცხლის წიგნით ექსტორციე წარწერისათვის საფლავის ქვა. წარწერები გვაჩვენებს რომ XIX ს-ის 40—50 წლებშიც ამ თარხან-მოურთავენი და მათი წიგნის-წიგნისი აკრძალუბოვნენ.

მდ 1810 დოკუმენტის დაკლებმა XIX ს-ის 20-იან წლებშიც კი თარხან-შვილების ოჯახში, იმაზე მეტეველებს, რომ ეს მათ საგვარეულო დოკუმენტად ითვლებოდა.

თარხანშვილებს, რომლებშიც მდ 1810 საბუთი მისი გადაღებულიდან დაიხლ. 70 წლის შემდეგ¹² წარადგინეს — „სულა • რახბაყვის“ ექსპედითიანი სარე-გისტრაციოდ, ექვიც არ შედიოდათ მის სახელობაში, რადგან მათ ვერაზი თარ-ხიდან თარხანზე გადადიოდა იმის ცოდნა რომ ღოსი სიმონ მეფის წყალობა იყო გიორგი საყაბისათვის. ექვი არ შეუტანიათ ამ საბუთის სინამდვილეში არც კომისიის მოხელეებს (რატონშვილსა და კენიკოს, იხ. დავთ. 27, № 203) და არც ვერსის წყალობა ვარჯიხათ სავსეოდ. ამიტომ მოხდა, რომ პირის გადაღების დროს 1821 წელს წყალობის მოძღვრის ვერაზ დამწერეს „საყაბე“. სავსებით მართალი იყო ს. კყაბაძე, როდესაც მან საბუთის პუბლიკაციის დროს წყალო-ბის მოზღბად გამოაცხევინა „საყაბე“.

სტელწიგნისა ინსტრუქციის სანდენტარო დავთარში (მდ დავთ. 11) ეს სა-ბუთი ვატარებულა ქართული დიპლომატიკის ძვირთ სხვადასხვანის შიგ, როგორც ე. ვიცილიასა და, როგორც ეხედეთ, ისიც სავსებით სწორად წერს საბუთის მოძღვრის ვერს¹³.

სიმონ მეფის შიგ ე. საყაბისათვის სოფ. ღოსის წყალობის განახლების წიგნადია ვატანილი აგრეთვე ეს საბუთი ზ. ალექსიძისა და შ. ბერეჟინძის შიგ გამოცემულ წიგნში „ამასაღება საქართველოს ისტორიული ევოლუციისა და ტომონომიკისათვის“¹⁴.

როგორც ეხედეთ, ეს საბუთი ცნობილი იყო შიგელ რაც მკვლევართათვის, შიგნამ არც ვით მათგანს ექვი არ შეპარეია, რომ ღოსის წყალობის მოძღვრის არ იყო გიორგი საყაბე.

ეს ფაქტი ჩვენც უდავოდ მივცანია. შიგნამ ჩვენ ხელთ ვაქვს საბუთის ნაყაღბევი პირი, ხოლო დედანი, ვაღბისამწველ-პირატომოქმედმა მოსპო.

ვოველივე შემთავშელოს შემდეგ იმავენი კონტეხი: 1. რა მონათას ვა-ეღბებულა საბუთი? და 2. რადის და ვის შიგრას ვაეღბებულა?

მართლაც, რა ფინა ვოვილიერო მიზეზი ვაღბი საბუთების შექმნისა? — რადგან 1-ენ შიგ შესწავლილ საბუთებში მოძღვრის წყალობისა ღოსისაჲ,

¹¹ მდ 2072, გ. 1450, დავთ. 27, № 204.

¹² ამ შესახებ ნაიქნისი ქვემოთ.

¹³ აქვე ვინდა აღვნიშნოთ, რომ მდ 1809 სირხანზე სანდენტარო დავთარში დოკუმენტის ვატარებულა ს. ბერეჟინძის შიგ, ვიცილიან, რომ მის ხელთ იუნა მქონდა მდ 1800 საბუთი, იყ. შიგნამ ექვი არაოდეს ვაღაგებია, რომ ეს არ იყო ე. საყაბის დოკუმენტი. წინააღმდეგ შემთხვე-ვნი იყო ამ შესახებ იტორა სტრუვესებთან სენსიტებზე 1944—1945 წწ., როდესაც საყა-ბის საბუთებზე ვაძრუებდით, იხ. მოკვარსებთ, როდესაც მან გამოიკვევრებლად წახვედის მის მწიგნო „ავთიხა საყაბის საყაბისათვის“ 1-ბ, ამასაღება სანდენტარო შიგნების არცხელა, წ. 1, თბ., 1890, სადაც გამოვარჯებულ ვაქვს ს. კყაბაძის შიგ გამოკვევრებული პირი, როგორც ე. საყაბისათვის მოძღვრული წყალობის წიგნი.

¹⁴ წიგნი 1, თბ., 1964, გვ. 123.

ურთა ეფიქტით, რომ ეს საბუთები შექმნილია სამშულო საუკუნის ბოლო რეზონანსით. ჩვენს ვალბისმქველი ადვანს ახალ საბუთის დონის ბოლო რეზონანსის ეფიქტის შესახებ ხელი ძველი საბუთის საფუძველზე ახალი საბუთები საბუთში ირკიდულად წერს საყადის გვარს, შეიძლება ვთქვათ, რომ ეს ვალბისმქველის მისანი; მას სურს დონი საბუთი მამულებს დაეხმოს.

სამწებრივად, ძალიან ძველები გარეგნული ნიშნების მიხედვით ამის დავაგნა, თუ ჩივილია მომხდარი Hd 1810 საბუთის პროფანაცია ერთი კი ცხელია — ირივე საბუთის (Hd 1810 და Hd 2435) „დაშლევება“ ხდება ერთდროულად. ამზე შეტყვევებს ირივე საბუთის ქაღალდის ერთნაირობა და ის, რომ ირივე საბუთი ინახებოდა ერთად, ჩინაყ ადისტრუქტებს ირივე საბუთის ერთზე გაყოფილი მინაწერები ერთნაირი ხელით. ჩივირზე ჩინა, ვალბისმქველის ბოქვებისხელი საბუთი შეიძლება საყად-თარხნიშვილია საყადხელი საბუთებში.

ირივე საბუთის ხელწერა ერთად ნახდა ადვანს¹². დამწერი საყადებო ეფიქტის არ იქნეს შექმნილი მისი ხელი, ამიტომ პლენიფიკაციული ნიშნები აღინა ტიპოტა და დათარხლები ამ ნიშნით ძველებმა ქაღალდი შესაძლოა ადრეულად იყოს (EVII ს-ის I ნახ.), სამყადხოდ „ყვიანდელი“ Hd 2435 საბუთში მოხსენიებული პირები. ჩივირზე ვეცე იქნა, საბუთში ნახსენები ქიშვიარ მანუხარ თემანიშვილის მისწერილი საბოლოოევი ამბარებზე 1656 წლიდან წინდება. ამრავად, არ შეიძლება ეს საბუთი 1656 წ. ადრე იყოს შედგენილი. მისი მოდერნიზაციის ზედა თარიღი კი 1677 წ. მოდის. თუ ამასვე გვითვალისწინებთ, რომ ეს პირი საბუთში შეტანილია „დასველების“ მიზნით, მაშინ ვამოდის, რომ საბუთი ამ ქიშვიარის მოდერნიზაციის ყარჯა ხნით უნდა იყოს დატოლებული. ამრავად, საყადებო დამსწევებზე მივყავნია, რომ ვალბისმქველი EVIII საყადებზე ადრე არ იყოს მომხდარი.

ვინ უნდა იყოს ვალბისმქველი?

ცნობილია, რომ „საქმისანი“ ქაღალდები ვეცეა იქნებო, საყად კი ძველი არსებობდა, საყადებო მოვლა-პატრონობისა და დაყვის საყადი იყო ძველი XI ს-ის დამაწერისსაყადსაყად კი (წმრავად ამ ტრადიციის უნდა ეფუძნებოდეთ, რომ ზეცნამდე ზეცრმა უნდა იქნებოდა დოკუმენტმა მოდერნიზ. ძველი ხეცრმობა, რომ იყავებში დაყვილ „ძველი ქაღალდები“ წერა-კითხვა ეყოფინარი პატრონები გარეგნული ნიშნების მიხედვით ვშეცდომივად ამოცნობდნენ „ქაღალდების“ შესახებ იყავებში ხის მომწერი ვეცეები ამ ვასარხილული ქაღალდის პატარა მოდერნიზაციის მიზნით, რომლებზეც ხშირად „თავდასხმევილი“ იყო ხელზე. უნდა ვეფიქროთ, საყადებო შესახებ საყადი იყო საყადხელი საბუთები თარხნიშვილების იქნებო, რომელია ჩივირზე 1821 წლისათვის 280 ერთეულზე შეადგენდა. დაყვილობის ძველი პარობებში ვინ შეიძლება იყო ვეფიქრი ვალბისმქველი? — პირი, რომელსაც ხელი მიუწევებოდა საბუთებში, რომელსაც იყოფა მათი დაყვილობის ადვილი და ვამოხელაყენების შეტანხეცეში ვეცეობე-ნელი დარჩებოდა. თუმცა უნდა ვეფიქროთ, რომ ვალბისმქველია მანუც ვარა ვეცეა ჩინაყან იყო დაყვირებულა.

¹² შესაძლოა ეს იქნეს საბუთი ერთი ხელითაც იყო დამწერი, მაგრამ ვალბისმქველი ამისთვის არაფერი ვამბობს ვარჯზე ძველებზე.

ვერსაც ვერო სავსებდა, რომ სავსების გამოკლებად იგი უნდა
 ნაშეილა შესაძლებელია ვაღბისმქველის მიზანია ღირსის მამულებსა და მის
 გავრცელს ღირს სავსათ სავსარეული ქონების განში ან შევიდეს და განმარტო-
 ზის სავსათ ქონებადან. ასეთ შემთხვევაში მის შევლილ ღირსის მამულებსა და
 მოხვას თვის წინააღმდეგ გამოცხადებინა დედის ან ცოლის წინააღმდეგ ვინც
 უფლებას განმარტოებს იგი ან ვინც ვეცხა. ამიტომ იგი ანუ მისი წინააღმდეგ
 საბუღის ღირსის მოხვას კუთვნილებს შესახებ და მ. ასევეს ვიხივო საყაფის
 წყალობის წყენს მარცხანათს.

მარცხანათა ამ რიგის უნდა ყოფილიყო, რომ ძველს ყოფილიყო სი-
 მართლესთან, პირველი მონაცემი ამ შემთხვევაში ვარაუდული შედეგებს იყო
 წინააღმდეგ მდებარე საბუღის დამსახურის დაწერა, შედის ზღვრიწერა და ვიძი-
 რომ, საყაფისად წამოღობ-მოხვარეული იყავილები Hd 1810 საბუღისად ვიძი-
 ნის ამიტვისის მიზნით კვადებს.

თარხნისებელი ვერაში ტრადიციითაც იყოფენ, რომ ღირს ვიხივო
 საყაფისათვის სიმონ შედის პირი იყო ნაწილობრივი ვაღბისმქველს რადგან ან
 უნდა დაეძინოდა უნდა შეეცალა საყაფის ვერა, მაგრამ ეს შეეცალა ან უნდა
 ყოფილიყო ნებისმიერი მარცხათ იყო, დედანში არსებული ნაშეილ და ვიძი-
 მებულ საბუღის ჩაწერულ ვარაუდს შორის თვალში საყაფის ან ყოფილიყო ვი-
 ზივად ცოლისებები ე. ა. ცოელი უნდა ყოფილიყო მოცემის ხანს ზემოთა
 და ხანს ზემოთა დამსახურების თანმიმდევრობა რადგან ამ ხანს მოხვებს
 პირი იგივე დედასა სავსარეული საბუღის მოხვას შესახებ. ვაღბისმქველობის
 უნდა დამსახურე ვიხივო. Hd 1810 საბუღისად წყალობის მიღების ვერა წინა
 ზღვრებს დიდი ინტერესული დაცოლა, თვარსებელი ავადი დამიხანა — ვი-
 ხივა, ვაშებს და შექმნა მოსახერხებელი ვერის წინ თითქმის ასეთი არსებო-
 ბისა, რაც შეუძლებელი თვალისათვის მართლაც საყვეთა, მაგრამ დღევან-
 დელი ტექსტური მოწვევების შემწეობით ცვლტარისებური სივრებით ფორ-
 ვირაობებს ვაღბისმქველის მიქსაციები არც ისე ძველი ამისაკნობი შე-
 იქნა.

არაერთი ვიხივო, იყენ ვიხი შეეცაქს ამისაც, რომ Hd 2435 საბუღისად
 მოხვარეული მოხვას რადგან პირივეს იყო პირველ რიგში ამის საყვე-
 ვებს იძლევა მისი უსახელოვ დამსახურება.

ვაღბისმქველის დამსახურებლობისათვის საბუღისად მოხვად ვერაიდან მო-
 ზივად მათს გამოყენილი. ვერა და ვერაიდან „მოხვარეული“ თარხნისებელი-
 ბისათვის უცნობი ან იყო. თარხნისებელია წილის მართლებში სოფ. ნაბახტევში
 ჩანან „ვერსილი“ კაცები საქართველები, „ვერსილი ვიხივო“ და ა. შ.წ
 ნაწილობრივი ან ჩანს რა ვინა მოხვარენ ისინი ნაბახტევს — „ნების“ თუ იძუ-
 ლებით — ნასივდი, ნაშთი, ნახტვარი და ა. შ. ვიხივო შემთხვევაში, ისინი
 „ვაღბისმქველები“ ჩანან და რა კაცები მათი წარმომადგენლობა „ვერსილობა“
 შედარებით ძალი ამისაც.

შესაძლოა, მოხვადის ვერაიდან მოხვარეობის ვერსისად ვარაუდულად სტი-
 ზელი მისცა ვერაიდან მართლაც მოხვარეობის არსებობის. შესაძლოა, მოლიანად
 ნაწილობრივი Hd 2435 საბუღისად ვიხივარეული სიმართლე ის იყოს, რომ მოხვარეობა
 წარმომადგენლობით ვერაიდან იყენენ (მამულებსა სოფ. მოხვარე ვერაში). და

11 სწავლარე წილის მართლებს მხოლოდ ვერა მარცხანა 1732 წ., გ. 1630, გ. 27,
 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

თუ ასეთი ვიწყო პირველი (პირველია მხოლოდ ვერა — ენისა) პირველი
 არსებობდა, ეს არსებობდა პირველი არსებობდა ცვლი.

ბერა ეკლესიის ენობა, რომ „ღმირი ზეცისა წყლისა იყო“. ზეც
 ენობაზე მივყავართ და, როგორც ზემოთა იქნა, ეს ენობა მივყავართ
 1594 წ.

თუ 1604 წ. ვიხილო მეფე ლეონ პირველი ენობა, რომელიც იქნა
 რომ 1. ლეონ საყარისა თეიმურაზის დროს („სახლი ქართლის ცხოვრებისა“
 და იხილეთ იმდროის ენობა), 2. 1653 წ. როგორც მეფე იოანე საყარისა და
 ენობა ლეონ, 3. XVIII ს-ის II ნახ. ლეონი მოსახლეობის ზეც, ლეონსა,
 მამუკა და ზეცა თარხნიშვილების 31 კობლი 4. 1775 წ. მამუკა თარხნიშვი-
 ლი ენობის მის წილ ლეონ 5. XIX ს-ის 50-იან წლებში ლეონ არს თარხნიშვილ-
 თა (თარხნიშვილთა) სასაფლაო, 6. ლეონის ენობაზე მოსახლეობის (სი-
 ნა ძირითადად „სახლმოსილებში“ არიან XIX ს-ის მიწურულს) ვერ კიდევ არ-
 სებდა, რომ მათი „ქანაზები“ თარხნიშვილები იყვნენ.

მეცნა მივხედო ანუ კიდევ უფრო დავიწყოვინა: კონკრეტულად როგორ და
 ვის მიერ ენობა იყოს შედგენილი ნაღვერთი დოკუმენტები?

და აი ზეც მივყავართ სახეობების წიგნებს, რომელთაც ვიხილო სახეობის
 საფუძვლის.

1775 წ. 12 მარტს მამუკა თარხნიშვილმა მათ ზეცაში და შეცვლით
 ზეცაში და რეგულირება თეონი მიმსწავლეს ერთსაფულსა ზეცს, მის შეცვლა და
 მის ლეონს მივყავართ თეონი ამოწვევით მიმსწავლეს ზეცს მამული „სა-
 რომე დამეცირა და მოვიფიქრე ზეცის მიმსწავლეს ამოწვევით ზეცს მამუ-
 ლი ლეონს საე მამუკაჯერის მამული მარტი“. — ენობაზე ერთ-ერთ დოკუ-
 მენტში.

მარტი ამ დოკუმენტშივე ვიხილო ჩანს, რომ სახელი ზეცა XVIII ს-ის
 70-იან წწ. თარხნიშვილებში საყარის ვერცხლზე იყო.

საყარის ზეცს ენობით თარხნიშვილებში იმეც საფუძვის 40—50 წწ.
 ენობა არიან:

1. ზეცა მარტიშვილი	1712 ფ. 1450, ფ. 27, № 136.
შეცვლით მარტიშვილი	1741 Hd 2186.
2. ზეცა მოტაგიშვილი	1740 ფ. 27, № 148, Hd 2584.
	1752 წ. ბერძენიშვილი, დოკ. II, № 53
3. ზეცა თარხნიშვილი	1940 ფ. 27, № 139.
	1746 ფ. 27, № 213.
4. ზეცა დავითაშვილი	1752 ფ. 27, № 17.
5. ზეცა დავითაშვილი — ზეცის მამის მიმსწავლეს	1738 წ. ფ. 27, № 26 და ა. 3. ⁶

⁶ ეს ენობაზე ენობა იყო ზეცა 1977 წ. 17 ივლის.

⁷ Hd 2372; 1480, ფ. № 27, № 224.

⁸ ვიხილო 2. თარხნიშვილთა ენობა, თარხნიშვილების საყარისა ვერცხლზე ზეცა არსებობდა: ზე-
 ცაშიშვილები, მოტაგიშვილები, მამუკა და ა. 3. ლეონის მგობრებულნი მამუკა იყვნენ.
 ეს ზეცა იყო იყვნენ ენობა ენობის დავითაშვილი, რომ XIX ს-ის ენობაში მათ ზეცის ქარ-
 წინადაც კ. ზეცა იყო. ზეცა მამუკაზე მივყავართ ამ მამუკაზე ვიხილო თუ ზეცაში მათი და-
 სხვებზე ზეცა იყვნენ თარხნიშვილები იყვნენ.

ჩვენთვის საინტერესოა ის წიგნი, რომელიც „ამოყვანა“, ვ. ა. პომპილისა და
დაინა ვაგი — შემკვეთები.

1. წიგნი ბაგრატიონების მიერ ვაგი ბაგრატი, ვ. ა. მიერ შემკვეთად სრულდება. 11
მანამდე ადრე არ გამოცემულა. 2. წიგნი ბაგრატიონების მიერ გამოცემულია და 2. წიგნი ბაგრატიონების
მიერ გამოცემულია 1752 წ. ჩვენი საბეჭდო წიგნი კი 1751 წლიდან გამოცემულია და
რაც. ამგვარად წიგნი ბაგრატიონების და წიგნი ვაგის — წიგნის მამის ბაგრატიონის.
შესაძლოა კიდევ სხვა წიგნი ბაგრატიონების მიერ გამოცემული. ამიტომ ჩვენ თავს შე-
ვკავებთ წიგნის ვენეციური ბეჭდვისა და ვენეციური შრომის, რომ იგი ჩვენს
XVIII ს-ის შუა ნახევარში, ანუ სოფ. ლისში გამოცემული მამულის პეტრონი და
ვაგის მიერ გამოცემული წიგნი შეამოწმებოდნენ.

1751 წ. 5 მაისს თეიმურაზ II-ის ბრძანება დადგინდა:

ჩვენს ბრძანებას ამის მიერ ჩვენი ბაგრატიონების წიგნი სხვადასხვა ვის და სხვადასხვა
მისთვის, სხვადასხვა და თანამდებარე სხვადასხვა და ჩვენი წიგნი წიგნი სხვადასხვა სხვადასხვა
შეიქმნა და ვისი უფროსი ვაგის წიგნი სხვადასხვა და ჩვენს ბრძანებას ვენეციურად ეს ვაგი ამ
მისთვის და სხვადასხვა ვენეციურად ამის მიხედვით, სხვა სხვა წიგნი ეს ვისი და სხვადასხვა
და სხვადასხვა ვენეციურად წიგნი სხვადასხვა და ვენეციურად ვისი შრომის მიერ, თუ ვაგის
მისთვის, ჩვენს მიერ გამოცემული და ჩვენი ვენეციური შრომის მიერ ვაგის ვენეციურად ვენეციურად
ვენეციურად წიგნი სხვადასხვა მამული ვენეციურად, ვენეციურად ამის მიერ ვაგის და სხვა-
სხვადასხვა ვენეციურად მისი ვ. ბაგრატიონის მიერ

დადგინდა
წიგნი

2. ვენეციური სხვადასხვა თანამდებარე ამის მიერ გამოცემული სხვადასხვადასხვა ვენეციურად.

ჩვენი იტალიური, თანამდებარე წიგნი წიგნი წიგნი ბაგრატიონების გამოცემულია და
მისი წიგნი ვენეციურად მიერ შრომის მიერ სხვადასხვა ვენეციურად ვენეციურად და სხვა
შეხვედრის უფროსი: მის წიგნი ანუ ეს ვისი მამულია იტალიური შრომის მიერ
განხილვის, იტალიური ვენეციური მიერ ვენეციური ვენეციური, მისი სხვადასხვა-
სხვადასხვა — სხვადასხვა სხვადასხვადასხვა ვენეციური შრომის, მისი სხვადასხვა-
სხვადასხვა წიგნი წიგნი ვენეციური შრომის მიერ ვენეციური: ჩვენი წიგნი
წიგნი თანამდებარე სხვადასხვა სხვადასხვადასხვა წიგნი და ვისი უფროსი, ვენეციური წიგნი
წიგნი ვენეციური ვენეციური.

თეიმურაზის 1752 წ. მაისის ბრძანებებიდან კი იტალიური, რომ წიგნი სხვა-
დასხვადასხვა მამულია მიერ ვენეციური სხვადასხვა და სხვადასხვადასხვა ვენეციური ვენეციური
დასახარის. „სხვადასხვა წიგნი და ჩვენი ვენეციური ბაგრატიონის, ვენეციური ამ-
წიგნი წიგნი წიგნი სხვადასხვა ვენეციური, სხვადასხვადასხვა და ვენეციური ვისი
თანამდებარე ბაგრატიონის მიერ“.

წიგნი ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური წიგნი
მისი ვენეციური ვენეციური ვენეციური წიგნი სხვადასხვადასხვა — ვენეციურად, სხვადასხვა
სხვადასხვადასხვა მამულია მიერ სხვადასხვადასხვა, სხვადასხვა ვენეციური სხვადასხვა

¹¹ სხვადასხვა ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური (სოფ. I, № 201). ჩვენ ამ სხვადასხვა
წიგნი ვენეციური (Hd 1491; სხვადასხვა 1452, გ. 27, № 147). სხვადასხვა ვენეციური სხვადასხვა
ვენეციური ვენეციური: „ქ. იტალიური ვენეციური ვენეციური“, მისთვის ვენეციური ვენეციური
სხვადასხვა და სხვადასხვა, რომელიც Hd 1820 და Hd 2433 სხვადასხვადასხვა ვენეციური ვენეციური
ეს წიგნი“. აქედან ვენეციური.

რ. ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური ვენეციური, რომელიც ვენეციური
წიგნი ვენეციური ვენეციური. (ჩვენს ვენეციური ვენეციური, თანამდებარე ვენეციური და სხვა
„ვენეციური ვენეციური“, სხვადასხვა 176 — 176 და ვენეციური ვენეციური).

¹² გ. 1452, გ. 27, № 176.

ბოგმა, რომ ამ მამულებს თარხნიშვილებმა გადასწავლეს და იქნებ სეპარატული, რომ სახსოვრ დაქვარალი ზნის მამულები შეიკრება მათი ზნის ქვრივს დაუბრუნოს — ქრება.

„ზნის ქალმა“ დაიკვანო არ ჩანს ძველი ქალი, რომ უკანასკნელში მუდამ შედგომის ქმნიველი ქონებას და ებნეს თავი დაიკვანოს, რადგან მის ენამ ზნის ქვრივს უმცირესი. 1753 წელს დაიკვანს დედა მისი უკანასკნელ თან სასოვროში ზნის მთერ სასოვრო მამულის თანამე. ვლადიკავისთან დედა მისი იგი გამარჯვებული გამოვიდა „რაც ზნის სასოვროს მიწაში დამი მოკლათ, ის დამი უნდა მოეცეს და რაც ნაშენობა უქნია ზნის — უნახა — ზღა, ცოცხ, სახლი თუ კვებელი ის ნაშენობაო ასეც უნდა სამშაობანს სედის მოვარე კაცმა დედა წინაშე დაქვაროს, ძაგ ზნის ქალმა უნდა მოსცენ ვლადიკავის მიწის დამოცა და ნაშენობის ფასიც, ბოგოცა დაგაძღეს ორივე უნდა მოსცენ.“ ვითხოვლობა განმარტა¹⁰. მაგრამ ძველი გამარჯვება ზნის ქალი-მოსოვრის სეპარატორი იხარ. მერს 1752 წლის პრინციპით ზნისველი მამული „ერთობით თარხნიან“ — თარხნიშვილებს საერთო ქონებაში დადო და მოსალოდნელია მისი გადასწავლება, რადგან არ უნდა დაეძვრეს „ზნის ქალმა“, ქმნის ქონებთან მან უნდა დარჩას ზნის რადგან წელი და იგი, აქ იმდენი „იდეა“ ღირსს წყალობის გადაღებების.

ვლადიკაველი ქმნის დაიკვანეს, რომ ღირს ძველითაგან მოხვანს ვითრეა ამავე დროს მან იყოს საბოლოო არსებობა, რომ მოხვდეთავე ღირს საბოლოო შედეგ მისი ქმნის ზნის წინასწარ, ვითრე საკანებს უბრძა. ამტომ ვლადიკაველი იძულებულია დიდ რისკზე წავიდეს, მოსმოს საბოლოო დედანი და მის საკლდე შექმნის ძალი დაიკვანება, სადაც ვერის წყობიდან საკვარი ექნება უნდა არსებობდეს 1604 წელზე ადრინდელი შეუღლებული, რომ ძალი საბოლოო საბოლოო უფრო დამარჯვებული იყოს არსებულა დედის საფრთხელზე შექმნილი წყალობით ვი ვითრეულაბ მსგავსი უნდა იყოს ადრინდელი დედისა.

ბოგოცა ჩანს, ამ მსგავსების გამო იყო, რომ იგი თარხნიშვილებში საბოლოო დედისგან მარტო და 1821 წლის რევოლუციის შემდეგ მისი დარჩენა კიდევ უფრო ვარსადა. ამდენს ვერ ვიტყვით მოხვანსველი საბოლოო.

სადაღებეს ჩი 2435 საბოლოო თავის თავი ვერ გამართლა. ვინავე თუ არა ვლადიკაველია მისი გამოიყენა და იგი თუ არა სადაღ საქმის მსგავსობაში ვითრეული ზნის არ ვითრე ვს საბოლოო თარხნიშვილია სხვა საბოლოოთა ერთად იმდენობა (რადგან ამტკიცებენ ვითრეზე ვითრეებელი მარტოვანები), მაგრამ 1821 წ. სხვა საბოლოოთა ერთად იგი თარხნიშვილებს არ არ წარუდგინათ არ კომისიის არ ვითრეებენა რევოლუციისაში.

ღირს თარხნიან მამულებს საერთო ეამში წავითათ და ექვს წელიც ვითრეული. ეს ფაქტი 1752—53 წწ. ძალი ხანებში უნდა მოხდებოდა. ამ ხანებში უნდა იყოს მომხდარი საბოლოოთა დასოვროცადაც.

უკან 1775 წ. ღირს ვითრე-ვითრე შეწყვიდეს, მამუცა თარხნიშვილს თავის პრინციპითავეთაგან მსგავსობის წიგნი მოეცათ: „დამტკიცა და მოვარე ზნის პრინციპითაგან ამოქვეყნებლის ზნის მამული ღირს რაც მამულები მამული მერცია“¹¹.

¹⁰ გ. 1450, გ. 27, № 160.

¹¹ გ. 1450, გ. 37, № 224.

ამრიგად, სამშულო დავა თარხნაშვილთა საგვარჯულოს მამობითა სკე-
სის შემკვიფრების სასარგებლოდ გადაწყვედა როგორც ეს მოსტყობისაა ნაშ-
ქათული დოკუმენტის სამართლის საფუძველზე.

გარეკა, რომ 1. არც ერთი საბუღი, არც Hd 1810 და არც Hd 2435 არ
წამოადგენს დედანი; 2. Hd 1810 საბუღის შეფუენის გამოყენებული არ-
სებელი დოკუმენტის დედანი და, მიუხედავად ხელოვნური დამბინძურებისა,
იგი სწამდვალს გადმოგვეყვს. თარხნაშვილებში ეს საბუღი მიღებული იყო
როგორც დედანი, ამიტომ, ვფიქრობთ, მონაშენილია Hd 1810 საბუღი
„ისტორიული დოკუმენტების კოპიების“ სათანადო ტომში გამოქვეყნდეს
როგორც პირი, გარკვეული კონტრატებისა; 3. Hd 2435 დოკუმენტი მილიანად
ნატყუარია, ამიტომაცაა, რომ იგი არ წახს 1821 წ. რეგისტრაციაში. იგი ყალბად
მოხსნეს იმავითვე, როგორც ეს სიძველეთსაცემში მოხვედა; 4. საბუღების
გადაღება დაკავშირებულია 1751 წ. უმემკვიდრეოდ გარდაცვლილი ზაზა
თარხნაშვილის ყალბი დატყუანის მანქნებით, ძნელი ვასარკვევია, მართო
მოქმედებდა იგი, თუ ჰყავდა თანამოზარეუბნი; 5. ყალბი საბუღები შეიქმნა
1752—53 წწ. ასლი ხანებში; 6. საბუღების გადაღება მოხდა სამშულო და-
ვისთან დაკავშირებით.

მიუხედავად ნატყუარობისა Hd 2435 საბუღი მაინც არ მოხსნეს. იგი სიძ-
ველეთსაცემში მოხვედა და 200-იდე წლის შემდეგ შემშობიტების გასარკვევად
ისტორიამ ხვეს თაობის გადმოიღოცა.

A. MEGRELAZE

ОПЯТЬ О ДОКУМЕНТЕ 1594 ГОДА СИМОНА I

Резюме

В опубликованной статье автор приходит к выводу, что документ Hd 1810, хранящийся в Институте рукописей им. Ш. Кекеладзе, не является подлинником, а представляет собой профанацию дарственной грамоты 1594 года Симона I. Подделан также документ Hd 2435, который был составлен для подтверждения данных документа Hd 1810.

Фальсификация документов произведена в 50-ые годы XVIII столетия потомками Георгия Саалядзе в связи с возникшими местными распрями.

ბიბლიოგრაფია

ბიბლიოგრაფია

LAWRENCE KRADER, THE ASIATIC MODE OF PRODUCTION: SOURCES, DEVELOPMENT AND CRITIQUE IN THE WRITINGS OF KARL MARX, Van Gorcum, Assen, The Netherlands, 1975, XIII+454

ლორდეს კადრის, "აზიური წარმოების რეჟიმის წარმოშობა, განვითარება და კრიტიკა კარლ მარქსის ნაშრომებში"

კატეგორიზაციის სიმარტივესა და სიზუსტის ერთგულებას მხოლოდ მარქსის ნაშრომებში ძიებენ. მარქსის და მის მოწინააღმდეგეების ერთადერთი სიკეთეა ის, რომ მარქსის თეორიის სიზუსტის და სიძველის ერთდროულად აღიარებას უწყობს. მარქსის თეორიის სიზუსტის და სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებაც. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების განვითარების ერთ-ერთი მიზეზი არის მარქსის თეორიის სიძველის აღიარება. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც.

მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც.

მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც.

მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც. მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც.

1 - ი. პ. ფილი, "Вклад Маркса и Энгельса на азиатский способ производства и на историческое материальное производство", 1930, № 3.

2 - იხილეთ, რომ კრადერი 1973 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში და მარქსის თეორიის სიძველის აღიარებას უწყობს მარქსის თეორიის სიზუსტის აღიარებაც. იხილეთ კრადერის ნაშრომი "The ethnological notebook of Karl Marx, Assen, 1972".

О СТРОИТЕЛЕ ПЕТРИЦОНСКОГО МОНАСТЫРЯ ГРИГОРИИ БАКУРНИАННС ДЗЕ

Великий домострой Запада, т. е. главнейшим образом византийско-латинской системы европейской части Византийской империи Григорий (Григом) Бакурнианс-дзе (по-гречески Γρηγόριος Πατριάρχης), происходивший из византийско-грузинского знатного рода Тафеская арстант-арстантов, основал в 1083 году грузинский монастырь в Болгарии, в Родосском герце, в 30 километрах от Филиппополя (современного Пловдива). Основатель монастыря тогда же дал ему типик, т. е. устав, составленный из двух языков — грузинском и греческом.

Из двух редакций типика ученому миру сначала стала известной греческая, которую издал Г. Мускос в 1888 г. по болгарскому переводу XVIII века. В 1904 году Л. Пти (Louis Petit) издал первоначальный текст по болгарской копии XVIII века. В 1954 году издал грузинскую редакцию типика по софийской копии XIX века работавший в Риме М. Тарханович, авторный дед и латинский перевод памятника. А в 1963 году С. Кауцуншавица издал греческую редакцию типика по известной рукописи XIII века, указав разночтения по болгарской копии XVIII века по изданию Л. Пти. Он же перевел греческий текст на болгарский язык и напечатал свой перевод параллельно с греческим текстом (Georgian V, 1963).

В 1971 году в издал грузинскую редакцию Петрицонского типика с русским переводом (Грузинский монастырь в Болгарии. Грузинская редакция типика. С приложением «Грузинские изданы Петрицонского монастыря»), а в 1978 г. издалась в Ереване книга, озаглавленная: «Типик Григория Бакурниана. Введение, перевод и комментарий В. А. Арутюнян-Фаддана».

Смыслом, прежде всего, чем, как грузинская редакция типика, так и греческая является только из главы, которые писаны единым текстом. Две-три главы на отдельные отрывки или параграфы впервые введены в грузинском тексте в параллель еще С. Г. Кауцуншавица, который сделал это же самое и в своем издании греческого

текста (А. Г. Шавдас. Грузинский монастырь в Болгарии, стр. 41, прим. 3).

Характерно, что В. А. Арутюнян-Фаддан в своей книге никак не признает грузинской формы фамильного имени строителя Петрицонского монастыря Бакурнианс-дзе или хотя бы Бакурниан, а употребляет вместо греческую форму Пакурниан, хотя она хорошо знает, что он был не грек. Это тем более странно, что она составила сaccisalam vitae этого крупного государственного деятеля Византийской империи (стр. 47—48) и ни разу не упомянула ни словом об этой детали. Смыслом Григория арстантов, она могла бы где-нибудь упомянуть еще Бакурниан или Бакурнианс-дзе, что является переводом грузинского Бакурнианс-дзе. Но она все время называет его Пакурнианом. А между тем форма «Бакурниан» проникла в болгарскую литературу: одна статья профессора Велюждана Никольева, напечатанная в «Известиях Института болгарской истории» в 1951 г. (стр. 266—297), имеет такое заглавие: «Судьба типика-устава, данного Григорием Бакурнианс (Пакурнианом) Петрицон-Бачанскому монастырю в его грузинской копии Софийской Национальной библиотеки». Кроме того, В. А. Арутюнян-Фаддан часто цитирует в своей книге «Типик на Бакурнианс» (стр. 198, 200, 201, 206, 209, 224), а также статью Д. Цочева «Строение на Григорий Бакурнианс в Асеновград и околности», ИБЛИИ, 24, 1960 (стр. 200). В армянской литературе тоже употребляется форма Бакурниан (в статье П. Мурадьян, напечатанной в Историко-филологическом журнале за 1968 г., № 1, стр. 103—119). Впрочем, а сама В. А. Арутюнян-Фаддан десять лет тому назад в своем автореферате писала о Григории Бакурнианс: «Типик Григория Бакурниана в некоторые вопросы истории Византийской империи» (В. А. Арутюнян, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ереван, 1968).

Она и того же посоветовала читателю, что Бакурниан (по-гречески Пакурниан) является грузинской формой имени, которая по-армянски звучит Бакурин, как разъяснено

у ины (Грузинский монастырь в Болгарии, стр. 36, прим. 2; стр. 260, прим. 2).

Хотя В. А. Арутюнова-Фиданца в своем русском переводе с греческого текста такжя и учитывает данные грузинской редакции во всем русском переводе, во она все же сохраняет греческие формы в других собственных имена, встречающихся в тексте: Аласий, Коэрман, вместо Абаи (т. е. Абаас) и Хавроном, давастик грузинского текста. Она и не подозревает, что в глаголы и греческой формы первого из этих имен (Алао-и-ос) скрывается глаголь знаменательного падежа грузинских имен (Абаи-и, Абао-и).

В русском переводе греческого текста глголь В. А. Арутюнова-Фиданца все же сохраняет греческое обозначение грузиния «шара, монастырь на то, что грузинский текст все же дает შარავთს («грузини»); так, например, «в монастыре, недавно основанном при ижечичии и помощи всеобщаго бога мико, Григорием, божией милостию ованом и великим доможителем всего Запада, родным сыном блаженной снннги Пакуриана, архонта-архонтов, человека выдающегося, происшедшаго с Востока, из блестящаго рода шваров» (стр. 68); «Мой шварский монастырь» (гл. II, 8, стр. 77); «в имену святую церковь в шварский монастырь» (гл. II, 34, стр. 69); «Об шваре, родственниках и людях шварских» (главное 25-ой главы) и др. Переводчица это делает нарочно, с целью, чтобы в слово «шара» вложить значение «армянско-халкидонита грузинского толка». Впрочем, греческое прилагательное, образованное от слова «шара», В. А. Арутюнова-Фиданца переводит через «грузинский», когда дело касается письма или книги: «ибо подобны в сочинении все монахи, владеющие грузинским письмом и языком» (стр. 68); «грузинские четвероевангелие» (глава 34, стр. 117). Такое двоякое отношение к слову «шара» вызывает удивление. Составители же грузинской редакции текста просто писали слова შარავთს («грузин») и შარავთის («грузин», род. пад. мнж. числ. 1). Да и издатель греческого текста и его переводчица С. Кауцанишвили переводят его через შარავთს («грузин») «ны, швары, приобретающие опыт истинной восточной службы» (А.—Ф., стр. 69); შარავთის ხელ შარავთისა და შარავთისა შარავთისა შარავთისა და შარავთისა 12026 (С. К., стр. 104), «так как

ны грузины и швары всякую восточную службу»: «Об шваре, родственниках и людях шварских» (А.—Ф., стр. 109); შარავთის ხელ შარავთისა და შარავთისა (С. К., стр. 104); «об шваре» (глава 25) «родных сынов блаженной снннги грузинских родственников»; «во предании рода сих шваров» (А.—Ф., стр. 71); შარავთის და შარავთისა და შარავთისა (С. К., стр. 105) «так это переводно грузинским».

Словом, Петриновской монастырь был не грузинский монастырь, как считали грузины XI в., следовательно основанном монастыря, а как писал русский ученый П. Биберакис и Н. Соколов, а также француз Л. Пел, не понимая, сущности дела, а «шварский монастырь, где, как называет В. А. Арутюнова-Фиданца, «в составе братии монастыря были армяно-халкидониты и грузины» (стр. 135), причем сперва она называет армяно-халкидонитов, а затем — грузин. И это именно на то, что в тексте прямо сказано: «ныкои моего монастыря родом грузинны» (Гр. монастырь в Болгарии, стр. 327).

Но только в тексте текста, но и в армянских а имену В. А. Арутюнова-Фиданца все же употребляет «швар» и «шварский»: «У Сидонии и Продомытителя Сидонии швары упоминаются гораздо чаще. При Ромеи Лакаване «в столице швария из Уваря царь куропалата. Под Уварей, здесь, по-видимому, подразумеваются владения шварских Багратидов. Указ о смерти Давида куропалата, Василий II прибыл в Уварю, «устроил тамное ему подданство и оставил Георгия, архонта Внутренней Увары, управлять собственными землями и не завладеть на чужие» (стр. 126). Поздней, как заметили, это также «шварские Багратиды», о которых речь и в другой текст: «В начале VIII века преставителю шварской ветви Багратидов назначено вступить в Табу на своих владениях на р. Чорох» (стр. 218); «большую часть земель шварских Багратидов» (стр. 236); «в старшей линии шварского дома» (стр. 216) и т. д.

«На Афонѣ в XI—XII вв. процветала школа при шварском монастыре. ... Воспитанники шварской школы изучали богословские и философские» (стр. 204). В. А. Арутюнова-Фиданца не сообщает, на каком языке изучала она богословские и философские.

Как известно, в 80-х годах X века грузины основали на горе Афоне (в Болгарии,

на Халкидонском полуострове) грузинский монастырь. В. А. Арутюнова-Фиданян пишет: «Три раза Салман употребляет определение «армянский», «армянский монастырь на горе Афон», «армянское войско Константина I-го, в «армянское войско Максима Насата». В первом случае может «армянский» определять, по-видимому, иеросolimскую принадлежность монастыря (стр. 127). Почему так переставлено, «ар-аиманому»? Следовательно бы писали «армиванка», и тогда, если не весь состав монастыря (а их было около 300), то по крайней мере три четверти были бы армянами-халкидонцами.

Впрочем, нельзя отказать в решительности В. А. Арутюновой-Фиданян, когда она пишет: «Шарашское и Карское царства, Карс, Вана, Мардага, Халкидон, Харс и Алахуани — области с чисто армянскими названиями» (стр. 125). Это она пишет так уверенно, будто у нее имеются под рукой точные статистические данные, полученные из парадной переписи, проведенной в отдаленных областях в XI веке по всем правилам отоджакитского див. Ванама из них Карское царство, Карс — это грузинское слово *კარს* («ворота») в форме дательного падежа (*კარსს*), совпадающий с формой именительного падежа армянского слова, члва. Оби формы (и грузинская и армянская) имеют значение и местного падежа. В грузинской редакции устава читается *კარს* (*კარს*). Как разъяснено мной (Грузинский монастырь в Болгарии, стр. 13, прим. 2), «карс» лежит в основе и других грузинских географических имен: Киде-кара, Тале-кара, Зе-кара, Талис-кара, Лобанс-кара. Так что корень наименования города Карса — грузинский и разве можно допустить, чтобы в Карсе и Карской области не было грузинского населения?

Одним из доказательств того, что основатель Петриковского монастыря был армянин, В. А. Арутюнова-Фиданян считает, что «родственников и людей Григория носят армянские имена (Амас, Вардана, Ахартан)» (стр. 136). Сказано весьма решительно. Ослабляется, Амас (или, вернее, АМмас) не арабское имя, как указано у меня (Гурц. имя в Болгария, стр. 38), а армянское. Кроме того, хорошо известно, что Вардана не армянское имя, а греческое (Р. Амари, Словарь армянских личных

имен, т. V, Ереван, 1962, стр. 74). Имя Григория в Тбилиси является именем двух персидских царей: Вардана I-го и Вардана II-го (Т. Я. Вартанович, История персидского народа, Иерусалим, Мусаян Грузия, Тбилиси, 1946, стр. 121, 164). А что армянского в имени Ахартан, употребленном и в Грузии? Может быть, В. А. Арутюнова-Фиданян увидит его армянскую этимологию? Сомневаюсь, чтобы это ей удалось, поскольку задача не из легких.

Чтобы подчеркнуть свое колебание о том, что великий домостроитель Запада Византийской империи и строитель Петриковского монастыря Григорий Ванауряцис-дзи был не грузин, а армянин, В. А. Арутюнова-Фиданян утверждает, что первый игумен Петриковского монастыря Григорий Ванама, о котором идет речь в 30-ой главе устава, происходил из дальнего Ванауряциса, с берегов Ванского озера (стр. 43—44, 204), потому не слышавшая тем, что в Грузии некогда была колонияльный пункт, назывался ванама Ван (*վան*), в том числе районный центр в Западной Грузии, знаменитый своими археологическими раскопками (Грузинская ССР, Административно-территориальное деление, Тбилиси, 1961, стр. 212). Называя грузинскую редакцию устава Петриковского монастыря, я не любил бы назвать какой-нибудь из этих пунктов родной первой настоятеля в Петрикове. Но для В. А. Арутюновой-Фиданян никаких колебаний не существует: она решительно пишет, что Григорий Ванама (Григорий Ванский) происходил с берегов Ванского озера. А ведь бы он тогда грузинский язык, так армянский в Петриковском монастыре?

Не только «имея греческих источников, но и «*Արաբ*» (грузинск.) армянский источник — это не грузин, а почти наверняка армянин-халкидонит. «В Ванской области, пишет Асхик, был убит фанатиком-грузинком (*Արաբ*) толкователь священных книг Новак». По этому поводу В. А. Арутюнова-Фиданян пишет: «Разумеется, имеются в виду не грузины во множественности, а армяне, исповедовавшие грузинскую веру, т. е. армяно-халкидониты» (стр. 136). Почему именно армяно-халкидониты? Откуда это слово? Разве было запрещено грузинам жить в Ванске, который у грузин назывался Ванама? Далее: «Армянские сообщают также о «*Արաբ*» Ва-

хариз, епископа Валахкеретском, который в 1021 году был посредником между грузинским царем и императором ромеев (стр. 13). Да и В. А. Арутюнян-Фаддани этот Захарен тоже армяно-халкидонит. Даже тогда, когда в источнике прямо указана грузинская национальность лица, В. А. Арутюнян-Фаддани склонна почитать это в смысле армяно-халкидонита. Так, например, в «Хронике Матфея Эвесского Григорий Бакурани и Багарет Вакана великим ромейскими князьями грузинского рода, «*ἄρχη ἡγεμόν*» (Стр. 134). Конечно, это место нельзя никак почитать, как в том смысле, что Багарет (Баграг) Вакане был родом грузин, т. е. по национальности грузин. Но нет, В. А. Арутюнян-Фаддани уверяет в другом. Она пишет: «В 1064 году во главе феми (Иверия) стоял князь из князей Востока Багарет Вакана, назначенный вост. правителем Ази и Иверии около 1060 года. Он происходил из знатного армяно-халкидонитского рода Вакана из князей Таиан» (стр. 48). Не только Багарет Вакане, но и Григорий Бакурани-де были, по утверждению В. А. Арутюнян-Фаддани, армянами: «и Григорий, и Багарет были армяно-халкидонитами грузинского языка» (стр. 51).

В. А. Арутюнян-Фаддани пишет: «По содержанию работы Н. Я. Марра об «Арнау» исследованная считала вопрос о грузинском происхождении Григория бесспорным» (стр. 126). Скажите, почему, что, не имея никаких предубеждений и предвзятых мыслей, правильно поняли текст устава Петропавловского монастыря, где прямо указано что грузинское происхождение. А ведь этот устав составил самоза Григорием. Кому лучше знать, кем был в первоначальном отношении строитель Петропавловского монастыря, самоза ли Григорий, или Н. Я. Марру? Что же касается Н. Я. Марра, знающего, безусловно, большие заслуги перед наукой благодаря большому количеству древнегрузинских и древнеармянских текстов, их переводам и комментариям, а также разностороннему этимологическому слову, то он, не имея данных грузинской редакции текста, а пользуясь только греческой редакцией, где имеются вставки и поделительные места, ошибся в своем заключении, как ошибся он в картельском князьстве, объявив грузинский язык

равноценным с семитическими. Не может же ошибся он и в объявив единообразие, создав «Новое учение о языке», для образования которого из «*ἄρχη ἡγεμόν*» (стр. 134) «*ἄρχη ἡγεμόν*» (стр. 134) 157, 164, 171, 178, 182, 190 — равноценным острам дискуссию.

Впрочем, не известно, что сказал бы Н. Я. Марр, если бы ему известна была давняя грузинского текста языка. Иной в своем распоряжении и грузинский текст, он безусловно обратил бы внимание на употреблении в 6-ой главе термина «*ἡγεμόν*», который в греческом тексте заменен словом неподходящим для этого места термином «*ἡγεμόν*». Будучи знаком с термином «*ἡγεμόν*» по тексту «*ἡγεμόν* Григория Ханджайского», он сразу отдал бы предпочтение «*ἡγεμόν*» грузинского текста, как обычного в монастырской практике, и забрался бы «*ἡγεμόν*» греческого текста. Кроме того, не найдя в грузинском тексте упоминания об армянской версии текста и об «армянской» подходе Григория, критически отнесся бы к греческому тексту и дал бы совершенно другое направление своей статье.

В своей статье я писал: «Центральным пунктом для правильной оценки обеих текстов устава, грузинского и греческого, а отношения их друг к другу, в смысле достоверности сообщаемых ими некоторых фактов, я считаю вынесенное вопроса о том, который из них фальсифицирует в этой статье, грузинский или греческий, поскольку одно и то же должностное лицо в монастыре у грузин называется «*ἡγεμόν*», а по греческому «*ἡγεμόν*» (Гр. мюн. в Вагари, стр. 267). В. А. Арутюнян-Фаддани, комментируя текст своего перевода греческого текста, обычно переводит в грузинские соответствия греческим терминам по своему русскому переводу. В главе же этой греческого текста, где говорится о «*ἡγεμόν*», который у грузин называется «*ἡγεμόν*», а в грузинском тексте назван «*ἡγεμόν*», она объявляет «*ἡγεμόν*» это место, в отношении «*ἡγεμόν*» отсылает читателя к работе Н. Я. Марра «*Арнау*». Зачем отсылать к Марру? Не лучше ли отсылать на статью Н. Мурадели, который утверждал, что первоначально и в грузинском тексте стояло ар-

¹ Н. Марр, Основные таблицы в грамматике древнегрузинского языка с предварительным сообщением о родстве грузинского языка с семитическими, СПб, 1908.

мнению слово «танутара» во впоследствии грузинами его выкинули и заменили словом «танутана»? Слова на И. Я. Марра ничего не дает, поскольку слово «танутара» в данном месте совершенно неизвестно, как это разъяснено у меня (Груз. монастырь в Болгария, стр. 267 — 272). Тем не менее уверенность термин «танутара» в греческом тексте Петриканского текста для В. А. Арутюнян-Фадаян является главным доказательством, что Григорий Бакурянидзе был армянином (стр. 194).

В. А. Арутюнян-Фадаян говорит, что грузинские версии текста даже не упоминают об армянском слове (стр. 231). А не упоминает потому, что его и не было вовсе. «Армянский список» текста и «армянская подлинка» Григория Бакурянидзе такой же миф, как и наличие армяно-греческой рукописи в библиотеке имени Корнелия на острове Хиос. Греческому ученому К. Амантису пришлось остро доказывать, что первая часть грузино-греческой рукописи, хранящейся в библиотеке ивн. Корнелия на острове Хиос — грузинская, а не армянская, как доказано тем в каталоге (Totik'ina, t. X, 1936). Не только хиосский список грузинского текста у текста Петриканского монастыря был известен, как армянская рукопись, но и сефийский список того же грузинского текста помещен в каталоге каталога Петриканского монастыря В. Ворламова (1930), как «армянская первоначальная книга, неизвестно, когда написана» (Груз. мон. в Болгария, стр. 51).

В. А. Арутюнян-Фадаян ошибается, когда пишет, что «грузинский список текста не был заверен подлинно основателя Петриканского монастыря» (стр. 234). Сам Григорий сообщает: «все эти тексты (т. е. один грузинский и два греческих) мною подлинны мной, канонизированного Григория, рукой» (Гр. мон. в Болг., стр. 327). Он утвердил текст, написав слова: «Все это канонизованное твердо волей Бога». Как я писала в своем исследовании, а утверждением грузинских документов часто существовало имя утверждающего лица (там же, стр. 33—40), но обязательной была формула утверждения, как в данном случае: «Все это канонизованное твердо волей Бога». Как раз греческий текст текста не имеет формул утверждения, что ставит под большое сомнение «подлинность» Григория под греческим текстом, имен-

нующе только в «армянском» списке текста, сделанном в XVIII в.

В. А. Арутюнян-Фадаян, опираясь на мою книгу, утверждает, что слово «танутара» в списке Мелитинской библиотеки, сделанной в XVIII в. в Грузии, является «армянским» словом, а также Бафанаем и Георгием Иварам, писавшим в болгарском доме Запада список Григорий Бакурянидзе «православный» (стр. 192). А у меня сказано следующее: «В полномочном списке Мелитинской постоянной гонимой в числе известных людей значится и грузинские политические деятели (царь Баграт IV, Давид Строитель, Давид, царь Тамара и др.), литераторы Ефремий и Георгий Святогорцы и др., а также болгарский дом Запада». Мои слова «литераторы Ефремий и Георгий Святогорцы» у В. А. Арутюнян-Фадаян превратились в «Ефрема и Георгия Иварам», поскольку в «широком», по ее мнению, конечно, можно подразумевать в армянско-грузинском.

Вместе с тем, нужно отметить, что я привела список полномочных лиц, указав, что определенное православный имеет почти каждое болгарское лицо, а В. А. Арутюнян-Фадаян, игнорируя все это, указывает только дом Запада, православный. Этим она как бы подслащивает, что дом Запада был «православным армянином».

В. А. Арутюнян-Фадаян, не зная грузинского языка и пользуясь моим русским переводом текста, в одном месте пытается указать меня в неточности перевода. По поводу одного места 18-й главы грузинского текста она пишет: «Интересно, что в грузинском тексте написано не просто «слу-а-наде» (как переводит А. Шандид), но «слу-а-дегата» (т. е. «византийский термин «легата» остался без перевода. Может быть, средневековый переводчик не понял слова «легата»? (стр. 189). При чем тут средневековый переводчик? Грузинский текст переводит на русский язык я, а не средневековый переводчик. Посмотрим, насколько права В. А. Арутюнян-Фадаян. В Словах у меня объяснено: «**legat** (лат. legatus, в грузинском **სტე-ფე** через посредство греческого) — оставленное по завещанию имущество, ведь» с различным мест, где это слово встречается (II, 13; 18,1; 36,2), в том числе и того места, которого касается ее критическая заметка.

Она думает, что *სურ-ფი* передает предударное слово «судри» (потому у нее и получается «судри дегата»), тогда как *სურ-ფი* относится к последнему слову (*სურ-ფი* «სადაცაღებო» «получающим дегата»), что у меня дано в русском переводе в таком виде: «отды (кто-нибудь) из получающих по звонанию».

В. А. Арутюнова-Фаддани не прочь повторить смысл моих слов. И говорит, что в окрестностях Петропавловского монастыря было болгарское поселение, которому не разрешалось входить в монастырь (Гр. мон. в Болг., стр. 204), а затем писал о лаях: «Примыслив по возможности, что люди молятся на родном языке, а не на церковном языке, если поселенцы значительно различаются от родной разговорной речи, можно ли сбросить со счетов это далекое население, когда пишешь об исторических судьбах Тав и Кларджетан в XI веке и о миссиях оттуда, происходивших в Петропавле?» (стр. 207). Где здесь основание для утверждения В. А. Арутюновой-Фаддани, будто я писала, что, поскольку речь в тексте идет об уроженцах Тайка (нет, в тексте в речи нет об уроженцах Тайка! — А. Ш.), то вторым из языков мог бы быть не армянский, а далекый (стр. 137). Она даже серьезно тоном пишет: «Лаяский язык не мог быть богослужебным языком в Петропавловском монастыре, как, впрочем, и не в каком ином. Лаяский язык — не богослужебный и даже не литературный язык» (стр. 138). Я бы поблагодарила за замечание, но я писала, что они могли молиться на родном языке, значит, отчасти отличавшемся от богослужебного грузинского. Дальше я добавила: «Да, конечно, чего много мудрить, когда в уставе прямо сказано: «монахи моего монастыря родом грузины»» (стр. 207).

В. А. Арутюнова-Фаддани, отдавая предпочтение греческому тексту, считает уместным замечание грузинской редакции только, стараясь найти в ней места позднего происхождения. Так, например, в комментарии к XIX-ой главе она пишет: «В греческом тексте этой главы всего два параграфа, в грузинской же редакции — четыре... Между § 1 и § 4 (§ 2 греческого текста) вставлено как 2 параграфа, но содержательно настолько мало, что представляю и верны два, что могут быть распонены, как более поздние толкования греческого текста» (стр. 191). Напротив

так думает В. А. Арутюнова-Фаддани, не разобравшись хорошо, об этом можно сказать эти параграфы как поздние толкования, тогда как грузинский текст, будучи первичным и более древним, на верней стороне при издании на греческий язык.

«О существовании фемы Илария первоначально грузинской редакцией, очевидно, уже не знал. В грузинской редакции «Илария» передана словом «Сакартвели» — Грузия. Этот термин, впрочем встречающийся в грузинских текстах XI века, получал широкое распространение после того, как Тбилиси, отвоиненный Давидом Строителем у арабов в 1010, был объявлен столицей обособленного грузинского царства (1122). Таким образом (если этот термин здесь не является автореалием), *საქართველ* фемы возникло в грузинской редакции 1122 г. (стр. 191). Подобным аргументом можно доказать все, что угодно. Если, например, термин «Сакартвели» употреблялся в грузинских источниках XI века, почему он не мог попасть в устав Петропавловского монастыря, основанного в 1083 году? Это раз. Во-вторых, как же передать по-грузински греческий термин «Илария», обозначившей фему, обособленную от остальных от Грузии земель, включенных первоначально, до разрушения ее границ, по преимуществу грузинами, и оттого называвшуюся Иларией, т. е. Грузией?

Как уверяют, фема Армения получила свое название от греков «по имени армян, назвавших там и по соседству» (стр. 217, со ссылкой на Н. Алонда). Такое же название имеют и с названием фемы Илария. Если существовало несколько Армений (I, II, III, IV), отчего не могло быть рядом с основной Грузией и старой Грузией, входившей в состав Византийской империи? Аналогичное положение сложилось в XVI в., когда турки по оторванным или грузинским юго-восточным областям образовали Гурджистанскую, т. е. Грузинскую, иларию.

Далее В. А. Арутюнова-Фаддани пишет: «Романия — область в византийских источниках называвшаяся Византийской иларией. В греческом тексте — Греция, термин более позднего времени» (стр. 191). Откуда могла она, что этот термин более позднего времени? Могу уверить со что грузины греков (в том числе и византийских) всегда поминали братьсянами, а

на родную — Саберадета (Греция), что стоит в грузинском тексте вместо Романа греческого текста.

Я бы согласился с мнением С. Т. Еремьяна, приведенном В. А. Арутюнян-Фадяна (стр. 194), что, употребляя форму Сасаравонста (Сарашина в смысле Сарин) вместо Саберадета, «средневековой переводчик был сильнее в риторическом грузинском языке, чем в литературном, но дело в том, что подобными образованности являются Саберадета (Греция) и Сасаравета (Франция), а они являлись литературой как в древнегрузинском, так и в новогрузинском».

В. А. Арутюнян-Фадяна отмечает в своей книге несколько раз, что грузинский текст таинка отличается от греческого. Так, например, в комментариях к четвертой главе, отмечая известное сходство «текст грузинской версии значительно отличается от того, что дает греческий текст. Подобное совпадение наблюдается и при сравнении многих других мест обоих текстов» (стр. 167); «интересно, что грузинская редакция не делает никаких послаблений для монахов-аристархов» (стр. 168); «грузинская версия здесь несколько отличается от греческого варианта» (стр. 168); «грузинская редакция в данном месте значительно различается от греческого варианта» (стр. 171) и т. п. Тем не менее она утверждает: «грузинская версия — неслучайный перевод с греческого» (стр. 231).

С греческого переведено, конечно, все, что вошло во устава константинопольского монастыря Панатта, как это отмечено в самом тексте таинки (Номера оглавления, 3), но греческий текст не мог дать в грузинском переводе таких терминов, как абарма, дева, скартан и др. Нидель и переводчик греческого текста С. Г. Качишвили, сравня оба текста, замечают: «греческая и грузинская редакции таинки не представляют переводов друг друга» (Georgias, I, V, 272). К тому же заключению пришли и Нидель и переводчик грузинского текста на софийскую стипку М. Таронидзе (там же).

Как могла быть переведена с греческого последняя глава грузинского текста («О том, как приобщать двенадцать господских и три других великих правителей», когда она в греческой редакции совсем не

имеется)? Она ведь не вошла в 11-ой главе греческого текста, а в грузинском тексте есть слова на нее: «Также пусть не превращается излучение, которое вычислено и составлено для каждого правителя, но только для каждого правителя».

В 21-ой главе таинки грузинской редакции есть указание на то, чтобы этот текст публично читали, но только в пределах каменной церкви и при присутствии всех трех святых восточа. В. А. Арутюнян-Фадяна по этому поводу замечает: «В греческом тексте в публичном чтении и нет речи; более того, в 26-ой главе греческой редакции особенно подчеркивается исключительность частного использования таинки» (стр. 265). В греческом тексте нет речи о публичном чтении таинки потому, что монахи Петриковского монастыря были родом грузинами и они читали таинку по-грузински, а не по-гречески, поэтому это следствие вошло только в грузинскую редакцию. Это еще раз показывает, что грузинский текст таинки независим от греческого и в некоторых частях является переводом на отклонение к греческому тексту.

Комментария одно место 26-ой главы (во грузинскому тексту конец 25 в), В. А. Арутюнян-Фадяна говорит: «В грузинской редакции здесь два документа. Первый версия приведенного в греческой версии, но в объеме соответствует ему, второе в греческой версии нет» (стр. 225). Нет, не совсем соответствует. В грузинском тексте относительно первого документа сказано: «смысловое изложение и его письмо и судья той фемии» (стр. 226), а в греческом: «кандидатство изложения и петлякой и фемии судья для удовлетворения и подтверждение инициативной и остальных указов, правства и Святой Софии» (стр. 120). Упоминание св. Софии в грузинском тексте имеется как раз в конце второго документа: «за этот петлякой исполится и св. София вместе с другими судебными документами». Ясно, что здесь имеется такая же версия греческого текста, какую П. А. Арутюнян-Фадяна отмечает в 25-ой главе того же греческого текста: «Нача текста греческой редакции подтверждается и свиде-

тальством грузинского текста, согласно которому редакцию всего необходимого в Степановской канонизации осуществляла не царь, а монахи (стр. 200). Только так же и здесь: второй документ в греческом тексте оцарил монахи, но его язык произведен не по первому документу. Поэтому совершенно лишены основания вопросы Арутюновой-Фаддани: «Не было ли первоначально этого документа более поздней армянской? Существовал ли сам документ?» (стр. 226). Однако она не сомневается в существовании армянской версии текста, хотя время датированности ее существование не знает.

В. А. Арутюнова-Фаддани пишет: «В грузинском тексте запрещается переводить не «варочскую землю», а крестьянина. Средневековый грузинский переводчик, очевидно, уже не знает, что такое «вароч» вавилонской действительности» (стр. 205). Во-первых, в средневековом грузинском переводе. Святой греческий текст первичен (это верно!), В. А. Арутюнова-Фаддани думает, что автор грузинского текста не знал, что такое «вароч» греческого текста. Так ли это? У меня сомненья, что слово «вароч» грузинского текста в греческом соответствует «вароч» (с указанием мест, где она встречается — см. статью «Крестьянин» в словаре, стр. 325). А что касается «варочской (крестьянской) земли, вместо которой в грузинском тексте стоит «крестьянин» (т. е. «вароч»), само собой подрастывали переводы «крестьянина» с его землей. Так что здесь нет никакого повода для неравного суждения В. А. Арутюновой-Фаддани.

В грузинской редакции текста нет раздела о животноводстве, говорит Арутюнова-Фаддани (стр. 221). Он был и в грузинской редакции, но да как не делал лист, который содержал список животных. Поэтому как в грузинском тексте, так и в русском переводе у меня крестьянским многооточия, а недостающее место грузинского текста я восполнял по моногрузинскому переводу С. Каулидзева: «Список животноводческой, которая дан в грузинском тексте». Дальше сказано: «Так как в грузинском тексте Петридовского устава не хватает листов, здесь правду из греческого текста то, чего не хватает и что помещалось на потерянных листах» (Гр. мон. в Болг., стр. 19).

В. А. Арутюнова-Фаддани пишет: «Ханульский монастырь был одним из круп-

нейших центров средневекового образования. Отсюда выходящие выходящие иероглифы донесли, богословия, пророчества, переписки» (по ссылке). Но это не так. Археологический комментарий (стр. 25). Я бы согласился с таким утверждением Ханульского монастыря, но Е. Ташидзе пишет об этом другом: «Ханульский монастырь был одним из центров образованности в древней Грузии, а не в Закавказье».

Про В. А. Арутюнову-Фаддани выдает, что основатель Петридовского монастыря Григорий Бокрурадзе пред, выдал себя за грузина, происходившего из блестящего грузинского рода. Это она, В. А. Арутюнова-Фаддани, спустя почти десять лет после его смерти пишет точно и достоверно, что он был армянин. Для нас не имеет значения и то обстоятельство, что надписи Петридовского монастыря (фресковая надпись на алтарной стене церкви, надпись на надгробном кресте, надпись на иконе) все грузинские. Об этих надписях имеются сведения в книге моей книги (Гр. мон. в Болг., стр. 154—168), которую она часто цитирует, но ни где о них не упоминает.

В. А. Арутюнова-Фаддани и не чувствует, что явно выраженная «варочская» неадекватность ее книги резко снижает значение интересными данными, приведенными ею в своем комментарии из разных источников для объяснения сложной темы Петридовского монастыря.

Есть и другие вопросы, которые ставит книга В. А. Арутюновой-Фаддани и на разъяснение которых следовало бы остановиться, но в основном достаточно, чтобы иметь общее представление о характере ее перевода и комментариев к важнейшему документу по истории Грузии, Болгарии и Византии.

Продолжить с сожалением констатировать, что вышедшие с начала до конца книга В. А. Арутюновой-Фаддани способна внести в заблуждение доверчивого читателя.

Я не могу понять, как мог пропустить такую книгу, полную больших ошибок и необоснованных утверждений, ответственный редактор Г. Г. Литавров.

А. Г. ШАНЦЕ

Академик Академии наук Груз. ССР

За последние годы объектом пристального внимания специалистов по странам Ближнего и Среднего Востока становится одна из развивающихся стран — Иран. Не случайно Ученый совет Института мировой экономики и международных отношений АН СССР провел совет с сотрудниками ИВАН, ИМРД и ГКОС исследование на тему: «Иран в мировой экономике и политике». Проведенные выступлениями данные ясно указывают на то, что Иран весьма активно старается выкачать «капсу» развивающихся стран и переключить в лагерь самых развитых капиталистических держав.

Сделавшие в этом направлении шаги толкают на размышления по экономическим вопросам в социально-экономической жизни Ирана, которые вызывают «парадоксы феодалов» и заслуживают глубокого изучения. В самом деле, кроется ли весь секрет быстрого развития Ирана только лишь в сырьевых ресурсах страны, в частности, во «исключительной» нефти или еще в чем-нибудь другом — вот, как нам кажется, главный вопрос. Однако мы более чем убеждены, что, не оказав взглядам недалекого прошлого Ирана, особенно ее средневековую историю, труднее будет правильно ответить на этот вопрос.

Высказанные на упомянутом форуме специалисты соображения и охарактеризованы на определенном уровне сложности проблемы будущего экономического развития Ирана помогут в какой-то степени объективно оценить достоинства книги

За последние годы советскими специалистами издано немало интересных работ как по отдельным проблемам новой и новейшей истории Ирана, так в общей работе в целом по стране. Рецензируемая книга нам представляется одним из самых современных изданий по современному Ирану.

Для всесторонней оценки рецензируемой книги имеются все основания: во-первых, «Очерки», по сути дела, широко охватывающее, многоглавое исследование самых актуальных социально-экономических и политических проблем, стоя-

щих перед Ираном на последнем этапе; во-вторых, рассматриваемые в «Очерках» вопросы конструируются из различных исторических источников, тактически-новаторскому и объективному экономическому анализу, что, конечно, достигнуто благодаря многолетним совместным работам продвинутой социалистической направленности в области востоковедения — историков (С. М. Алиев, В. В. Трубиной) и экономистов (А. Э. Арабаджян, А. И. Думин). Это, на наш взгляд, одно из главных достоинств книги: в третьих, в рецензируемой книге среди множества других вопросов впервые в советской литературе в широком плане исследуются также актуальные проблемы новейшей истории Ирана, как «Антиимпериалистическое и демократическое движение 1949—1953 гг.» (С. М. Алиев) и «Общественные преобразования и основные тенденции социально-экономического и внутриполитического развития Ирана» (А. И. Думин).

Не упустили значения других вопросов, рассмотренных в «Очерках», можно подчеркнуть, что эта проблема в основном, по нашему глубокому убеждению, главы содержатся всей публикации. Поэтому, все наши суждения, в доброй и критичности замечания, в отношении «Очерков», будут исходить, в основном, из оценки вышеупомянутых проблем.

Говоря о достоинствах рецензируемой публикации в целом, следует прежде всего, отметить, что весьма удачно как architectonica книги (хотя бросается в глаза опущенный период второй мировой войны и последующего политикана), так и хронологические рамки отдельных глав. Каждая из них охватывает самые важные вещи в жизни страны. Совершенно правильно поставил коллектив авторов, имея за основу первоочередную важность упомянутых событий. Примером может служить глава об антиимпериалистическом и демократическом движении 50-х годов.

«Очеркам» предпослано предисловие ответственного редактора книги А. Э. Арабаджяна; в нем выделены отдельные положения, характеризующие основные эта-

¹ Иран. Очерки новейшей истории, турки издательства «Наука», 1976, 470 стр.

ты общественно-политического и социально-экономического развития страны.

В очерке, посвященном социально-экономическим и политическим предпосылкам установления монархии Пехлеви (А. И. Диния) правильно, на наш взгляд, отмечено, что введением до рассматриваемого периода «развитие товарных отношений в деревне и в стране в целом происходило в условиях крайней экономической отсталости Ирана... и преимущественно определялось интересами широкого населения, а не было итогом сознательного экономического развития» (стр. 25).

Границей к власти новой пехлевидской династии с первых же дней пришлось столкнуться с немалыми трудностями не столько политическими, сколько экономическими характера. Это и толкнуло новую династию страны на проведение ряда мероприятий, направленных на то, чтобы вывести страну из-под подчинения иностранному капиталу. Капитальными займами, предоставляемыми империалистическими державами, никто изорванного не сумел сплести на пути самостоятельного экономического развития Ирану. Поэтому, как справедливо указывает автор очерка «Иностранная и внутренняя политика монархии Пехлеви в 1925—1941 гг.» (А. И. Диния, В. В. Трубиной), «Иран был поставлен перед необходимостью осуществления экономического строительства за счет внутренних ресурсов...» (стр. 52).

Не получив желаемых результатов от американской миссии финансовых советников во главе с Мильено, Реза шах сделал «серьезный шаг», открыл в сентябре 1926 г. Национальный банк Ирана и Бросил, тем самым, вызов бывшим «средоточиям», в частности, английскому империализму. В очерке убедительно показано взаимодействие в первоочередном порядке нововведений, которые в «итальянском» варианте этот шаг иранского правительств и попытались воспринять через так называемый «швейцарский» банк кредитоспособность национального банка Ирана, держа его в финансовой зависимости (стр. 45).

Наиболее важно (стр. 167—200) представляли очерка «Антиимпериалистическое и демократическое движение 1949—1953 гг.»

и «Послевоенная аграрная реформа» (С. М. Алавер).

По своему содержанию, тематическим, документальным аспектам для 1949—1953 гг. является, предпринятая в этот период весь дальнейший ход политический и экономического развития страны.

Движение 1949—1953 гг. было многомерным явлением, чему способствовало множество факторов, сделавших самое непосредственное отношение к трудностям народа стал экономика, повышение цен на товары широкого потребления, быстрый рост безработицы, инфляция и т. д.

Пересорванной складывается в стране не только экономическое положение шлохось количественно иностранных монополий и компаний, в первую очередь, принадлежало дурной славой у иранского народа, Англо-иранской нефтяной компании. Вот почему движение с первого же дня приняло антиимпериалистическую направленность. Ни кто не могло быть, ибо вопрос о нефти Ирана, как справедливо указывает в очерке, стал «главной политической и экономической проблемой страны» (стр. 182).

Не будет преувеличением сказать, что в очерке С. М. Алавер, посвященном событиям 1949—1953 гг., впервые в советской историографии дана ясная картина того, как иранская национально-демократическая, выступавшая вместе с Национальным фронтом в начальный период движения, когда на повестке дня стоял вопрос об отходе от АНПЕК, постепенно, по мере нарастания кризиса демократического движения самым широким слоем иранского общества, раскололся на две противоборствующие группы, которые и составили, по существу, ядро основных классовых сил антиимпериалистического истронного представителем буржуазии — с одной стороны, и империалистическим истронным — с другой, которые вместе с проиранскими кругами образовали анти-демократический лагерь.

Безусловно прав автор очерка, утверждая, что одной из основных причин, вызвавших организацию заговора против правительства Мосаддыка, был его отказ в вопросе об иранской нефти принять условия США и Англии и поступиться национальными интересами своей страны (стр. 248), хотя и числе против

следует упомянуть и отстранение шаха и армия от участия в политике (Д. Элиел-Сатто), а отсутствие научных и технических специалистов для управления нефтяной промышленностью, на что указывал и свое время премьер Рамада.

Подводя итоги движению 1949 — 1953 гг., автор очерка, подчеркивая его историческое значение и международный характер, не без оснований утверждает, что «... оно заложило [отличило] на весь ход общественно-политического и экономического развития Ирана в последние десятилетия, что эти преобразования после 1953 г. реформы являются не тем иным, как успешной революционным путем, попыткой воспринять опыт достигнутого выступления народными масс, росту их политического самосознания, на которое огромные влияние оказало движение 1949—1953 гг.» (стр. 251).

В очерке о последствиях августовского переворота (стр. 262—280) на основании неопровержимых фактов убедительно показано, как американские и британские круги правящей верхушки, добиваясь свершения законного правительства Ара Мадани, открыли двери империалистическим кругам США, Англии и других стран для беспардонного доминирования на всех областях политической и экономической жизни Ирана. Хорошей иллюстрацией может служить тот факт, что Англо-американская нефтяная компания (АННК) уступила место Международному нефтяному консорциуму (МНК). Отныне доступ к важнейшей статье национальной экономики страны — нефти вместе с Англией получила еще несколько стран. Иран оказался отключен и агрессивные потоки империалистической дорожки. В очерке шаг за шагом прослеживается весь процесс превращения сложившейся социально-политической и экономической обстановки, к чему впрямую подталкивали политиками французских властей.

Создавшееся положение заставило правящие круги Ирана прибегнуть к революционному шагу реформ с тем, чтобы создать основу для быстрого развития экономического потенциала страны и временно удовлетворить выступления народных масс. Рассказывая о всех вопросах подвешенного очерком А. Н. Давана «Социально-экономической и политической

кризис конца 50-х — начале 60-х годов» (стр. 290—318) и «Общественные преобразования и экономический, социальный и политический развитие Ирана 1949—1953» (стр. 319—400).

И в заключение можно сказать, что сам представляет собой новое слово в советской историко-социологической литературе; в нем впервые исследуется весь сложный процесс общественно-политического и, особенно, экономического развития Ирана с 50-х годов вплоть до наших дней. Важно то, что выискиваемый автором отрывок выводов и полноконная обоснованы многочисленными первоисточниками и огромным количеством статистического материала.

Общественным преобразованием, осуществленным в Иране с 60-х годов, предшествует длительный подготовительный этап, который предусматривал создание необходимыми предпосылок для успешного проведения настоящих мероприятий и способствовал «...осуществлению весьма широкой программы аграрных преобразований...». Предварительные мероприятия позволили правящим властям присутствовать в начале 1952 года в осуществлении «...долгосрочной обширной программы общественных преобразований, открывших новую важную страницу в исторической эволюции Ирана» (стр. 363).

Крупнейшими камнем этих преобразований, как справедливо замечает автор очерка, стала аграрная реформа, позволившая государству создать так называемые «корпуса развития и благоустройства, просвещения и здравоохранения, сыгравшие огромную роль в благоустройстве деревни, повышении культурного уровня и подлинного образования сельского населения страны. Все эти мероприятия и создание нового юридического корпуса послужили, по словам автора очерка, «одним из основных факторов относительной внутрисоциальной стабилизации страны» (стр. 344).

Подробно рассматривая в отделе должно значительным образом в общественно-политической и экономической жизни Ирана и отмечая положительные стороны проведенных мероприятий по программе так называемой «белой революции», автор очерка А. Н. Даван вместе с тем убедительно показывает, что

не империкаланские мероприятия были предприняты не столько благими намерениями правящих кругов улучшить жизненные условия трудящихся масс, сколько необходимостью упрочить существующий в стране монархический режим. Особенно наглядно это прослеживалось в мероприятиях по рабочему вопросу. «Поворот в политике императора Пеллеа, — по справедливому замечанию автора очерка, — отражает общие социал-реформистские тенденции борьбы мировой буржуазии против международного пролетариата.» (стр. 316), стремление правящих кругов Ирана «к созданию и укреплению в среде иранского пролетариата своей социальной опоры...» (стр. 352).

Одним из достоинств данного очерка следует считать тот факт, что он, можно сказать, насыщен такими интересными фактическими данными, которые недоступны широкому кругу читателей, порой даже специалистам. Главное то, что автор очерка адумчиво и умело, а бы даже сказать, смело анализирует фактами, не умалая и не преувеличивая их значения при выводе.

В общую картину рассмотренной книги удачно вписывается очерк С. М. Алиева о двух направлениях во внешней политике Ирана (стр. 403—466).

В очерке в светлой форме, но довольно ясно и убедительно показаны все предельно и объективная закономерность поворота во внешней политике иранских властей, неизбежность отхода от курса так называемого «политического взаимовыгодия», означавшего одностороннюю, протекторскую ориентацию, и обликания ее странами социализма.

Важной вехой в процессе нормализации отношений между СССР и Ираном являлось подписание 27 июля 1953 г. в Тегеране соглашения об экономическом и техническом сотрудничестве; оно являлось важным фактором для Ирана в направлении темной индустриализации страны. Нельзя не доказывать, что СССР не раз протравил руку дружеской помощи иранскому народу; вся предыдущая история взаимоотношений между СССР и Ираном — разве того, что наша страна и теперь будет проводить принципиально и упроченно добрососедские отношения с Ираном. Все, как говорится, за иранской стороной.

Нельзя не верить автору очерка в том, что от того, в какой мере иранское руководство станет предпринимать такие важные дела (в частности, строительство дамбы в соответствии с интересами населения страны жилищным интересам народа Ирана (стр. 457).

Таковы верные, в весьма скитном изложении, вопросы, рассмотренные в «Очерках». О достоинствах книги можно было бы продолжать разговор, но даже несколько слов дают достаточно оснований сказать, что Главная редакция восточной литературы издательства «Наука» проводила в лице рассмотренных «Очерков» советским читателям, а первую очерка, специалистом, хорошим подарком. И если мы выкажем некоторые критические замечания, даже направленные по некоторым частностям для пополнения автором «Очерков», то это предельно важно иранским властям облекнуться с нашими коллегами своими соображениями.

В «Очерках», как было отмечено выше, немало интересных наблюдений, научно обоснованных и логично аргументированных выводов и выводов. Вместе с тем, в них то и дело встречаются такие выволы, я думаю, является такая описка тому или иному событию, которое, на наш взгляд, нуждается в корректировке.

Можно ли считать установленные император Пеллеа логическим завершением иранской революции 1905—1911 г., или это предлагает автор очерка? (стр. 36). На наш взгляд, нет. Если бы в очерке было сказано, что логическим результатом иранской революции 1905—1911 гг. было свержение иудейской диктатуры, то такое утверждение не вызвало бы возражения.

Преувеличена, на наш взгляд, роль полуфеодалов и помещиков. Известно, что Реза хан с верным им делом прелюд и вместе свернулся на те социальные слои общества, которые выступили против власти дельфийского империкаланта, за национальную независимость. А такой социальной силой к началу 20-х годов, как правильно указывает проф. М. С. Ильин, была интеллигентная буржуазия (кроме компрадорной), которая к началу 1932 года и образовала в Миджлахе вместе с прогрессивными помещиками и интеллигентской «Национальной банкой. Мы разделяем точку зрения, согласно которой Реза хан

опираясь на помещичье-буржуазные круги (История Ирана, М., 1937, стр. 321, 326). Следовательно, они и составляли социальную-экономическую основу монархии Пехлеви. Что же касается централизованной государственной власти, то фактически она проводилась реорганизованной Редз ханом армией — главным орудием осуществления власти Редз хана (там же, стр. 331), наместу при этом, что она была выражением интересов определенных социальных слоев общества.

Было бы лучше, если бы речь о том, что «политика централизации... зачастую сопровождалась разрывом связей и разрушением производственных сил, вследствие не трудилась деревни налогом и иных дополнительных тягот, ростом эксплуатация крестьянства и т. д.» (стр. 54) шла так, где совершенно правильно констатируется, что «дополнительное последовательное проведение политики централизации позволило государству приступить к осуществлению серии мероприятий... призванных обеспечить рост экономического потенциала Ирана... объективно осуществляемые эти мероприятия повышали сопротивляемость Ирана экспансии империалистических держав и ввели в упроченное его независимость» (стр. 58). Тогда бы вышесказанные отрицательные моменты были бы рассмотрены как естественные последствия, сопутствующие важным социальным процессам в жизни страны, и не сводились бы к общему представлению о политике автором очерка к политике централизации.

Критикуя взгляды буржуазных авторов на преуспевание роли советской АНКС для завоевания Ирана, авторы очерка сводят в другую крайность, отрицают роль доходов от компании и экономического развития страны под эти предлоги, что «... в 20-е годы эти поступления использовались преимущественно на создание запасного валютного фонда, а в 30-е годы — в значительной мере на приобретение империалистической техники» (стр. 102). Вольно будь отключен от компании, правительству было необходимо было бы сократить ассигнование на импортные нужды и посылу создания валютного фонда и приобретения техники.

Малоубедительно, на наш взгляд, упрек в адрес иранского правительства в том, что оно создало такую армию, числен-

ность которой «немного превышала потребности в вооружении, сырья, оборудования для поддержания безопасности Ирана» (стр. 151). ^{Нужно сказать, что эти войсковые (и только эти) «ограниченности» функции армии не следует возводить в ранг оснований.}

Противоречия гражданские относительно роли американской компании по «4-ому пункту». С одной стороны субсидии по линии «4-го пункта не играли никакой роли» (стр. 331); а с другой, читаем, что она выделялась «... на продолжение строительства стального завода в Фехр, цементного завода в Редз, текстильной фабрики в Тегеране и т. д.» (стр. 332).

Какаясь вопросом о распределении средств на втором символическом плане, согласно которому «... на развитие транспорта и связи предусматривались соответственно 43,5%, сельского хозяйства — 29,7%, промышленности — 11,2%», автор очерка заключает: «Такое распределение ассигнований... вполне отвечало интересам монополий» (стр. 296). Как мы видели, автор очерка считает неизбежной для Ирана такое распределение средств на развитие транспорта и связи. А вот что написано на стр. 302: «Заметные сдвиги в использование современных средств транспорта, в расширении и совершенствовании сети коммуникаций, облегчен и ускорен рост экономических связей между городом и деревней, создавая предпосылки для развития основных отраслей иранского хозяйства». Выходит, что «такое распределение ассигнований» отвечало интересам не только империалистических монополий.

Очерк экономического характера, особенно очерк, посвященный экономическим преобразованиям (стр. 319—409), перегружен статистическими данными, что затрудняет восприятие содержания. Лучше было бы все эти данные представлять в виде таблиц.

В заключение хочется подчеркнуть, что высказанные нами критические замечания несут не умалют достоинства и научной ценности «Очерков».

По нашему мнению, рецензируются «Очерки» вполне могут быть полезными в основу учебника по новейшей истории Ирана, в издании которого давно назрела необходимость.

О. М. ГВИЛАВА.

მიმდინარე წლის 27 — 28 თებერვალს და 1 მარტს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ინტირის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში წატარდა საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხებისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია.

საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხები მჭიდროდ დაკავშირდება თანამედროვე ქართული მედიევისტისკისთვის მკვედ მნიშვნელოვან და აქტუალურ პრობლემასთან, ამიტომაც სამეცნიერო სესიამ ქართველ ისტორიკოსთა ფართო ადგიტირის ინტერესი გამოიწვია.

სამეცნიერო სესია გახსნა პროფ. შ. ღუმუაძის მოხსენებით — საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის პერიოდიზაციისათვის.

ისტ. მეც. კანდიდატი ვ. შალვაძე თავის მოხსენებაში, რომელიც ისტორიოგრაფიული მიმოხილვის ხასიათს ატარებდა, შვეტი ფეოდალისმის ძირითად ეტაპებს ასოციაციების ქვეყნებში.

ღმწკ. მეც. თანამშრომელი ვ. ქობულაძის მოხსენებას თემა იყო ფეოდალური ბუნების განვითარების ძირითადი ეტაპები საქართველოში, ბოლო ფალოსივ. მეც. კანდ. ვ. ყობახიშვილმა სესიის გაყენო მოხსენება — ფეოდალისმის ცნების ისტორიოგრაფიკად.

28 თებერვალს სესიამ მოისმინა ისტ. მეც. დოქტ. ვ. შამუღას მოხსენება — ძველი ქართული „სახლს“ ევოლუცია ფეოდალისმის ცნებასთან დაკავშირებით.

ისტ. მეც. კანდ. ა. ბოვერაძის მოხსენებას თემა იყო — მიწის ფეოდალური საყიარების ფორმის განვითარება ადრეფეოდალურ საქართველოში.

ისტ. მეც. დოქტ. თ. შაბუაშვილმა სესიაზე წარმოადგინა მოხსენება — ფეოდალური სენიორიის წარმოქმნა-განვითარების ისტორიადან საქართველოში. ამავე დღეს სესია გაყენო ისტ. მეც. კანდ. ა. ანთელავას მოხსენება — საქართველოს ერთიანი მონარქიის დამლა პერიოდიზაციის საყიარის დაკავშირებით.

სესიის მეშობის ბოლო დღეს, ისტ. მეც. დოქტ. ვ. გამბურიამ წაყიარის მოხსენება თემაზე — შატოსებობის საყიარის საქართველოში.

ისტ. მეც. კანდ. ღ. ტუხაშვილი თავის მოხსენებაში შვეტი ფეოდალური საქართველოს საბელშეფიციებრავი ფორმების განვითარების საყიარებს I — XI სს. საქართველოში.

ისტ. მეც. დოქტ. ვ. ყოფიშვილმა სესიის გაყენო მოხსენება ვვიანფეოდალური ხანის საწყისები საქართველოში. საქართველოს ისტორიის ვვიანფეოდალური პერიოდის შესახებ ისტორიის ისტ. მეც. დოქტ. დ. ყოფილავამ.

სესიის მეშობის ყოველი დღის ბოლოს იმართებოდა მოხსენებათა გამოღვა, ყიარო და მართი განვითარება, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო სესიის მეცნიერის მოხსენილემ (ა. ანხაძე, ივ. სურგულაძე, არს. შატაშვილი, ვ. ვებუა, შ. ლიბოქვიანიძე, დ. შესხელიშვილი, ვ. ყობახიშვილი, ნ. ასათიანი, შ. ყვეღულია, შ. სამხიანიძე, ვ. აფხაძე, ნ. შოშიაშვილი, ა. იოსელიანი, შ. შატაშვილი, დ. მეტეხელიძე, შ. სანაძე, ქ. შატაშვილი).

სამაგიეროდ საქართველოს დემოკრატიული ხანის ძვლადიან პერიოდში საქონის სავაჭრო ურთიერთობები მოძღვნილი სამეცნიერო სესიის შემთხვევაში შეიქმნა ინსტიტუტის დირექტორის აკად. გ. მელიქიშვილი.

განზრახულია ამ სესიის მასალების საეცნიერო კრებულს გამოცემის საკითხი.

კანონი
კანონი
კანონი

საქართველოს სსრ-ის მეცნიერებათა აკადემიის სესიის

1978 წლის 17 და 18 მაისს გაიხსნა საქართველოს სსრ-ის მეცნიერებათა აკადემიის სესია. სესიის მუშაობის დროს განხილეს მეცნიერების განვითარების საკითხები და მიღებულია მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები.

სესიის პირველი დღე ძალიან დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით.

სესიის მეორე დღე შეიქმნა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით.

სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით. სესიის მუშაობის პირველი დღე დასრულდა მეცნიერების განვითარების საკითხების განხილვით.

ფეოდალური უზარმაზრობის პერიოდში, ქართულ ყოფაში, მრავალჯერ ცდილობდნენ, ეკლესიას და ამ ფეოდალური უზარმაზრობის სწრაფი აღმშენებლის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველ დარგში ეს ნაწარმოებები, სიყვარული მოხატა, აქედან სხვადასხვა ეპოქის ძეგრობული სურათის მკვლევარ-მკვლევან და ხელს უწყობენ სურათი ძეგრობული პროცესის მკვლევარ-მკვლევან წარმოადგენს შექმნას.)

ფეოდალური ჩინოვნი უზარმაზრობის ყველაზე უფრო გავრცელებული ღირებულებული განხი, დღე იმდენად აქვეს ღირებულებულებულიცხოვრებით და მკვლევარ, თავისი მონათხი და მკვლევარი გამოხატვის სრულყოფილობით ფეოდალური ნაწარმოებები იმდენად ძლიერად აქრობენ მკვლევარის ვარაუდებს, რომ უზარმაზრობული აქვებოდა მინი გავეხილა ჩინოვნი მარტოოდენ საეკლესიო ხასიათის მკვლევანი. ფეოდალური მოკლევანი არ იყენებ მკვლევარულ ვიზუალურს, გამოხატვის მკვლევარი სურხებს გამოყენებაში იმდენად არ იმდენადლობას და დიდობნობას, მინი თავისი თხზულებებს აქრობენ მკვლევარი საეკლესიო მასალით, ხელების ღირებულებულები აღწერა, მკვლევარებით და სხვა მოკლევანი სამკლევანით, ჩინოვნი გარდასული ეპოქის მკვლევარი საეკლესიო იმეათი ხმებებს ქმნიდენ.

ფეოდალური განხი უზარმაზრობის იმიტომ ნაწარმოებს აქრობენს ვინაი „მარტოოდენ“ („წამება“), ხელი მკვლევ — „ცხოვება“; პირველში აღწერადა ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის წამებული, სიყვარული დამართა პროცესების ძეგრობა, ხელი მკვლევნი ძველ ქრისტიანული სარწმუნოების გამოყენებულს, ეკლესია-მონასტრების და ქრისტიანული ეკლესიის შექმნაში უფროდობდა მკვლევარ-მონათხი ცხოვრება.

ქართული ფეოდალური აღმოყენება ხეწმის ქრისტიანული ეკლესიის საზოგადოებისათვის (IV ს.) სურათიფი. ეს ღირებულები პირველად ნათარგმნი იყო ხეწმული, აღწერა, სიწმინა და ძიებელი ენებოდენ, მკვლევარ პარალელურად მკვლევარ-მონათხი იმიტომდენად თხზულებებზე იქრობოდა.

ფეოდალური ძველები განახლებული მოცდომეფეოლობის მარტოოდენადაა ეკლესია წინდობა „წამება-ცხოვრებას“ იყენებდა მარტოოდენა მონასტრის ქრისტიანული მოძველების გავრცელების და განმტკიცების მიზნით. ქართულ საეკლესიო მკვლევარში ეროვნულ მოღვაწეთა „მარტოოდენების“ წარმოშობა შექმნას, სიყვარული, თავიდანვე ღირებულებული დამწმუნებელი მკვლევარი, მართალია, მეთი თხზულებები მარტოოდენა ეკლესიისათვის და დამწმუნებელია ძლიერობების უმეტესს მკვლევარში ეროვნული იყენების და ქრისტიანული სარწმუნოების განმტკიცების საეკლესიო იქრობოდა, მკვლევარ მათი წყობება მარტოოდენათვის მხოლოდ ქრისტიანთა შეტყობებზე, ე. ი. ეკლესიისათვის შესრულების დროს იყო შესაძლებელი, რაც თავისთავად შეუთავსებს ფეოდალური ამ ტიპის ნაწარმოებს თავიანთიველადვე ღირებულებული დამწმუნებაზე, მართალია, „წამება-ცხოვრებას“ ხეწმის მოღვაწე რად ქართულ ძველებში სურათებზე არ მოიხატებოდა დღე, რომელიც დაეხებოდა ამ წინდობის სახეებზე და ეკლესიის ეკლესიისათვის დროს აღწმუნული თხზულების წყობება.)

ფეოდალური მკვლევარი ეკლესიის საეკლესიო ეკლესიისათვის და სი მონასტრი წყობებისათვის განახლები კიდევ მისი სიყვარულია ჩინოვნი განსაკუთრებული განხი.

„წამება-ცხოვრებებს“ შედგენის ნორმები და კანონები შემოვიღებოდა. აქვე იყო კიდევ IV საუკუნეში, ზმანტიაში, ძალიან ნაყარბხველი იყო თავის ცხოვრებით და გამოხატავდნენ ამ წესჩვეულებებსა და ტრადიციებს რამდენიმე დამახასიათებელი იყო ფეოდალური სოციალიზმისათვის. როგორც ცნობილია, ფეოდალიზმში თავისი გენეზისისა და შემდგომი განვითარების შემთხვევაში მისთვის დამახასიათებელი სოციალური-ეკონომიკური ერთეულობის უაღრესად ჩივილი კბოი. შექმნა საქმად განვითარებული საყვარელი და საერთო წესები, ადამიანთა ურთიერთობის ერთმანეთში და მათი დამოკიდებულება ცხოვრობაში აქვემდებარებოდა აბრატს, ტრადიციის, სვედობის, სურვილისაღ. მათ მდებარე მტკიცე ქონება იყო მოკლებული სოციალიზმის ცხოვრებაში, რომ ძალიან ვარჯიშული ზოგით ადამიანის მარტოობისათვის და არაფერსაც ვეღვლებინა სოციალიზმის ცხოვრებას აბრატსაღ. მდებარეობდა ლატერატურისა და სელოვნებისა. შეიქმნა სწორად ამ ნიშნულზე წარმოქმნება ე. წ. ლატერატურული აბრატის ეს უკანასკნელი რომ ვინმე კომპონენტისაგან შედგებოდა. ესმოყვრეს ყოვლისა ეს იყო უფრო შემდგომი წარმოდგენა იმას შესახებ, თუ რაფორი უნდა ყოფილიყო მოკლებულია შედგენა; მასში შედიოდა აგრეთვე ქვეყნის აბრატის ე. წ. როგორც უნდა სვედობა თავი მოქმედ პირს თავისი მფლობელობის შესამართლად; ლატერატურული აბრატის მნიშვნელოვანი კომპონენტი იყო სიტყვიერი აბრატის — როგორც სიტყვიერი მასალა უნდა გამოყვანებინა სავიწყადს მოკლებულს აქწინის დროს. ლატერატურულ აბრატსა და მის მიერ გამომუშავებულ ლატერატურულ კანონებში ნათლად შეიმჩნეოდა ტიპური შემთავრებები იგი პირობით-ნორმატიული კეზითი მონარხისა დორმისათ.

კნობილება რესმა შედგებაში ე. წ. კლუბისკამ დამწერლობით შესწავლა და გამოყვანის საქმად მრავალი დორმული რომელიც სვეტილურად აფორმირებული ვარსიანების იყო დამახასიათებელი. ამასთან დაცემებით, სავსეობად უნდა აღინიშნოს ის ვარჯიშობა, რომ წარმოების ვარსი კი არ გამსაზღვრავდა დორმულებს შესრულს, არამედ სავანი, რომლის შესახებაც მოვედობითოდა აფორმირება სავანი, რომლის შესახებაც მომდინარეობდა თხოვნა, თავისი ვარსიანებისათვის მოთხოვნა ამა თუ ამ ტრადიციულ დორმულსა ლატერატურულს აბრატსა, რომლის მხედვითაც დავებოდა „ცხოვრება-მარტოობისათ“. გამსაზღვრა აფორმირებული ვარსის სვეტილიცა, რომელიც ხასიათდება გამსავერებელი ტრადიციულობით, წარმოებისა სტილისტური და თემატური ერთეობითა, მნიშვნელობის და რიტორიკის ელემენტებით, პერსონაჟთა სამუშაოს პირობითობით, სიმყარით და ა. შ.

„ცხოვრება-მარტოობისათ“ ძირითადად შემოაღწინებული პირისთვის მხედვით იყო აფებული თემკა, მათ შორის გამსავერებაც აღსებოდა.

ქმნდნათ „ცხოვრება“ ძირითად დერს შეადგენდა მოკლეი მოქმედი ვარსის შესახებ კონკრეტული მის თავდამორველ ამქვეყნიურ ცხოვრებასთან, რომელიც უმეტესობით უფრო მოკლეანი ასტერის, მონარხის, გამსატიკების და მკერის მოსაგრეობითი ცხოვრებას ეზოთ წარმოების ვარსი დორსი ხდება ქმნდნათა დასში ხასიყვრისა.

¹ Д. С. Лихачев, Поэтика древнерусской литературы, Ленинград, 1971, 88-90 — 90.

² В. О. Ключевский А. Древнерусские жанры поэмы, как исторический источник, Москва, 1871.

101

წმინდანა „მატყელობის“ ვნახი ხასიათებს ძველ წმინდულად, რომელიც ნაწილობრივად მოგვით ვძრის და ვახეშე მტყენს, ქრისტანული სარწმუნოების მოწინააღმდეგეთა შორის ამ სიტუაციაში „მატყელობის“ ვნახი რა იტანს სამხედრო ტანჯვა-წამებს, მაგრამ ამჟღავნებს რა ნებისმიერს სწრაფად და უფრავლობას, აღუბნა ქრისტანული ბრძოლის ქრისტანული მტერი და აღმარებული.)

ამ წამოწყობას ზოგადად ავითჩაფიქვლი შექრობის იდეები მანდატორობის და განხორბოვი სპეციფიკა მაგრამ შეცდომის იწესებოდა ავითჩა, რომ სომხურული სიტყვის „სოხურენ-მატყელობებს“ აქვს იგი ჩველ ძვირ, ერთხელ და სამუდამოდ ვაკეაებულ, კონსერვატიული ნაწარმოებზე, რომლებიც ამ აქვს მდებარეობის იდეები ათავითა ცვლილებებს. (რადეაბობა და დრო და მასთან ერთად წამოიღვევება ამ სიტყვებზე, მაგრამ რამ იგი დამოკიდებული იყო ავითჩაგის შეხედულებებზე, მის კეთილშეშებზე ან თუ ამ მიმდინარეობისადმი ანდობის იყო, რომ ტანჯვით ძველებს ვახეშე ავითჩაგთან შემოსახა მოვლა რეგი იგიო ნაწარმოებები, რომლებიც ცვლილება ვრჩიო დინამიკის სწავლებებს და ახლავს ამ განხორბოვი მოთხოვნის, ამ თვალსაზრისით განსაჯობებულ ვერაგდების ისე რომს ჩვენსად მოღწეული იდეალის ქრთული ლიტერატურული ძველი — საქმე უცხოეთის „წამება წიგნისა შესახებ დეფინიციას“.)

ეს შესანიშნავი ნაწარმოები აველით უფრო მეტად ნათელი იტს, თუ რთვით ძველებს ავითჩაგე თუ ვახეშობს ვნახის სპეციფიკით გამოწვეულ სწავლებობის. საქმე უცხოეთის შრომა ამ ვნახე სპეციფიკით სწავლა და წარბე ავითჩაგეული თხულებს სარბობებში და ამ წმინდა მატყეობისა ბრძოლისათვის შრომის ხასიათს ატყებს.

სწავლებლებს ვახეშობს, უცხოეთის თხულებებში მყოფებს არცეს ადამიანის რეალისტური სპეციფიკა, რომლებიც ახლავს ანთან მანდატის წინა აღმდეგობებით და რომს ვსაქობავთ. (შეშინების წამების“ ვნახობისათვის ესეი ამ ანთან აქვს ვნახე ბოლოც ვნახე და მსწრაფებება.) ნაწარმოების მატყეობა-ლიტერატურული ლიტერატურაზე ნათლად შეტყველებს მისი კლასიკურად სწავლა ესა და სწავლა ძველი ვნახეობის ნათელი, მოქმედი და მყოფი რა მატყეობა ვნახი. ამის მოთხოვნა წამოიღეს ვნახე ვნახეობისათვის და ვნახეობით. თანამედროვე მყოფებს ხელავს თხულებს სოხურენსებელი სწავლავს ვნახეობს კონსერვატიული და მათემატიკითა იმ ავითჩაგეული ვნახეობის აღწერაობის, სწავს მიმდინარეობს მოქმედა. ამ უცხოეთული ბრძოლებს სწავლებს სწავლებით რეალისტურ განსათვებას ავითჩი სწავლად მანდატის მატყეობისა მოვტყის მყოფებს, ქრთად სწავლის ვნახეობებს, შეტყვებს და მატყეობებს.

სწავლავს ვნახი „შეშინების მატყეობის“ წმინდეობის, რთვით მატყეობისა წამოიღეს, რადეაბობაზე, ტანჯვით ავითჩაგეული ძველებს ავითჩაგეობისა ავითჩაგეობის იყო მოვლენათა შიგნით ამ მანდატის, რომელიც მანდატული იყო მათი იდეალისადმი სწავლებების იდეები რა თეოლოგიური დოქტრინის შიგნით, მანდატის დეფინიციის ვნახეობის ავითჩაგეობის იდეები ამ მოვლენის, რომელიც მათ იდეალს შიგნითა, მენახეობითა, რომ ეს ვახეშობს ავითჩაგეობის ავითჩაგეობის ვახეშობს მანდატის იდეობებს, ავითჩაგეობის და

1. ა. ბაქაძის თხულები „წამების მატყეობის“ I, თხ., 1931, გვ. 104.

დროს, რომელთა ვარსკვლავი ძვრობისათვის არ არსებობს მატერიალური ფაქტები ამ თვალსაზრისითაც. შემართოს მატერიალური მკვლევარის განხილვის ტიპური ავოცხარებული ძველებსაც, იკობ ცურჭავაძე არც მხოლოდ ამ პოლემიკის შემდეგ არს, რომლებიც სკოლებთან სკოლებთან, სკოლებთან ვარსკვლავს. იგი თავის ძვრობული შემართობის შემართობის შემართობის მანერ და ფართოდ ძაბავს ქართულ სინამდვილეს.

როგორც აღწერილი ამხელს ავოცხარებული და თანამდებურს, იკობ ცურჭავაძეს თავის თხზულებებში შევტანია ცნობები მოქმედ მართა ენობის შესახებ, აღნიშნავს მათი სახელები. ავტორის დამატებული ესე ავტორად მოქმედების ავტორი ავტორი, რომელთაც შეტანა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საქართველოს ძვრობული ავოცხარებისათვის. უხედავ არის შემართული თხზულება ქრონოლოგიური ცნობებითაც, როგორც, მაგალითად, ვარსკვლავის არსი ვარსკვლავის, არსელთა იმართობა ზეცებთან, შემართოს წამება, ცნებში ვოცხა, ვარსკვლავისა და მისი სხელების დღის დამსკვება ავტორის თავის ნაწარმოებში მოცეცა ცოცხალი სერათი იმართობული ქართლის საზოგადოების ვოცხა-ცხოვრებისა და სხე-ჩვეულებებისა. ვარსკვლავისავე შეტანება თქვას, რომ ამ ძველში მოცემული ცნობები მართს არა მარტო პოლიტიკური, არამედ ეკონომიკური, სოციალური თუ კულტურული ცხოვრებისა, სურფენი მასალა ავტორისათვის არის საქართველოს ძვრობისათვის. ავტორი ერთი მკვლევარად ვარსკვლავისავე ამ პოლიტიკისათვის ძვრობული სურფენებს, ძველებში რომ არის მოცემული ხარჯისათვის ის მომხრეც, რომ ეს ცნობები სრულიად ვარსკვლავ დამატების პოლიტიკის სხვა ძვრობული წარმოებითაც, შემართობული ცნობები ავტორის თავის მომართობაში შემართოს პოლიტიკური სინამდვილი, რომ ვარსკვლავი მართობული ძვრობის მნიშვნელობა ენიჭება. (ავტორი რომ თავის ნაწარმოებში მომართობული ამხელს არაფრ თანამდებროვად, არამედ უხედავ მომართობა ეს იგი იკობი, როგორც არამდებროვად ნაქონი დამატობული შეტანა, არა მხოლოდ ვარსკვლავის ძვრობული სინამდვილეს, არამედ ავტორებს თავის დამატობული ძვრობული ფაქტებისავე და კვლავის თავისებურად შეტანის იმართობული ამხელ დროს მის ვარსკვლავის სურფენი — არა მარტო თვითონ დანახოს, არამედ სხვადასხვა დანახოს ის, რასაც აღწერს. და მართლაც, ნაწარმოების ძვრობული პერსონაჟები და მასში აღწერილი საზოგადოება სვეს თვალწინ წარმოვარებას მთელი თანართი სურფენისა თუ ფართობი ტყეალებით, ვარსკვლავული თუ კულტურული თავისებურებებით.)

დამატებულ, ძველი მომართობის ძველ ქართულ საბჭოთაო შეტანობაში სხვა ძველი რომელშიც ასეთი ვარსკვლავობით, უხედავობით და სხვრულით იკობ ვარსკვლავული ავტორისა და მთელი იმართობული საზოგადოების იღუმბული ხარჯები.

ამხელისა დამატობა V საუკუნეში (476—483 წლებში). მას სავარაუდოდ ეფუძნება რეალური ძვრობული მოვლენები, რომელთაც ავტორი ქრონოლოგია V სათ II ნახევარში ნაწარმოებს სიფუტე აღმებული კვებო ქართლის პოლიტიკის ცნობისათვის ვარსკვლავისა და მისი მკვლავის შემართოს ცხოვრებისა შემართოს იგი ქართული ცნობები სარდლისა და სხვრულით მოვლავის

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საბჭოთაო შეტანობა, თბ., 1945, გვ. 46—48; ა. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული შეტანობის ძვრობა, I, გვ. 324—328.

ვარდს შამყობობისა პეტროსის სახლი აღიარებდა ქრისტიანულ სარწმუნოებას, მაგრამ სსსრ-ის ობიექტის პოლიტიკური მმართველის პარაპეტის პეტროსში ვარსკენი დატრეფებს მამასათა სეფის, ქრისტიანობას და მსხვერპლად მისი მუდღელისაგან. ამგვარი ტრეფისკის ფონზე ქრისტიანობის ტრეფად არის აღწერილი შუშავე დროსა, რომელიც სასულიერო მარტვიობის მარტვიობისაგან სეფილია მოაგრდება.

მსხვერპლის ავტორის იკობ ერტაველის შესახებ მოაგრადილი ცნობები არ მოგვეპოვება თუთა ნაწარმოებშიდან ჩვენთვის ცნობილი მხოლოდ, რომ ეს იგი პეტროსის კარის ხუცესი ან მღვდელია. შუშანიკის პირადი მოძღვარი იკობის ავტორობისთან დაკავშირებით ყურადღებას აქცობს ერთი ცნობა, რომელიც შემოღწახვის სიმეორ „ეპისტოლითა წიგნსა“. ამასთან სიმეორს კათალიკოსის მერს ქართლის კათალიკოსისადგინი მიწერილ შესამე ეპისტოლიურში, სადაც მოგვარაილია დროის საეკლესიო ტყვის (206 წ.) მონაწილე ქართველ ეპისკოპოსისა ნესტა, ერტაველიცა დასახელებულია, სახელდობრ, ვინმე „იკობ ეპისკოპოსი ცკობტავისა“. ძვედ ერტაველ ეპისკოპოსად მსახურობდა ეს იკობი კათოიხის პეტროსი ამასთან კათალიკოსის შუორ ეპისტოლიურზე. აქ იგი გვევლინება როგორც მუდგოდ მღვდელმთავარი ამ კათედრისა იგიცის მუდგოდ. „შუშანიკის მარტვილობის“ ავტორ იკობ ხუცესსა და „ეპისტოლითა წიგნში“ მოხსენიებულ იკობ ეპისკოპოსს შიხის იდენტობის, სიმეორ საეკლესიო ლიტერატურაში პირველად დასვა იღ. აბულაძე¹. იღებს ეს ვარაუდი საკრედიტოდ ვარაუდებლია და იკობ ხუცესს ერტაველსაც უწოდებენ. აღნიშნულ მოსაზრებას არც ქრონოლოგია ეწინააღმდეგება საესებო შესახებელია, რომ საეკლესიო პირი, რომელიც V ს-ის 80-იან წლებში პეტროსის სახლის მღვდელი იყო, 206 წლისთვის გამდარაივი „ეპისკოპოსი სახლსა მის პეტროსისა“.

მსხვერპლს მართლმად დაწერილია მოამბის პირით, ავტორი, როგორც ზემოთ აღნიშნულ, აღწერილი ამგვარს უშუალო თანამონაწილეთა ყოველივე ეს კა საგანძობლად მადლა სწებს „შუშანიკის მარტვილობის“ წყარომსკოპონობით და მტრითაოგრადილ დარსებებს, ხოლო მის ავტორს კა ავტებს აგრეფიდალურს ხანს შესანიშნე მესტორიეთა როგებში.

(„შუშანიკის მარტვილობაში“ V ს-ის შუორს ნახევრის მახლობელი აღმოსავლეთის მტრითის ფართი პოლიტიკურ ფონზე მოკლებულია ქართლის (მტრითის) სამეფის ერთ-ერთი კვების, კერძოდ, კვებო ქართლის საიტობის მტრითელი სეფათა.

V ს-ის II ნახევარი ერთ-ერთი უაღრესად საინტერესო ხანა საქართველოს მტრითაში, ეს არის ვახტანგ ვარგესაღის ეპოქა იგი ძალი საფეხურითა უფოდღელს საზოგადოებრივ ფართოებათაა განვითარების მტრითაში აღნიშნული პერიოდი ამგე დროს ემთხვევა ქართველი ხალხის განსათავსეფლებულ ბძობლას ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ. V საუკუნეში აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილი ვითარება — ეს უაღრესად რთული და მძიმე ხანა ქართველი ხალხის განვითარების მტრითაში — საწმენახობდ.

¹ ეპისტოლითა წიგნი, სიმეორს ტექტი ქართული იარსებით, კათალიკოსი და კობტრახვი ეპისკოპ. ზ. აბულაძე, თბილისი, 1948, გვ. 97.

² იქვე, გვ. 99.

³ იკობ ერტაველი, მარტვილობა შუშანიკის, ქართული და სიმეორს ტექტები და სიმეორს, კათალიკოსი ვარაუდები, ლექსიონი და სახებლები დაგვითი აბ. აბულაძე, თბილისი, 1938, გვ. 560.

მ. აბულაძე, მტრითის სეფათა, 1978, მ. 4

ძალიან მართლად არის ძახული ძველ ქართულ სასტიკთა მწყობრის შესახებ
 მისათვისთა იფიქრო თუნდა „მოქცევა ქართლისა“ ზედათა ზედა
 შერთა და ცალმხრეა მისი ცნობები. მისში თითქმის ვერ პოვა ძახულს იმ დროს
 პატივად, რომელსაც ვახტანგ გორგასანი აწარმოებდა უკვე ქართველთა
 ზევნ ვაჟის აგრეთვე „ქართლის ცხოვრებას“ ჩაბეჭდულ მუშაობაში, სწორედ
 ამხელდება, რომელიც საყარებოდ ვახტანგ გორგასანისგანა მოდებოდა და
 რომელსაც ადგილებზე XII ს-ის ავტორს ეკუთვნის. მართალია, ამ ამხელდებაში
 შემონახულია არაერთი უცვლელი და უცვლელადსი ცნობა ზევნის სახტე-
 ბისი ეპოქის შესახებ, მაგრამ, როგორც ცნობილია, იგი საკმაოდ ვადგარი-
 ლა დევენდარული, საფუძვლიანი, არაყალბის ელემენტებით და შეიქმნა
 ზევნ შეუსაბამობის, მიქრობის და მკერა შეუძლებლად კი უფროვე მის
 ვაში ამ წყობის გამოყენება დიდ სიყარბილეს მოითხოვს.

V ს-ის შერთე სახვეჭის ქართლის პოლიტიკური ვითარებას, კერძოდ, არა-
 ნელა აგრესიის, ვახტანგ გორგასანის და ირანელების ურთიერთობის და-
 მოყარებულებს ძახულს ერთი იგივე ვეანდელი ავითარადელი ამხელდება
 როგორცაა „მარტვილისა რავეთ პარველშიწახისა“. როგორც ექიმონენ,
 ამხელდება დაწერილი უნდა იყოს არადარბს XII ს-ის შერთე სახვეჭისა.

ვახტანგის ეპოქის შესახებ მოკვეთილება სხვა დრავმენტული ცნობებით
 წი. ხინის ცხოვრების ზოგერთი რედაქციაში¹.

ზემოა ხამთადელი ქართული სახტეული წყაროები შედარებლად ვეან-
 დელ ხანში არის შექმნილი და რამდენიმე საუკუნით შორდებათ გორგასანის
 დროინდელ ძვითხელ მოვლეს.

V ს-ის ქართლის სამეფოს მაღალი ძვითხელი სერხათის აღდევნაში დიდ
 დამსახურებს ვაჩვენებს ის საფუარდლები ზევნებში, რომელიც დაუღლია სომხურ
 ძვითხობრავიანში (ყოფენა, ელიშე, ღამარ ფარსეცი და სხვ.), მაგრამ ძი-
 ნიც მთლიოდ ჰევენს ზოგადი პოლიტიკური ვითარების ზოგერთი ძახულს მუ-
 ტებენ საწმენდობოდ, სწორედ ამ პერიოდისავეს ერთობ მკითხება და სიტ-
 ვეანდელი ზევნს პერსიულ-ღაობურ წყაროთა ცნობები, რომლებთაც ძვე
 მკითხათა წინა და მომდევნო ეპოქა.

იგი ვეანდელისწინებით ზევნ მიერ ზემოთ აღნიშნულ ვითარებას, ამკერა
 გახდება, რომ წყარობ ვერტადელის „შეშნისის მარტვილობა“ ერთადერთ
 ერთადელი წყაროა დაწერილ ამხეთა თანამდევროვის მიერ შექმნილი V ს-ის
 შერთე სახვეჭის ქართლის ძვითხობრავის².

წი საუკუნე მძღობელი აღმოსავლეთის ჰევენებისათვის და აგრეთვე
 ამურკაცხაის სახელმწიფოებისათვის მნიშვნელოვანი მოვლენებით ხანთა-

¹ ი. ა. ბეგაშვილი, ძველ ქართულ მწყობრის ძვითხობრავი, I, გვ. 309 — 310; II, ს. 1-11
 ბ. ხინი, საქართველოს სომხობრავი, გვ. 189 — 190; M. Давашвили, Очерки
 по истории Грузии, Тифлиси, 1908, гл. III, 194; ძველ ქართულ ლიტერ-
 ბურის კრებულობა, I, შედგენილი სულ. კუბანეცაშვილის მიერ, თბ., 1946, გვ.
 243 — 246.

² ი. ა. ბეგაშვილი, ქართლები და სხვა მხარე საქართველოს ძვითხობრავი, I, გვ., 1892,
 გვ. 30; ცხოვრება წი. პოლიტიკის ხინის, — ბ. ხინი, საქართველოს სომხობრავი, შედგ-
 ბურია, 1892, გვ. 134; ცხოვრება წი. ხინის, შედგენილი დიდი ამხენი ქართლის კარა-
 კობის მიერ I საუკუნეში, საუკუნითი მუშაობის კომიტეტის გამოცემა, № 10, I, კ. ბ. ბეგაშვილი
 V ს-ის რედაქციაში, გვ. 1900, გვ. 47.

³ ი. ა. ბეგაშვილი, აგრეთვე დიდი ხინის ქართული სასტიკთა მწყობრის
 თბ., 1946, გვ. 30.

ფენა სასამართლო პეტროსის იხანში და აქ ძლიერი სარტყელი სარტყლები
 არსებობდა საერთოდ ზედალი პოლიტიკის ძალით თანდათან და
 ლი საერთო პრობლემები დაეყენა იხანის შემოხველ პოლიტიკის
 წინაშე.

იხანელი პოლიტიკური მოძღვარებმა ამერყავასის ქვეყნების
 ველის ვილეთს, სომხეთის მიმართ გამოიღონა მათ ვერ კიდევ
 იმ წლებში დიდ წარმატებებს მიღწიეს აქ მეფე ვახტანგის (391—414)
 ვარდყავალების შემდეგ სომხეთის სამეფო ტახტი რამდენიმე წლის განმავლო-
 ბაში დღევანდელი არსებობდა ქვეყნის მართვევა იხანის შაის საცელი. მხო-
 ლოდ 422 წელს, იხანის შაის კარმა მეფედ დამტკიცა არტაშესი (422—428),
 უკანასკნელი მეფე არსებობის დინასტიისა. მაგრამ ეს იყო დროებითი და-
 მობა. 428 წელს იხანელმა არტაშესი ტახტიდან ჩამოაგდეს. ამ მოვლი პირი
 სომხეთის სამეფოს დაბოლოვებულ არსებობას. სომხებმა საკმაოდ დიდი ხნით
 დაეძინეს თავიანთი სახელმწიფოებრიობის, და აი, ასეთ ვითარებაში, როდესაც
 იხანელებმა ესაღწეს განმტკიცეს თავიანთი პოზიციები სომხეთში, ძველი წარ-
 მისაღებნი, რომ მათ ამ თოდად ეგშვათ ხელადას ქართლი ეს უკანასკნე-
 ლი ძალებს დაეზოგავად, ამ თუ ამ სახით ემბობდა იხანელ დამპყრობლებს.
 ამ ბრძოლის შედეგი იყო ის, რომ ქართველები ვერცხობით ძეგტებდნენ თა-
 ვიანთი სახელმწიფოებრიობის შენახვებებს, ამ დროს, როდესაც მესომელებს
 სომხეთს იგი დაეძინა.

V ს-ის ირმითანი წლებიდან აწყება ასლი ეტაბი იხანის და ამერყავასის
 ქვეყნების (ქართლის, სომხეთის, აღსანიის) ურთიერთობის ძეგტობაში ამ
 პერიოდთან იხანმა დაიწყო უფრო აქტიური და აგრესიული პოლიტიკის ვა-
 ტარება ამ ქვეყნებში. ამ პოლიტიკის მიზანი იყო საცებით მოგსობა ის შინა-
 განი აფროსიაში, რომელიც ვერ კიდევ შენახვებულა მქონდათ ამერყავა-
 სის ქვეყნებს, და ვინაიტყა იხანი იხანის ხვეულებზე პროვინციებზე. ვლი-
 შეს, ამ ამბებს თანამედროვეს, ღმირ ვაჭბუცა, პირი შემდეგ მოესეს კარს
 კარავს თავიანთი იმუნდებებში მოყენული აქო ზემოაღნიშნული მოვლენე-
 ბის შებად სარტყტესა აღწერა, როდესაც ქართლი, სომხეთი და აღსანი
 ერთობლივად ამზობდნენ იხანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ თავიანთი
 დაბოლოვებლობის შესახარტყნებლად.

იხანის ამ ასლი პოლიტიკის მიყენი ვაჭბუცელი და სელის სამცხელი
 იგი იზბიავებო II (435—457), რომელმაც სახელი ვაჭბუცა თავისი შედობი-
 რი და სასტყო მძობლით ამერყავასის ძალებს წინააღმდეგ, იხანის ტახტ-
 ზე ზემოსხვებელი ეზბიავებო II ზეობის დროს იხანელებმა ვაჭბუცის
 ამერყავასის ქვეყნების სრული იზობაცია ახარტყნული სამყაროსათ, აქ
 ქრისტეანობის ვაჭბუცა და მათი კვდებრის მოსობა, რისაც უნდა მოსყოლოდა
 მოსახლეობის პოლიანი აბობლაცია ამ მიზნის მიღწევას ერთ-ერთ ვეცლამე
 უფრო მძლავრი იხანი იყო რელივია ამტომაც იყო, რომ იხანის მოყენობის
 წინაშე იზბიავებრის მეფობის მე-12 წელს, ე. ი. 449 წელს რელიის ერთობის
 საყობაც დარტყა ამ ქვეყნების ამტოყარტყობის მოსახლეობის ქრისტეანობის
 უაყოფა და იხანელთა მშდენებრის (მობობტყრელი) სარწმუნოების, ცეცლ-
 თავინისმცემლობის მიყენა იზბიავებო II ამ ვანახახვათ სარტყლებში მო-
 ყენის იფილომობიე ევოდალუბი ძალებს სამყალეობთ ამტყბდა. როდესაც

11. *Historia spatensoro nazora*, I, Erevan, 1961, გვ. 81 — 82.

ღრის ფარვეთ ვეამბობს, შესაბამისი ვარჯიშებზეა შაქარი ვაჭარავს. ამო-
 ძიერავეკისის სამივე ქვეყნებში, პირველ რიგში კი სომხეთში, თუ რომელი რაი-
 ვის ამოვიდა მხარასავე მიხედვით, არანის შაქრის ეზიდვებზეა შაქარი
 ზე მოვეყავს ერთი ადგილი ღრის ფარვეთს სომხეთის ქვეყნებში, ვინა-
 იყენს რეზელ მთავეთა შორეულ (კ. ა. სომხეთს. — მ. 2), დავიწვინებთ მის ვა-
 შესტებზე მის ცნობას, აქამდე თუ შექმდებინ აყენენ, ამის ცნობა ვინა
 შორეულ შეშლას იმეორე შეჯიჯიბებზე და არცერთი ქვეყნისავე, ხოლო ვინა
 რეზელს და ქვეყნის კი ვარჯიშებში და ვარჯიშებში, შაქრის ხეობის ვა
 ვინა მტკიცე სივარდითა და თანხმობით აქენია ხოლო რეზელს სომხეთი
 მტკიცე აქენია ხეობა, შაქრის სწორედ ქართლსა და აღმართს ხეობა აქენია¹².
 ამის შემდეგ შაქრის მხარის ვინავე მოქმედით წარმოადგინოს სომხეთის ქართლის
 და აღმართის ქვეყნებში, შაქრის დავიწვინოს სამივე წარმოადგინოს, რომ სამივე ქვე-
 ნის ვინავე ტანტებში და ვინავე სეზონს სეზონს საქართველო და დავიწვინებთ
 მი-
 სელოთი მის კარზე, ხოლო, ვინავე დარჩავენს და დავიწვინებთ, ვინავე
 პირველის ვარჯიშ სივარდით ვარჯიშებთ¹³ — ამბობდა¹⁴. ღრის ფარვეთი ვინა-
 ვინავე აყენებდა სის ამ სომხეთ ტანტებში, რომელიც ვინავე ხეობის
 დავიწვინებდა კარზე, ქართლიდან წარმოადგინა იგი მოლოდ არშენა პირველ
 იმხანას, ქართლითა ქვეყნითა წარმოადგინა ხეობა ამის და იმ ქვეყნის სე-
 ტანტებში¹⁵. სისამართს სავარჯიშო ქალაქ ქვეყნებში სისამართს ამო-
 ვინავე სამივე სომხეთის თაყვათა შაქრის მუხარათ ამოვიდა მოლოდ სისამართ-
 რის რეზელს, რომ შემდეგ ვინავე პირველსავე (მოლოდისა და ვინავე მის
 შორეულ) იმის ხელწილზე ვინავე გამოიხატებდა¹⁶. ელივე, რომელიც აყენებდა
 იმ ამბებს, ვეამბობს, რომ შაქრის შორეულ გამოიხატა ვეამბობს, ვინა-
 ვინავე მის ვინავე არანული სარწმუნოების დავიწვინებდა. ელივეს ცნობით, მო-
 ვინავეს რიცხვი 700-ს დავიწვინებდა, რომელიც ხეობისავე შაქრის ერთი
 ვინავე მოვიდა — მოვიდა დავიწვინებთ¹⁷. იმხანათი მტკიცეობით და
 ვინავესავე დავიწვინებდა ელივე დავიწვინებდა მოვეყავს ვინავეს
 ამოვიხატა თაყვათ: მოვედა მხარელოცობისა შაქრის ვინავეს აყენებდა
 ვინავე, სისამართს სავარჯიშო შაქრის ვინავეს ვინავეს აყენებდა ვინავე,
 სისამართს სავარჯიშო შაქრის ვინავეს ვინავეს აყენებდა ვინავე, ვინავე
 წარ ვინავეს ვინავეს, თუ რომელიც ვინავეს რომელი ქვეყნისა შექმდებდა
 თაყვათ-
 თა მოლოდის სავარჯიშო. ამის იმეორე სავარჯიშო, — ვეამბობს ელი-
 ვე. — რომ შაქრის მხარეს მტკიცეობით სომხეთს კი არ შექმდებდა, არანედ ქარ-
 ლისა და აღმართის ქვეყნისავე¹⁸. აქვე იმეორე უნდა აღნიშნოს, რომ ვინავე
 დავიწვინებდა ამოვიხატა თაყვათის დავიწვინებდა ვინავეს ვინავეს
 თან არ გამოიხატა და თაყვათის დავიწვინებდა ქართლის პირველს არშენა
 და სავარჯიშის იმხანას ვინავეს თან ვინავე, რადგან სომხეთში ხეობის
 სავარჯიშო ვინავეს, ვინავეს და ვინავეს ვინავეს¹⁹.

¹² ღრის ფარვეთი, სომხეთის ისტორია, II, 21, თარგმანი ლ. ლ. ქადაგიანი, თბ. შიპს
 წიგნობა — ღრის ფარვეთის ცნობის საქართველოს შესახებ, თბ., 1962, გვ. 209 — 211.

¹³ ღრის ფარვეთი, II, 25.

¹⁴ ღრის ფარვეთი, II, 25.

¹⁵ ღრის ფარვეთი, II, 25.

¹⁶ იგივე, ღრის ფარვეთი, II, 25.

¹⁷ იგივე, II, 25.

¹⁸ იგივე, II, 25.

¹⁹ იგივე, II, 25.

სცემდა ცეცხლს, რამეთუ ყოველი ვერძვე თავი თვის ქრისტეობის განმადრად¹¹. ავტორის სიტყვებიდან ჩნდება ამ დარკუნის განმადრად შესაძლებელია მისი თოქის ვახსენებში არაფერი აძებლებდნა ძველი სახელმწიფო მშენებლის მისაღობს. მაგრამ, რა თქმა უნდა, სხვათაგანელები ეს ძველი ქართლის მატარებლის, ამ ვერძვეთა დიდი ფეოდალის-სოციალისტური წესებზედასწრული საესებთა შეგებულა და გამაზრული მოქმედება განმათრებულა იგი ამ დროს სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზებით, რომლებსაც მტკიცედ ქონდა ფესვები ვადამბული ვახტანგ ვახტანგის დროინდელ ქართლში. ქმარ შესაძებ ჩვენ ზემოთ, სათანადო ავტორის, ვაჟი გვიჩვენა სიუბათი.

სვენ ზემოთ განმარტ ვერძვე შეგებულა თანხელთა მიერ ამოცეცხვითის ქვეყნებში დამყარებულა პოლიტიკური რეჟიმის დამახალავებამ, ამოცოხნეული მატარებელი აღმოსავლეთის, ვერძვე კი, თანხელთა და ქართლ-სომხეთის პოლიტიკური ურთავრთობის გამაზრებამ, რათა უფრო ნაადრუდ დავანახოთ პეტროვის იქამში მომდგარი კონფლიქტის მიზეზები და სწორი წარმოდგენა ვქონოთ ამხელელების ავტორის ფეოდალ-პოლიტიკურ მრწამსზე.

ვახსენებთა და შეშინებთ დამოკიდებულებს შორს ვახტანგ ვაქრო იქა-ბერი დროის დარკუნის და დიდი სხელმწიფოებშითა და სხვათაგანობითა ვლახეთის ვაქტად იქა.

ქრისტეობის თანხელთა წინააღმდეგ მხოლოდ ვერძვეთა ვადამბე ძლიერი ფეოდალური თანხელი იგი, იყოს ცერტაფიკაციის თანხელელებში შესანახისა ვად ამის დამახალავებელი ამ დიდი მხოლოდნი ქრისტეობულ და მარტოანობის მოძღვრებებს შორის, რომელთაც ავტორი ქონდა ქვემო ქართლის სამატარებლის შიში. მართალია, ავტორის მოცემული ისტორიული ვაქტის სათანადოდ ვამტკიცებთათვის უმთავრესად საეკლესიო საწმინტობითა მოტრევი იქის ვამოყენებულა. სვენათი თხოვნება V სის მწერლობათის შეთარაზებულ იგი, ფეოდალითა ავტორებელი ვახტანგ ამ დროს რელიგიის და ცერტაფიკაციისათვის „მარტოანობა“ და „ქრისტეობისა“, უსიხველეს ყოვლითა ვარჯიშული საეკლესიო-კონფესიონალური კონფლიქტებისა. მაგრამ ამ კონფლიქტების ურთავრთობა, უფრო სწორად, მათი სათანადო სარეაგირებობითი ვადამბის ურთავრთობა ვედამზე მწვეულ პოლიტიკურ სფეროში იგი. მხოლოდ უმთავრესად ამ მომდინარეობდა, მაგრამ იგი თავისი მხელელობის შროცესში ამისე-ბოლო საეკლესიო კონფესიონალური თხოვრად.

ავტორის განმარტება მეტი ფერებით დამახალავობს თანხელთა საწმინტობითა რეჟიმის ქართლში და დამახალავობს იგი, რამეთუ სხელთად შეურთავებულ თანხელთაზე დამყარებულა, სხვა რელიგიური აღმახებლთა საესებთა გამოძრავ-ხელთა უქმნი და ფანტაზიური პოლიტიკა, რომელთაც მიზნად ძამადეთა ქართლთა საწმინტობითა ვადამბობებს, ხოლო ამ უკანასკნელს კი სულ ავტორად შეგებოთ თხოვრად ვადამბობებზე მიყვანა. ამიტომია, რომ შეშინებთა სასტიკი პროტესტი შეგებთა ქმარს მიერ საწმინტობის გამოცეცხვას იყობის სიტყვით, როდესაც ვახსენებ პეტროვის იქამბერი კონფლიქტის გამო სხვათა წახელა და იქამბის დამოხმობა უსიხველესითა თავის კოლს — შეშინებთ, ამ უკანასკნელთა მოფრთხილებლად მახალთა თავის ქმარს „თა თუ მე აღმეპართა ხატე იგი და სხვათა დამამტე, ხოლო მამამს შექმარ აღმართისა სამატარებლენი და ვად-სანი აღმამს, და შენ მამთა შენთა სკმენი ვამარტევენ და სხვათა ვარჯიშ-

¹¹ იყოს ცერტაფიკაციის, მარტოანობის შეშინებთ, გვ. 4.

ცურბაველი მისი მამის შესან წინაა შემოხუნა სახე მისა შენ ვეცა შემოხუნე მან ღებრი ცაათ და ქვეყანისა აღიან და სწიქენა ბოლი შენ ღებრი ქვესატივი ვეარ ზეც და ცეცხლსა თავსა მისა ვორუ ქვედეთ, თავის მამისა, ქაილის პეტრამ არშეშესაქე შესოხუნე მის, აქ მოცემულია თუთ ვარსკენის დასაოხებაჲ, პირველი წინორვევილია, როგორც თავდაუბელი მამელიშვილი, რომელმაც არა მარტო სწიქენა და აღიან ქვესატივი ღებრი, არამედ აღიანო სამარტვილენი, აღიანა ველსევი, წინდანი დამკვეფსა საკეთარ სსტონი და სხვა ვითლი საქე ვაჯეთა, რენეატი ვარსკენი ვა ვარსკიველი ქობეთანობისა და მღვთისებელი მარტვიანობისა, ვეველსენს სსარსული პოლიტიკური ექრის ვამტარებლად და ქაიანელია თვითყოფის წინააღმდეგ მუხროლად.

შეშინება ერთობ რეალურად შეყვას ვარსკენ პეტრამის პეტროს ვახე წასელა მის მარტ ქობეთანობის დატევისა და ცეცხლდაყვანისმცემლობის მიღება პოლიტიკური თვალსაზრისით ეს ფაქტი, რასაკვირველია, სსარსულ ირანტროპიულ ვადვიობს სწიქედა ანებრედან შისნ-შისნა ქაილში ერთველი ზოგენძანე ვარსენა ვეველსევი ეს ცხელია, სსარსული ქვეყნის ღელედა იგი და ვარსკენსაც თავისი მარტო ვითოდღეობისათვის ეს ეს არიანა სწიქეფ არტომ დამსახურა მან მისი თანამებრძოლე სსოგადეფების სუფიველითა ზისლი ვარსკენი და შესადგინის სასედეც ენობლია, რომ ვარსკენი დიანის შემდეგ ქაილის მეფე ვარტანე ვარტასულმა მოხეტებელი დრო ემოცა ქვეყნის პოლიტიკე პეტრამს და იგი მოაკვლევინა } ღისარ ვარსკენი ამ ამავს ძე ვად-მოცემეს. ქაილის ქვეყანაში მოხდა შეთან და არეულობა ვარტანემა მოცელა უჩველი პეფში ვარტენი მეფე პეტროს იცდამებეთე წილს (ც. ა. 484 წ. — მ. 2.)¹⁰.

ამოგად, აიკო ცურბაველის ნაწარმოებში შესახებ და ვარსკენის სახია ერთმანეთს უბრძანისაზრდებს იანი მტრულად ვარსკენილი ძალი „ერთი მხრე, თანელისა წინააღმდეგ მუხროლი ქობეთანობისა და საკეთარი თვითყოფის დამკველი ძალი, ბოლი, შეორე მხრე, ერთსა და სარწმუნოების რენევატეში“¹¹.

ნაწარმოების მიჯნ სავსძეზე, დასაწყისიდან ვიდრე ტრავიკულ თანაღამე, ავტორი ვარსკენისებელი სუცხელი ვერცენეს, რომ შესახებ და ვარსკენს შეა ზედა სსარსულიოვ სავტესალია, ისინი არ სხედამსხეა სსამყაროს წარმოადგენენ შესახებ მტკიცედ აქვს ვადამკვეტილი შეთრავებული ბბბბლი ვამოცეხელის ვარსკენის რენევატეულ ვანდვიობს, იგი არ სდებს მისი თანამებრძოლე, შესახებ სომხეთის ერთ-ერთი ვეველსე უფრო ვამოცხელი ვეარის შევლია, იგი არის ძველი 450—451 წწ. სომხეთის აყანების ვებრის, სახელეანოქმელი სსარსებტეს ვარტან მამიკონიანისა შესახებ თავის პეტროპიტულ მოცელეობის იმანი სხედეს, რომ ვარტან ღებრეული ვამტარებლებელი მისი სახელეოანი წინაპრებისა, „წინდსა მამებს“, სსარსეებისა, ამ მამართებთა მეტად საყურადღებოა „შეშინების მარტვილობის“ სომხურ რედაქციასში დაველი ერთი სარწმუნოები დეტალი ვარსკენი აღწევება რა თანის შას შეილებს მარტვიანობაზე მოქ-

¹⁰ აიკო ცურბაველი, მარტვილობა შესახებ, გვ. 12.
¹¹ ღისარ ვარსკენი, III, 66.
¹² 1. ღიბრატიანი, 1912, ვარსკენისებელი სსარსული სსარსებტეს მარტვილობის, გვ. 24 — 26.

გვსთავებს ამ ბრუნვისთვის, რომელსაც შევძლებისადა შევწიოთ? ასეთი ანგარიშ-
პოლიტიკური მხარე აკიბე ცერტადადის აღზრდას.

V ს-ის მერყე ხანაში, ქართლში ირანელი მკაცრი პოლიტიკოსის ჯოჯოხიაძის განმარტებით და დასაწყისში, ცაყა თეთი ფაქტი ასეთი ნაწარმოების შექმნისა, როგორცაა „შეშინების მარტოობა“. ნაშეველ პოლიტიკურ განმარტებას წარმოადგენდა ეს აღზრდას ენათნობის ხაზული ნაშნის იმისა, რომ ქართლის იეროდადონის სამოცილოების მოწინავე ნაწილი, ახალგაზრდული ძალის მქონე, თავის შეძლებისად დასეზობილი და შედგომითი ბრუნვათა დასევა, ამ დროს ჭვეს არ აღბევა სსტურ მჭრის წინაშე და როგორც ფიციცხად, ასევე მოზალდეად ფეტიური წინააღმდეგობის უწედა მის აღნიშნულ ვიქტორი აკიბე ცერტადადის ნაწარმოებში თავისი იგივე ზღაპრული უწეობა ქართველი ხალხის ეროვნულ-პოლიტიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას, მის დედა მნიშვნელობა მქონდა ქართველი ხალხის ეროვნული ენისთვის მოძლიბისთვის და პოლიტიკური იროვნების სწორად წარმართვის საქმეში. სავსებით მარტადად შევნიშნავ კვლევათი ჯ. ინგოროვა „სიგურ ნაწარმოებში, როგორცაა მოზარდია შეშინების, მოზარდია ენისადა მკვთავისა, ან მოზარდები ამბობს სეციცხვლისა და ბიევირისა, რომლებსაც ვარტადად ინგორონელს ტვირნიკის ფარტუბს და ეს სწორად ამ ხანაში, როგორცაა ირანი შემოტყვის მწარმოებდა სკიპარევილით — ასეთი ლიტერატურული ნაწარმოებში დედა პოლიტიკური მნიშვნელობის ფაქტორის წარმოადგენდას.

შეშინების მარტოობის, როგორც საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი პირველწახის, ვამილურს დროს კვლევებისა ვერადებში იმავითვე მოპირით ამ ვარტადადს, რომ მასში მოხსენებელი არა ინგორონელი ქართლის მედე ვარტადად ვარტადადია ამ თეთი თართლის აღნიშვნის დროსაც იმის მედე მოხსენებელი, ქართლის კი არა — „ყო მერვესა წელსა (მრ.), სართისა შედისა.“ მეტად დამახსიათებელია, რომ „შეშინების მარტოობაში ქართლის მედის დედასევა ენობობებისად ვედეტ საქმე, როგორცაა პოლიტის სიბნის წარტყებაში (193—194)“, რომელიც სწორად ცერტადადის მეტი აღწერად იმავე კვეში ქართლის ბეტიბნის სივლიბელოში შედგარობს. ამ შემთხვევაში ვარტადადს იგივე ფაქტი იმავრონი წარტყებაში დამახელებელია ირანის მედე ბეტიბნის და არ ისეცხება ქართლის მედე ვ ა V ს-ის 90-იან წლებში კი კვეში ქართლის სარტობშიში შესევეტის ანგობის არ უწევენ ქართლის მედეტ.

როგორ უნდა ამხნის მარტელობის ანგობის დეგობი ასეთი მარტელებარისთვის ისტორიული ფაქტის შესახებ? ამ საკითხით ვერ კიდევ 1931 წელს ენობილი იროვნებლისტი ა. მარტუატი დამტყვევდა მისი ამბობ, ვარტადად ვარტადადის მოხსენებლობის მარტელობისად ვამოწვევლისა მისი საქართველოში არ ეოვნობ. იგი ამ დროს სართლებში იგი ვარტელო სსსნეელი მედის მეტი, როგორცაა შეველო“. ანლოგიური შეხედებებს ვამოიქვეს კ ვევილიბე ვარტეობა და „მოტყევათ ქართლისა“³ და წმ. ხნისს ენობების ამგურ ბეტიბეველ ბე

¹ 1. ვევილიბე, ქართული მარტობის ისტორიის მედე მნიშვნელოვანი დროის „მეტიბი“, 1939, № 3, გვ. 172.

² 2. ვევილიბე, ქართული მარტობის ისტორიის მედე მნიშვნელოვანი დროის „მეტიბი“, 1939, № 3, გვ. 172.

³ 3. Josef Markwart. Die Beherrschung Iberiens und die beiden Mithrasdokumente der Iberischen Kirche, etc., Caucasica, fasc. 7, Leipzig, 1931, pp. 100.

დაქვის (XIII ს.) ცნობებს, იგი აღნიშნავს, რომ ვახტანგმა მისი ძმარსებრივნი წაუგანაღო შაის კარზე, ვითარცა მძებველი; და რომ სწორედ მათი მძებლობის წლებზე მოდის ვახტანგის მიერ შუშანიყის წამება. **ქვემოთ** კი ვხვდებით ფიქრობს, ვახტანგის დაბრუნება ქართლში საერთადაცნობიან მოსახლეობაში წლის¹⁹. შ. აბოხანიშვილის აზრით, ქართლის მეფის მოუხსენებლობა მარტვილობაში იმაი უნდა აღსწევდეს, რომ ბოლნისის ტაძრის აგებისა და ვახტანგ პეტიაშვილის მიერ შუშანიყ დედოფლის წამების დროს ვახტანგ ვითარსაღი სიქართველობაში არ იმყოფებოდა; იგი განუდგელი იყო სპარსეთს, ხოლო დაბრუნებისთანავე მან სვედლით დანაწი ვახტანგ პეტიაშვილს, როგორც საქართველოს პოეტად²⁰.

სვეს მიერ ზემოთ მოტანილი მოსაზრებანი, ვფიქრობთ, დამაყრებლად ვერ ხდნა სვეს წამდელ ვითარებას. მათ სხვა ძვლიანული ფაქტები და ცნობები ეწინააღმდეგებიან. ამ შირი, თუნდაც ვახტანგის სპარსეთიდან ქართლში დაბრუნების თარიღი ავიღოთ, როგორც სვეციადელის ლიტერატურაშია აღნიშნული ვახტანგის სპარსეთიდან დაბრუნება შეიძლება დაიღოს V ს-ის 60-ანი წლების ბოლოსათვის²¹. ასე რომ, ვახტანგის მიერ შუშანიყის წამების (478 წ.) და თუთი წაწარბობების შექმნის (476—483) დროს ვახტანგ უკვე ქართლში იმყოფება.

ვახტანგის მოუხსენებლობის ფაქტი მარტვილობაში იმათ სიმ არ უნდა აღსწევდეს, რომ V ს-ის მეორე ნახევარში ქვემო ქართლის სამთავროში უკვე შეყოფ ეკლესიებარებოდა სპარსეთის მეფეს და ქართლის მეფის იურისდიქციის არ ემორჩილებოდა? თუ ამ ფაქტს ასე ვაივებთ, მაშინ როგორღა შევუთანხმოთ ეს ვარებოება ქუანძურის ცნობას, რომ სწორედ ასევე ხანაში და სწორად იგივე ვახტანგ ვითარსაღი ქვემო ქართლის სამთავროში, ბოლნისში არ სვეს საეპისკოპოსოთი გაუდრას? თუ ამ ცნობაზე ვვეს მიუბრუნოთ, მაშინ საეპისკოპოსო უნდა ვახტანგის ცნობის დასაბუთების საეპისკოპოსოების დაარტების შესახებაც ვი, როგორც ხელს ვამორჩავდელია, ჩადვან როგორც ვი, ქუანძუელმა ვამორჩავია საეპისკოპოსოების დაარტება ვახტანგის დროს და მის მიერ ვარცხველ ბოლტაკთან იყო დაეკემორებულა) მდევან, ქუანძურის ვი ცნობა მარტვიანად ძველ ითარტებარ წყაროზე უნდა იყოს დამყარებულა²².

წმინდაც, როგორც ვხედავთ, წყაროთა მონაცემების მძებვეთი, სურათი ბოლად ხაველი არ არის და მარტვილობაში ვახტანგის მოუხსენებლობის ფაქტის ძსნა იმდროინდელი ქართლის ისტორიული სინამდვილის სველ სხვა ასექში უნდა ვეებოთ.)

წმინდაც კ. ქანშია საეცებო სმარტვიანად მდევთივებდა, რომ ქართლის აფილობითე შეკვდარ პეტიაშვილს ძვლიან საეცხადებო ვითარულია ქართული დეოდლობის ვანითარებოდა) თუ მეტად სარტყრესო მხარის იმდევანქართული აფიციოდლობა სეხორიების ვანითარების შესახადლობის²³. ქვეშანიყის მარტვილობაში მოსახლებული პეტიაშვილს სხლა²⁴ ცალკე დეოდლობა

¹⁹ მ. ჯანაშია, *ქართული დედოფლის ძვლიან ლიტერატურის ძვლიანად*, ტ. III, თბ., 1974, გვ. 87.

²⁰ შ. აბოხანიშვილი, *ბოლნისის სინამდვილის აგების თარიღის ვახტანგისათვის სიქართველის ბოლტაკის იმტორიების შიბები*, 1938, № 4 (61), თბ., 1938, გვ. 4.

²¹ საქართველოს ძვლიან ისტორიები, ტ. II, გვ. 98.

²² შირი, *დ. მდევან*, მ. ჯანაშია, *ქანშია*, III, თბ., 1938, გვ. 277, შესახებ 1.

²³ მ. ჯანაშია, *შიბები*, I, თბ., 1949, გვ. 20 — 21, 215 — 277.

სახელს სწავლობდა საეკლესიო წარმომადგენელს V საუკუნეში. **ქაბაძე** ამ პიტიანის სამეფლობელის, როგორც ვარკველი ადამიანის, **ქაბაძე** იყო ერთგული, აღმნიშნული ტერმინი ამ ფიგურაზე, **ქაბაძე** ქვეყნის დედა სწავლობდა სწავლობდა შემკვდებობითა უფროსი, მეთაურია იგი თავისებური „ხელმწიფე“ და „მთავარი“ თავის სამბრძანებელში, ასევე დროს იგი სხვად ეწოდებოდა შემართული კვადრატები. იკონოგრაფიული სიტყვიანი, ქაბაძის პიტიაში „ეფალი“ იყო და ასევე ეწოდებოდა მის ვადა ხელმწიფობის მათ შორის სამეფოებში პიტია, ქაბაძის პიტიაში მუდამ შემართული იკონოგრაფიული „ფიგურა“ ეწოდება.)

(**ქაბაძის** ფიგურა სხელი თავისი სამეფობელის ფარგლებში სავარაუდოდ სწავლობდა ეფლებობითა სიტყვიანობა. მის ხელი მიუწვევებოდა თავისი სხლის სწავლობდა წყევლებს დასაბუ. იგი ექვსი წლის განმავლობაში აწარმოებდა და სამოლოდ სავალანდელ წიგნებს თავის ცოლს, მუდამ პიტიაში შემართული გამომავლებს უფროსი მეფეს, ის მასაც კი არ იცოდა და ცენს მას ერთი სიტყვიანი, ქაბაძის პიტიაში სავალანდელ შემართული მსახურელია ვარი სტენი თავისი ადგილობრივ უზენაეს ძალას და კონტროლს არ ებრძობა. სწორედ ამიტომ, რომ, როგორც ამას მართებულად აღნიშნავს ლ. ქაბაძე, სტენი „სავალანდელი თავისი ცენტრული ხელმეფობის“ არ ასტყვის. თითქმის ქაბაძე ამ დროს არც მუდამ არც სხვა-რამის მსახურებდა, რომელსაც შესწავლავს უნდა მასეტი მოსახლეთა მოქმედებისათვის თუნდაც იგი ფიგურის როგორც იგი ვარკველი) ვარკველს ეს შემართული ძალიან ეძინა და სხვად შეეძლოა, აღსანიშნავი, ვარკველი სამთა თანხის პოლიტიკაზე უნდა ამხნეობდას როგორც სწავლიდა შეუთავსებ, თანდაც ხომ ქაბაძის ადგილობრივ ფიგურებს მათვე სავალანდელ მეფეს უმრისხანებდნენ. **სავალანდელი** ძალია მტრად ეჩვენა ქაბაძის მსახურებობაზე პიტიაში¹⁰⁰.

ქაბაძე

თუ ვარკველობისთვის ვაფელად ხელი აქმულს **ქაბაძე**, ვარკველი, აქვად უნდა ამხნეობდა „შემართული მარტვილობაში“ და პიტიაში სხლის წარწერებში ვარკველი ვარკველი მოქმედებლობის ფაქტორად **ქაბაძე** იკონოგრაფიული თავის ნაწარმოებში ქვემო ქაბაძის (ვარკველი) სამბრძანებლის როგორც მოვლას ხსნის. მას როგორც შესანიშნავს და პირუთვნელს მემკვიდრე თვალწინ ვარკველი სამბრძანებლის შინაგანი ცხოვრება თითქმის ათა წლის (467—476) მტრობა მას, სამბრძანებლის პიტიაშიც, უმრავლად არ სწავლავს მტრობის ხელი ქაბაძის მეფის სტენის და რა თქმა უნდა, არ არის გამომწვეული თანხის მსახურად პოლიტიკური დაწინაურება, რომლის შინაგანი ენებლად ეფლებს სტენი ერთი იკონოგრაფიული ძეგლისათვის. მკაცრი პოლიტიკური რეჟიმის პიტიაში მას მსახურად თანდაც მტრობის წინააღმდეგ და მსახური პოლიტიკური მსახურებობის მქონე ნაწარმოებში შექმნა.)

(**ქაბაძის** მტრობის ენებლად იწვევს „შემართული მარტვილობაში“ მოხსენიებული პიტიაში ქვეყნის დედასავალითა განსაზღვრა ამასთან დავაწმინდებით უნდა შევხვით იგი ვარკველი მოსახურება, რომელიც მას დამყარებელი ექვს იკონოგრაფიული მხედრის ძალიან იგი ვარკველი წარს. **ქაბაძე** მოკვდილია მსახური სავალანდელის სავალანდელი მხედრება, რომელიც სწორედ სტენის ენება. ამ მოახრებობის პიტიაში მთავრის ვარკველი და მისი

¹⁰⁰ ლ. 5, 1, 5, 7-1, უნდა ვარკველი ენებში სავალანდელის შესახებ, გვ. 140.
¹⁰¹ „ქაბაძე“.

რა შეშინების ექვსი წლის განმავლობაში ტანჯული პერიოდებსა, იგი პირდაპირ
 რომს, რომ მან ხანგრძლივი წაშლითა და სიმტკიცით სახელი გამოქვა მკვლელ
 ქართლში. „და მიერითგან განიჭებე ყოველსა ქართლსა საქმე მისი და მიერ
 დიდეს მამისი და დედისი აღსაძებნითა შეწირავდ“¹¹. რა რეგულაციები
 მატარებელი იყო აღებული სწავლის ეს ტერმინი და ბრძანება ქართველ
 ქვეყნებს შედოდა „ყოველი ქართლის“ პოლიტიკურ-ეკონომიკური რეგულაციები
 სავსადგებელია, რომ იაკობ ცერტაველის წარმოდგენით, ტერმინი „ყოველი
 ქართლი“ ამ ხანში უკვე შეიძლება, სავსებით ქართლს ვარჯი, სხვა ტომებს
 ცხვრისა, კახებისა, მესხებისა, ზურგებისა და სხვ. ივ. ჯავახიშვილის ქართული და
 უცხოური საისტორიო წყაროების შესწავლის საფუძველზე დადგენილი აქვს,
 რომ IV—V საუკუნეებისათვის „ახორის სამეფო ქართლს, კახეთს, ზურგებს და
 მესხეთს შეიცავდა“¹².

იაკობ ცერტაველის უკუდავა შიშმა ჩვენი ეროვნული სურვილი ამ განმარ
 ბისთვის მიუკეთებინა, რომელაღ მადამიყო ამდღობებს ჩვენს ცოდნას ავტოკეო-
 დალური ხანის საქართველოს ისტორიის შესახებ, მწელია მოიძებნოს V სსს
 ქართლის ისტორიული სწავლვის დიდი სფერო, რომელაღ ამ ტყელში არ
 იყო განუქმებული.

ფაქტები ქვეყნის ეკონომიკური და სამეურნეო მდგომარეობის შესახებ
 მასლია, ქერქვარი, შალი, ღვინო, ქიქა, სამკული, სვლითი, ზეპური,
 ვისბუტი, სხვათული, სსარეხალი, აღობი, თუქა ქვესაგებელი ვარჯაჲ სულენი,
 კოლიყ, ძაძა, სსოსილი, პალიყარტი, ქიშხეხტი, ფაქტები სოციალური ფრ-
 თაჯობიდან (ახნაური, დიდი ახნაური, ფანო, გლსაჲ, ზურჯაჲ, ფეოდა-
 ლის ვარი, ფეოდა, შიყარი, სავლთარი, მსახური, შონა, მყეფლი, შონა-მყეფალი,
 ტაბი, პალატი, ცხვ, სამკობილე, სენაჲსანი, მყეფლი, ფოსტანი, სკრეფლი,
 ქაქი), ფაქტები ქვეყნისა და მოსახლეობის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური
 ეროვნულების შესახებ მასლია, პეტროპოლის სალი, ქვეყარა, სოფელი, დამს,
 ფაქტები ისტორიული გეოგრაფიიდან (ყოველი ქართლი“, ქვეყანა პეტროპო-
 სი“ ცერტავე, მოხელ, ცნობები ისტორიულ პირობა შესახებ (სახეშია პეტროპო-
 ვისქვე პეტროპო, ვარჯან „სომეხთა სსახეტი“, თუანე ეპისკოპოსი, სამიელ
 „თუი ეპისკოპოსი“, იფოცი „ეპისკოპოსი სახლისა მის პეტროპოსისა“, გელ-
 ტურის ისტორიის ასახველი ფაქტები (სეფაველ“, „წილანი წყენი მოქმე-
 თანი“, „ღაყთან“, „ესალმური“, გლობა, ქსარი), საყელისში ჩვენებანი სო-
 ზიჯადობის ყოფა-ცხოვრებისა და სხვ-სეფულეთათა შესახებ,—ეს და სხვა პირ-
 ვალი პირველხანისთვისა მსაშენებლობის ფაქტებითა სავსე ეს შესანიშნავი
 ახსნულეა.

აველი სემიო სსმოთელი იფიცების ვარი, „შეშინების მარტვილობამ“
 უკვე კარგე ხანია, რაღ თაყისა შესავსებით აველი დამკვეფთა არა მარტი
 ქართულ მწერლობაში ახსნე ფეოდალური ხანის ქართულ ისტორიიდანაგა-
 შიყ.

¹¹ იაკობ ცერტაველი, პიტროპოსი შესანიშნავი, 21, 29, 33, 38.

¹² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, თბ., 1953, გვ. 272.

ገጽ 1 ላይ

6. 82/
90

75 187

ኢትዮጵያ ጥቅም
ደብዳቤ ጽ/ቤት